

Mile Lasić
U ZEMLJI ZAROBLJENOG UMA

Izdavač:
RABIC, Sarajevo

Za izdavača:
Goran Mikulić

Urednik:
Željko Ivanković

DTP
Željko Babić

Štampa:
RABIC, Sarajevo

Mile Lasić

U ZEMLJI ZAROBLJENOG UMA

Prilozi za novu političku kulturu

RABIC
Sarajevo, 2012.

Štampu knjige finansijski pomogli:
“Hrvatski leksikografski institut” Mostar
“Hrvatska zajednica Herceg-Bosna” Mostar

I

MOJ OBRAČUN S NJIMA...

Pred čitateljima su eseji, polemike i rasprave, objavljene u pravilu po prvi put tijekom akademske 2010/2011. godine na portalima, te nekolicina znanstvenih radova i stručnih intervencija u znanstvenim zbornicima ili časopisima. U osnovi je ovo moj obračun s neprijateljima otvorenoga i pluralnog društva - govoreći krležijanski i popperovski - s anti-Europljanima, izravnim ili prikrivenim protivnicima približavanja Europskoj uniji totalno podijeljene i unutarnjim diobama uništene Bosne i Hercegovine.

Najporazniji zaključak nakon dvogodišnjeg boravka u Bosni i Hercegovini je kako se radi o zemlji “zarobljenog uma” i “jednodimenzionalnih ljudi”, zbog čega u njoj i nema artikulirane političke alternative i neće je zadugo ni biti. To je rezultanta silnih negativnih sinergija domaćih i međunarodnih aktera bh. ratne i poslijeratne drame. U međuvremenu sam shvatio, dakle, da u BiH nema dobrih i loših političkih opcija, te da se ni po cijenu (samo) izopćenja iz određenih kulturološko-političkih ambijenata ne smije govoriti samo o deformacijama na “desnici”, a šutjeti o sličnim bolestima na “ljevici”. Ova vrsta saznanja me je i prisilila da istupim iz nevladinih udruga (HNV, Krug 99...) u koje sam neoprezno po povratku u Zemlju ušao, kako bih i dalje mogao ostati neovisan javni djelatnik. Tako sam postao i omiljena meta za jeftinu diskvalifikaciju od strane mojih bivših životnih i političkih prijatelja tobož lijeve ili socijaldemokratske provenijencije. Uostalom, “u zemlji zarobljenog uma” su u izolaciji ili na margini i drugi slobodni ljudi, tako se u BiH jednostavno obračunava s političkim i teorijskim neistomišljenicima. Ni u ovom nema razlike u ponašanju etnokratskih stranaka, ali i

Dodikova SNSD-a i Lagumdžijinog SDP BiH, pa su se ove dvije lažne političke alternative metodama svojeg djelovanja i definitivno utopile u bh. političku močvaru, postajući problem a ne dijelom rješenja. U pomatranom postizbornom periodu su, čak, nadmašile stranke etnokratskih opcija po proizvodnji političkih stupidnosti.

Ma kako me “neprijatelji otvorenog društva”, etnokratske ili neostaljinističke provenijencije, organizirano i bezmilosno diskvalificirali, nisu me pokolebali. Uspio sam ostati svoj, neovisan, nesvrstan ni uz jednu političku opciju, kako bi mogao ako već ništa drugo donkihотовski svjedočiti da je drugačija politička kultura moguća. Svjedočiti privrženost struci na ovaj način podrazumijeva, dakako, da se bude privrženik kulturološkog pluralizma i interkulturalizma, sljedbenik prosvjetiteljskih europskih ideja i pripadnik svjetske obitelji slobodnih ljudi različitih svjetonazora koja za autoritet priznaje samo savijest, odnosno “nebo nad nama i našu savijest u nama”, govoreći kantjovski.

Nadam se vrlo da su i ovi moji eseji u dosluhu s vremenom u kojem živimo, u kojem se kod nas isuviše olako govori o “smrti multikulturalizma”, a da se nije prije toga promislila ova sintagma u njezinoj punoći. Ne radi se, dakako, o smrti plemenite ideje, nego o krahu nedovoljne promišljene ili naopako mislene i sprovedene ideologije lažnog multikulturalizma, pokazuju moje analize na samom kraju ove knjige. U krajnjem je riječ o nužnosti postsekularističkog interkulturalizma i u svijetu i u regiji jugoistoka Europe...

Nadam se, također, da bi poruke ove vrste mogle doprijeti i do madih ljudi izvan učionica u kojima izvodim nastavu, i do najudaljenijih dijelova Bosne i Hercegovine i bivše Jugoslavije, te sudbonosne zajednice moje generacije za koju nismo bili zreli u političkom i kulturološkom pogledu, pa je nismo ni umjeli obraniti od njezine nesavršenosti. Ne smije se dopustiti, dakle, političkim barabama unitarističke ili separatističke provenijencije da urade i s Bosnom i Hercegovinom ono što su uradili s Jugoslavijom. Ta velika bivša domovina živi u mojim esejima i dalje neki svoj virtuelni život, pri čemu se ne radi o pomodnoj retro-yu-nostalgiji, nego o spoznaji

o nužnosti uspostave novih zdravih partnerstava u regiji jugoistoka Europe, jer je takvo što ključna pretpostavka i za približavanje Europskoj uniji.

Ovdje izloženi politološki i kulturološki eseji dati su u kronologijskom slijedu i pod onim naslovima pod kojim su se i pojavljivali na bosanskim i hercegovačkim portalima, u zbornicima ili časopisima u BiH i u Regiji, uz tek poneku lektorsku ili redaktorsku intervenciju.

Preporučujem, dakle, i ovu moju već petu knjigu po povratku iz SR Njemačke svim znatiželjnim mladim ljudima i kolegama na sveučilištima, kao i poznatim i nepoznatim prijateljima iz kulture i medija, svima kojima je postojeća politička kultura i u BiH i drugim zemljama bivše Jugoslavije do bola nesnošljiva. Kako bi se vremenom stvorila potrebna masa kritičnog mišljenja, odnosno privrženika "otvorenog društva" koje će otjerati u ropotarnicu historije političke siledžije, ma kako se zvali, i legitimirati kulturu međusobnog uvažavanja, dijaloga i političkog kompromisa!

Mostar, 15. rujna 2011.

A U T O R

III

KULTUROLOŠKO-POLITOLOŠKI ESEJI

1. CORAXOV HOMMAGE “DRUGOJ SRBIJI”

“Karikaturista Danasa Predrag Koraksić Koraks, nagrađen je Trofejom Kairos na prvom Šala la festivalu u Trogiru”, doslovce prepisujem prvi red kratke vijesti u beogradskom Danasu od 4./5. rujna o.g. Trofej Kairos, rad akademskog slikara Matka Mijića uručio je Koraksu, doajen hrvatske karikature i predsjednik Savjeta festivala Davor Štambuk u Muzeju grada Trogira gdje se održava ova smotra. “Bila je to pohvala nagrađenom radu, toliko i crtaču komentatoru, koji je zbog svog rada, ne tako davno, u vreme Miloševićevog režima, bio maltene oteran na ulicu, preneli su hrvatski mediji”, zabilježeno je u listu za koji Corax crta svakog dana izuzev nedjeljom već 14 godina, koliko i postoji i ovo važno glasilo “Druge Srbije”. I sam sam, uostalom, skoro cijelo to vrijeme bio vanjskim suradnikom u ovom listu, a i danas u njemu osvane poneki moj tekst...

I

Coraxa sam osobno upoznao prije pet godina, u momentu kada su se u SR Njemačkoj održavale izložbe i koncerti pod nazivom “Zajedno – Gemeinsam” ili “Dani kulture Srbije i Crne Gore u SR Njemačkoj” (“Kulturtage Serbien und Montenegro 2005 in Deutschland”). Bio je to “labuđi pjev” toj improviziranoj zajednici dviju nejednakih država po snazi i veličini, po svemu izuzev po tomu što i u jednoj i drugoj zemlji žive međusobno kulturološki bliski a sada beskrajno zavađeni ljudi. Uostalom, slično bliski su bili i skoro svi drugi narodi u bivšoj SFRJ pa su njezinu političku budućnost olako prokockale tadašnje političke elite, u prvom redu ona boljševičko-nacionalistička, srpska. Nešto mislim, i u BiH žive izuzetno bliski ljudi koji već 20 godina daju legitimitet sličnim mufljuzima da se poigravaju s njihovim sudbinama. I tako će učiniti, sve su prilike, i ovoga 3. listopada. I zato BiH i nema spasa ma koliko još nije došao moment raspada kao u slučaju SFRJ, SR Jugoslavije i potonje Državne zajednice Srbije i Crne Gore...

U stvari, Corax je kao umjetnik i političko biće svojevrsni kroničar permanentnog raspadanja svih mogućih političkih tvorevina u posljednje dvije decenije, što je mogao pomisliti svatko tko je u vremenu od 24. 8. do 23. 9. 2005. godine posjetio Gradski muzej u Güterslohu, pa potom i Međunarodni novinski muzej grada Aachena i glavnu dvoranu Univerziteta Friedrich Schiller u Jeni. Uostalom, jednako kao i bilo koju potonju Coraxovu izložbu, ili njegove uratke u Danasu, Vremenu (za koje više ne “piše”) i drugdje. Ova je Coraxova izložba u Güterslohu pod nazivom “On - psihogram jedne diktature” iznimna za mene, jer je bila povodom za naše upoznavanje, ali je vjerujem, referentna i za sve nas, jer je u cijelosti posvećena “Njemu”, s kojim je i započela posljednja balkanska nesreća, i drugim “junacima našeg vremena”, onima koji su nam stalno vrtimo u krugu promašenih ideja i u Srbiji i u BiH. Kako objasniti drugačije tu žalosnu činjenicu da naši narodi stalno i uporno glasuju na izborima za one koji su im izmijenili živote, za njih ili njihove nasljednike? Povrh svega, tih 60 u Güterslohu izloženih Coraxovih likovnih eseja bez riječi, mudriji i sadržajniji nego čitave ispisane stranice, bili su i ostali svojevrsna kronika iščezlog vremena i hommage nezavisnim medijima u Srbiji...

II

Gradski muzej u Güterslohu (“Stadtmuseum Gütersloh”) sam tih dana posjetio više puta, prvo da u miru uslikam izložbu i porazgovaram s Berndom Andersonom, čovjekom koji je “zanatski” postavio Coraxovu izložbu. Dotični mi je otvorio ljubazno u neradno vrijeme izložbeni prostor, uključio televizor sa Coraxovim kratkim crtanim filmovima, stavio na raspolaganje “pisane materijale”, koji su pratili izložbu, uključivo Coraxovu autobiografiju, te reakcije njemačkih medija na Coraxovu izložbu. Između ostalog, tu je bilo i kratko objašnjenje o liku i (ne)djelu Coraxovih glavnih junaka svih ovih godina, nezaobilaznog Slobodana Miloševića i supruge mu Mire, njegovog “psa s lanca” Vojislava Šešelja, Radovana i Ratka, Slobinih izvođača radova po BiH, tu su i Momčilo Krajišnik i Momo Bulatović i neizbježna Biljana Plavšić, ali i Milo Đukanović, Alija

Izetbegović i Franjo Tuđman. Usput kazano, dok je rahmetli Alija bio na izložbi zastupljen nježnim Coraxovim ukorom za one budalaštine o “nepodobnosti Djeda Mraza”, drug Franjo se na jednoj karikaturi vidi kako u paklu gleda tv-prijenos Slobinih govora iz Den Haaga i “drži mu palčeve”. Na zidovima visi, pak, mnoštvo drugih omiljenih Coraxovih “junaka”, poput vladike Amfilohija, ali i “međunarodni junaci” važni za razumijevanje bh. i yu nesreće, počevši od Richarda Holbrooka pa do Carle del Ponte...

Izložba u Güterslohu je otvorena u prisustvu uglednih zvanica, u krugu probranih 70 ljudi, među kojima su bili brojni umjetnici i galeristi, a na sličan je način i zatvorena. Za otvaranje nije mogao, ali je na zatvaranje iz Beograda stigao i “legendarni stari majstor”, Corax osobno, u pratnji supruge Branke. Corax je za njemačku publiku o sebi napisao sljedeće: “Rođen sam u Čačku 1933. u učiteljskoj familiji. Moj otac, jedan od vođa partizanskog ustanka, ubijen je od strane četnika. Četiri godine sam proveo kao izbjeglica s mojom majkom i bratom. Nakon osnovne i srednje škole u Zemunu, studirao sam arhitekturu u Beogradu i profesionalni sam karikaturist od 1950. godine, prvo u Ježu, pa potom 25 godina u Večernjim novostima, otkuda sam izbačen nakon sudskog procesa 1993. godine. Od 1989. godine sam radio za nezavisni dnevnik Borbu, sve dok nije preuzeta od strane režima. Radim za nezavisnu dnevnu novinu Danas, gdje objavljujem moje karikature svaki dan. Od 1990. godine radim i za magazin Vreme, u kojem sam član uredništva i urednik karikature.” Toliko od Coraxa, suho i precizno. Nije rekao, pak, da su Danas i Vreme bili makar deceniju i pol svojevrсни kulturološki krug, omeđen baš njegovim djelom kao zaštitnim znakom, u kojem je slobodno disala “Druga Srbija”. Ona koja se tada bojala da ne bude ostavljena na cjedilu Amfilohiju i Koštunici, a i danas se boji da ne bude prepuštena njima sličnima, Tomi Grobaru i ostalima, u svakom slučaju daleko brojnijima i moćnijima od ljudi koji svih proteklih godina spašavaju čast i Srbiji i Crnoj Gori.

Na otvaranju Coraxove izložbe je, inače, gradonačelnica Gütersloha Maria Unger izrazila nadu da će ova “kulturalna razmjena voditi

ne samo političkom približavanju, nego i osobnim susretima, ka jednoj kulturnoj razmjeni u kojoj neće i ne smije ostati neizgovorena i teška prošlost”. Gradonačelnica je javno priznala da u Njemačkoj “vlada široko rasprostranjeno neznanje o uzocima rata u 90. godinama”, ali su zato u ratu i poraću dobili “na poklon” i u Güterslohu “Ijude iz svih yu-republika”. Što se tiče same Coraxove izložbe, gđa Unger je kazala da ona ne vidi u Coraxovoj umjetnosti “samo detalje koje se tiču *insidera* u Beogradu, nego vrlo ubjedljive, zapravo plamene apele protivu rata uopće”!

O medijskim reakcijama na Coraxovu izložbu tada sam prenio samo noticu iz lista “Zvono” (“Glocke”) o Coraxu kao “neogorčenom tragatelju (za pozadinama) i stražaru lažnog duha suvremenika i suvremenosti, čiji je crtež jednostavan, čist i jasan”. Nijednog suvišnog detalja, niti jednog bespotrebnog rekvizita, koji bi odvratio pogled od psihopate Miloševića, balkanskog despota, pisao je “Glocke”, jer Corax crta finim, brzim, ali promišljenim potezom, koji demistificira svu bijedu manipulatora... “Glocke” je, inače, za Coraxove najuspješnije karikature proglasilo Miloševićevu “trijumfalnu kapiju”, sazdanu na lobanjama, te Patrijarhovo ljubljenje ruke Slobi i Miri!

III

Direktor Gradskog muzeja u Güterslohu dr. Rolf Westheide je na zatvaranju izložbe publici kazao: “Ovo je izložba o borbi protivu jedne dikature iz dijela svijeta koji nije uvijek najbolje razumljen u Njemačkoj. Ali, Coraxove karikature imaju opće pacifističke poruke koje prevazilaze lokalne granice. Corax je sav posvećen duhu prosvjetiteljskih i civilizacijskih vrijednosti...” Potom se obratio direktno Coraxu: “Vaša umjetnost je najbolje svjedočanstvo o Vašem dubokom posvećenju slobodi, istini i pravičnosti i ja se nadam da je i ova izložba mali korak u boljem razumijevanju naših dviju zemalja. Na otvaranju je rečeno – ‘dobro došli u Gütersloh’, a ja Vam sada poručujem – ‘dobro došli u Europu’”!

Pitao sam poslije prekrasnog jednoiposatnog happeninga dr. Rolfa Westheidera je li zadovoljan kako je protekla Coraxova izložba i

njenim odjecima, a on je odgovorio: “Nikada u višestoljetnoj povijesti ovog muzeja nisu u njegovim prostorijama izložene karikature. Mislim da se radilo o eksperimenu, i to uspješnom eksperimentu. Mi smo pozvali poimenice brojne umjetnike i galeriste i svi su došli. Ovo bi trebao biti impuls za daljnju suradnju među kulturama i zemljama koje se nisu baš uvijek ponajbolje razumjele u prošlosti.”

Osooblje Gradskog muzeja i odgovorni za ovaj kulturni događaj su, inače, bili izuzetno zadovoljni što je ovoj svečanosti prisustvovao makar jedan predstavnik listova u kojima Corax surađuje. Corax mi je, pak, pri pozdravljanju kazao: “Pa, mi se znamo, Grujica će se radovati”! (Grujica Spasović je tada bio glodur Danasa, a danas je veleposlanik Republike Srbije u BiH.) Šteta je, zapravo, što urednici i osoblje spomenutih nezavisnih listova, i takvi kakva je Helsinška povelja, primjerice, nisu mogli biti nazočni u Güterslohu. Da iz usta “legendarnog starog majstora” čuju nenametljivi, humorom protkani hommage jednom vremenu, i njima samima, u kojem im je bilo kako im je bilo. Jer, Corax je ispričavao njemačkoj publici, iskreno i nenametljivo, ne samo povijest svog djelovanja u posljednjih 15 godina, nego i povijest nezavisnih medija u Srbiji, a u naznakama i političku povijest post-Jugoslavije.

“Ovim se poslom bavim od 1950. godine, ali sve te godine do 1988. mogao bih da zanemarim”, započeo je Corax, “za vreme Tita mi smo se bavili pojavama, karikatura nije mogla biti više od pojave, ni u kom slučaju njen predmet nije mogla biti ličnost sa adresom, to se ne bi smelo objaviti. Posle Tita pojavili su se nezavisni listovi, koje ni Milošević više nije smeo da ugasi kada se pojavio. On je stavio šapu na glavne medije, televiziju, Politiku i Večernje novosti... Ja sam inače radio 25 godina baš u Večernjim novostima, bio sam tamo urednik karikature. Uskoro su počeli problemi s mojim radom. Ja sam pravio karikature o onome što sam morao. 1990. godine je počeo proces protiv mene, pa sam 1993. posle silnih sudskih ročišta izbačen iz Redakcije. Nekoliko listova je, ipak, uspelo da preživi, iako su bili pod Miloševićevom prismotrom i pred gašenjem... Od 1993. godine se počela da menja svest ljudi, došlo im iz stomaka u glavu. Ogromna

inflacija, beda i rat su ih naterali da shvate o čemu se radi. Mada je jedan veliki broj, uglavnom neobrazovani ljudi, ostao i još je i danas za Miloševića. Ja sam tada u mom radu prosto eksplodirao i ovaj period mog rada smatram najvrednijim. Radio sam u užasnom tempu, svakog dana jedna karikatura. Prvo sam radio u Borbi, dok Milošević nije zaustavio Borbu, nakon čega je počela izlaziti Naša borba, koju je osnovalo sto novinara izbačenih na ulicu, ali je Milošević zaustavio i taj list. U međuvremenu je pokrenut nezavisni list Danas, koji je uz neverovatne napore uspeo da preživi. I dan danas radim za Danas...”

IV

Potom je Corax napustio govornički pult i poveo publiku od jedne karikature do druge. Počeo je sa karikaturom iz Borbe, iz 1990. godine, na kojoj se vidi Milošević sa štitom i ocilima, potom se zadržao trenutak na karikaturi iz Vremena iz 1993. godine, na kojoj se vidi Milošević kako je uzjahao Bulatovića i Karadžića, potom se zadržao na legendarnoj karikaturi iz Vremena na kojoj se vide Šešelji i Hitler u apsolutnoj harmoniji. Poslije će mi neki od nazočnih Nijemaca kazati da su mnogo toga na ovoj izložbi razumjeli baš uz pomoć spoznaje vlastite nesreće od prije više od 60 godina. Pokroviteljica Coraxove izložbe u Güterslohu gospođa Renate Horsmann mi je kazala da se radi o brojnim sličnostima između nekadašnje njihove i ne tako davne naše diktature, samo što je naša bila omeđena manjim prostorom i prouzrokovala manji broj žrtava. Slično su Coraxovu izložbu razumjeli i drugi nazočni na ovoj izložbi, s kojima smo razgovarali. Renate Horsmann se Coraxu osobno na kraju happeninga zahvalila riječima: “Vaša umjetnost izložena ovdje je nešto posebno, Vaši crteži i njihove poruke su nas dirnuli, koža nam se naježila”!

No, vratimo se Coraxu u ulozi kustosa vlastite izložbe. Zadržao se za moment i ispred čuvene karikature objavljene u američkom tjedniku Time, na kojoj se vide lokomotive kako se s broda survavaju u ambis, prokomentarisavši je: “Ovde se vidi šta su yu-republike uradile sa sobom”! Potom se zaustavio ispred crteža iz Borbe, na kojem se vide drug Sloba i drug Franjo kako aminuju podjelu BiH.

Alija je, naime, stisnut njihovim pesnicama, a od njihovog srdačnog rukovanja mu otpadaju bubrezi. Alija je – kako je već rečeno spomenut samo još jednom, to je ona karikatura iz 1995. godine kada je u Sarajevu postao nepodoban čak i nevini Djeda Mraz. Njemu Coraxov Alija mačem odsijeca vrh crvene kape, pa od njega postaje “mali hodža” (“Kleiner Hodza”), prevoditeljka je za moment bila u nedoumici u vezi s adekvatnim izrazom. Puno je razumljiviji od ovoga u njemačkom jeziku primjerice “imam”. Corax je, pak, u neko doba priupitao publiku: “jesam li vam dosadio?”, što i nije moglo biti više od retoričke upadice, pa se zatim dotaknuo i figura Amfilohija i Atanasija, sa mačevima i križevima u rukama. Potom se duže zadržao na bloku karikatura posvećenih Miloševićevoj krađi izbora 1996. godine. “Mi smo protestovali i Milošević je morao priznati da je izgubio odnosno pokrao izbore”, kazao je Corax.

Usljedile su karikature koje slikaju Miloševićev karakter, znate već kakav. Potom je uslijedila upečatljiva Coraxova antiratna poruka iz 1993. godine. Na crtežu se vide “borna kola kako idu jednom trakom u pravcu Bosne, a drugom se trakom vraćaju mrtvački sanduci”, tako je i riječima pojasnio Corax. Potom je uslijedila tipična Coraxova ironija, svi lovci na slici za uspomenu drže nogu nad ulovljenim plijenom jelenima i medvjedima, dok Milošević u slavodobitničkoj pozi stoji nad zgaženim novinama. “On je ulovio štampu”, prokomentirao je Corax. Potom slijedi kratko zadržavanje pred Slobinom “računaljkom smrti”. Iz Vremena je, pak, karikatura na kojoj se vidi Milošević u zatvoru, kako “upućuje poruku svojoj partiji, ali ne putem goluba nego orla-lešinara”, i riječima je Nijemcima pojasnio Corax. Usljedio je i komentar nekoliko legendarnih karikatura iz Danasa. “Ovo je scena kad je Tuđman umro, pa sedi u paklu i na televiziji gleda Miloševića u Haagu i drži mu palčeve”, kazao je Corax za onu već spominjanu karikaturu. Potom je Corax kratko i jezgrovito prokomentirao karikaturu na kojoj se vidi drug Milo kako kleči pred simbolom, valutom euro: “Ovaj je promenio brojne dresove, Marxa, Tita i Slobu, spominjale su se i njegove veze s mafijom, a to je sada njegov idol!” Iz “Danasa” je na izložbi bila i ona karikatura na kojoj se vidi “presvetli Amfilohije”, u čijoj se bradi kriju Karadžić, Mladić i Sadam..

“Ovo je period kada sam napravio moje najbolje karikature”, kazao je Corax na kraju “punog kruga” oko izloženih exponata, “pa su mnogi mislili da neću više imati posla. No, desilo se da imamo skoro iste probleme i posle Miloševića, puno je gluposti na koje moram da reagujem... Opasno se približavamo situaciji kakva je bila u vreme Miloševića. Tu je sad, doduše, više ljudi, ali se premijer Koštunica opasno približava samom vrhu. Ja opet imam puno posla, jer je ljudska glupost neuništiva.”

V

Iz publike je potom stiglo pitanje kako to da je Milošević tolerirao njegov subverzivni rad, kako je sve to dopuštao? “Milošević je sve to tolerisao do izvesne mere”, kazao je Corax, “listovi za koje sam radio imali su male tiraže i ogromne probleme. Uspevali su da se održe uz pomoć sa strane, uz pomoć međunarodnih organizacija. Pet listova za koje sam radio je zatrto za vreme Miloševića, ali ne samo zbog mene. Jedini list koji se održao je Danas i za njega i danas radim. Milošević je dopustio takvo što do izvesne mere kako bi imao legitimaciju demokrate pred svetom. Ispričat ću vam istinitu anegdotu. Kada je Richard Holbrooke bio kod Miloševića i pokrenuo pitanje slobode štampe, Milošević je izvadio ispod stola Našu borbu i pokazao mu moju karikaturu uz likovanje i kontra-pitanje: “Je li karikaturista uhapšen?” Potom je Corax ispričao i “biser” iz intervjua Mire Marković slovenskom tjedniku Mladina, u kojem je drugarica Mira kazala “da sam ja najgori karikaturista na svetu, što je za mene bio kompliment”!

Pri samom kraju uslijedilo je pitanje direktora Gradskog muzeja dr Westerheidera kako se Corax osobno osjećao za vrijeme NATO-bombardiranja i šta misli o smislu te akcije protivu Miloševićeve Srbije. Corax je odgovorio: “Po mojim karikaturama se može videti da sam ja glavnog krivca za taj događaj vidio u Miloševiću. Naravno, to je bila velika nepravda, jer kada je počelo bombardovanje naglo je porasla Miloševićeva popularnost. Moje je mišljenje da bi on pao i bez bombardovanja. Toliko je bilo bede i nezadovoljstva, čitava

je revolucija počela iz stomaka. To se konačno videlo i 5. oktobra kada je milion ljudi došao u Beograd i kada je on konačno srušen. Moje je mišljenje da bi se to isto desilo i bez bombardovanja”.

Izdvojit ću za sami kraj i Coraxovu izjavu o “ovisnicima”, u koje rado i sebe ubrajam. “Ima ljudi koji ako samo u jednom broju ne vide moju karikaturu odmah zovu redakcije i pitaju šta je s tim. Izgleda da su neki postali ovisnici od mojih karikatura”, kazao je Corax uz smijeh. Tako je, doista, bilo, a i danas je, barem kod mene, ma koliko se “Druga Srbija” u međuvremenu izgubila u povijesno-političkim bespućima, utapajući se nerijetko do neprepoznatljivosti u vladajuću anieuropsku, tobož prokosovsku i patriotsku žabokrečinu. Uostalom, i takva kakva je “Druga Srbija” je najbolji dio NGO-mreže na Balkanu. Dakle, i dalje prvo što pogledam kad otvorim internet izdanje Danasa (www.danas.rs) jesu Coraxovi mini politološki eseji, ispisani sa samo par Majstorovih lucidnih linija. Hvala, Majstore!

Gütersloh, Bielefeld, 26. rujna 2005.

DEPO portal, 11. rujna 2010.

2. GRANICE ISLAMA SU KRVAVE, A GRANICE KRŠĆANSTVA...

Na krovu su bili snajperisti u punoj spremi, prokomentirao je uoči 11. srpnja o.g. njemački dnevni list Hamburger Abendblatt događanja oko dodjele jedne do tada skoro nepoznate njemačke medijske nagrade oko 300 policajaca i tjelohranitelja je osiguravalo prostor dvorca Sanssouci u Potsdamu. Pri tom se nije radilo o državnom posjetu američkog predsjednika koji bi brandenburšku prijestolnicu doveo u stanje alarmantne pripravnosti, nego je strah od radikalnih islamista teško opteretio dodjelu nagrade danskom karikaturisti Kurtu Westergaardu, onomu Dancu koji je prije pet godina nacrtao, između ostalog, i poslanika Muhameda sa zapaljenom bombom u turbanu. Nakon svečanog čina u Potsdamu je, inače, Centralno vijeće muslimana u Njemačkoj oštro kritiziralo dodjelu nagrade karikaturisti Westergaardu od strane njemačke kancelarke Angele Merkel, jer je Merkelova – po ovoj vrsti razumijevanja samom svojom nazočnošću na dodjeli ove nagrade pohranila neprijateljstvo prema islamu. Merkel je, pak, iznenađujuće odlučno branila dodjelu medijske nagrade Westergaardu kao znak slobode javne riječi, čija se obrana ne može smatrati samorazumljivom. Istodobno je njemačka kancelarka osudila kao “bezrespektno, čak i odurno i jednostavno pogrešno” planirano spaljivanje Kur’ana u SAD od strane jedne manje kršćanske skupine...

I

Po tko zna koji put u proteklih devet godina od 11. rujna 2001., medijski junaci su bili u vrijeme obilježavanja tog nesretnog datuma u svjetskoj povijesti i ljudi i događaji koji ne zaslužuju pažnju i poštovanje, jer ne uvažavaju Druge i Drugost, ništa što je strano i tuđe njihovoj vjeri i kulturi. Pri tomu ne mislim na Kurta Westergaarda, nego na takve, primjerice, kakvi su američki evangelički pastor Terry

Jones ili australijski profesor prava Alex Stewart. Prvi je postao “slavan”, jer je najavio spaljivanje Kur’ana, što su “talibani” raznih vrsta diljem Globusa jedva dočekali, a drugi jer je zamotao duhan u istrgnuti list iz muslimanske “svete knjige”, poslije čega je suspendiran na njegovom fakultetu. Takvi kao Jones ili Stewart, i njima slični, nisu posvjedočili ni o čemu drugomu do da se u izvikanom “sukobu kultura” ne radi o sukobu kultura nego ne-kultura, ili u najboljem slučaju o “sukobu definicija” (Edward Said). Nikomu nije, nažalost, ni uz devetu obljetnicu “11. rujna” palo na pamet da bi ekstremne ideje i ljude trebalo medijski ignorirati i tako im “pomoći” da ostanu ono što u biti i jesu u svoj njihovoj mizernosti. Da je tako bilo nitko ne bi, vjerojatno, barem ovaj put izvodio lako zapaljive mase na ulice u tzv. islamskom svijetu. Ali, i tamo su razne mule i imami, ti islamski “jonesi” i “stewarti” dobro znali da neće biti medijski i politički ignorirani ni u svojoj zemlji ni u Svijetu...

II

Svećenik iz Floride, koji je prijetio spaljivanjem Kur’ana za sada je odustao od svog plana, nakon osuda Baracka Obame, Pentagona, State departmenta i niza demonstracija, prokomentirao je londonski list “The Guardian” ono što je anglikanski pastor Terry Jones namjeravao uraditi s islamskom “svetom knjigom”. Predvodnik malene i beznačajne crkve Dove World Outreach Center u Geinzvilu u Floridi tvrdi, inače, da nije podlegao pritisku iz Bijeje kuće i inozemstva, ali se potom u medijima pojavila vijest da je američki ministar obrane Robert Gates osobno telefonirao pastoru Jonesu i zamolio ga da odustane od svoje prijetnje. Jonesov plan je bio, inače, da dvadesetak primjeraka “svete knjige” budu spaljeno baš 11. rujna na devetu godišnjicu terorističkih napada na New York i Washington. Reagirajući na vijest o planiranom spaljivanju knjiga, muslimani su već demonstrirali u Pakistanu, Afganistanu i drugim zemljama. U Afganistanu je 4.000 ljudi sudjelovalo u napetim demonstracijama u Mahmud Rakiju, nadomak Kabula, gdje su spaljivane američke zastave, uz uzvikivanje parola “Smrt kršćanima”...

III

Islam s kojim kršćanstvo ima zajedničke granice od više tisuća kilometara od mnogih se na Zapadu sve više osjeća kao izrazita prijatnja, piše dr. Hans Küng u svojoj knjizi o islamu (Der Islam, Piper Verlag, München, 2004.). Međutim, dok Samuel Huntington jednostavno tvrdi “granice islama su krvave” dr. Hans Küng se pita: “a granice kršćanstva nisu?”. Tako kako je činio Huntington produciraju se predodžbe o islamu kao protivniku, neprijatelju, vrlo uporabljive za one ideologe u Americi i bilo gdje drugdje koji trebaju bezuvjetno za njihovu imperijalističku vojnu politiku i hegemonijalne ambicije neprijateljsku sliku islama, primjetio je dr. Küng. Neprijateljska slika – na Zapadu ranije komunizam, danas islam – je za mnoge korisna, ona ima individualno-psihološke i političko-socijalne različite funkcije, kako se dade promatrati, primjerice, u hegemonijalno determiniranim nastojanjima SAD “ratu protiv terorizma”, krajnje efektno podržanim od slikovnih medija, konstatira dr. Küng., Ne snosimo “mi” (Amerikanci, naši europski i izraelski prijatelji) krivnju, ne, nego neprijatelj, islam snosi svu krivnju, ironizira dr. Küng. Naši potisnuti osjećaji krivnje i manje vrijednosti, naša agresija i frustracije dadu se bez opasnosti projicirati prema vani, na njega, na islam. Oni koji misle u tim kategorijama omogućuju, dakako, mišljenje tipa “grešnog jarca”.

Koliko god smo “mi na Zapadu” umnogomu nejedinstveni toliko smo se urotili protiv neprijatelja, protiv “carstva zla”, “osovine zla”! Zajednički neprijatelj jača slogu, NATO, transatlantsko prijateljstvo. Zajednički neprijatelj nas ujedinjuje, kritičare demonizira, a odstupilje izopćuje. Putem redukcije mogućnosti na ili-ili (“tko nije s nama, protiv je nas”) dadu se ljudi djelotvorno grupirati i instrumentalizirati za političke i vojne razmirice, sukladno shemi prijatelj-neprijatelj, “rado-ratničke” i “nevoljno-ratničke” nacije. Slike neprijatelja stiskaju sve u manihejsku shemu prijatelj-neprijatelj, tako dr. Küng. Točnije informacije i orijentiranje nisu neophodni. Informacije tajnih službi smiju se naduvavati, falsificirati i manipulirati, ili, za nevolju, izmišljati. Mi se smijemo, pa da, mi se trebamo braniti od

drugih, stranih neprijatelja, vanjskih i unutarnjih. Pošto nije riječ samo o nepovjerenju, nego i o neprijateljstvu, primjereno je, ako je neophodno, primijeniti silu protiv stvari i osoba, fizičku, psihičku, političku, pa, čak, i vojnu silu. Neprijateljske slike deblokiraju, još bolje od droga, inhibicije ubijanja kod vojnika. Neprijateljske slike motiviraju lako i za hladni i za vrući rat. Za utjehu, dabome, ostaje da, čak, niti neprijateljske slike nisu vječite ideje, nikakve nepromjenjive neophodnosti, veli dr. Küng. One nisu samo prenosive, na primjer od “Rusa” na “Arape”. One mogu, također, biti i korigirane – ako neprijatelji postanu prijatelji (Francuska-Njemačka). One mogu postati i bespredmetne (komunizam). Da, one mogu biti i prevladane putem obnovljene koncentracije na zajedničke zadatke (glede atomske opasnosti ili ekološke krize) i uploviti u svjetsku sudbinsku i odgovornu zajednicu, koja uključuje islam.

IV

“Definirati određenu kulturu, dakle označiti što ona znači ljudima koji joj pripadaju je stalan i eminentno važan demokratski proces objašnjenja, čak i u nedemokratskim društvima”, piše Edward Wadie Said u čuvenom eseju “Sukob definicija” (*The Clash of Definitionen*). Ovaj esej sam preveo s engleskog jezika prije mnogo godina iz Saidove knjige “Reflections on Exile and other Essays” (Harward University Press, 2000.), a sjetio sam ga se ovih dana kada je maltene cijeli svijet ponovo posvjedočio da se u ovom vještačkom i fingiranom sukobu tzv. abrahamskih religija ne radi ni o kakvom “sukobu kultura”, nego ne-kultura. Uostalom, o tomu pišem opširnije u mojoj knjizi “Mukotržno do političke moderne” (Dijalog, Mostar, 2010.), za koju mi je upravo jutros Josip Blažević javio da je “cipizirana” i “katalogizirana”, kako i dolikuje. O tomu, uvjeren sam, i svjedoči upravo manijakalna nakana javnog spaljivanja Kur’ana povodom “11. rujna” jednog olinjalog floridskog protestantskog svećenika, sumnjive prošlosti i problematičnog razumjevanja Svijeta, čija crkva broji jedva pedesetak članova, kao i uzbuđenja oko gradnje džamije u New Yorku u blizini bivšeg WTC-a, kao i reakcije u islamskom svijetu

na sve ove događaje. Otuda i pitanje živimo li u svijetu sveopćeg nerazumijevanja, sukoba ne-kultura ili “sukoba definicija”, kako bi to formulirao Said?

U procesu propitivanja što je kultura istražuju se kanonizirani autoriteti, piše Said, uvijek se sve iznova propituje i dovodi u pitanje, iznova se etablira ili odbacuje. U tomu igraju ulogu i poimanja Dobra i Zla, o pripadnosti i nepripadnosti (o vlastitosti i stranosti), o vrijednosnoj hijerarhiji, koja se razlaže u pojedinosti, raspravlja, i ponovno tumači, pa se na kraju preuzima ili ne. Izvan toga definira svaka kultura, također, i svoje neprijatelje: ono, dakle, što izvan nje egzistira i nju ugrožava. Za Grke je od vremena Herodota svatko onaj tko nije govorio grčki jezik bio *per se* barabarin, netko drugi, koga se prezire i protivu koga se bori. U njegovoj prvorazrednoj knjizi “Herodotovo ogledalo” (“Le Miroir d’Herodote”, “Poche”, Paris, 2001.) pokazuje francuski staro-povjesničar Francois Hartog kako je svjesno i akribijski Herodot radio na tomu da konstruira za Skythe – još više nego za Perzijce – *image* barbarskog Drugačijeg. Da, to rade sve (ne)kulture do današnjeg dana, one i ne mogu drugačije, to im je smisao i pozvanje. Pa, ipak, dodat ću i ovdje, kako bi bilo da se neki događaji i procesi i ne registriraju? No, takvo što u globaliziranom svijetu, mas-medijski ispovezanom i međusobno hranjenom stereotipima i predrasudama nije realno očekivati! Oficijelna kultura je svećeno lice akademija i države, piše Said, lojalnost i granice se odnose u prvom redu na ono što se misli pod pojmom ‘pripadnosti’. Ova oficijelna kultura govori u ime cjeline, odnosno pokušava izraziti opću volju, zajednički *ethos* i zajednički svijet ideja; ona vlada oficijelnim predstavama prošlosti, predstavama o ‘ocima domovine’ i prvotnim tekstovima, vlada ‘pantheonima’ heroja i zlikovaca, te sortira što joj je u prošlosti strano, drugačije ili nepoželjno. Ova oficijelna kultura definira šta se može kazati, a šta se ne bi trebalo kazati, sve zabrane i propise bez kojih kultura ne može učiniti važećim vlastiti autoritet. Vjerujem kako bi profesor Enver Kazaz i za ovu vrstu protagonista “oficijelne kulture”, kao i za njihove inačice u našim prilikama, kazao da i nisu drugo do “akademska policija”. I ne bi pogriješio, dakako...

Ali, istina je, također, da dodatno glavnim strujanjima oficijelne ili kanonizirane kulture postoje i odudarajuće ili alternativne, neortodoksne odnosno heterodoksne kulture, koje nose mnoge anti-autoritarne crte, s kojima konkuriraju oficijelnoj kulturi, uočio je Said. Ove kulture se mogu označiti i protu-kulturom, pod čim se podrazumijeva sveukupnost ispoljavanja i aktivnosti raznih i različitih outsiderskih skupina: siromašnih, imigranata, bohema, pobunjenika, društvenih outsidera, umjetnika. Iz ove protu-kulture i dolazi kritika autoriteta, dolaze napadi na ono što je oficijelno i ortodoksno (pravovjerno). Veliki suvremeni arapski pjesnik Adonis je u jednom sveobuhvatnom obrazloženju opisao odnos ortodoksnih i heterodoksnih momenata u arapskoj kulturi, tj. istražio stalnu dijalektičku napetost između njih. Ne može se razumjeti jednu kulturu bez senzora za ovaj uvijek prisutni kreativni izazov oficijelne od strane neoficijelne kulture. Ne uzme li se u obzir ovo stanje nemanja mira unutar jedne kulture, podmetne li se bezostatno jedinstvo kulture i identiteta, ostaje se izvan mogućnosti raspoznavanja plodnoga i vitalnoga u kulturi.

Saidov "The Clash of Definitionen" sam prije šest godina preveo iz uvjerenja da bi ovakvo razumijevanje sukoba ortodoksnih i neortodoksnih kultura moglo pomoći i nama u razumijevanju ne samo američkih i svjetskih, nego i naših teorijskih i političkih zavrzlama i bespuća. Danas više ne vjerujem baš mnogo u takvu vrstu pomoći, pa ipak pogledajmo šta kaže Said. U Sjedinjenim Američkim Državama je diskusija o pitanju što je 'američko' doživjela brojne transformacije, a katkada, također, i dramatična odbacivanja. Tako su u vremenima moje mladosti, piše Said, u western-filmovima američki domoroci predstavljani još uvijek kao 'zli vragovi', koji su morali biti ili uništeni ili stjerani u rezervate. Zvalo ih se 'crvenokošci' i ako su uopće imali neku funkciju u kulturi bila je to uloga kontrastne folije za pobjedonosno napredovanje bijele civilizacije. A to nije važilo samo za western-filmove, nego podjednako dobro i za akademsko pisanje povijesti. Danas je to potpuno drugačije. Američki prastanovnici nisu više zlikovci, nego žrtve napretka zapadnih boja. Čak se i na historijsko značenje Kristofora Kolumba danas gleda drugačije. Još dramatičnije se izmjenila predstava o Afroamerikancima i ženama.

Toni Morrison je ukazala na činjenicu da u klasičnoj američkoj literaturi egzistira opsesija ‘biti bijelim’, o čemu je ostavljeno snažno svjedočanstvo u Melvillovom ‘Moby Dicku’ i Poovom ‘Arthur Gordon Pymu’. Ona ukazuje istovremeno da su se najznačajniji muški i bijeli književnici 19. i 20. stoljeća – oni koji su oblikovali nama dostupni kanon američke literature – poslužili u njihovim djelima upravo ovim “biti bijel” kao instrumentom kako bi previdjeli prisustvo Afrikanaca usred našeg društva, kako bi ga izbljediti i učinili nevidljivim. Gola činjenica da je Toni Morrison danas tako uspješna i da piše brilijantne romane i eseje potcrtava silnu promjenu koja se odigrala od vremena Melvillea i Hemingwaya. U vezi sa svijetom W. E. Dubois, James Baldwin, Langston Hughes i Toni Morrison postavlja se pitanje koja je (ispravna) vizija stvarne Amerike i tko ima pravo da je reprezentira i definira. Na ovo kompleksno i iznad svega interesantno pitanje ne može se naći odgovor ako se čitava stvar reducira samo na par klišeja.

U njegovoj maloj knjizi “The Disuniting of America – Reflections on a Multicultural Society” (W. W. Norton & Company Ltd., New York 1988.) obrazložio je povjesničar Arthur M. Schlesinger koje teškoće sa sobom nosi proces kulturnih razmirica oko definicije jedne civilizacije, nastavlja Said. ‘Mainstream-povjesničara’ Schlesingera uznemirava pri tomu činjenica da doseljeničke grupe i njihove rastuće zajednice u Sjedinjenim Američkim Državama sumnjaju u oficijelnju, standardnu verziju američke povijesti, koja je zadata od velikih, klasičnih historičara kao što su Bankcroft, Henry Adams ili u novije vrijeme Richard Hofstadter. Ove grupe žele da se u pisanju povijesti ne ogleda samo ona Amerika koja je stvorena od patricija i velikih zemljoposjednika, koji su njome i upravljali, nego, također, i Amerika u kojoj su značajnu i do sada nepriznatu ulogu imali robovi, posluga, radnici i siromašni doseljenici. Pripovijedanje povijesti od strane ovih ljudi još nije ni počelo, jer su oni zanijemili od velikog diskursa, čiji se izvori nalaze u Washingtonu i kod investment-banaka u New Yorku, na sveučilištima Istočne obale ili kod velikih industrijskih bogatuna američkog Srednjeg Zapada. Pa, ipak, počinje napredovati ovo pripovijedanje i uzdrnavati bit oficijelne, (navodno) pojašnjene povijesti, poručuje Said. Postavljaju se pitanja koja u sebi uključuju

iskustva socijalno zakinutih i koja formuliraju zahtjeve ‘manje jednakih’ – žena, Amerikanaca azijskog ili afričkog podrijetla, drugih etničkih ili seksualno definiranih manjina. Neovisno da li se složiti ili ne sa Schlesingerovim tužbalicama, ne može se suprotstaviti njegovoj temeljnoj tezi – pisanje povijesti je kraljevski put ka definiciji jedne zemlje; identitet jednog društva je jako determiniran funkcijom historijske interpretacije, koja se obrazuje u razračunavanjima spornih pozicija. Ova razračunavanja su u Sjedinjenim Američkim Državama tek počela...

I za kraj i za one kojima to nije poznato, evo i nekoliko tzv. enciklopedijskih odrednica o Edwardu Wadie Saidu. Rodio se 1. studenog 1935. godine u Jerusalemu, u anglikanskoj obitelji, a potom je živio u Kairu sve dok se nije odselio u SAD, gdje je više decenija djelovao kao svojevrsni “palestinski veleposlanik”. Svojevremeno je ovaj “Newyorški Palestinac”, kako su ga zvali, bio i članom Palestinskog nacionalnog savjeta, ali se razišao s Arafatom nakon njegova potpisivanja “formule iz Osla” za rješenje palestinsko-izraelskog sukoba, jer je vjerovao da je Arafat time prodao prava na povratak Palestinaca u Izrael. Bio je profesorom i na Yale i Harvard University, a umro je – nakon duže borbe s leukemijom 24. rujna 2003. godine kao profesor engleske i komparativne književnosti na Columbia University u New Yorku. Govorio je tečno arapski, engleski i francuski jezik, te skoro isto tako dobro španjolski, njemački, italijanski i latinski. Ubraja se ne samo u red najznačajnijih literarnih znalaca, nego intelektualaca prošloga stoljeća, pri čemu se posebno uvažava njegova knjiga iz 1978. godine “Orientalism”, u kojoj govori o europo-centričnim predrasudama o arapsko-islamskoj kulturi. Osim “Orientalism” i na početku spomenute knjige “Reflections on Exile and other Essays” su mu veoma respektirana i djela: “Covering Islam”, “Culture and Imperialism”, “Literature and Society”, “Nationalism, Colonialism and Literature”, “Musical Elaborations”, “Representation of the Intellectual”...

“Proveo sam veliki dio mogega života u proteklih 35 godina braneći prava Palestinaca na samoopredjeljenje, ali sam uvijek pokušavao punu pažnju pokloniti i realnosti izraelskih ljudi, svemu što su pretrpjeli u

progonima i genocidima”, suština je Saidovog pristupa palestinsko-židovskom problemu, variranom posebice u njegovim knjigama “The Question of Palestina” (1979.) i “The Politics of Dispossession” (1994.). Pisao je, između ostalih i za londonski “Guardian”, pariški “Le Monde diplomatique”, kairski “Al Ahram”. Razumio se izuzetno i u ozbiljnu muziku. Pisao je muzičke kritike, a 1999. godine je osnovao s argentinskim Židovom Daniel Barenboimom “West-East Divan-Orchestra”, u kojem sviraju mladi izraelski i arapski muzičari. (Barenboimu i Saidu je 2002. godine uručena, inače, ugledna nagrada “Prince of Asturias Award” za “poboljšanje razumijevanja među nacijama”.)

V

U vezi s velikom drekom koja se prije pet godina digla u islamskim zemljama, pa čak i u BiH, povodom objavljivanja Westergaardovih karikatura u danskom listu Jyllands Posten napisao sam u tekstu za beogradski Danas “Ruženje Muhameda” (vidjeti www.pescanik.net) kako se satira, karikatura i crtež s mukom bore protivu cenzura i samocenzura, pri čemu se postižu uspjesi, ali prave i greške. Nije dio Europe puno drugačije reagirao na karikiranje Isusa jučer, od ovih ljudi koji sada pale zastave po Teheranu, Bejrutu, Džakarti ili u pojasu Gaze. Tolerancija i respekt su uistinu jednako važni kao i sloboda mišljenja, jer nema prva dva principa, ukoliko nema trećeg, i obratno. “Ti si drugog mišljenja nego ja, ali ja ću tvoje pravo na njega braniti do smrti” – kazao je Voltaire, čija se misao olako citira, a nije je lako primjeniti niti unutar jednog kulturnog kruga, pa ni u prosvijećenoj Evropi. Pogotovu ju je teško učiniti principom u globaliziranom svijetu i u aktualnom “sukobu kultura” ...

Depo portal, 20. rujna 2010.

3. KAKO SU SDP I SBB OTJERALI DUŠKU JURIŠIĆ

Uoči održavanja međunarodne konferencije Paneuropske unije BiH u Međugorju (od 24. do 26. rujna 2010.) propitao me urednik Mijo Kelava u jednosatnom razgovoru za Radio Herceg Bosne i o ovoj konferenciji o izazovima pridruživanja BiH Europskoj uniji. Govorio sam o ovoljetnim užasima političke nekulture u BiH, posebice u Hercegovini, a najavio sam da ću u Međugorju govoriti i o dvoličnosti naših političara, koji su na riječima za Europu, a u stvarnosti su zainteresirani samo za formalno, vertikalno približavanje i predpristupne fondove EU (euizaciju), a ne i za stvarno, horizontalno približavanje i dubinske reforme (europeizaciju). Jednosatni intervju emitiran je, nažalost, na valovima pomenutog medija u kasnim večernjim satima, pa ne mogu biti siguran da ga je netko i čuo. Ista medijska kuća zaslužuje, ipak, svaku pohvalu, jer je bila među rijetkima u Hercegovini, i cijeloj BiH, koja je međunarodnoj konferenciji PU u Međugorju dala veći publicitet...

Obrukali su se, dakle, skoro svi drugi bh. mediji, posebice lokalni, jer su propratili skup PU BiH u Međugorju gromoglasnom šutnjom, da se gorko našalim. Mogu samo zamisliti, da u radu međunarodne konferencije nije sudjelovao i Visoki predstavnik Valentin Inzko, skup u Međugorju bio bi totalno medijski ignoriran. Toliko o nezavisnosti i proeuropskom senzibilitetu naših medija. Uostalom, gori od njih su jedino političari, koji su s izuzetkom Velimira Jukića totalno ignorirali ovaj skup u Međugorju. Lokalni hercegovački političari su, vjerojatno, znali kako su prošli nazočni RS-političari prošle godine na skupu PU BiH u Banjaluci pa su odlučili eskivirati takvu blamažu. Ne pomaže mnogo u popravljanju ovakvog dojma ni učtiva pismena isprika predsjednika vlade Hercegovačko-neretvanske županije Srećka Borasa, pa ni nazočnost nekolicine vjerskih hercegovačkih velikodostojnika, muftije Smajkića, fra Joze Pejića i don Ante Jelića.

I Bosna i Hercegovina hrču kad je riječ o Europi, pokazalo se i ovaj put, malo tko uopće i sanja o EU, eurofobičnost i euroskepticizam se daju skoro fizički napipati, više u zraku. Ogromno je i neznanje o onomu što je EU, uključivo i pravila i principa pridruživanja Europskoj uniji.

I

Ovi redovi nemaju, naravno, ambiciju biti zakašnjelim izvještajem o petoj međunarodnoj konferenciji PU BIH, dakle skupu visokih gostiju iz Europe i eminentnih stručnjaka i pripadnika civilnog društva iz BiH i regije JIE. Uostalom, to i nije moj posao, mene su u Međugorje pozvali da govorim na jednom od tri panela i to na preporuku kolege Fahrudina Šebića, profesora emeritusa Univerziteta u Sarajevu, a ujedno i potpredsjednika PU BiH. On je u sarajevskoj knjižari mojeg izdavača Sarajeva Publishinga (bivši Veselin Masleša), na ćošku Kulovićeve i Titove, kupio moju knjigu i poslije čitanja kazao svojim kolegama u PU BiH – naš skup ne može bez Mile Lasića. Na tomu i ovom prigodom hvala. Druženje s profesorom Šebićem i njegovom Aydom, s profesorom Mirkom Pejanovićem i njegovom Spomenkom, s kolegama Miodragom Živanovićem, Željkom Šumanom i Vjekom Domljanom, s Draganom Marijanovićem, Ibrom Spahićem i Gradimirom Gojerom, kao i po koja razmijenjena riječ s profesorom Franjom Topićem i gostima iz susjedstva i Europe, uključivo s upravo novopridošlom zamjenicom austrijskog ambasadora u BiH, pa i samim Visokim predstavnikom, moj je privatni glavni dobitak dvodnevnog boravka u Herceg-etno selu u Međugorju, koje je impresioniralo svojim skladom i ljepotom i sve goste iz Svijeta. Usputno kazano, visoka gošća iz Austrije me pitala što mislim koje bi to mjesto u BiH zaslužilo da se u njemu izgradi “Bunar prijateljstva” oko kojeg bi se okupljali ljudi različitih nacija i vjera kako bi u svoj njihovoj kulturološkoj raznolikosti zajedno slavili radost života i raznolikosti. Odgovorio sam da ne mogu preporučiti Mostar, iako bih to rado učinio s obzirom da u njemu radim, jer bi morao preporučiti i gradnju dva “bunara”, te da takvu počast u podijeljenoj BiH ne zaslužuje ni Sarajevo, nego samo uistinu multietnički grad Tuzla.

U Međugorju sam govorio o “euizaciji versus europeizaciji” i na sličan način kako sam govorio prije toga i na međunarodnoj znanstvenoj konferenciji na Šipanu. Riječ je, kazao sam, o kontinuiranom varakanju naših političkih elita s EU, pri čemu pripadnici i pripadnice ovog parazitskog, povlaštenog društvenog sloja i u BiH i u regiji Boga mole da trenutak pristupa Europskoj uniji ne dođe nikada. Jer, znaju da bi u tom slučaju mogla i morala profunkcionirati pravna država, pa bi i zatvor u Zenici mogao biti prepun bivših dužnosnika i tobožnjih uglednika kakav je već Remetinac u Hrvatskoj. Uz svo uvažavanje kolege Franje Topića osvrnuo sam se i na njegov plemeniti apel da EU primi BiH već 2014. godine. Kazao sam, ma koliko to želimo, morali bismo biti zadovoljni ako do tada budemo imali status kandidata. Kakvi smo ni to nije sigurno.

Dakako, pozvao sam i izrijekom da izidemo što masovnije na sljedeće izbore i da svoj gas damo nekorumpiranim i proeuropski orijentiranim strankama. U krajnjem, s tim u vezi sam u Međugorju ponovio ono što su moji dragi prijatelji iz Hrvatskog narodnog vijeća u Sarajevu kazali prije par dana u svom priopćenju za javnost. Ovdje ću, pak, usputno podsjetiti i na njihovo zalaganje za “institucionalnu ravnopravnost” i protivljenje “trećem entitetu”, jer žele spriječiti dijeljenje Hrvata po regionalnoj osnovi. U krajnjem, tim tzv. trećim entitetom do Salakovca ostavljaju se od strane onih koji ga zagovaraju, a najvruće to čini tzv. stožerna stranka među Hrvatima, izvan bilo kakve političke skrbi više od polovice hrvatskog življa u Bosni. S tim u vezi primjetit ću kako je ostalo izvan pažnje u svim medijama zalaganje HNV-a za “institucionalnu ravnopravnost” na svim razinama vlasti, u cijeloj Zemlji i na paritetnoj osnovi. Mnogima u medijima je bilo važno uočiti samo ono protivljenje “trećem entitetu”. Nitko ni od hrvatskih ni od bošnjačkih ni od srpskih političkih elita nije još uvijek i nažalost spreman nešto učiniti u pogledu pomenute “institucionalne ravnopravnosti”. Sve naše, ove i ovakve etno-političke elite, kakve već jesu, znaju samo zahtijevati u ime naroda kojeg navodno zastupaju, ali ne i nešto pružiti zauzvrat manjincima na teritorijama koje kontroliraju. Među etno-politikama i strankama i nema nove ideje i ponude, pa one i nisu drugo do zrcalo, jad i bijeda bosansko-hercegovačke etno-politike anno Domini 2010.

Kao što čitatelji znaju, nemam – za razliku od nekih mojih prijatelja – nikakvih iluzija ni o Lagumdžijinoj SDP, pogotovu mi je nesimpatično njegovo koaliciono koketiranje s “Donaldom Trumpom” iz Gusinja, čovjekom koji je prije 18 godina “šljegao” s legendarnom plastičnom vrećicom u ruci u Sarajevo i potom munjevito “izgradio” medijski imperij kao nacionalni projekt Bošnjaka. Skoro uništivši kuću “Oslobođenje” uveo je “avazovštinu” kao bošnjački doprinos slušivanju ljudi i građana u BiH. Koliko je moćan, uostalom, svjedoči i isuviše olako tjeranje takve jedne novinarske zvijezde kakva je Duška Jurišić s Federalne televizije. I dok se u zaštitu Damira Kaletovića digla velika buka, i neka je, i treba tako, ponajbolja tv-moderatorica u BiH je olako žrtvovana od strane vodstva FTV-a (da li i u dogovoru sa vodstvom SDP-a?), toliko olako da stvar smrdi do neba. Posve otvoreno govoreći, ukoliko bi došlo do postizbornih saveza SDP-a s SBB-om možda bi bilo i neke neželjene koristi. Tada bi, nadam se, i nekima u SDP-u koji sada šute kao zaliveni postalo jasno o kakvoj se to Lagumdžijinoj principijelnosti i multietničnosti radi. Tada ga, pak, ni njegovi instalirani “klonovi” ne bi više mogli spasti. Ipak, kazat ću, kao nezavisan čovjek i sveučilišni profesor, naoružan samo uvažavanjem realnosti i skepticizmom, hoću da vjerujem kako sve i nije izgubljeno u BiH dok postoje i takvi kakvi su ljudi iz Naše stranke, ma koliko još uvijek bila tek slabašna alternativa. Hoću vjerovati da politička kultura koju promovira Naša stranka ima šansu odigrati – ako ne na ovim izborima, onda poslije – onu ulogu koju je odigrala pojava Zelenih u SR Njemačkoj...

II

I drugog dana međunarodne konferencije u Međugorju slušali smo vrlo razložna izlaganja gostiju iz EU i domaćih eksperata o tomu što je nužno činiti da bi BiH uhvatila priključak za drugim zemljama JIE u procesu približavanja EU, jer su sve druge zemlje JIE, s izuzetkom Albanije i Kosova, u prednosti u odnosu na BiH. Nažalost, svijest o tomu da smo na samom dnu nije nazočna ni među svim pripadnicima Paneuropske unije BiH. Neki su sudionici konferencije u Međugorju inzistirali i dalje na raširenoj stereotipiji, naročito među Bošnjacima,

kako EU već iz moralnih razloga ima obvezu napraviti izuzetak za BiH glede njenog prekorednog priključenja EU. Takvima je Visoki predstavnik odgovorio da od sedam zemalja koje žele u EU sve misle da zaslužuju izuzetak. Intervenirao sam i osobno pojašnjenjem kako EU ništa ne mora, nego da je riječ o procesu dragovoljnog, stupnjevitog i strpljivog ispunjavanja sljedećih kriterija: tri kopenhagenska (politički, gospodarski i Acquis kriteriji), jednog madridskog (tzv. administrativnog koji podrazumijeva osposobljenu upravu, od čega smo beskrajno daleko) i dva tzv. implicirajuća kriterija (monitoring i ispunjavanje preuzetih obveza). Sve zajedno, dakle, i ne znači drugo do da smo pod prismotrom i da od nas ovisi hoćemo li ostati posljednji europski parijski ili biti dijelom Europske unije.

Ne mogu prepričavati sadržaj privatnog razgovora s gospodinom Inzkom, ali mogu navesti ovdje da je Visoki predstavnik u Međugorju naveo kako je Španjolskoj trebalo cijelih devet godina priprema i ispunjavanja uvjeta kako bi od zemlje Francove diktature postala punopravnom dijelom, pa potom i respektabilnom članicom EU. Smijem, vjerojatno, ovdje navesti da je gospodin Inzko pohvalio moj racionalno-kritički pristup bh. neozbiljnosti i EU zbiljnosti. Kao što čitatelji znaju, ja tako svugdje govorim gdje mogu i dokle mogu, pa se nisam u Međugorju udvarao ni Visokom predstavniku ni bilo komu, ako je netko takvu bedastoću uopće i pomislio.

“Vidi se da ste dugo živjeli vani”, kazao mi je austrijski diplomata dalekih i djelomičnih hrvatskih korijena. U Međugorju sam, inače, govorio o tomu da bih bio sretan kada bi moja zemlja bila i 2018. godine u današnjoj hrvatskoj situaciji, dakle pred vratima EU. U tom zdravom skepticizmu jesam nalikovao Visokom predstavniku, ali to je plod razumijevanja kompliciranog procesa približavanja EU i ničega drugoga...

Zamolio sam gospodina Visokog predstavnika, smijem toliko reći, da zajedno s našim američkim prijateljima izvrši odgovarajući pritisak na novoizabrane političke elite, ma koje bile, da konačno pristupe ustavnim promjenama, jer su one pretpostavke svih daljnjih reformi i istinske europeizacije ove beskrajno politički i gospodarski zapuštene i upropaštene zemlje. Pustite im “buvu”, kazao sam gospodinu Inzku,

nakon čega sam morao pojasniti kako mislim na poruku da će biti otjerani kao Sanader ukoliko ne budu kooperativni. Ili, još bolje, kazao sam mu, pošaljite im indirektno poruku u američkom stilu kako će biti pošteđeni Zenice ...

Depo portal, 30. rujna 2010.

4. NIZOZEMSKI “ŠEŠELJ” ILI WILDERSOVA MISIJA MRŽNJE

Nizozemski političar Geert Wilders, lider ekstremno-desničarske Partije slobode (PVV), drži u strahu već godinama i Nizozemsku i Europsku uniju. U Nizozemskoj mu se, srećom, upravo sudi zbog verbalnog ponižavanja islama, što je dobro, ma koliko nije dobro što istodobno od njegova 24 poslanika ovisi hoće li uopće moći funkcionirati nova koaliciona vlada nizozemskih liberala i demokršćana. Do suđenja je došlo nakon velikog pritiska antirasističkog pokreta u Nizozemskoj koji je na internet portale postavio stotine Wildersovih izjava kojima je godinama podsticao ksenofobiju i diskriminaciju u ovoj nekada najtolerantijoj zemlji zapadne Europe. U slučaju da bude osuđen Wilders bi mogao boraviti u “ćuzi” najmanje godinu dana, što je manje vjerojatno, ili, pak, platiti adekvatnu novčanu kaznu. Važno bi bilo da uopće bude osuđen. Wilders se, dakako, ne osjeća krivim, pa ide u kontranapad i izjavljuje kako su suci “skandalozno pristrasni”. Izjavio je, također, da neće povući nijednu izgovorenu riječ, ali da nije, navodno, rekao sve što mu se pripisuje.

No, Wilders i ne krije, i upravo to želimo pokazati u nastavku ove priče o “nizozemskom Šešelju”, kako želi inficirati “govorom mržnje” i “velike susjede”, poput SR Njemačke. Gostujući nedavno u Berlinu optužio je zvaničnu njemačku vlast da je podlegla islamizaciji i dozvolila islamu da se u ovoj zemlji osjeća kao kod kuće, što je dobrim dijelom, i srećom, i točno. Nijemci su mu odgovorili i protestima na berlinskim ulicama i putem svojih zvaničnika. Povodom Dana ujedinjenja, 3. listopada, odgovorio mu je indirektno i njemački predsjednik Christian Wulf, umjereni političar demokratsko-kršćanskog backgrounda: “Muslimani više nisu građani drugog reda” i “islam je dio Njemačke”. Nije sve, dakako, idealno ni u Njemačkoj u odnosima između novopridošlica s islamskom kulturološkom pozadinom i “domorodaca”, ali nije ni tako crno kako se nerijetko prikazuje i

u njemačkim i u našim medijima, ili kako bi to željeli vidjeti Wilders i njegova bratija. Tomu je umnogome doprinio i forum zvani Njemačka islamska konferencija, no to je zasebna tema...

I

Među mojim posljednjim tekstovima u ulozi dopisnika iz zapadne Europe za više balkanskih listova bila je i serija tekstova o Geertu Wildersu, na koje ću biti slobodan ovdje podsjetiti, bolje rečeno koristiti njihove dijelove kako bih ocrtao svu opskurnost ovog nizozemskog političara i istu takvu njegovu “misiju mržnje”. U članku, potpisanom 21. siječnja 2008. godine, kojeg sam naslovio “Je li Kur’an inspiracija za netoleranciju, ubojstva i terorizam?” pozabavio sam se pozadinama tada upravo najavljenog Wildersova petnaestominutnog filma “Fitna”, od kojeg se već u najavi potresla do tada uzorita zemlja Nizozemska. Zbog Wildersova filma sazivale su se prije dvije i pol godine, naime, i krizne sjednice nizozemske vlade, uvedena je bila, čak, i neka vrsta pripravnosti ili izvanrednog stanja. A tadašnji nizozemski premijer Jan-Peter Balkenende je javno priznao kako Nizozemska strahuje “za javni red, sigurnost i za posljedice po nizozemsko gospodarstvo”.

Dakako, bilo je najjednostavnije zabraniti ovaj uvredljivi film za islamske vjernike, ali sloboda mišljenja je u zapadnim zemljama rastezljiv pojam, idealan za zlorabljenja. Tako je uostalom bilo i s objavljivanjem karikatura poslanika Muhameda u danskom listu “Jyllands Posten” nešto ranije, pri čemu se odmah mora reći kako su karikature Kurta Westergaarda umjetničko poigravanje s islamskim tabuima, dok Wildersov govor o islamu i nije nikad bio drugo do “govor mržnje”. Nizozemska javna televizija je, inače, odbila emitirati najavljeni Wildersov film, ali sjeme zla je bilo posijano, šteta je bila već počinjena.

Wilders je već u najavama govorio da će se u svom filmu pocijepati Kur’an, jer je “inspiracija za netoleranciju, ubojstva i teror”. Samo godinu dana ranije je Geert Wilders u jednoj javnoj diskusiji ustvrdio kako je “Kur’an fašistička knjiga, koja poziva na nasilje”, kako je

slična knjizi “Mein Kampf” Adolfa Hitlera, pa je treba jednako tako i tretirati. Sada poriče upravo tu izjavu, jer bi mu i mogla “doći glave”. On je ovu nevjerojatno grubu usporedbu varirao posljednjih godina više puta, dopunivši je eksplicitnim izjavama kako “islamizacija Nizozemske nalikuje tsunamiju”. Valja pri tomu priznati da su mu upravo takve izjave donijele dodatnu popularnost u besprizornim dijelovima nizozemskog društva, ali i izazvale valove antirasističkih protesta koji i jesu vrhunili aktualnim suđenjem u Amsterdamu. Uostalom, treba znati da među 16,3 milijuna Nizozemaca živi i 850.000 doseljenika-muslimana, pretežito iz zemalja Magreba i Turske.

Tada sam, između ostalog, napisao kako u “vođi” Geerta Wildersa njegovi privrženici vide samo nastavljачa onoga što su započeli brutalno ubijeni režiser Theo van Gogh i desno-ekstremistički političar Pim Fortuyn, obojica žrtve poimanja pravde fanatičnih islamista. Napisao sam, također, kako je malo tko odmah shvatio veličinu opasnosti koju fašisoidna pojava zvana Wilders i “šešeljizacija Nizozemske” nosi sa sobom. Samo podsjećanja radi, Theo van Gogh je uboden nožem u grudi na amsterdamskim ulicama u po bijela dana od strane nekog mladog Marokanca, zbog tog što je snimio film “Submission” po scenariju islamske kritičarke Ayaan Hirsi Ali, u kojem se govorilo o zlostavljanju žena u islamskom svijetu, dok su stihovi iz Kur’ana bili ispisani na golom ženskom tijelu. Taj van Goghov film je, međutim, bio i ostao skoro pa nevin u usporedbi s onim što je pripremio Geert Wilders putem svojih insceniranih nastupa i filma “Fitna”. Danas se smije sa žalošću konstatirati kako je nizozemsko društvo – poslije spomenutih ubojstava i Wildersove zloporabe ovih tragedija – postalo netolerantnije, pa i nesimpatičnije u očima onima koji su ga sve do jučer uzimali kao paradigmu multietničke tolerancije. Od tada se, u stvari, u zapadnoj Europi i ne govori više s uvažavanjem o multietničnosti, jer ona, navodno, producira “paralelna društva”. Govori se radije o inter-kulti modelu koji bi podrazumijevao međusobno prožimanje i potisnuti multi-kulti koncept. U osnovi se radi, pak, o prisili ili podvrgavanju doseljenika pravilima useljeničkih društava i dominaciji tzv. vodeće kulture. (O tobožnjoj “smrti multikulturalizma” vidjeti posljednji prilog u Prilozima u ovoj knjizi.)

II

U tekstu potpisanom 28. ožujka 2008. godine u Berlinu pisao sam kako je svijetom obišla vijest da je 15. minutni sporni film o islamu i Kur'anu pod nazivom "Fitna" postavljen na internet portalu "Live Leak", sa sjedištem u Velikoj Britaniji, u nizozemskoj i engleskoj verziji. U jezivom i tendencioznom filmu "Fitna" prepisujem što sam tada napisao napravljen je zapaljivi mix scena napada radikalnih islamista, ubojstva nizozemskog režisera Thea van Gogha, kojega je zezanje sa islamskim svetinjama u kratkom filmu "Submission" koštalo glave (on se, inače, zezao i sa kršćanskim i židovskim svetinjama), čuju se i vide radikalne propovijedi islamističkih propovjednika koji zahtijevaju smrt Židovima, vidi se i jedna djevojčica koja Židove naziva svinjama i majmunima, čuju se i glasovi žrtava napada od "11. 9", kratko pred smrt, vide se leševi i odsjecanje glave žrtvi negdje u Iraku. U filmu "Fitna" se koristi i jedna od 12 karikatura proroka Muhameda, objavljenih prvo u danskom listu "Jyllands Posten", i to baš ona s turbanom u obliku bombe na Muhamedovoj glavi, protivu čega je već protestirao danski karikaturista Westergaard, rekavši da je Wilders zlorabio njegov rad. Tendenciozno sastavljene slike su popraćene i izričitom uputom da se uzrok svog zla na ovom svijetu nalazi u Kur'anu, kojeg je Wilders tijekom proteklih mjeseci već više puta nazvao "fašističkom knjigom" i usporedio s "Mein Kampfom"...

Poruka filma "Fitna" je, dakle, bila izravna i užasna, Wilders je direktno pozivao gledatelje da ne poštuju islam kao religiju, jer islam, navodno, ne poštuje njih, s obzirom da "ova religija želi vladati i razoriti zapadnu civilizaciju". U Wildersovom filmu se izriječno kazalo: "Godine 1945. je u Europi pobijeđen nacional-socijalizam, 1989. je u Evropi pobijeđen komunizam, sada mora biti pobijeđena islamska ideologija". Film završava i bukvalno pozivom – "zaustavite islamizaciju, obranite našu slobodu"! U vezi s emitiranjem filma "Fitna" Wilders je u više navrata ponavljao kako je ovaj film "posljednje upozorenje Zapadu" pred islamskom opasnošću i da se u suštini "radi o tomu hoće li naša djeca naslijediti slobodu ili će se naša sloboda utopiti u multikulturalnu baruštinu"!?

U velikom tekstu “Sjeme zla je posijano”, opremljenim potpisom Berlin 1. travnja 2008. godine, pokušao sam iscrpnije progovoriti o Wildersovom filmu “Fitna” (riječ na arapskom jeziku, prema Dudenu, znači i “neslaganje” i “raspra”). Kazao sam eksplicitno da je film prepun zlih poruka i užasnih slika, te da se zbog tih slika i poruka može ovih 15 minuta mržnje učiniti nekome i cijela vječnost. Kada se o svemu pošteno i u miru razmisli, podjednako bi objektivnom gledatelju mogli biti odvratni i islamistički manijaci koji defiliraju filmom (“propovjednici mržnje” koji hvale i Hitlera, ubojice od “11. 9”, atentatori iz Madrida, egzekutori smrti u Iraku i Afganistanu) kao i oni koji stoje iza ovog filma...

III

Wildersov film se, inače, mogao na britanskom portalu www.liveleak.com gledati samo dan, pa je emitiranje bilo obustavljeno zbog masovnih prijetnji. Nedugo potom je sporni film “Fitna” bio “ponovno online”, a odgovorni s ovog portala su kazali da su se na ovaj korak odlučili nakon što se poboljšale mjere zaštite njihovih suradnika. “Mi se ne damo staviti pod pritisak i cenzurirati materijal koji je legalan i odgovara našim pravilima”, napisali su u izjavi za javnost na njihovom “sajtu”. Zašto se “Live Leak” odlučio da ponovno postavi sporni film na svoj portal i nije, zapravo, više toliko važno, njega su i bez toga na drugim internet stranicama u međuvremenu odgledali milijuni ljudi? Uostalom, kad se nešto jednom postavi na internet ono živi svojim životom, sviđalo se to nekome ili ne. Ali, i poslije ovog drugog postavljanja ostaje pitanje zašto se “LiveLeak.com” nije zapitao već ranije kako to da su prikazivanje ovog filma odbile sve europske i američke televizije, kao i svi ozbiljniji internet portali? Kako to da su se od zlorabe karikature poslanika Muhameda s turbanom u obliku bombe, kojom se manipulira i na početku i na kraju filma “Fitna”, ogradili odmah i njen autor Kurt Westergaard i danski list “Jyllandsposten”, gdje je po prvi put objavljena?

Wildersov 15 minutni film je, dakle, nastavio živjeti vlastiti život i izvršavati svoju zlokobnu misiju, čije plodove “kusa” danas cjelo-

kupna zapadnoeuropska demokracija. Toliko sam i tada mogao predvidjeti, pa sam kazao da je “sjeme zla posijano, o posljedicama će se tek čuti”. Uostalom, podsjetit ću ovdje kako su o tendencioznom ugrožavanju slobode mišljenja i religijskih i drugih sloboda tih dana, takoreći promptno progovorili brojni odgovorni ljudi i u zapadnom i u islamskom svijetu. Uostalom, nisu “islamistički manijaci” jedini tumači islamske svete knjige, u islamskom svijetu mora biti također vjerskih znanstvenika kakav je na Zapadu liberalni katolički teolog dr. Hans Küng koji i izrijeком tvrdi da se islam ne daje tako olako svesti samo na nasilje, u najmanju ruku ne više od drugih religija. Nesumnjivo, najpogubnije u Wildersvom filmu je bilo i ostalo bezizuzetno izjednačavanje Kur’ana i nasilja. Koliko je, pak, ta priča kompleksna svjedoči i studija pod imenom “Bolni stihovi” grupe autora iz sve tri velike monoteističke religije, predstavljena u to vrijeme u Bruxellesu, u kojoj su kritički interpretirana problematična mjesta i u Kur’anu i u Tori i Bibliji. Njih ima, bježati od te istine ne vodi ničemu.

I dok je priča o karikaturama uistinu povezana s pitanjem slobode izražavanja, ovo s Wildersovim jeftinim antiislamskim filmom je posve druga stvar, napisao sam tada. Srećom, ovaj put i europski i svjetski i islamski političari, ali i europski, nizozemski muslimani bez zadržke i pravovremeno pozivaju na smirenost, na razum, na sabur rekli bi stariji ljudi u Bosni. “Film više govori o Wildersu nego o Kur’anu”, ocijenio je mudro i razborito i profesor Maurits Berger s nizozemskog sveučilišta Leiden. U tom sam tekstu kazao, također, kako je film Geert Wildersa Fitna tendenciozno napravljen da zaplaši ljude. U toj su funkciji i brojevi koji se vrte u filmu, počev od 54 muslimana u Nizozemskoj u 1909. i 944.000 u 2004. godini, kao i slični brojevi porasta u cijeloj Z. Europi, u kojoj živi danas između 15 i 20 milijuna muslimana.

IV

Podsjetit ću iz aktualnog povoda i na jednu egzaktnu i izuzetno vrijednu studiju Svjetskog gospodarskog foruma (World Economic Forum), onu upravo o odnosu islama i zapadnog svijeta koja je kod

nas više-manje ignorirana. Kao koordinator studije potpisao se John DeGioia, predsjednik Georgetown univerziteta u Washingtonu, a među njenim autorima su princeza Lolowah, kćerka bivšeg saudijskog kralja Faisala, izraelska ministrica vanjskih poslova Zipi Livni i norveški princ Haakon. Anketni dio istraživanja je proveo čuveni Gallup, koji je propitao i muslimane i nemuslimane o međusobnim odnosima u čak dvadeset i jednoj zemlji u svijetu. Važnu analizu o tomu kako novine, časopisi i televizija izvještavaju o kulturi “onih drugih” uradio je švicarski institut “Media Tenor”.

Glavni nalaz studije je zabrinjavajući, pa ako se i znao unaprijed. Jazovi između islama i Zapada su sve dublji, piše u studiji Klaus Schwab, osnivač i predsjednik Svjetskog gospodarskog foruma, a optimizam je relativno mali. Na kompliciranoj skali od 1 do 100 prosječna optimistička vrijednost u anketiranim zemljama je tek 37. Samo u dvije anketirane zemlje većina misli da se napreduje u odnosima između islama i Zapada, i to baš u Pakistanu i Bangladešu. Egzaktni brojevi studije ulijevaju, zapravo, strah. A strah je i najne- očekivaniji rezultat WEF-studije, strah od međusobnih dodira dviju bliskih vjera i tzv. abrahamskih kultura, kako bi to lijepo rekao dr. Hans Küng. Šokantno je, zapravo, što uvjerljiva većina u svim anketiranim europskim zemljama osjeća prijetnjom “pojačanu interakciju između Zapada i islamskog svijeta”, takvih je, čak, 79% u Danskoj, 68% u Španjolskoj, te po 67% u Italiji i Nizozemskoj. Pretpostavka, pak, da bi se slično tako morali osjećati i Izraelci i Amerikanci pokazala se pogrešnom. Oko 70% Amerikanaca i 56% Izraelaca smatraju interakciju dobrom. Za razliku od njih dvoje, i većina anketiranih u Egiptu, na palestinskim teritorijama, u Turskoj i Iranu je jednako strašljiva kao i Europljani.

Ali, otkuda uopće potječu strahovi od “dodira kultura” i to baš kod Europljana, pitaju se autori WEF-studije, pa sugeriraju da bi se korijeni, i to “rastućih strahova” morali tražiti u osjećaju “ugroženosti europskog kulturnog identiteta”, i to uslijed pojačanog doseljavanja baš iz islamskih zemalja. Ali, time nije kraj ove rošomonske priče, i muslimani se pojačano tuže kako Zapad ne respektira islamski svijet. Tako misli uvjerljiva većina u Palestini (84%) i Egiptu (80%),

te njih nešto manje u Iranu. Ali, šta je s respektom muslimana prema Zapadu. Oni, s izuzetkom Turaka, smatraju da poštuju zapadni svijet, dok Zapadnjaci uopće ne dijele ovaj utisak. Čak 82% Amerikanaca, kao i velika europska većina, ali i 73% Izraelaca osjeća se nepoštovanim od strane muslimana. Objašnjenje ovih proturječnih poimanja jednih i drugih svodi se u WEF-studiji na dramatično sniženje ugleda američke vanjske politike posljednjih godina, kao i na sve izraženije odbijanje zapadnih vrijednosnih kanona u islamskom svijetu. Ilustracije radi, čak 71% Saudijskih povezuje riječ “bezobzirno” sa SAD, a samo njih 3% s Francuzima, govori WEF-studija.

Glavnu krivicu za ovakvo loše međusobno poimanje jednih i drugih snose posrednici predstava, dakle mediji. Jedna od centralnih spoznaja WEF-studije glasi: “Mediji iz islamskih zemalja izvještavaju negativno o pojedincima i grupama koji pripadaju kršćanstvu, židovstvu ili neislamskim zemljama”, a to važi, nažalost, i obratno, pa ako i u manjoj mjeri. Najveće razlike u izvještavanju u ova dva dijela svijeta se vide u člancima o političkim organizacijama kao što je libanonski Hisbollah i o ličnostima kao što su iranski predsjednik Mahmud Ahmadinedžad ili bivši britanski premijer Tony Blair. Dok je, primjerice, u islamskom svijetu samo 6% negativnih izvještaja o Hisbollahu, u zapadnim medijima ih je 22%; u iranskim medijima se Ahmadinedžad uzdiže u nebesa, a u zapadnim ga se sotonizira; u “slučaju Blair” je, pak, interesantno da se o njemu znaju složiti i jednostrani iranski i britanski listovi. U svakom slučaju Blairov image je lošiji nego Osame bin Laden, kazalo se u WEF-studiji. Najiscrpnije se u WEF studiji govorilo o tadašnjem američkom predsjedniku Bushu Junioru, pri čemu se uočava da su zapadni mediji nastojali biti neutralni, ali im se omaklo i 11,9% negativnih *statements*, dok je u medijima islamskih zemalja 27% napisalo o Bushu negativno. Inače, WEF-studija svjedoči da se najumjerjenije o Bushu izvještavalo osim u SAD upravo u srcu islamskog svijeta, u Saudijskoj Arabiji. Takvih je kurioziteta prepuna ova studija. Njeni autori zaključuju i sami kako su odnosi islama i Zapada prepuni proturječnosti, koje oneomogućuju točnije prognosticiranje kako će se te proturječnosti odraziti u budućnosti na zajednički život muslimana i ne-muslimana...

V

Vrlo mi je drago, dakako, što sam prije dvije i pol godine i povodom filma “Fitna” napisao da se u Wildersovom slučaju de facto radi “o neo-nacističkom fanatiku, sličnom onom kakav je i onaj s Balkana, sada u zatvoru u Schevenigenu, Wildersov komšija, takoreći. Dobro je, zaključio sam, što politički establishment u Nizozemskoj post festum osuđuje paušaliziranje islama i Kurana, ali je šteta, zapravo, što nema petlje da poduzme protivu “nizozemskog Šešelja” pravne mjere u pravnoj državi. Jer, pod izlikom da bi to bio “prijestup protivu slobode mišljenja” i ne čini se ono što bi se u pravnoj državi moralo činiti. Argument za takvo što bi mogao biti da se u filmu “Fitna” u biti i radi o zlorablivanju slobode mišljenja, de facto ugrozi ljepote suživota u 16-milijunskom nizozemskom društvu, u kojemu mora da ima mjesta i za njegovih milijun muslimana. A radi se i o zaraznoj ugrozi (su)života i drugdje, ako se nešto i na vrijeme ne bude poduzimalo protivu balkanskih i nizozemskih “šešelja”! Uostalom, kao i onih “propovjednika mržnje” u islamskom svijetu, koje Wilders nije izmislio, nažalost, te onih u zapadnom, koje nije ni pomenuo, jer je i sam jedan od njih. Upravo od ovih se činjenica ne smije skrivati glava u pijesak, pogotovu što se “propovjednika mržnje” namnožilo baš u regionu bivše SFRJ, a nerijetko su okićeni visokim svjetovnim i/ili vjerskim titulama. Najgore od svega je, pak, što se na njihov govor sviklo i naviklo, pa ih se i ne zove kako zaslužuju. Wildersov film bi mogao potaknuti i razmišljanja u tom pravcu, ma koliko mu to nije bila namjera. E, tomu nemam što dodati ni danas...

Depo portal, 7. listopada 2010.

5. ŠTO ĆU JA AMERICI I ŠTO ĆE AMERIKA MENI

“Živim u Holandiji, u četvrti u kojoj više ne vidiš normalno obučene ljude, nego samo umotane žene i brkate ili bradate muškarce. Ti ljudi uopšte ne pričaju holandski jezik, a i kako bi kad je prvo što urade kad negdje dosele postave satelitsku antenu. A prije 15 godina je ovo bio sasvim normalan dio grada, gdje si mogao bicikl da ostaviš neotključano, niko ti ga ne bi ukrao. Sada vidiš posvuda razbacano smeće. Djeca stranaca su sklona kriminalu, drogi i drugim porocima, a nisu odgojeni tako da poštuju holandske zakone. To je slika današnje Holandije. Tolerantne i kulturne Holandane skoro da i više ne vidiš u velikim gradovima, povlače se u manja mjesta ili subgradska naselja. Ali i tolerancija ima svoje granice...”, tako je prokomentirao netko tko se potpisao pseudonimom “Komentator” moj portrait “nizozemskog Šešelja” u prethodnom javljanju za Depo portal. Time je uvjerljivo oslikao ne samo tužnu zbilju u jednom nizozemskom ghettoa za doseljenike, nego i u drugim europskim gradovima i zemljama. Uostalom, ti ljudi s margine su bez ikakvih šansi da značajnije promijene vlastiti položaj izuzevako im se ne posreći socijalna promocija putem obrazovnog sustava...

I

Ali, šta su ti doseljenički miljei, zapravo, tko su ljudi koji u njima fizički žive, a satelitskom antenom oslušuju puls svog jezika i svoje zemlje? To mi se pitanje nametnulo već ranije, a učinilo relevantnim poslije citiranog komentara. Krajem listopada 2007. godine u Berlinu je, primjerice, predstavljena prva studija o životnim svjetovima migranata u Njemačkoj (“SINUS-Milieustudie ‘Lebenswelten von Migranten’”) koja je progovorila o istim onim pitanjima kojima se pozabavio “Komentator”. To što se njegov komentar odnosi na doseljenička ghettoa u Nizozemskoj, a SINUS-Milieustudie se bavi

doseljeničkim miljeima u Njemačkoj i nije toliko bitno. U obje zemlje, i u svim drugim useljeničkim zemljama žive doseljenici vrlo slično. Među njima su i Bosanci i Hercegovci, kako tzv. prvi iseljenici, “gastarbajteri”, tako i “izbjeglice”, svi sa satelitskim antenama okrenuti njihovim nekadašnjim domajama u kojima za njih nije bilo više mjesta.

Pokušat ću, dakle, predočiti kroz migrantsku situaciju u SR Njemačkoj tužnu priču o životu “negdje između” tzv. naših običnih ljudi koji kao da nikoga i ne zanimaju, ma koliko njihovih preko dvije milijarde eura svježeg novca godišnje, kojeg dostavljaju svojim rođacima u BiH, znače i bukvalno spas za posrnulo bh. društvo i gospodarstvo u njemu. Od jedne do druge zapadnoeuropske zemlje njihova je situacija samo u nijansama različita, pri čemu se stubokom razlikuje od imigrantske situacije ljudi s prostora bivše Jugoslavije u dalekim zemljama Latinske Amerike, SAD, Kanade, Australije i Novog Zelanda. I tamo ljudi pate, dakako, o tomu mi pišu moji mail-prijatelji, ali nisu “negdje između”, oni su uglavnom izgubili iluzije o povrtaku, oni su i definitivno odselili s Balkana, pa ako i nisu u potpunosti doselili u njihove nove domovine.

Posebna su priča intelektualci. O tomu, primjerice, američko-bosanskohercegovački književnik Semezdin Mehmedinović kaže: “Oficijelno, ja sam emigrant; živim s papirima koji mi omogućuju boravak i rad u Americi. Za razliku od tipične ekonomske emigracije, ja sam emigrant koji je protiv svoje volje dospio ovdje. Ali, ne bi bilo tačno reći kako taj novi svijet posmatram bez radoznalosti. Još nemam odgovor na pitanje: što ću ja Americi, niti što će Amerika meni... Ali se svejedno pitam. Malo sam vještina donio u zemlju u kojoj sve počiva na utilitarnom. Najautentičnije moje znanje je, kao posljedica rata, vještina da na ulici, iz fiziognomije prepoznam ko bi mogao, među slučajnim prolaznicima, biti ubica, a ko ne. S tim znanjem se ništa, i nigdje, ne može započeti. Kad bolje razmislim, ja u Americi pripadam rijetkoj, metafizičkoj emigraciji.”

U SR Njemačkoj je, prema statistikama od prije par godina, živjelo svega 6,7 milijuna stranaca, i među njima je bilo i circa milijun ljudi iz bivše Jugoslavije. Istovremeno su statističari i demografi ustvrdili kako u ovoj zemlji živi više od 15 milijuna ljudi koji

imaju “migrantsku pozadinu”, odnosno bi-nacionalno ili bi-državno podrijetlo. Drugim riječima, svaki peti stanovnik Njemačke nije čisti “arijevac”, pa bi se Hitler vrtio u grobu kao ringišpil kada bi mu se nekako mogla doturiti ova vijest. Nijedna statistika, pa ni ova, naravno, ne iskazuje kako ovi ljudi žive. Utoliko je već spominjana studija o “migrantskim životnim svjetovima” još značajnija. Usput kazano, u SR Njemačkoj su nekada ranije bivši Jugoslaveni, uzeti svi zajedno, sa 17% udjela u ukupnom broju stranaca, bili najrespektibilnija skupina, netko tko se rado imao kao radnik ili prijatelj ili muž i ljubavnik. No, u međuvremenu kao da ih nema, razbijeni po nacionalnom i državnom kriteriju nikoga više kulturološki i sociološki i ne zanimaju posebno. No, ima ih, itekako. Među onih spomenutih 6,7 milijuna bilo ih je najviše s pasošima Crne Gore i Srbije, njih 568.240, potom je slijedilo 236.570 Hrvata i 167.081 Bosanaca i Hercegovaca, 61.019 Makedonaca i 21.795 Slovenaca.

II

Prema SINUS-Milieustudie ‘Lebenswelten von Migranten’ čiji su autori stručnjaci jednog istraživačkog instituta iz Heidelberga (“Sinus Sociovision”) mogu se svi doseljenici i njihove obitelji svrstati u osam različitih skupina prema socijalnim miljeima u kojima žive. U pet od osam ovih miljea se, naime, doseljenici trude oko integracije i razumiju se s pripadnicima suvremenog njemačkog društva. U tri doseljenička miljea istraživači su, međutim, ustanovili dijelom pasivno ili aktivno opiranje integraciji u njemačko društvo. Istraživanja su, također, pokazala da doseljeničkim miljeima koja se opiru integraciji masovnije pripadaju duboko vjerujući ljudi.

“Većina anketiranih migranata i migrantkinja želi se integrirati u društvo, ali polaže vrijednosti i na to da ne zaborave svoje kulturološke korijene”, kazao je na promociji “SINUS-Milieustudie ‘Lebenswelten von Migranten’” u Berlinu državni tajnik Gerd Hoofe.

Istraživači iz Heidelberga upozoravaju, da se u aktualnim diskusijama o doseljenicima često precjenjuje značenje i utjecaj religijskih tradicija. Faktori kao što su etnička pripadnost ili religija utječu, doduše, na kulturu svakodnevnice, ali nisu od odlučujućeg značenja

makar što se tiče spremnosti za integraciju. Odlučujući je za tu spremnost su stupanj obrazovanja i podrijetlo. Što je viši obrazovna razina migranata i što je gradskiji region iz kojeg dolaze u njihovoj prapostojbini to je i veća njihova spremnost na integraciju i integracija je uspješnija, tvrde istraživači iz Heidelberga.

Najzanimljiviji zaključak u ovom istraživanju je, ipak, onaj o nastanku “nove elite”, u kojoj ljudi migrantskog podrijetla imaju značajnu ulogu. *U intelektualno-kosmopolitskim miljeima, u kojima se mnogo polaže na vrijednosti prosvjetiteljstva i tolerancije, skriva se velika šansa i za obrazovane migrante da postanu vodećom skupinom u 21. stoljeću*, ključna je poruka ove studije. Riječ je, dakle, o obrazovanoj migrantskoj djeci, uključivo Bosanaca i Hercegovaca, i svih bivših Jugoslavena, naravno. Obrazovana u pravnoj i prosvijećenoj državi ova generacija doseljenika u zapadne zemlje neće, vrlo vjerojatno, ponoviti greške svojih roditelja. Za njih je jedini život koji imaju tu u zemljama doseljenja njihovih roditelja, a ne negdje drugdje, pa ni u postojbini njihovih predaka. Sve ono u domovini njihovih roditelja je, u pravilu, drago i milo, ali “samo za odmor”, njihov dom je tu gdje su završili srednje škole i fakultete, stekli doktorske i druge titule. Na tisuće ih je takvih podrijetlom i iz BiH, među njima i moja djeca...

III

I naši su ljudi počeli pristizati u SR Njemačku prije 40 godina da ostanu samo kratko i zarade nešto za kuću i okućnicu, a ostali su cijeli radni vijek, ako su imali sreće da dočekaju uredne mirovine. Godine 1990. u SR Njemačkoj je živjelo i 630.000 “gastarbajtera” (“Gastarbeiter”) iz nekadašnje Jugoslavije. Pojam “gostujući radnik” označava privremenost, pa je potpuno neadekvatan, jer su ti ljudi ovdje ostavili svoje živote, te se sve manje koristi. Potom dolaze “balkanski ratovi”, pa se u Njemačku slila i rijeka od 350.000 izbjeglica iz Bosne i Hercegovine. Prije Bosanaca i Hercegovaca su pristigle izbjeglice iz Hrvatske, a poslije njih Albanci, ali i manjine s Kosova, uključivo i Rome iz svih dijelova zemlje, pa je ukupan broj ljudi iz bivše Jugoslavije u SR Njemačkoj 1992. godine dostigao

nevjerojatnu cifru od 1,3 milijuna ljudi. Usput kazano, od 350.000 bh. izbjeglica upoznao sam na tisuće i suosjećao s njima u ratnim i poratnim godinama. Ostalo ih je u Njemačkoj poslije prisilnih “raskusuravanja”, tj. raznih vrsta “izgona” i re-admisija manje od 50.000. Jedni su se vratili u BiH, a drugi su potražili sreću “u trećim zemljama”. Bilo kako da je, u Njemačkoj danas boravi tek 170.000 ljudi sa bh. pasošima/putovnicama, ali se broj ljudi podrijetlom iz BiH mjeri na više stotina tisuća. Dojučerašnje izbjeglice, pak, nerijetko ponavljaju “gastarbajtersku životnu priču” i po poslovima koje obavljaju i po onomu kako se osjećaju.

Zajedničko je svim strancima, uključivo našim ljudima, da su iz nevolje i na kratko došli u ovu zemlju, ali su u njoj ostali ili će ostati do sticanja prava na mirovinu, ako ih smrt nije ili ne bude pretekla. Vratili se kući ili ne vratili, u kovčegu ili bez kovčega, njihov život prolazi “između dva svijeta”, a da nijednom ne pripadaju u potpunosti. Iz prvoga su iskorijenjeni, i kada misle da nisu, a drugomu, na žalost, nisu nikada u potpunosti ni pripadali. Krivicu za tu činjenicu svaljivati samo na njihova slabašna pleća je više nego pogrešno! Neki se u zadnji moment oficijelno integriraju, tj. uzimaju njemačko državljanstvo. Za naše “gastarbajtere” život je, dakle, bio uvijek negdje drugdje. Ali, ne samo za njih, nego i za “izbjeglice”, koje su u ovu zemlju došle tijekom posljednjih ratova pa im se ponovila “gastarbajterska povijest”. Ali, nije, srećom i njihovoj djeci...

Genijalni češki književnik Milan Kundera je migrantski, nerijetko apatridski život sažeo u lucidnu misao - “život je negdje drugdje”. Toj misli se uz bok može staviti i lucidnost Semezdina Mehmedinovića koji je nevoljna intelektualna izbijanja iz zemlje posve smisleno nazvao “metafizičkom emigracijom”. Semova uspjeta sintagma se odnosi u prvom redu na intelektualce-emigrante, ali se može mirne duše protegnuti i na sve iseljeničke skupine. Da, riječ je o meta-fizičkom osjećanju brojnih ljudi koji su se uslijed ovih ili onih nesreća trajnije našli izvan doma i domovine. Ljudi čiji su korijeni negdje drugdje i imaju proživljenu, iskustvenu svijet o tomu. I ne preostaje im drugo nego postaviti na krovove svojih naseobina satelitske antene ...

Depo portal. 14. listopada 2010.

6. KAKO OBJEKTIVNO GOVORITI O NEČEMU ŠTO SE VOLI

Za mene osobno je najdirljivija bila 13. listopada uvečer na zajedničkoj promociji moje knjige “Mukotržno do političke moderne” i 14. broja časopisa za političku kulturu “Status” u sarajevskom Centru za kulturu (Jelićeva 1) nazočnost nekih dragih ljudi poput profesora sarajevskog PMF-a Šefketa Arslanagića. S njim me povezuje zajednički humani rad u bezumnim ratnim vremenima u bh. klubu “Behar” u Berlinu, hercegovačko podrijetlo i međusobno uvažavanje. “Pročitao sam i Vašu Europsku uniju”, kazao mi je potomak loze Arslanagića, po kojoj se i zvao prelijepi most u Trebinju u normalna vremena. I Šefket i njegovi su, nažalost, u posljednjem ratu “humano izmješteni” iz Zavičaja, prvo u Crnu Goru pa potom u Svijet, otkuda su se, srećom, vratili, pa makar u Sarajevo. Posvetu na Šefketovoj “Matematici za nadarene” (Bosanska riječ, Sarajevo, 2005.) vam neću otkriti, ali ću dodati da mi je poklonio i vlastoručno ispisan teški matematički izračun. Tako mi je činio pažnju i dok smo se družili u Berlinu. Izdvojit ću među nazočnima i rođenu Stočanku Samiju Rizvanović, jer mi je donijela 32. broj “Slova Gorčina” (u čijem je uredništvu) i u kojem su objavljeni – Maku u čast – i neki moji izbjeglički zapisi. Ma koliko se ljutili što ću ih spomenuti u Centru za kulturu su bili i moj zet, dr. teorijske fizike Ervin Bejđakić, i moja kćerka, dr. bio-kemijskih znanosti Maja Lasić, pristigli iz Berlina.

U sjenci ovakvih zadovoljstava bilo je i malo zapitanosti što su Sarajlije propustile u većem broju i iz prvih ruku saznati nešto više o časopisu kojemu, vjerojatno, nema premca u BiH ne samo po njegovoj “debljini” (300 do 400 stranica), nego i po političkoj kulturi koju demonstrira – kulturi pluralizma i tolerancije. Šteta, zapravo, što u Jelićevoj 1 tog 13. studenog nisu bile brojnije kolege s Fakulteta političkih nauka, Filozofskog fakulteta ili Pravnog fakulteta u Sarajevu.

Bili su, srećom, akademik Ivan Cvitković i profesor Nerzuk Ćurak, unatoč tomu što ga se često “mezetilo” na Statusovim stranicama, kako je sam duhovito formulirao. O 14. broju Statusa su govorili – osim Nerzuka Ćurka – i književnik Željko Ivanković i profesor Ugo Vlasisavljević, kao i Statusovi urednici Ivan Vukoja i Alen Krstić. Razgovor je moderirao Josip Blažević, čovjek koji u organizacijskom smislu predstavlja srce i mozak Statusa. Ja sam svoj prilog naslovio “Kako objektivno govoriti o nečemu što se voli” i u produžetku ove priče prezentiram vam ga u cijelosti...

I

Nismo kopirali “Cicero”, nismo ni znali za njega kada smo pokrenuli Status, kazao mi je Ivan Vukoja, glavni i odgovorni urednik Statusa, prije četiri godine, ali takvu vrstu usporedbe doživljavamo kao kompliment. Cicero je, inače, švicarsko-njemački magazin za političku kulturu, skupi projekt mega-medijskog koncerna “Ringier Verlag”, pokrenut nekako u isto vrijeme kada i Status. Neusporedivi po ambijentu u kojem su rođeni, količini novca koji stoji iza njih i tiražima, usporedivi su jedino po sadržajima i kvaliteti, pri čemu je praktička demonstracija kulture pluralizma i međusobnog uvažavanja zvana Status iz Mostara nerijetko i pluralnija i tolerantnija, pa time i bolja od Cicera. Već time sam se jasno odredio prema Statusu, radi se o nečem netipičnom i dragocijenom u cijeloj regiji jugoistoka Europe, posve neobičnom fenomenu i za jednu tranzicijsku zemlju i regiju.

S Ivanom Vukojom sam prije četiri godine razgovarao za neke njemačke medijske kuće povodom izlaženja desetog broja Statusa u kojem je vrlo kompetentno otvoreno pitanje konsocijacije. Radilo se o autorskim tekstovima za i protiv ovog nesavršenog demokracijskog modela koji se primjenjuje u duboko podijeljenim društvima kako bi se izišlo iz nestabilne situacije ili barem krenulo u pravcu stabilnosti. Objektivno posmatrano, bilo je krajnje vrijeme da se otvori rasprava o onomu što nam je stiglo iz Svijeta u vidu gotovih washingtonsko-daytonsko-pariških načela i modela prepunih kompliciranih rješenja koja su u biti konsocijacijska i tek s elementima klasične parlamen-

tarne demokracije. Nevolja je dodatna što su ona u bh. uvjetima doživjela izvitoperenja velikog formata, zbog čega i govorim gdje mogu i dokle mogu o javašluk ili jaranskoj, neodgovornoj konsocijaciji u BiH. Unatoč tomu, u zemlji punoj političkih čudesa kakva je postdaytonska BiH, rasprava sa stranica Statusa prihvaćena je tek od rijetkih bh. intelektualaca kao podsticaj za traženje izlaza iz naših bezizlaza, dok je jedan broj tobožnjih intelektualaca, u stvari prikriivenih etno-ideologa krenuo u masovne i teške objede protivu Statusa. Time je komplicirana i smisljena priča o odgovornoj konsocijaciji (i bez dodatnih teritorijalizacija) i kao jedna od posljednjih mogućnosti za BiH izgubila smisao.

Uzalud sam ovog proljeća pokušao oživjeti tu nikad dovršenu konsocijacijsku raspru, koristi nije bilo, samo sam izgubio ponekog prijatelja. U jednu riječ, u BiH se radije živi u njezinoj javašluk izvedbi po mjeri domaćih političkih elita, koje se međusobno hrane svojim isključivostima i raznovrsnim dogmama i dogmatizmima, nego što se želi ozbiljno porazgovarati i dogovoriti odgovorni tip politike, s elementima građanskog liberalnog uređenja i neizbježnim etno-elementima, masivno već ugrađenim u postojeća ustavna rješenja...

Sa žaljenjem ponovit ću još jednom kako su neki ljudi upravo u Sarajevu odradili što iz neznanja, a što iz zlobe, vrlo nečasni posao širenja fame o Statusu kao nekakvoj hrvatsko-srpskoj zavjeri iliti hrvatskoj ujdurmi iz Mostara protivu BiH, što bi trebalo značiti da su Status i njegovi suradnici zavjerenici protivu BiH, a oni koji ih nepravedno objeđuju patriote ili takvo što. Istina je, pak, da se u Statusu od prvog do 14. broja Bosna i Hercegovina misli kao svoja zemlja, ali se istodobno zalaže za otvorenu raspravu i o bh. prošlosti i sadašnjosti, kao i modelima uređenja u budućnosti. Nitko nije diskvalificiran samo zato što je eventualno privrženik drugačijih svjetonazora i političkih koncepata. Status de facto sa svim svojim izdanjima (časopisom i knjigama) i ne svjedoči o drugomu do da su svi teorijsko-politički pristupi, uključivo građansko-liberalni i multietnički podjednako legitimni kao i etnički i konsocijacijski. Ponajmanje je posvuda, nažalost, traganja i promišljanja nekog srednjeg ili kompromisnog rješenja, koje bi se eventualno moglo

postići uz ozbiljan teorijski i politički napor i uz kombinaciju građansko-liberalnog i etnokratskog pristupa.

Konsocijacijska ponuda neće uvijek stajati kao ponuda na dnevnom redu, napisala je baš u Statusu zagrebačka politologinja Mirjana Kasapović, čije se ime u BiH posve neopravdano stigmatizira. Usudio bih se dodati, konsocijacijska ponuda je još uvijek tu i posljednja je šansa za BiH, ali za takvo što bismo morali imati posve dorasle i voljne političke i intelektualne elite, uključivo hrvatsku, dakako, a njih nema ni na vidiku. Tomu smo, bojati se, svjedoci i ovih postizbornih dana, kada se na desno-etnokratski tuk odgovara utukom s lijevo-liberalnih ili građanskih pozicija.

II

Ja vjerojatno ne umijem drugačije nego svjedočiti o sebi pa time i onomu čime se bavim, tako je nekako za mene kazao jedne prigode moj dragi kolega i prijatelj, pjesnik među politolozima, profesor na FPN-u u Sarajevu dr. Nerzuk Ćurak. Pa neka te vrste metodičnosti bude i dalje moje večerašnje svjedočenje o “fenomenu Status”.

Iako je već u spomenutom desetom broju Statusa bio i moj tekst “Veliki korak u pogrešnom pravcu”, isprovociran Deklaracijom europskih muslimana reisu-l-uleme IZ u BiH dr. Mustafe ef. Cerića, tada ni slutiti nisam mogao da sam zauvijek inficiran Statusovim pluralističkim virusom i da ću postati dio Statusove obitelji slobodnih ljudi različitih svjetonazora i backgrounda. Usput kazano, nisam mogao prije četiri godine ni sanjati o povratku u Zavičaj, isuviše sam se dugo uljuljkivao u poziciju “duhovnog egzilanta” i neke vrste posmatrača s distance nemilih i nedragih zbivanja u regiji jugoistoka Europe. Mnogo je ljudi koji su “krivi” za moj povratak, ne bih nikomu posebice spominjao ime, ali samo su dvije mostarske institucije doprinijele mojem povratku u urušeni i poniženi Mostar Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru i Status. Sa Statusom se, po mojem dubokom uvjerenju, u politički i duhovno zapuštenoj Hercegovini lakše diše, a tako bi moglo biti i u BiH kada bi se htio razumjeti ovakav prosvjetiteljski potencijal.

Javno svjedočim, dakle, kako su i mojem osobnom više-desetljetnom procesu dedogmatizacije knjige poput “Zarobljenog uma” Czeslava Milosza i časopisi poput *Die Zeita*, *Cicera* ili *Statusa* imali važno mjesto. Bio sam, dakako, u procesu vlastite dedogmatizacije odmakao donekle, nisam više objašnjavao Svijet dijalektikom klasnog i nacionalnog, ali je u meni ostalo dovoljno dogmatskih tlapnji da mi u oslobođanju od njih pomognu i moji mladi mostarski prijatelji oko *Statusa* i sadržaji unutar *Statusovih* korica. Ali, u tranzicijskim društvima, posebice u našem, neki su izgleda progutali toliko “Murti Bing pilula” da su ostali vjerni propalim ideologijama ili su jednu vrstu dogmatizma zamijenili drugim, s atestiranim vjerskim i etno predznakom. Neki su, pak, (p)ostali dogmate i kad se koriste modernom liberalnom retorikom...

Godinu dana poslije povratka u Zemlju imam, dakle, privilegij svjedočiti pred svima vama o nečemu što volim i cijenim. Ali, zašto uopće cijenim i volim *Status*, zapitat ću se javno: je li to zbog zadovoljene sujete što sam se i putem *Statusa* ušuljao u društvu umnih ljudi u Zemlji i Regiji, ili je, ipak, riječ o tomu kako *Statusovih* 300 stranica ekskluzivnog i mudrog teksta jesu praznik za Um i Dušu, plod namjere i rezultat silne pozitivne sinergije mladih i vrlo obrazovanih, nekonvencionalnih i antidogmatski usmjerenih ljudi, pa već po tomu nešto posve netipično za bh. (ne)prilike, i na ex-jugoslavenskim prostorima, što bi moglo značiti kako i nije baš sve izgubljeno u ovoj Zemlji, ili barem nije za svagda? Hoću da vjerujem da je posrijedi ovo drugo...

S dogmama se lakše živi, bile one svjetonazorske, teorijske, ideološke ili političke, ali s njima smo samo “vjernici” ili “sljedbenici”. Kao profesor politologije vidim, dakle, u posve novoj političkoj kulturi u mukotrpnom nastajanju, koja se dosljedno promovira na stranicama *Statusa*, ono što bi nam moglo i moralo pomoći u procesu daljnjeg (samo)oslobođanja od svekolikih dogmi, kojima je po definiciji sklono i svako društveno biće i svako društvo. Utoliko moju i, vjerujem, vašu zahvalnost zaslužuju i Ivan Vukoja i Eldar Sarajlić i Alen Kristić, i Josip Blažević, i svi bivši članovi *teama* zvanog *Status*. Jer, ako se i putem *Statusa* samooslobodilo nekih tisuću *Statusovih* privrženika,

možda bi oni mogli pomoći i drugima, i Zemlji u cijelosti, da nam svima bude bolje. Ukoliko je, pak, nekima već dobro, onda ništa, što bi kazali dragi Peščanikovi prijatelji.

III

Iskoristit ću u nastavku onaj moj već više puta spominjani razgovor s Ivanom Vukojom, dragim čovjekom krhke tjelesne građe i snažnog uma, da se podsjetimo na ono što su Ivan i drugovi htjeli postići pokretanjem ove vrste publikacije koja kao da je pala s Neba ili neke planete u naše unižene živote s kraja 20. i početka 21. stoljeća. Evo, uostalom, izvorne Ivanove priče:

“Priča oko ‘Statusa’ je krenula kada smo neki moji prijatelji i ja došli do zaključka da nemamo pravo verbalno kritizirati pojave u našem društvu, ako nismo na neki način i sami aktivno uključeni u te društvene procese. Obzirom na naše sociološke i slične ‘backgrounde’ odabrali smo formu časopisa kao medija bavljenja problemima društva u kojem živimo. Ali, ne časopisa koji će se baviti proizvodnjom ideološke izmaglice i biti sinekura za odabrane autore, nego časopisa koji će postojeće društvene i političke procese nastojati otvoreno i kritički sagledati i vrjednovati u kontekstu onoga što se u suvremenom demokratskom svijetu događa na društvenoj i teorijskoj pozornici... Nadam se da više ne živimo u jednopartijskom i jednoteorijskom sustavu koji je u stanju sve objasniti, koji posjeduje apsolutnu istinu i koji je uvijek u pravu. Smatram da je svaka društvena i politička teorija i praksa prihvatljiva ukoliko prihvaća univerzalne, civilizacijske vrijednosti, ukoliko poštuje demokratsku proceduru i ne poziva na mržnju, nego na one vrijednosti koje se smatraju civilizacijskim i kulturnim tekovinama suvremenih društava... Volio bih da je ‘intelektualna arena’ sintagma koja može dobro okarakterizirati profil časopisa ‘Status’. Osnovna ideja bila nam je napraviti časopis koji će promovirati demokratski pluralizam...

Nadam se da ‘Status’ nipošto nije, niti će ikada postati ‘klub istomišljenika’ u kojem ćemo jedni druge uvjeravati u ono što ‘svi znaju’, što je ‘svima jasno’ i oko čega se ‘u biti slažemo’. Uistinu

nastojimo, među našim suradnicima, imati autore koji različito promišljaju i objašnjavaju društvene i političke fenomene bosansko-hercegovačkog društva. U pravilu, uvijek imamo nekoliko autora koji zastupaju dijametralno različite poglede na uzroke i posljedice društvenih fenomena i procesa kojima se u Statusu bavimo. Jer, upravo to konceptualno neslaganje (ali, pri tom, nužno, međusobno uvažavanje), taj 'politeizam' stavova i vrijednosti je osnovna ideja časopisa 'Status' i osnovni urednički koncept. Uvijek sam nastojao naglasiti da 'istina' Statusa nije u pojedinim tekstovima, stavovima ili autorima, nego u mozaičnoj cjelini koju svi ti pojedinačni tekstovi i stavovi čine. Niti jedan autor ne zastupa Status, niti Status isključivo zastupa i predstavlja bilo kojeg autora, pa ni mene kao glavnog urednika. Naš koncept je od početka bio strogo autorski napiši što misliš i potpiši se, ako je tekst dobar, nikoga ne vrijeđa i ne širi mržnju mi ćemo ga objaviti bez obzira koje stavove/koncepte/teorije zagovarao."

IV

U vezi s neobičnim darom Božijim zvanim Status smijem ustvrditi, dakle, da su se u proteklih 14 brojeva dosljedno ispoštovala načela o kojima je govorio Ivan Vukoja. I, vjerojatno, nikad tako očigledno kao u broju 14 koji i jeste povod našeg večerašnjeg okupljanja i o čemu će govoriti detaljnije drugi sudionici. Osobno sam o ovom važnom broju i temi pisao i za Depo portal, prije svih drugih, i za Motrišta broj 53, još jedan sjajan, književni časopis iz Mostara kojim uspješno kormilari moj nekadašnji drugar iz Lica, pjesnik Miro Petrović.

No, podsjetimo i na "teme broja" u svih 14 brojeva Statusa, koje kao nijedna druga stalna rubrika u ovom časopisu govori o društvenoj relevantnosti ovog časopisa za političku kulturu. Počev od prvog pa do posljednjeg broja "teme broja" su bile: Kruži li bauk Jugoslavije Bosnom i Hercegovinom; Rat u BiH uzroci i posljedice; Jak razlog za (ne)biti (za)jedno - pitanje bh. identiteta; (Post)Daytonska BiH što (ne)bi trebalo promijeniti; Odnos nacionalnog i građanskog u BiH; Društvene i političke elite u BiH; Bosna (il)i Hercegovina što im

(ni)je zajedničko; Ustavne promjene i konsocijacijski modeli u BiH; Civilno društvo i demokratski pluralizam; Religijski fundamentalizam i politički ekstremizam; Bog i(ili) evolucija?; Međunarodna zajednica i BiH; Unutarnacionalni/unutaretnički dijalog: potreba ili iluzija.

To su, dakle, bile “teme broja”, koje bi tek tu i tamo uzvitalale intelektualnu prašinu, ako ih nije dočekivala “gromoglasna šutnja” tzv. akademske policije, dakle onih duhovih stupova društva kojih se ove teme itekako tiču, ali ih oni ignoriraju. Pa, i onda kada bi se otvorile kakve-takve raspre, potaknute vrijednim Statusovim invektivama, kao u slučaju “teme broja” u desetom Statusovom izdanju (Ustavne promjene i konsocijacijski modeli u BiH), ili u 14. broju (Unutarnacionalni/unutaretnički dijalog: potreba ili iluzija) demonstrirala bi se u komentarima upravo ne-kultura dijaloga i sve bi ubrzo prekrila “vatra i šaš”, društveno relevantne koristi i probitka jedva da bi bilo. Na neki kuriozan način, svako bi se još dublje zakopao u vlastite teorijske ili političke pozicije, a politička ili teorijska rigidnost bi trijumfirala nad kulturom tolerancije i dijaloga. Moram barem jednom rečenicom dotaknuti i druge sadržaje u Statusu, jer “teme broja” nisu nikad bile jedino što vrijedi u ovom časopisu. Posve nepravедno i u još dubljoj sjeni ostajali su, naime, brojni autorski radovi domaćih mislećih ljudi svih mogućih teorijskih i političkih orijentacija, kao i prijevodi radova uglednika iz Svijeta kojima se bh. kultura bogatila...

V

“Mislim da je za bosanskohercegovačko društvo i državu najvažnije da se što realnije i objektivnije suočimo sa postojećim stanjem stvari i problemima kojima je bremenito, a ne da zamagljujući i iskrivljujući društvenu i političku realnost dugoročno stvaramo još veće probleme” opet sam se poslužio citatom iz mog razgovora s Vukojom pri tom, kada je Status u pitanju, dijagnosticiranje društvenih i političkih realnosti ne znači i njihovo nekritičko prihvaćanje, nego upravo suprotno, znači početak procesa osmišljavanja i pronalaženja društvenog i političkog okvira koji, na najbolji mogući način, te suprotstavljene realnosti može uspješno harmonizirati...” Ova Ivanova

rečenica se odnosi stotinuprocentno i na 14. broj Statusa i njegovu “temu broja”, jer su uvjerljivo zrcalili stanje duha u bh. društvu, pa svi koji su se odazvali pozivu Uredništva i uradili svoje priloge na temu “Unutarnacionalni/unutaretnički dijalog: potreba ili iluzija” zaslužuju hvalu. Vidim, dakle, veliku važnost iznijetog teorijsko-političkog prijepora darovitih mladih članova uredništva Statusa (Eldar Sarajlić, Ivan Vukoja, Alen Kristić) u tomu što su o prešućenim problemima javno progovorili i što će svaki čitatelj moći vidjeti ključne razlike i među njima i drugim suradnicima Statusa ukoliko su različitih kulturoloških ili etničkih korijena, metaforički kazano ukoliko su iz Sarajeva i Mostara (a tako bi bilo i da su iz Banjaluke, ali ih u ovom prijeporu nije bilo).

Najvažnije je, dakle, u ovom prijeporu o putovima kako stići do neke normalnosti u BiH što su njegovi sudionici strastveno branili svoje pozicije pa potom svoju intelektualno-političku internu svađu obznanili javnosti i zajedno potpisali “Status” broj 14, ne rastajući se kao neprijatelji. Upravo tako i time se posvjedočila suština Statusove misije promicanja nove, pluralne političke kulture vođenja dijaloga u BiH i o najtežim temama. U tom smislu je ovaj broj Statusa velika *prolegomena* za ono što neminovno slijedi u BiH, a to su i unutar-etničke i inter-etničke rasprave o tomu što BiH može biti a da bude potaman za sve njene narode i građane. Ili, kako bi to formulirao član uredništva Statusa Alen Kristić, po srijedi je “potraga za vjerodostojnim pripadanjem”...

Ponovit ću na kraju ove crtice o “fenomenu Status” ono što često ističem u javnim nastupima: u Bosni i Hercegovini je na djelu nemogući koncept podjele svega i svačega po etno-principu na koji se uzvraća lijevo-liberalnim iluzijama o jednakim individualnim pravima na svakom dijelu teritorija BiH, kao da je ovakva BiH mnogo šta više od pukog okvira za sveopću manipulaciju i svakojaku makinaciju, uključivo tranzicijsko-pljačkašku iza koje ne stoji bilo tko nego upravo glavni akteri bh. drame već dva desetljeća. Pa, ipak, i unatoč nepomirljivosti ocrtanih pozicija smije se očekivati na sve strane trijezjenje od vlastitih zabluda. Jedno znadem, između svih spomenutih i nespomenutih krajnosti su kao “ribe na suhom”, i s

obje strane Ivan Sedla, svi oni koji bi željeli vjerovati da je Bosna i Hercegovina moguća kao normalna država, kakva je nekoć bila ili kako smo vjerovali da je bila, ili je moguća biti. Riječ je, dakle, o hitnoj potrebi da se bošnjački, srpski i hrvatski (bosanski i hercegovački) intelektualci susretnu i otvore poštenu raspravu o zabludama o zemlji Bosni i zemljici Hercegovini. Pri tomu bi im mogla pomoći i politička kultura koju je iznjedrio Status ...

DEPO portal, 19. listopada 2010.

7. SLOVO GORČINA ILITI ZAPISI O SAMOPONIŽENJU

Već u prošloj kolumni sam objasnio kako je za moje prvo javljanje u trideset i drugom broju časopisa “Slovo Gorčina” zaslužna rođena Stočanka, gospođa Samija Rizvanović. Njoj nisam znao reći ne mogu ni kad je bila moja urednica, a ostali smo mail-prijateljima i nakon što više ne surađujemo u Oslobođenju. Ne usuđujem se izdvojiti nikoga iz mnoštva uglednih autora-suradnika u ovom broju ali ću toplo preporučiti svakomu knjigoljupcu, i Hercegovcu i Bosancu, da potraži ovaj broj Slova Gorčina i potraži ponešto za svoju dušu u rubrikama: Aktuelnosti; Obljetnice; Kroz historiju; Prikazi i osvrti; Gost pjesnik; Gost slikar; Mladi pjesnici i Iz pera herecegovacačkih autora. Upravo u posljednjoj rubrici pojavili su se i moji izbjeglički zapisi pod naslovom “Valja nama preko rijeke, zajedno!” (SG 32/2010, str. 139-147), koje ću ponuditi i čitateljima u nužno dodatno skraćenoj formi. Prije toga iz uvodnika glavnog i odgovornog urednika ovog vrijednog broja Slova Gorčina gosp. Orhana Tikveše prepisujem Makov stih: “Pustinju koju su stvorili mi treba sada da premostimo...” I, doista, o tomu je riječ. Dakle, Maku u čast, a nama svima za opomenu...

1. VALJA NAMA PREKO RIJEKE, ZAJEDNO!

Prihvatajući Samijin prijedlog prvo sam pomislio na oporu simboliku naziva i časopisa i pjesničke manifestacije u Stocu, na to znakovlje gorčine koje se bori protivu bezumlja i praznine u uniženoj zemlji Hercegovoj i cijeloj BiH. Prisjetio sam se bez muke i drugih Makovih dubokim smislom ispunjenih, egzistencijalno-filozofijskih, poetskih znakovlja. Pomislio sam, možda se u Makovim transvremenskim slovima Gorčina sublimirala već i gorčina svih nas koji volimo svoje uže zavičaje, a Bosnu i Hercegovinu mislimo mogućom zemljom, doduše koju tek treba urediti po mjeri sviju njezinih ljudi?

Pomislio sam na vlastitu malenost iz koje i prozilazi potreba opomenuti i čitatelje u antun-branko-šimićevskom maniru. Pri čemu bi, u stvari, trebalo opomenuti ne-čitatelje, one koji nisu svjesni svojih prolaznosti i malenosti. Ako poštujem, dakle, i Antuna-Branka i Mehmedaliju-Maka i Aleksu, i druge, mogao bih ponuditi čitateljima samo djeliće osobne potištenosti, nelagode, stida i gorčine svim onim što se u mojem, i našem, užem zavičaju dogodilo u protekle dvije decenije, ili još uvijek događa, u nezaustavljivom procesu destrukcije i samponiženja. Otuda i izvodi iz mojih ranijih zapisa na temu stida u mojem zavičaju, u kojem se jako mali broj ljudi stidi, ma koliko bi morali. Osim znatnim kraćenjima i lektorski nisam, dakle, na drugi način intervenirao u tu osobnu ekspresionističku “gorčinu”, objavljenu već u cijelosti ili u dijelovima u Sarajevu, Beogradu, Oslu i drugdje. Izostavio sam na par mjesta manje nepreciznosti i aluzivna imena. Jer, naši vrlo muževi koji propovijedaju bajke o vlastitom narodu, a prostotu o susjedima, znadu se nerijetko prepoznati i uvrijediti, a obožavaju i da se sude i naplaćuju teške duševne boli njihovih izuzetno senzibilnih, beskrajno nevinih i osjetljivih duša. Poželio bih, dakako, da gorki pelin mojih ranijih zapisa o našem međusobnom unižavanju kroz povijest ne bude u funkciji ružnih resantimana i prostačke osvete, nego da pobudi poriv za međusobnim izmirenjem i uvažavanjem naših minijaturnih različitosti koje su naši nacionalisti napuhali do nebeskih visina. Nešto takvo smo, vjerujem, dužni i Makovoj poetici i esteticu, njegovoj filozofiji premošćenja i nade, jer valja nam preko rijeke, i zajedno, ma što da je bilo među nama u prošlosti...

2. RAT NIJE ZAVRŠEN

Ljeto je Gospodnje 1996., rat je za trenutak stao. Nakon petogodišnjeg nebitisanja na ovim prostorima, putujemo u Boku kotorsku. Neretvu smo prešli s južne strane Mostara, kod Žitomislića. Bože, kakva divna “kovanica”, pomislim uvijek! Tragovi barbarstva budu oči i draže čula. Stari pravoslavni manastir, iz ne zna se kojeg točno stoljeća, ne postoji više, tek se nazire! U njemu su stoljećima čuvani

i neki od prvih tragova ćirilичke pismenosti na Balkanu, poput “Miroslavljevog evanđelja” a tu su i nekropole, svjedočanstvo o bosansko-hercegovačkoj državi na ovom tlu. Sada su bili na redu samo bageri i kamioni da pokupe prah i pepeo...

By the way, književnik Ivan Lovrenović ispričat će mi u Sarajevu jedne prilike priču o zloćudnoj podudarnosti, o tomu kako su u istom danu izgorjeli i Žitomislčić u Hercegovini i neki katolički i islamski spomenici kulture u Bosni. Prekoputa žitomislčićkog “praha i pepela” je novoizgrađeno “Potemkinovo selo”. Nove, prazne kuće zalijepljene za голу ledinu. Samo ih treba napuniti nesretnim Hrvatima iz Bosne. A njih ima dovoljno. Pa zar i taj srušeni ortodokсни spomenik nije ništa drugo doli dokaz da brižni oci “humanog preseljenja” brinu o “svojim” sunarodnjacima? Da ne bi slučajno bosanskog katolika zasmetao “bizantijski” sakralni spomenik, koji nekako podsjeća na svetinje koje su ostavili: u Fojnici, Kaknju, Kraljevoj Sutjesci zapravo, u...

Par kilometara južnije pored puta je Počitelj, usnuli drevni “grad na kamenu”, a na vrhu brežuljka kula iz turskog vaktā. Na kuli je, tamo gdje mu mjesto nije, ogroman križ, novije izrade i ugradbe. U podnožju su još dva nešto manja, a u njihovoj blizini smeće i razbijeni kiosci. Neka se zna! Kilometar-dva južnije, na prilazu Čapljini, bolje rečeno starorimskom Mogorjelu, u tzv. zlatnoj neretvanskoj dolini, spaljene i razrušene kuće, pa čak i groblja pravoslavna, nagorjela i izgorjela. Tridesetak kilometara još južnije, u drevnome begovskom Stolcu, hercegovačkom biseru spomeničke kulture, iz nekropoljske i turske periode, na mjestu koje je hercegovačkim muslimanima Bošnjacima, i ne samo njima, bilo sveto, nema više ničega. “*Pukla praznina*”, pomislih, stideći se. Na izlazu iz “ostatka od grada”, u “zoni razdvajanja” cvjetaju poslovi. Može se kupiti isto što i na svim buvljacima u zemljama “Trećeg svijeta”. U “zoni” vrijede sve valute i kune i “fašističke marke” i “voždovi orlovi”, a i ovce i goveda su platežno sredstvo. Iz “zone sumraka” nosimo miris uzvonjale stoke na pretovarenim kamionima i bolno saznanje da je u našem užem zavičaju vrijeme stalo. U istočno-hercegovačkom pašaluku ceste prazne, nigdje ljudi. S izbornih plakata gledaju nas pjesnici-guslari-

zločinci, Radovan i Božidar, “vukovi” i “šešelji”, koji su “svoj” narod odveli u izolaciju... Nakon višesatnih vrludanja orijenskim kozjim stazama i bogazama, spuštamo se konačno prema Boki. *I čudimo se suncu kako može zaći, kad ljepote ove nigdje neće naći*, nekako tako naviru na usta “najboljoj supruzi na svijetu” (Ephraim Kishon) skoro zaboravljeni Šantićevi stihovi, dok se u dolini pomaljaju prve herceg-novljanske kuće, a more se sluti. Evo nas, usprkos svemu, ponovo tebi *Boko naša mila, nevjesto Jadrana...!*

(Boka kotorska, 1996.)

3. NEPODNOŠLJIVA LAKOĆA USPOREDBI

“Ništa što ste vi dolje u Jugoslaviji doživjeli u ovom ratu nije posve originalno, sve je to već viđeno, nekada ranije se dogodilo drugima”, govorio mi je godinama Juan Oliva, kojem ću ovdje dozvoliti da ispovijedi svoju životnu filozofiju u znatno skraćenoj formi. “Recimo kod nas u Španjolskoj, u građanskom ratu”, precizira Juan, s pojašnjenjem kako to uopće nije bio “njihov rat” nego generalna proba “crvenih” i “smeđih”, te prolog u Drugi svjetski rat. “Ali s posljedicama toga usranog rata”, ne bi birao riječi ponekad Juan, “živim cijeli život”.

Po Juanovoj priči, majčini su bili na fašističkoj strani, a “očevu stranu” je odredila prisilna regrutacija od strane “crvenih”. U oba dijela familije su mnogi ubijeni ili su, pak, izašli iz rata ranjeni i obogaljeni. Jedan krak obitelji se odselio za Ameriku, a drugi se izgubio u hladnoćama Sibira. Dok bi Juan pričao na ovu temu ja bih se uvijek sjetio romansirane ispovijesti Karla Štajnera “7.000 dana u Sibiru”, koja se u moje studentsko doba gutala u dah, jer u toj knjizi je i scena s “crvenim Španjolcima” u ljetnim patikama i cipelima u sibirskim hladnoćama, koje će do posljednjeg, “crveni kremaljski zlotvor” ugraditi u dokove neke sibirske luke, koja više nikomu ne treba, slično kao i ideologija koja je u međuvremenu isparila u rasulu u Sovjetskom Savezu, u krvi i kaosu na Balkanu, a u blagostanju i potrošačkoj groznici “porobljenoga zapadnog proletarijata”.

“A mene je prokleti diktator prodao Nijemcima prije tridesetak godina kao stoku”, žestio se Juan još uvijek, kao da u međuvremenu nije protekao život... Po Juanovom objašnjenju Francove vlasti su jednostavno ukidale pravo na socijalnu pomoć svima koji su izgubili posao, a mnogi su ga izgubili, s objašnjenjem da posla ima u SR Njemačkoj, pa tko voli nek' izvoli. Već tada je, po Juanovoj tvrdnji, fašistički diktator izašao iz izolacije. S njim se surađivalo maltene kao s legalnim predsjednikom. Zapadne zemlje su trebale svakog saveznika u globalnoj konfrontaciji Zapad-Istok, kapitalizam-socijalizam. Zaboravljalo se kako je došao na vlast, što je uradio svome narodu ...

“Želim nazad kući, radije danas nego sutra”, kukao je Juan često, iako mu u Njemačkoj uopće nije loše bilo. Živio je pristojno i u demokratskom okruženju, od ušteđevine je kupio maleni stan u svome dalekom zavičaju na obali Sredozemnog mora, a u međuvremenu mu je sin postao uspješan poslovan čovjek u jednom velikom hotelskom lancu... “Ovo ovdje nije život..., domovina je kao majka”, progovarala je iz Juana čežnja za sunčanom Španjolskom, za propuštenih trideset godina života “u svom jeziku”, u svojoj kulturi, među prijateljima i rodbinom. Juan Oliva je volio svoju zemlju kao netko tko se prisjeća svoje prve ljubavi – najljepše djevojke u ulici, u cijelom mjestu, na Svijetu. Slušajući ga, često bih pomislio da je ovaj omaleni Španjolac, inače “nesuđeni” svećenik, pobjegulja iz sjemeništa, bez formalnoga visokog obrazovanja, ljubitelj vina i lijepih žena, uman i razborit čovjek, neki otrgnuti lik iz Andrićevih novela, prstom nevidljive sudbine dodijeljen upravo meni kako ne bi potpuno poludio. Na početku drugovanja s Juanom bio sam posebice šokiran sličnošću španjolskih onovremenih sudbina i ovovremenih ratnih i izbjegličkih sudbina ljudi s prostora bivše Jugoslavije. U neko doba sam imao osjećaj kako Juan govori mojim rječnikom, a da se “onovremnost” španjolskoga građanskoga rata slila u ovovremenu zbiljnost balkanskih krvavih raspleta...

“U Španjolskoj postoje četiri različita jezika, koja su potpuno ravnopravna španjolski, galijski, katalonski i baskijski, s desetinama dijalekata, recimo andaluzijskim”, pripovijedao je Juan Oliva. Naravno,

on je govorio zaneseno o današnjoj demokratskoj Španjolskoj, jer za vrijeme Francove diktature u javnoj uporabi je bio samo jedan jezik. “Ali je, srećom, religija jedna i zajednička”, tumačio je Juan tajnu relativnog mira u suvremenoj Španjolskoj, koju mogu potresati napetosti između Andaluzana i Katalonaca, uznemiravati baskijski i međunarodni teroristi, pa čak se i na Kanarskim otocima javljaju glasovi za više autonomije, ali se problemi rješavaju u parlamentima i političkim dijalozima. “Prokleta religija”, znao bi reći Juan, “na kraju se sve sveđe na religijske podjele..., i manipulacije religijskim osjećanjima ljudi”.

Juan Oliva je pričao neprestano, kao u bajci o “tisuću i jednoj noći”, s razlikom što Juanove priče bole i njega i one koji ga slušaju. Najoštriji je bio kada bi se dotakao “najomraženijeg lika na Svijetu”, umrloga diktatora Francisca Franca. “Stara guzica ima i dan danas ogroman memorijalni kompleks, kojeg je dao napraviti za svoga života, najljepši nadgrobni spomenik na Svijetu, u kojeg su ugrađene kosti “crvenih zatvorenika” koji su ga i sagradili”, počinjao bi Juan. U daljim eksplikacijama o tomu kako taj “spomenik sramoti” neki još i danas posjećuju, pojašnjavao je Juan da se kod većine Španjolaca radi pri pomisli na memorijalni kompleks “krepalog diktatora” o pijetetu prema onima što su umrli od iscrpljenosti, boleština i tortura pri njegovoj gradnji. Pa, ipak, u međuvremenu je “memorijalni kompleks” odletio u zrak, od nekih Juanovih sunarodnjaka, koji su izgubili živce i “pijetet”...

“Mi smo imali sreću s kraljem...”, često se vraćao Juan svome omiljenom političkom liku, s pojašnjenjem da Španjolci nisu uopće monarhisti, makar polovica naroda je anarhistički raspoložena, ali svi ljube kralja kao osobu, kao nekoga tko je pomogao kada je bilo teško. “Kralj je danas najomiljenija osoba u Španjolskoj, bez njega bi prijelaz iz diktature u demokraciju bio nemoguć...”, sažimao je Juan Oliva svoju političku filozofiju...

Juan Oliva se nedavno vratio u rodnu Murciu, u dio Španjolske u kojem su nekada živjeli Feničani i Kartazani a poslije stoljećima vladali Arapi, kao i najvećim dijelom Španjolske. “U mojoj krvi i u krvi polovice Španjolaca teče arapska krv”, isticao je Juan često ovu

činjenicu, ne što ju je smatrao posebno važnom, nego upravo obrnuto, što se gadio ideologija “krvi i tla”. Mogao sam se samo sa sjetom smješkat i, šuteći o skoro identičnoj situaciji na Balkanu, samo što su tamo stoljećima bili Turci a ne Arapi, te s razlikom da se na Balkanu toj činjenici i tom vremenu ne zna i ne želi prići na civiliziran način, objektivno i bez emocija, kao i drugim stvarima iz prošlosti.

A neki ljudi narod španjolski, u Juanovom rodnom mjestu i drugdje, u vrijeme karnevala oblači nošnje Arabljana, vjerojatno svojih predaka, pleše cijelu noć, smije se povijesnim paradoksima, pije, ljubi se na ulicama, veseli...

Inače, u njegovom kraju, ako se Juanu Olivi može bilo što vjerovati, rastu najmirisnije i najsočnije mandarine, narančine i limuni na Svijetu, a na prelijepim palmama ima više datula “nego što ih cijela Europa može pojesti”. Maslinova ulja, podrazumijeva se najboljeg na Svijetu, bi još preostalo i za izvoz u sve krajeve Svijeta...

Nedostaje mi sve više stara pričalica, sveznalica, “otrgnuti Andrićev lik”, moj bivši izbjeglički drugar Juan Oliva. Pitam se često, mirišu li mu još uvijek one mandarine, narančine i limuni u Murciji kao kada je o njima maštao iz bielefeldske ravnice?

“Šteta za vas, bili ste, bolje rečeno mogli ste biti primjer mirnog suživota naroda i kultura Europi i Svijetu“, znao je reći moj dragi, daleki prijatelj Juan Oliva. Mogli smo, ali nismo umjeli...

(Bielefeld, 1995-2001.)

4. “DOMORODCI” NE VOLE SVOJU ZEMLJU

Kao da ih ništa drugo ne povezuje, ta moja “odmorišta” u ljetnim mjesecima, izuzev što se u njima u principu ne haje za zemlju u kojoj jesu. Tako je i na Širokom Brijegu i u Mostaru, onom “zapadnom” s hrvatskom većinom, od kuda sam se “ispilio”, i u Republici Srpskoj, gdje me put po prvi put nanese poslije više od 20 godina neblivanja u, uistinu, prelijepom gradu na Vrbasu. Doduše, način na koji se pretežito voli Bosna i Hercegovina i u Sarajevu, to mi se ne dopada. Samo rijetki uvažavaju bh. raznolikost, a još rijetki zastupaju prosvjetiteljske ideje. Mnogi među Bošnjacima se upiru u svojatanju BiH,

čime se i ponavlja “srpska greška” u odnosu na “pokojnu” Jugoslaviju. U stvari, cijeli problem je u autizmu sva tri “establishmenta”: jedni neće uočiti raznolikost i da je to bogatstvo a ne prokletstvo BiH, a drugi dvoji siju razorne iluzije o BiH kao provizoriju, na koji su osuđeni živjeti...

Prolazeći Bulevarom i posebice Liska ulicom, uvijek se stidim. U nesretnom groblju u Liska ulici bili su sahranjeni zajedno prvi branitelji Mostara: i Hrvati i Bošnjaci, i treći, a sada u njemu počivaju skoro isključivo samo Bošnjaci-muslimani. Tek poneki križ, dobri katolici su svoje mrtve izvadili i premjestili negdje drugdje. I time je Liska ulica, za mene, postala paradigmom podijeljenog Mostara, grada na umoru, u kojem ništa više nije lijepo kao što je nekoć bilo...

Sjedimo na Balinovcu, u “Hotelu Bevanda”, kroz koji protiče Radobolja, mislim na hotel “Ružu”, no ovaj hotel je još uvijek u izgradnji, njegovo je prokletstvo što je bio na liniji razdvajanja, na kojoj je i danas, sve su prilike. Preko puta “Hotel Bevanda” stoji, inače, prazna kućetina Ante Jelavića, on je kao pobjegao u Split ili Zagreb, a bh. vlasti ga kao traže, zbog lopovluka. Idilu o čistom, hrvatskom i katoličkom Mostaru, dok mi to tako pričaju, kvari glas mujezina s obližnje Baba Beširove džamije, jedne jedine u ovom dijelu Mostara... Priličito pust Kujundžiluk, prijedodne je. Čekamo na Starom mostu, zapravo spomeniku “Starom”, što bi rekao Mišo M., da skakač bučne u Neretvu, no nikako da se iskupi 50 KM bez kojih nema skoka. Ovomu je “zmija u džepu”, kaže jedan od skakača za jednog turistu, koji se baš stiskao, pa ne da ni “pfeninga”.

Oko 500.000 posjetitelja, kažu mi, dođe godišnje vidjeti obnovljeni “Stari most”, ali provede samo par sati u Mostaru, pa bjež dalje. Makar polovina tih “turista” su, zapravo, hodočasnici u Međugorje, koje je ovoga ljeta bilo u znaku 25. godišnjice “ukazanja Gospe”, kako to katolici kažu kada se hercegovačkoj djeci “ukazala Gospa” u hercegovačkom kršu, tadašnjem seocetu pored Čitluka s jednim redom kuća. Sada je to, pak, moderan gradić, u kojem se ostvari 85% ukupnoga turističkog prometa u Bosni i Hercegovin, kažu upućeni. Tako je Međugorje postalo jedan od rijetkih “brandova”, koje BiH imade. U proteklih 25 godina Međugorje je, naime, posjetilo 25 milijuna

“vjerskih turista”, procjenjuju mediji, a ljudi iz Crkve precizno kažu da su podijelili više od 12 milijuna hostija, što bi značilo da je svake godine Međugorje posjetilo makar 500.000 ljudi...

Uoči odlaska u Banjaluku, u Sarajevu sam u “Danima” razgovarao sa Vildanom S. i Senadom P. Alijin mezar je bio upravo odletio u nebo, temperatura u “Teheranu”, kako Milorad Dodik zove Sarajevo, povišena. U redakciju “Dana” pristižu prva priopćenja političara iz “patriotskog bloka”, javljaju se Mirnes, Haris i drugi, maltene već znaju tko je terorista-počinitelj. Njih dvoje očajni, teroristi ma tko da su, neće biti nikada pronađeni, bit će isto kao i u “slučaju Leutar”, samo su posljedice još gore. Nacionalnoj homogenizaciji, po uzoru na ratna i poslijeratna vremena, više ništa ne stoji na putu. Sve je isto kao i 1996. ili 1998. godine. I, doista, jezik mržnje koriste skoro svi političari, važno je dobiti izbore, a poslije ćemo vidjeti. “Moram otići na Kovače, u blizini Alijinog je i mezar moga muža”, reče zabrinuto Vildana...

U redakciju, dok razgovaramo, ulazi živopisna pojava po imenu Pero Buntić, izdavač i vinar iz Međugorja, čija se bijela vina smatraju možda i ponajboljima u ovom dijelu svijeta. Pio sam ih već, mogla bi se mirne duše nazvati “misna”, ako se već tako i ne zovu. “A ti si taj Mile Lasić”, reče Pero, “ti si, kao i Ivan (Lovrenović) i Mile (Stojić) Alijin Hrvat...”

Namjerno putujemo u Banja Luku preko Prozora, uz Ramu, i prisjeda nam. Dočekaše nas uniformirani “drumski razbojnici”, tj. ramska policija, kod mjesta Gračac, zaustaviše nas, i to uzastranu, gdje je ograničenje brzine 40 km, pa oderaše po propisu. Dajemo “nešto za kavu”, rado će uzeti, kažu, ako je od srca. Mislim, a ništa ne kažem, dabogda vam prisjelo. Na vrhu Makljena očerupan partizanski spomenik, odletio u zrak, učinila braća, zna se. Gomile smeća uz svako proširenje na putu. Na jezeru Bočac lijep restoran, konobar ljubazan, kaže – uzimamo i eure i KM-ove i kune, sve valute, i iračke dinare, ako ih imate...

Na samom ulazu u Banjaluku par novosagrađenih islamskih bogomolja, jedna od njih obložena plemenitim drvetom, predivna. U samom gradu nećemo vidjeti, pak, niti jednu jedinu, a onu najstariju

i najvažniju, kojoj je prije pet godina postavljen “kamen temeljac”, ogradilo žicom, snimanje nije poželjno, kažu naši domaćini...

Na Kastelu, u restoranu sa simboličnim nazivom “Kazamat” odmaramo oči na zelenom Vrbasu. Restoran lijep, služe i specijalitete ispod sača, tu su i glinene posude za “bosanski lonac”, ali ta riječ, čini nam se, inače ljubaznoj konobarici teško prelazi preko usana. Posuđe je sa Zlatibora, kaže, a jelo u njima se sprema, pa nabraja sve kako se priprema i “bosanski lonac”, ali “bosansko” je iz ovih ljudi i grada istjerano “na mišiće”, zapravo putem fašističke ideologije i zločina, kako je i stvorena Radovanova RS. Od bosanskih toponima tu je jedino hotel “Bosna”, ako i robna kuća “Boska” malčice ne podsjeća na Bosnu. Ispred “Palasa” sjedi tko može, a u parkovima i duž šetačke zone brojni ljudi, koji ne znaju što će sa sobom. Grad je iznenađujuće čist...

Banja Luka bi, mislim, bila možda i najljepši grad u BiH da u njoj nije što jeste. U zaštiti ratnih te(n)kovina njezini lideri ne biraju sredstva. Priča o referendumu je obična “šećerlama”, koju ponavljaju kao papagaji, a od koje nema ništa. Izuzev potpuno šizofrenih reakcija iz Sarajeva, kojima se ne postiže ništa drugo do dalje zakopavanje u rovove, iskopane uoči rata. To znaju, naravno, politički “makijavelisti”, tipa Čavića, Dodika i Ivanića, vežući svoju političku sudbinu uz RS. Za uporište o “državi u državi”, pa i o referendumu, imaju samo nekakvog “prvog bana”, kojeg su načuturili u blizini Banskih dvora, koji kao i njihove druge ublehe donose glasove...

Gospodska ulica, koja je nekada sva bila u rukama domaćih muslimana, kaže moj “vodič”, odiše još uvijek nekom otmjenošću. I u pobočnim ulicama bezbrojne radnje sa svjetskim markama obuće i odjeće. Ispred Banskih dvora, gdje stoluje ban Mile Dodik, nikla ogromna pravoslavna crkva, kao da je prekopirana Gračanica. Pored nje štandovi na kojima se prodaje sve sama “ćirilica”, pri čemu ovom kao i svakom drugom pismu svaka čast. Umalo ne uzemo jednu knjigu, napisao ju je nekadašnji kolega moje žene s Pravnog u Sarajevu, duhovita je, tvrdi prodavačica, ali primjetismo u posljednji moment da ju je recenzirao Matija Bećković. Prekoputa Banskih dvora veliki spomenik, učini mi se da je Karađorđu, ali nije nego

onom već pominajnom “prvom banu” Vrbaske banovine, koji je u ime Karađorđevića upravljao ovim dijelom svijeta između dva svjetska rata.

Unatoč svemu, počinjem uživati u Banjaluci, prisjećam se dragih ljudi koje sam znao i s kojima sam se susretao prije rata, no oni uglavnom ne stanuju više ovdje. Počinjem shvaćati, zapravo, zašto izmješteni Banjalučani tako beznadežno pate za svojom nekadašnjom Banjalukom, koja je u međuvremenu postala “pravoslavni Teheran”, da se poslužim logikom bana Dodika...

Da, Bosna je takva kakva jeste, Mostar je beznadežno podijeljen, Hrvati i Bošnjaci ne mogu zajedno, a nemaju kuda, Srba tu nažalost skoro da i nema, u Sarajevu je svakim danom sve manje Srba i Hrvata, kao što u Banjaluci skoro više nema ničega što podsjeća na one koji su nekoć činili većinu u ovom gradu ...

(Mostar-Sarajevo-Banjaluka, ljeto 2006.)
Depo portal, 29. listopada 2010.

8. OTKUD MARTIN LUTHER U SJENCI HALLOWEENA

Dan reformacije se slavi među evangeličkim kršćanima diljem svijeta 31. listopada, samo dan uoči katoličkog praznika “Svih svetih”, pri čemu se de facto ukazuje počast utemeljitelju reformacijskog pokreta unutar kršćanstva, profesoru teologije Martinu Lutheru. Spomenuti je njemački monah izvjesio dan uoči Svih svetih 1517. godine na crkvena vrata katedrale u Wittenbergu njegovih čuvenih 95 teza protivu otkupa grijeha za novac (njem. Ablasshandel), čime nije izazvao samo akademsku diskusiju unutar Svetog rimskog imperija njemačke nacije, koje je obuhvaćalo maltene sve teritorije današnje Europske unije, nego i epohalano važan prijepor s Vatikanom koji će dovesti do “tridesetogodišnjih ratova” koji su opustošili Europu tog vremena kao nitko i ništa prije toga, računajući i ratove i bolesti.

Prema legendi, Martin Luther je svoje teze protivu problematičnog otkupljivanja počinjenih grijeha prvo poslao na više biskupskih adresa, pa ih je tek potom zakucao na katedralu u Wittenbergu. U osnovi Luther je, dakle, osporio srednjovjekovnu uobičajenu praksu, podsticanu od strane vatikanskih duhovnih i rimskih svjetovnih vladara, kako je moguće oslobođenje od bilo kakvih pa i užasnih grijeha svojih umrlih putem plaćanja odgovarajućeg novčanog iznosa, samo je trebalo upisati ime i prezime na unaprijed pripremljene potvrde, čime su se punile nezajažljive papinske i carske kase, ali se, po Lutherovom ispravnom rezoniranju, ruinirala kršćanska duhovnost. Uostalom, ma koliko da je sve ovo danas beskrajno svakomu jasno, tako se nekako slično pune vjerske kase sve do danas i unutar svih konfesija kako u BiH tako i drugdje u okruženju, samo što se o tomu šuti iz pristojnosti ili oportunitizma...

Usput kazano, Dan reformacije (Der Reformationstag) se među evangeličkim kršćanima dugo obilježavao nekih drugih datuma, a i

danas se ne slavi posvuda istoga dana. U Švicarskoj se, primjerice, slavi prve nedjelje u studenom. Razlika ima i glede obveznosti ovog praznika. U Sloveniji i Čileu je, primjerice, Dan reformacije zakonski državni praznik, dok se u srcu reformacije, u Njemačkoj, Dan reformacije slavi kao obvezni praznik samo u tzv. protestantskim saveznom pokrajinama (Brandenburg, Mecklenburg-Vorpommern, Sachsen, Sachsen-Anhalt i Thüringen), dok se u drugim pokrajinama, u kojima žive i protestanti pored katolika, obilježava tako što je postao slobodnim školskim danom ili na nek drugi simbolički način. I u pretežito katoličkoj Austriji manjinska evangelička djeca imaju samo mogućnost slobodnog školskog dana. Poseban je problem što se Dan reformacije obilježava istog dana kada i “Noć vještica” ili “Halloween” (All Hallow’s Eve iliti Hallow Eve), amerikanizirana razularena razbibriga sa smiješnim kostimima i maskama od bundeva koja i u jednoj Njemačkoj potiskuje sve više Dan reformacije u nezasluzenu sjenu...

I

Ukupno je 65 milijuna ljudi koji se (samo)definišu “lutheranima” i dio su, uvjetno rečeno, Evangeličke ili Protestantske crkve koja diljem svijeta broji 375 milijuna članova, pri čemu se ovdje služim starijim statistikama ali na njih se smije osloniti. Postoje, doduše, i drugi podaci. Primjerice, u odjavnoj špici filma “Luther”, o kojem ćemo tek govoriti, stoji kako je Lutherovoj interpretaciji “Biblije” danas u Svijetu vjerno cijelih 540 milijuna ljudi. Po ukupnom broju “evangelisti” ili “protestanti” su, dakle, oko dva do tri puta manja vjerska zajednica od katolika (1,06 milijardi) ili muslimana (cca. 1,2 milijardi), budističke i hindusitičke vjerske zajednice kojima je, pak, teško znati posve točne brojeve, jednako kao i onima koji ne vjeruju ili se smatraju agnosticima. Zapravo su “evangelisti” po brojnom stanju približno jednaki pravoslavim vjernicima u Svijetu, na koje dodatno podsjećaju po identifikaciji vjerskog i nacionalnog ili po identifikaciji crkvenih i državnih interesa. To se najbolje vidi u Engleskoj državnoj crkvi (Anglikanskoj crkvi), koja se 1533. godine odvojila od Rima iz

posve prozaičnih razloga. Tadašnji “Sveti otac”, to jest rimski papa, nije htio, naime, anulirati brak između tadašnjeg engleskog kralja Henrika Osmog s aragonskom princezom Katharinom, a engleskom kralju se bilo prohtjelo ponovo ženiti.

“Lutherani” su – govoreći specifikacije u okrilju Evangeličke svjetske zajednice tek treća po veličini skupina, uvjerljivo iza brojnih slobodnih crkava (“Pfingstler” i “Freikirchler”), čije se članstvo procjenjuje na oko 200 milijuna, te nešto malo manji od pomenute Anglikanske crkve u Engleskoj koja broji oko 75 milijuna vjernika. Duplo su brojniji, pak, od Methodističke crkve (oko 30 milijuna pripadnika). U Njemačkoj, pak, Evangelička crkva broji ukupno 26,2 milijuna članova, od čega “čisti lutherani” čine zajednicu od 13 milijuna vjernika, “Unierte” (spoj “lutherana” i “reformiranih protestanata”) broje oko 12,8 milijuna, a “Reformierte” (pristaše Johanna Calvina i Hyldricha Zwinglija) su mala crkva s 400.000 pripadnika. Ovdje treba spomenuti da su se tzv. slobodne protestantske crkve odvojile od evangeličke matice uglavnom iz doktrinarnih razloga, ne slažući se s dijelovima Lutherove interpretacije “Biblije” ili s crkvenim ustrojstvom.

II

Jedan ugledni njemački evangelički teolog je prije dvije-tri decenije ustvrdio kako Martin Luther i definitivno pripada prošlosti, pri čemu nije mislio na već spominjanu američku konkurenciju u formi “Halloween”. U međuvremenu je, međutim, Martin Luther putem jednog dobrog filma ponovo “boravio” među Nijemcima i izazvao svojevrstu “luthero-maniju”. Već doticani film “Luther” o Martinu Lutheru, kojeg je režirao Kanadanin Eric Till a producirali 2003. godine Nijemci i Amerikanci, u čjoj je glavnoj ulozi specijalista za mladalачke ljubavne uloge Joseph Fiennes (“Shakespeare in Love”), pa potom i austrijski glumac i uvjerljivi interpret Hitlerova lika u filmu “Untergang” Bruno Ganz, uz nevjerojatno uvjerljivog Petera Ustinova u ulozi prosvjećenog saksonskog vojvode, je prije šest-sedam godina odgledalo ne trepnuvši desetine milijuna ljudi u

Njemačkoj, pa potom i mnoštvo u drugim zemljama, posebice u SAD. Potom je više puta prikazan i na tv-kanalima diljem Svijeta, izazivajući i filmska i izvan-filmska oduševljenja, kao i opravdane (izvanfilmske) kritike. Uostalom, povod i ovom osvrtu je prikazivanje “Luthera” za ovogodišnji Dan reformacije u “Noći vještica” na kulturnom njemačko-austrijsko-švicarskom kanalu za kulturu “3SAT”. Odgledao sam ga po tko zna koji put, ne trepnuvši, dakako...

U filmu je, dakle, idealizirana životna putanja monaha Martina Luthera (1483-1546) koji je prije 500 godina potresao kršćansku crkvu kao nitko prije i poslije njega. U filmu je Luther “lijep kao Adonis”, vidovit i moralan, u jednu riječ stiliziran u borca za savjest i slobodu, što je, nažalost, dijelom i samo u zadatom kontekstu sukoba s Papom i Carem točno i prihvatljivo, ali nije ni blizu kompletna istina o Martinu Lutheru. Jer, njegov raskid s Vatikanom i tadašnjim bezobzirnim papom Leom Desetim, kojemu je bilo jedino i stalo do novca i moći, uostalom kao i “svetorimskom caru” Karlu Petom, jeste bio epohalno važan čin za europsku političku i duhovnu povijest, ali ostalo je prikriveno da je Luther učinio sve da na mjesto rimskog pape zasjedne “vrhovništvo” (“Obrigheit”) tadašnjih brojnih njemačkih državnica.

Usput kazano, iz tog tadašnjeg nastanka mnoštva njemačkih vojvodstava i kneževina dijelom i prozilazi fenomen “zakašnjele nacije” (Helmut Plessner) koji nije donio ništa dobro ni Nijemcima ni Europi ni Svijetu. Ostalo je prikriveno, također, da je Luther za svoje najveće neprijatelje smatrao one koji su priznavali jedino “vrhovništvo” Boga, poput njegovog nekadašnjeg prijatelja Thomasa Müntzera, kojemu je bilo stalo i do socijalne i svake druge pravde, kako na Nebu tako i na Zemlji. Müntzerova se 450. godišnjica, uzgred rečeno, pompezno proslavila u nekadašnjem DDR-u, jer je tadašnjim vlastodršcima odgovaralo njegovo socijalno učenje, da bi u ujedinjenoj Njemačkoj pao potpuno u zaborav. Müntzer je, dakle, ispaao na posljednjoj velikoj povijesnoj krivini u brojnim njemačkim turbulencijama 19. i 20. stoljeća, iako je njegov život bio par excellence “svetački”, jer je njegovo uvjerenje podrazumijevalo i žrtvovanje vlastitog života u seljačkim ustancima od prije 500 godina protivu vlastele. Za “Obrigheit” se, naravno, opredjelio Luther, pa je

potom stiliziran u “sveca”, što nije bio, ma koliko bio zaslužan, a o Müntzeru se i danas šuti kao zaliveno i u jednoj uzorito prosvijećenoj Njemačkoj...

U filmu o Martinu Lutheru, kao i u kritikama o njemu u njemačkim medijima, Luther se s pravom stilizirao u “oca njemačkog jezika”, gdje su mu zasluge, zaista, neosporne; u reformatora, što se može i prihvatiti; u otkrivača “slobode savjesti”, što je, zapravo, već groteskno. Jer, ne samo da Luther nije bio niti svetac niti borac za ljudska prava, govoreći modernim jezikom, nego su se posljedice Lutherovog učenja o “Božijoj ulozi vlastele” osjetile već za vrijeme njegova života u tzv. seljačkim ratovima, te posebice u užasima tzv. tridesetogodišnjih ratova. S posljedicama tih ratova mora se, naime, obzirno postupati do današnjih dana. Povrh svega, Luther je bio par excellence antisemit (i rasist). Tri godine pred smrt objavljuje obiman spis “O Židovima i njihovim lažima” (“Von den Juden und ihren Lügen”, 1543.) u kojem savjetuje njemačku vlastelu kako treba postupati “s prokletim židovskim narodom”. Pa naš “svetac” zahtijeva ni manje ni više nego spaljivanje sinagoga “u čast našem Bogu i kršćanstvu”. I ne samo to, nego i razaranje židovskih kuća, te njihovu izolaciju u sabirne logore “kao Cigana”. (Uostalom, svi su citati naši prijevodi iz specijalnog priloga o Lutheru u magazinu “Der Spiegel”.) Židovske svete knjige moraju biti konfiscirane, propovijedao je Luther, Židovi ne smiju slobodno hodati ulicama, a snažne Židovke i Židovi trebaju tjelesnom aktivnošću zaslužiti njihov kruh ili biti protjerani iz zemlje.

Navodno, Lutherov dokazani antisemitizam nije bio rasistički nego religiozno utemeljen, ako to bilo što mijenja na stvari. Iz ovih kratkih navoda se vidi, nažalost, da se Lutherovih uvredljivih propovijedi o Židovima ne bi postidio ni Goebbels. Uostalom, “Goebbels and Co.” su se inspirirali i Lutherom, ali ne Lutherom prosvjetiteljem nego dijelovima njegova učenja koje smo apostrofirali. Obje Lutherove katastrofalne greške su, dakle, iskorištene od strane nacista tako brutalno da se obični njemački, posebno protestantski puk pretvorio bez roptanja u pastvu koja poslušno slijedi slijepoga i krvavog vođu. (Utoliko je, ako već i ne po svemu drugome, priča o Lutheru i njegovim zabludama naša ovovremena priča.) Pa, ipak, u velikoj

tv-anketi ZDF-a od prije ravno šest godina monah Martin Luther je izabran na drugo mjesto “najboljih Nijemaca” svih vremena, odmah poslije Konrada Adenauera, ostavivši iza sebe umove poput Goethea, Bacha, o Einsteina i Marxu da i ne govorimo...

III

Točno prije šest godina su, naime, i Nijemci – po uzoru na Amerikance i Britance – birali svoje najbolje u povijesti, prvo u organizaciji tabloida “Bild”, kojeg naši notorni desničari vole obilato citirati (naročito kada Josipa Broza uvrsti u skupinu od “deset najvećih zločinaca svih vremena”, u kojoj nema mjesta ni za Antu Pavelića ni za druge balkanske krvnike), pa potom i Drugog programa njemačke televizije (“ZDF”). Prvo su čitatelji ovog bulevarskog listića s ogromnim tiražima izabrali između 300 kandidata 100 “najvećih” ili “najboljih” Nijemaca svih vremena. Potom su uslijedila predstavljanja na televiziji i u novinama, pa su gledatelji/čitatelji izabrali “deset najboljih”. Uslijedili su u odvojenim ZDF-emisijama bizarni “dueli”: Goethe protivu Einsteina, Bismarck protivu Marxa, Adenauer protivu Brandta, Gutenberg protivu Luthera, te brat i sestra Scholl protivu Bacha. U ovom za mnoge “spornom izboru” sudjelovalo je u pred-finalnim natjecanjima više od 1,5 milijuna glasača. U finalnoj večeri je glasalo telefonom još 1,8 milijuna ljudi u velikom tv-show “ZDF-a”.

Ma koliko bilo zanimljivo time se ne možemo dalje baviti, izuzev što smo dužni kazati kako je pobijedio Konrad Adenauer ispred Martina Luthera, Karla Marxa, brata i sestre Scholl, Willy Brandta, Johanna Sebastiana Bacha, Johanna Wolfganga von Goethea, Johannes Gutenberg, Otta von Bismarcka i Alberta Einsteina. Nijemci su izborom Adenauera de facto ponovili britansku priču s izborom Churchila za “najvećeg Britanca”. Brandtu, bratu i sestri Scholl, te Marxu ostaje za utjehu da su osvojili prva tri mjesta u kategoriji “ljudskosti”! Uzgred rečeno, Britanci su prigodom izbora Winstona Churchila za “najvećeg Britanca svih vremena” (“BBC”) izabrali čak dvojicu njemačkih Židova za najznačajnije znanstvenike povijesti – Karla Marxa i Alberta Einsteina. U SAD je, pak, Johaness

Gutenberg na smjeni milenijuma izabran za “osobu milenijuma”! Apsurdno zvuči, ali nitko od ove trojice nije imao veliku šansu biti izabran za “najvećeg” u zemlji svog rođenja.

Jedina dobra strana ove njemačke lakrdije je bila što nitko od živih Nijemaca nije ušao u izbor među “deset najboljih”. Od živih političara se “kancelar ujedinjenja” Helmut Kohl plasirao tek na 13. mjesto, njegov prethodnik Helmut Schmidt na 21. mjesto (prije par dana mu je umrla njegova voljena pratilja Loki u dubokoj starosti), bivši vanjski ministri Hans-Dietrich Genscher i Joseph Fischer na 39. i 52. mjesto, dok je tadašnji njemački kancelar Gerhard Schröder dospio na 82. mjesto “stotinu najboljih Nijemaca svih vremena”. U “top 100” je izabrano i neprijepornih veličina kao što su kompozitor Ludwig van Beethoven (13.), pronalazač prvog kompjutora Conrad Zuse (15.), fizičar Wilhelm Conrad Röntgen (28.), filozof Immanuel Kant (43.), znameniti prirodnjak Alexander von Humboldt (61.), pjesnik Friedrich von Schiller (68.), nobelovac Thomas Mann (76.), nobelovac Hermann Hesse (77.), filozof Friedrich Nietzsche (84.), pjesnik Heinrich Heine (96.), itd.

Ma koliko ovi virtuelni “dueli” bili bizarni, izdvojimo kako je u izravnom odmjeravanju snaga crkveni reformator Martin Luther do nogu potukao nikoga drugoga do “oca moderne pismenosti” Johanna Gutenberga, i to omjerom 59% : 41% svih glasova, što je dijelom bacilo sjenku na kompletan show, jer je Gutenberg kao “osoba milenijuma” u američkom izboru i univerzalno zaslužna za kulture cijelog svijeta potučen od jednog vjerskog čovjeka, pa makar se on zvao i Martin Luther. Ovoj Lutherovoj pobjedi je doprinijela, dakako, upravo okolnost što se u bioskopima i na televiziji nekako u to vrijeme zakotrljao onaj već spominjani film o njemu, u kojem je artikulirano ne samo njegovo crkveno učenje nego i njegov prvi prijevod “Biblije” na “svakodnevni njemački”, koji će potom i ujediniti naciju i postati “književni njemački jezik” (Hochdeutsch).

Papa Leo Deseti je, usput kazano, od Martina Luthera nazvan “anti-Kristom”, što je bilo hrabro za tadašnje europske duhovne (ne)prilike. Aferim, dakako, i Lutherovom učenju kako čovjek

ne potrebuje posrednike između Neba i Zemlje, ali iznad svega Lutherovom prvom prijevodu “Biblije” na njemački jezik. Pa, ipak, genijalnom Gutenbergu, ocu “pokretnih olovnih slova” i moderne pismenosti, što se kao “crna umjetnost” vodila sve do 17. stoljeća, putem čijih zasluga je, uostalom, i sačuvana “Lutherova Biblija” bilo je nepravедno presuđeno! Jer, bez Gutenberga nema onoga bez čega moderni ljudi ne mogu više živjeti kao ni bez kisika! Knjiga i novina, naravno, kompjutora i interneta!

IV

Za mene je, u stvari, najinteresantnije pitanje zašto se Martinu Lutheru oprašta sve do danas ono što se u civiliziranom svijetu ne oprašta drugima? Zašto i za Martina Luthera ne vrijede kriteriji koji u novije vrijeme važe za sve druge sudionike u javnom prometu riječi i ideja? Martin Luther je prijevodom “Biblije” napisao je svojedobno njemački književnik Thomas Mann stvorio njemački jezik, kojeg su potom usavršili Goethe i Nietzsche. I to jeste nešto što se Lutheru mora zauvijek priznati, i svatko mu to i priznaje, ali to je samo dijelić odgovora na postavljeno pitanje. Plemstvo je govorilo i pisalo latinskim, puk je bio nepismen, a govorio je različite dijalekte. Luther je “gledajući narodu u usta” napravio prijevod “Biblije” jako blizak tadašnjem narodnom govoru. Prvo izdanje “Novog testameta” u 3.000 primjeraka prodano je odmah nakon pojave, u rujnu 1522. godine, a do smrti “reformatora” bit će prodano još nevjerojatnih 200.000 puta. Zvuči skoro kao kuriozitet, ali tada 41. godišnji Martin Luther je preveo “Bibliju” s grčkog na “narodni jezik” za samo jedanaest sedmica i time postao “otac jedinstvenog njemačkog pisanog jezika”. Iza sebe je, dakle, imao već ugled “pobunjenika”, osobe koja je objavila čuvene “teze” koje su bile ne samo izričito odbijanje tzv. papinskog otkupa grijeha (“Ablasshandel”), nego i početak kompliciranog raskida između katolika i protestanata, zalivenog krvlju u “tridesetogodišnjim ratovima” koji su slijedili.

Ugledni hamburški magazin “Der Spiegel” je bila među onim rijetkim tiskovinama koje su se u povodu Lutherove 500. obljetnice

odlučile da ne “sviraju u diple”, nego da Luthera demontiraju njim samim i u političkom i u ljudskom pogledu. Ova demontaža, zasnovana na studijama Lutherovih djela i nedjela je, uostalom, i bila inspiracija kritičkom pristupu u ovom osvrtu, kojim se ne želi nitko povrijediti, ali se nije htjelo nikoga posebice ni štedjeti.

Čuvajte se da ne prođete kao Ilija Jakovljević – kazala mi je jedna vrsna mostarska radio novinarka ovih dana kojoj je beskrajno jasno u kakvim se problemima već po definiciji nalazi netko tko u Mostaru i u BiH podjednako kritizira i “lijevo” i “desno”, orijentirajući se samo prema svojoj savjesti i struci. A kad sam već spomenuo nesretnog hrvatskog knjevnika Jakovljevića, dodat ću kako sam nedavno u Sveučilišnom kampusu kupio dvije njegove knjige (iz 1926. i 1940., izbačene iz mostarskih knjižica). O tom kulturocidu pisat ću u nekom sljedećem javljanju, a ovo ću privesti kraju s nadom kako bi i ova moja priča o Martinu Lutheru i Danu reformacije mogla biti inspirativna nekom čitatelju u kritičkom sagledavanju naših vlastitih zabluda u bliskoj ili daljnjoj prošlosti i u sadašnjosti. Jer, i tuđi i naši “duhovnjaci” moraju poodlijegati svjetovnim kriterijima ukoliko se pačaju u svjetovne stvari. U protivnom, njihova je vladavina i “nebeska” i “zemaljska”, pa bi 200 godina laicističke i prosvjetiteljske borbe za društvo dostojno čovjeka bilo uzaludno.

Ono što Luthera čini aktualnijim nego što se može na prvi pogled zamisliti, poručio je prije šest godina hamburški magazin “Der Spiegel”, je to što su i danas kao i u njegovo vrijeme na dnevnom redu ratovi u “ime Boga”, pri čemu samo na prvi pogled izgleda da je krvavi teror vezan samo za islam kao religiju. Doduše, oni koji zagovaraju borbeni džihad, koji su spremni poginuti za “svetu stvar” neodoljivo i direktno podsjećaju na “križare” i “krstaše” od prije osam stoljeća, ili one u Lutherovo vrijeme, ali postoje i moderni križari, koji i forsiraju “clash of civilization” i na Okcidentu i na Orijentu.

“*Cuius regio, eius religio*”, dakle “čija zemlja, njegova i vjera” je, nažalost, jedno od temeljnih Lutherovih nasljeđa, više-manje ugrađeno u temelje svih religija, a ne samo protestantske. Doduše, zapadne su crkve u međuvremene postale manje rigidne, pa laicistički procesi u

zapadnim društvima i daju neke plodove, dok se u najvećim dijelovima svijeta i dalje živi u duhovnom srednjem vijeku. Nije, valjda, da se gledanje kroz prste Lutheru, i “malim lutherima” posvuda u svijetu, mora sagledavati u ovom kontekstu?

DEPO portal, 02. studenog 2010.

9. ILIJA JAKOVLJEVIĆ U RALJAMA PRIMITIVIZMA

Slušaj sada, prije minutu sam od čovjeka koji prodaje knjige na klupi ispred FF-a u Mostaru kupio: 1) “Krlježa o religiji” (izdanje Oslobođenje iz Sarajeva i Mladost iz Zagreba, 1982.); 2) Tolstojev “Rat i mir” u dva toma (izdanje Matice hrvatske iz 1949.); 3: Ilije Jakovljevića roman “Na raskrsnici” (Tisak Nadbiskupske tiskare, Zagreb, 1926.); 4) pjesme Ilija Jakovljevića “Otrov uspomena” (izdanje Hrvatske književne naklade, Zagreb 1940.) i...

Sav sam potrešen..., poručio sam u E-mail poruci jednom mojem umnom i dragom sarajevskom prijatelju. Samo par dana poslije ove raritetne ulične kupovine mi je jedna vrlo upućena mostarska radio novinarka kazala – nakon prvog upoznavanja i intervjuja da se pazim da ne prođem kao Ilija Jakovljević. Dakako, nije mogla znati da upravo čitam Ilijine prognane elegije kupljene na “buvljaku”. Mislila je, vjerujem, na moje pokušaje da se ukotvim u poziciju neovisnog analitičara i profesora koji podjednako kritizira i “desna” i “lijeva” skretanja, govoreći jezikom prohujalih vremena.

Sve spomenute knjige je mostarski ulični prodavač pronašao izbačene iz gradskih knjižica tijekom čuvenoga ratno-vandalskog čišćenja tzv. ćirilčnih autora 1992./1993. godine. Ćirilici, dakako, sva-ka čast, ovo se slavensko pismo bezrazložno potcjenjuje i odbacuje posebice među Hrvatima, iako neodoljivo podsjeća i na “bosančicu” i na “glagoljicu”. Spomenuti prodavač mi je – valjda što sam mu dao jednu krupnu novčanicu i nisam se cijenkao htio pokloniti i knjigu jednoga vrlo hrvatskog muža koji sebe smatra uzoritim književnikom, no nisam je uzeo, jer su upravo zbog takvih i izbačene spomenute i druge knjige tzv. nepodobnih autora. Uzeo sam, ipak, na inzistiranje dobrog čovjeka, knjigu književnih kritika o pjesništvu i lirskoj prozi jednoga drugog i uistinu velikoga hercegovačkog pjesnika (“Kritičari

o Veselku Koromanu”, HUM Mostar, 2001.) i uživao potom u Koromanovoj poetici i stilistici kao i u književnoj kritici verziranih kritičara, počevši od sastavljača ove knjige Pere Šimunovića pa do Veselka Tenžere i Željka Ivankovića, između ostalih...

I

Za one kojima je to nepoznato nužno je odmah u početku pojasniti kako su vrlo cijenjenoga međuratnog hrvatskog (i katoličkog) pisca Iliju Jakovljevića ustaške vlasti strpale u koncentracijski logor u Staroj Gradišci, čim su se ustoličile u Zagrebu uz pomoć italijanskih i njemačkih fašista. Nije ga zle sudbine spasila ni činjenica što je bio deklarirani katolik i u trenutku hapšenja obnašao dužnost predsjednika Društva hrvatskih književnika (1939-1941). Poglavnik je, vjerojatno, osobno naredio “izolaciju” svog “zemljaka”, jer mu je odbio biti na usluzi. Uostalom, nesretnik iz Gornje Bradine je i time slijedio praksu svojih fašističkih uzora u Trećem Rajhu (Drittes Reich) koji su u prve koncentracijske logore, odmah poslije preuzimanja vlasti 1933. godine, strpali neposlušne sindikalne i socijaldemokratske prvake i niz katoličkih svećenika visokoga moralnog digniteta. Ilijina dvostruka agonija se nastavila i nakon izlaska iz ustaških logora, u kojima je boravio 1941. i 1942. godine. Prvo je poput starog V. Nazora i mlađahnoga Gorana K. i Ilija J. odmaglio u partizane, 1944. godine, ma koliko nije bio boljševik nego hrvatski patriota, pripadnik lijevoga političkog krila unutar HSS-a. No, ni to ga nije spasilo potonjih staljinističkih progona. Kritizirajući, naime, upravo s pozicija HSS-ovoga lijevoga liberala “poslijeratnu boljševizaciju i politiku osvetništva” novih vlasti, po drugi put je u nekoliko godina završio u zatvoru. Po nekim drugim objašnjenjima, on je primarno i ciljno uhapšen kako bi ga se prisililo svjedočiti u “slučaju Hebrang”. Bilo što je istina od toga dvoga, neprijeporno je njegovo hapšenje u Zagrebu (1948.) i sprovedenje u Beograd, gdje je, vjerojatno, i ubijen u zloglasnom zatvoru zvanom Glavnjača pod “nedovoljno razjašnjenim okolnostima”. U trenutku smrti imao je samo 50 godina. O susretima “bliske vrste” s ustaškim totalitarnim vlastima ostavio je gorku

proživljenu liriku “Konclogor na Savi”, a o susretima slične vrste s totalitarnom poslijeratnom partizanskom vlašću tek posredno svjedočenje. Uostalom, njegova zaostavština nije mogla ugledati svjetlost dana ni u vrijeme pokojne SFRJ ni u prvim godinama neovisnosti Republike Hrvatske.

Iz odrednice u Leksikonu hrvatskih književnika Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do danas (Matica hrvatska Sarajevo, HKD Napredak, Sarajevo) o Iliji Jakovljeviću se može saznati i mnogo drugih zanimljivosti. U spomenutom izvoru se navodi, primjerice, kako je rođen u Mostaru 22. siječnja 1898. godine, ali već s mjestom Ilijine smrti nastaju problemi. Naime, i u ovom izvoru se navode kao mjesto smrti Zagreb, 28. listopada 1948. godine, i “Glavnjača u Beogradu?”. Zbog toga se, u stvari, i koristi pri spominjanju Ilijinoga tragičnog kraja ona otrcana formulacija “umro pod nerazjašnjenim okolnostima”. Neupitno je da se i Ilijino ime nalazi na obiteljskoj grobnici Jakovljevića na zagrebačkom Mirogoju. U leksikografskoj formi se za Iliju Jakovljevića kaže, također, da je bio “hrvatski književnik, odvjetnik i novinar iz BiH”, da je pisao: pjesme, romane, pripovijetke, podlistke i književnu kritiku. “Bio je hrvatski intelektualac kršćanskog svjetonazora koji je simpatizirao ideje Hrvatske seljačke stranke”, precizirano je dalje u enciklopedijskim odrednicama o Iliji Jakovljeviću. “Kad je Ante Pavelić došao na vlast predložio je Iliji (kao eminentnom hrvatskom intelektualcu) da se pridruži ustaškoj vladi što je ovaj uredno odbio, i time je par godina kasnije dospio u logor u Staroj Gradiški”. Nakon rata ponovno otvara odvjetničku pisarnicu u Zagrebu, kratko surađuje u Vjesniku i objavljuje knjigu “Lirika nevremena” o bolnom logoraškom iskustvu. No, nova vlast ga ubrzo opet šalje u zatvor gdje je 1948. godine navodno počinio samoubojstvo. Što od svega toga znaju naši nastavnici, uključivo na sveučilištima?

Ne čine li ga već spomenute činjenice uz neprijeporno respektabilno umjetničko djelo – definitivno jednim od naših velikih i ovovremenih pisaca-simbola-tragičara, svojevrsnom opomenom protivu totalitarnosti s kojima živimo?

II

O Jakovljevićevoj lirici i tragici pisalo se i piše sve do danas vrlo rijetko. Učinili bi to tek poneki hrvatski i bh. književnici kakvi su, primjerice, Mirko Marjanović, prijeratni urednik sarajevskog časopisa za književnost “Život”, i Ivan Lovrenović, ovovremeni bh. Krleža, kako ga volim zvati zbog njegovih dubinskih analiza naših ovovremenih bespuća i neponovljive stilistike. U izuzetno vrijednoj, a da je sreće i nezaobilaznoj Lovrenovićevoj knjizi “Bosanski Hrvati”, s podnaslovom u kojem se govori o agoniji jedne orijentalne mikro-kulture, dakle bh. katoličko-hrvatske, čime se sve kazalo, ostavljen je trag kako je, zapravo, ugledni bh. književnik Slobodan Blagojević svojedobno isčeprkao u Vijećnici “Liriku nevremena” Ilije Jakovljevića i kako su potom Ivan i Slobodan i drugovi im bili šokirani Ilijinom bolnom poetikom i njezinom ovovremenošću. No, unatoč i tom otkriću u sarajevskoj Vijećnici, Ilija Jakovljević je ostao do danas nepoznata književna pojava i u BiH i u Hrvatskoj.

Dakako, tu i tamo o Ilijinom životu i djelu pisao bi i poneki novinar, enciklopedist ili sveučilišni profesor, primjerice kako je to učinio profesor Vlado Lončarević iz Zagreba prije dvije godine. On je, inače, profesor s Filozofskog fakulteta Družbe Isusove u Zagrebu i njegov opširniji tekst “Ilija Jakovljević – hrvatska žrtva totalitarizama XX stoljeća. Uz 110. obljetnicu rođenja i 60. obljetnicu smrti”, omogućuje barem letimičan uvid u život i muke nesretnog Ilije Jakovljevića. (Vidjeti, uostalom, *Obnovljeni život*, Vol. 63. No. 3. listopad 2008., ili, pak, pod istim imenom potražiti na internetu.) I iz Lončarevićevih podataka, usputno kazano, prozilazi da je Ilija prve razrede gimnazije završio u Mostaru, a završne u Sarajevu, odakle je i mobiliziran u K.u.K. vojsku, poslije koje slijedi studij prava u Zagrebu (1918-1926), u kojem je potom vodio samostalni odvjetnički ured i uređivao čitav niz hrvatskih tiskovina. S takvom praksom i s tim uredom je pokušao nastaviti i poslije Drugoga svjetskog rata, prije nego su ga novi vlastodršci strpali u pržun. Uređivao je listove: Luč, Narodna politika, Narodna obrana, te bio glavni urednik *Hrvatskog dnevnika* sve do 10. travnja 1941. godine kad su sve novine zabranjene. Uostalom, i Ilijin sin Dinko Jakovljević je ostavio u travnju 2004. godine u *Vjesniku*,

gdje mu je otac poslije rata kratko radio, gorko svjedočenje kako se Ilijina memoaristička proza, de facto dnevnički zapisi “Konclogor na Savi” (Konzor, Zagreb, 2009.) nisu mogli objaviti ni u Titino ni u Tuđmanovo vrijeme, ma koliko imali i umjetničku i dokumentarističku vrijednost. Upravo Dinko Jakovljević je uvjeren da je njegov otac počinio samoubojstvo kako bi izbjegao lažno svjedočenje u “slučaju Hebrang”. (Vidjeti, “Tragična žrtva ideoloških prijeloma”, Vjesnik, 7. travnja 2004. godine ili www.vjesnik.hr).

III

U najvažnija Jakovljevićeva djela ubrajaju se: Studije i feljtoni (1919.); Zavičaj (pripovijetke, 1923.); Na raskrsnici (roman, 1926.); Hercegovke (pripovijetke, 1927.); Otrovnost (pjesme, 1940.); U mraku (roman, 1945.); Lirika nevremena (pjesme, 1945.), Ponoćka (igrokaz); Konclogor na Savi (memoarska proza, 1999.).

Među njima su, dakle, i Jakovljevićev roman “Na raskrsnici” i lirika “Otrovnost”, knjige koje je dobri čovjek s početka ove priče sklonio s kiše nakon akcije čišćenja mostarskih knjižnica od nepodobnih spisa i autora. U toj vandalskoj akciji je, između ostalih, nastradao i nedužni Tolstojev “Rat i mir”, pri čemu ovo Tolstojev dvotomno djelo nije mogla spasiti činjenica da ga je izdala Matica hrvatska, i to 1949. godine. Najgore je u ovoj priči, ipak, što nitko u Mostaru nije ni pročitao Ilijine knjige prije izbacivanja iz knjižničkih regala. Pokazujem, naime, jednom mojem hercegovačkom prijatelju nerazrezane stranice Ilijinog romana, čitav niz njih, koje takvima stoje od 1926. godine, i obvezujem ga na pažljivo “razdjevičenje” tijekom prvog čitanja. I tako, dok moj dobri Vlatko K. čita kao rijetki Hercegovac nepročitani Ilijin roman, ja uživam u melodiji i gorčini “Otrovnost”, nježnom Ilijinom lirskom zapisu posvećenom njegovim najmilijima (ocu i majci, uključivo rodnoj mu Hercegovini). Upravo iz Ilijine oveće poeme po imenu “Hercegovina” izdvojiti ću par strofa sa samog početka i kraja beskrajno nježne izjave ljubavi prema zemlji u kojoj mu vandali pobacaše knjige da kisnu i svenu od stida, zbog onih koji se ne umiju stidjeti. U njegovom rodnom gradu Mostaru to bješe, ne ponovilo se...

HERCEGOVINA

*Kad sve nas prezre i ostavi:
i smrt i život i nada,
i sunce kada se ugasi,
dok sumrak na dušu pada –
poći ću na put posljednji
kroz šibe, zmije i drače,
u dragi ću sklonit se zavičaj,
zagrlit vjerne orače.*

*... I tako odmiču godine.
Prolaze dani i noći.
A sve me onamo pozivlje.
Morat ću onamo poći.
Tamo se najslađe odmara
i kad se muči i pati.
Tamo se snaga sa zanosom,
ljubav sa čežnjom brati.
I zato, kada nas ostave
i smrt i život i tuga,
još će nam srca i bregove
spajati zavjetna duga.*

Ilija Jakovljević:

Otrov uspomena, Zagreb, 1940., str. 40-42

IV

Ubio me Dido ili Đido, svejedno je, tako je nekako prokomentirao najveći srednjoeuropski pisac svih vremena, Miroslav Krleža, svoju veliku dramu ili dvojbu: otići u partizane ili ne. Riječ je, dakle, o onom hrvatskom piscu koji je – zajedno s Jakovljevićem – izbačen iz mostarskih knjižnica u svojevrsnom kulturocidu od prije deceniju i pol. I, dok bi se Krležino izbacivanje na kišu još moglo razumjeti (pobogu nije li to onaj ljevičar i “anti-Krist” koji je za religiju, kako se prakticira na nekim našim prostorima, kazao kako i nije drugo do

“fanatizam”), ma koliko ne i opravdati kao ni ničije drugo, pogotovu ne tako velikoga slavenskog pisca kakav je Tolstoj, tek izbacivanje na kišu katoličkog pisca kakav je bio Ilija Jakovljević pokazuje svu bijedu duha, onih koji su akciju čišćenja naredili i sproveli. Tadašnjim, a bojim se i sadašnjim, gospodarima života i smrti u Mostaru i Hercegovini bilo je, dakle, dovoljno što je prvi bio deklarirani ljevičar, a drugoga nije spasilo ni što je bio par excellence hrvatski i katolički književnik i oličenje otpora prema oba totalitarizma, tih rak-rana 20. stoljeća.

Premda mu oni koji su ga vjerojatno ubili 1948. godine nisu mogli oprostiti što im nakon ustaških logora i boravka u partizanima nije stajao više na raspolaganju, novim gospodarima života i smrti u zadnjoj deceniji 20. stoljeća su, vjerojatno, presudno važni bili Ilijin neposluš Poglavniku i Ilijina partizanstina, razumljena u ovom dijelu Svijeta posve pogrešno kao nacionalna izdaja. Parafrazirajući sjajnu misao njemačkoga sociologa i književnika Helmuta Plessnera (autora važnog djela “Zakašnjela nacija”/Die verspätete Nation), kako Nijemci Židovima nisu mogli oprostiti ni poslije rata što su ih “moralni” pobiti u tolikom broju tijekom Holokausta, kazat ću kako su ovovremeni mostarski vandali bili nespremni oprostiti Iliji njegov boravak i u Staroj Gradišci i u partizanima. O ovome de facto počinjenom kulturocidu u nizu hercegovačkih i bosanskih gradova (i ne samo u njima) mnogi znaju daleko više od potpisnika ovih redova koji je proteklih 18 godina propatio izvan svojeg jezika, iskusivši tako tešku muku nepripadanja, ali šute, neki se čak i stide postojano kano klisurine.

Malo koji drugi, kazat ću na kraju i izrijeком, bh., hercegovački i hrvatski književnik svjedoči kao Ilija Jakovljević svojim životom i djelom o totalitarnom karakteru dvaju nedemokratskih režima – ratnoga ustaškog i poratnoga boljševičkog, koji se u potonjim decenijama, istini za volju, unekoliko demokratizirao da se mogao razlikovati od drugih sličnih režima u istočnoj Europi, ali ne i dovoljno da bi mogao preživjeti dolazeće tektonske promjene uzrokovane padom “Berlinskog zida”, tj. željezne zavjese. Dvadeseto stoljeće je bilo obilježeno i s dva planetarna totalitarizma, pri čemu se, ne samo kod klerikalnih i nacionalističkih ideologa, uobičajila praksa isuviše olakog izjednačavanja fašizma i komunizma. Sir Ralf Dahrendorf

(1929-2009), liberalni britanski sociolog njemačkoga podrijetla, između ostalog poznat i po sjajnim analizama modernog doba i sintagmama poput “homo sociologicus”, utvrdit će u svezi toga simplicitiranog izjednačavanja fašizma i komunizma sljedeće: “S mnogih se strana tvrdi da je jedna ideologija fašizam bila reakcija na drugu – komunizam. To smatram krajnje pogrešnim. Oba fenomena se razlikuju onoliko koliko su i isprepleteni. Zajedničko im je odbijanje *otvorenog društva*, oba postavljaju apsolutne zahtjeve. Pojam totalitarizam označava priličito dobro njihovo zajedničko obilježje, i s njim se mogu okarakterizirati u najmanju ruku Hitlerov i Staljinov režim”.

Ovo pitanje zahtijeva, dakako, temeljitu raspravu, i s time se ovdje ne bavimo nego tek apsurdnim primitivnim posthumnim postupanjem prema djelu velikog čovjeka i umjetnika, apsurdom koji traje do danas. A upravo bi čovjek čvrstih moralnih načela i izniman književnik, kakav je bio nesretni Ilija Jakovljević, mogao i morao biti u svakoj hrvatskoj i bh. čitanci, kao opomena. Umjesto gromoglasne šutnje glede ovog čovjeka, svima nama na sramotu, šutnje o tomu kako su njegove knjige izbačene iz knjižnica baš u njegovom rodnom gradu, bilo bi krajnje vrijeme odužiti mu se nazivom njegovim imenom neke važne institucije u njegovom rodnom gradu ili rodnoj mu BiH. Do kada se, u stvari, smije sebe pogledati u ogledalo i biti sa sobom zadovoljno, i zvati se kulturnim radnikom i prosvijećenim čovjekom, ako su Ilijino umjetničko i životno djelo izbrisani iz kolektivne mostarske i hercegovačke, hrvatske i bh. memorije? Zbog svega toga i ovi redovi, usamljeni krik protivu te i takve nepravde. Kako bi bilo, dakle, za početak podariti tragičaru Iliji Jakovljeviću makar jednu važnu ulicu u njegovom rodnom gradu? I time i tako, konačno, elegantno ukloniti imena nekih kvazi-junaka s mostarskih ulica kojih nikada i nije smjelo biti tu gdje jesu, jer svojim djelima i nisu zaslužili drugo do prijezira svakoga prosvijećenog čovjeka, svakoga moralnog čovjeka, bio on vjernik ili nešto drugo. Ilija Jakovljević je zaslužio, pak, i njegovim svetačkim moralom i žrtvom vlastita života i umjetničkim djelom poštovanje sviju nas...

DEPO portal, 10. studenog 2010.

10. MINI ANTOLOGIJA BH. ANTIRATNE PRIČE

Na moju improviziranu mini antologiju bh. antiratne priče – primarno urađenu za prosvijećenu srbijansku publiku – podsjetili su me ovih dana, svaki na svoj način, Dino Prohić i Edin Krehić, dvojica mladih bh. novinara i književnika kojima se upravo pojavljuju druge knjige. A to i jeste najteži moment u spisateljskoj karijeri, tom drugom knjigom se u neku ruku odlučuje i o profesiji i o sudbini. O njihovim novim knjigama ne mogu (još) suditi, ali mogu i ovdje dotaknuti one prve, jer sam o njihovim literarnim “prvijenima” pisao na kulturnom Peščanikovom portalu (vidjeti, M. L., BiH antiratna literatura, Pisma iz Berlina, Peščanik.net, 4. 5. 08.). I Dininu i Edinovu knjigu sam uvrstio, naime, u moju posve subjektivnu antologiju deset bh. antiratnih autora, poželjevši i tako dokučiti i predočiti antiratni senzibilitet Bosne i Hercegovine, u pravilu nepoznat i u samoj BiH i u prvom susjedstvu.

Ja sam, inače, odrađivao puno, puno godina ulogu nekog malog mostića među kulturama, njemačke i bh. i srpske, pa me “Druga Srbija” i osjeća svojim, ako tako smijem kazati, ponekad i više nego što me takvim smatraju i u Mostaru i u Sarajevu. Na tu sam svoju ulogu malčice ponosan, uostalom kao i na sve moje drage prijatelje iz te “Druge Srbije” koji su u proteklim godinama bili, vjerojatno, najbolji dio civilnog društva u cijelom svijetu. Pri tomu ne mislim samo na Sonju Biserko, kojoj su 9. studenog o. g. i Kraljevskoj akademiji u Oslu uručili visoko norveško priznanje, nego i na druge, manje poznate. Sonja Biserko je, pak, nešto iznimno i vrlo se radujem što će početkom prosinca i studentima Filozofskog fakulteta iz Mostara u kancelariji Helsinškog odbora Srbije, u Zmaj Jovinoj u Beogradu, održati predavanje o izmirenju među zavađenom južnoslavenskom polubračom. Moji studenti idu, naime, nakon posjeta Zagrebu i Sarajevu, i u posjet njihovim kolegama u Beogradu, a ja bih trebao biti u njihovoj pratnji.

U onom izboru bh. antiratne literature za Peščanik.net nisam uvrstio neke drage ljude i neprijeporne umjetničke veličine, ali samo zato što sam o njima odvojeno pisao za Helsinšku povelju, Danas i Peščanik. Uvrstio sam, dakle, u tu moju “političko-estetsku” antologiju za srbijansku publiku – uz već afirmirane autore i manje poznate autore i knjige, pa tako i Prohićevu prozu “Stranci” i Krehićev prvi roman “Čuvaj se”. Posebno sam i danas ponosan što u ovaj izbor uvrstio i dvije potresne knjige: Davora Korića “Pisma iz opkoljenog Sarajeva” i Zlatana Čabaravdića “Ožiljci iz Sarajeva”. Prvi je moj prijatelj i, hvala Bogu, živ a “Zlaja” je moj drug sa studija i, nažalost, odavna umro. No, ostavimo se sentimenta, od tada i pojačano pratim što rade Prohić i Krehić, dvojica mladih novinara i književnika, jedan u dijaspori i drugi u Zemlji. U međuvremenu je drugi roman Dine Prohića “Velika prevara” (D. P. Marketing, 2010.) i promoviran ljetos u Hercegovini i jesenas u Skandinaviji. “Poštovanom profesoru Mili Lasiću, hvala na toplim riječima o prošloj knjizi, nadam se da Vas ni ova neće previše razočarati”, napisao je Dino u Oslu 1. 6. o. g., na unutarnjoj stranici svog romana, dostavljenog mi poštom. No, not at all, Dino, časna riječ. Drugi roman Edina Krehića trebao bi, pak, uskoro biti promoviran u Sarajevu...

I

Sve što je južnije i ne mora biti tužnije, barem kada je o literaturi riječ. Ne bilo kojoj, nego onoj dobroj be-ha literaturi, antiratnoj, možda trenutno i najboljoj u Europi, kako ustvrdi nedavno i akademik Abdulah Sidran. Tako kao Sidran misle i govore, pak, i ugledni književni kritičari i prevoditelji iz svijeta i ne samo iz kurtoazije. Na apsurdan način tomu je doprinio upravo rat u BiH i protivu BiH, odnosno proživljeni pakao u njoj, pa be-ha literatama i ne preostaje drugo nego baviti se umjetničkom preradom i prevladavanjem proživljenog. U tom procesu, svojevrsnoj katarzi, i mnogi predratni osrednji pisci postali su dobri pisci, a oni od ranije dobri još zreliji i bolji.

Nemali broj be-ha književnika je, doduše, završio i u ideologiji bratoubilačke klanice, vjerske isključivosti i rasne čistoće. O cvijeću i

cvrkutu ptica pišu i dalje, poput Mire s cvijetom u kosi, minorni pisci, loše sluge loših gospodara, kojima je sve potaman u zadanim okvirima i omeđenim vilajetima, jer nemaju smjelosti pogledati niti sopstveni odraz u zrcalu, a ne da progovore i o ružnoći vlasti na čije su se jasle ulogali.

U ovom posve subjektivnom pregledu ne radi se o čisto estetskim, nego o estetsko-političkim kriterijima, a i ne pokušava se biti lažno nepristrasan. Po mojem osjećanju za mjeru stvari i ne može se biti ravnodušan prema onomu što se desilo i kako se tko ponašao u proteklom ratu. Istina je, doduše, da sam ovdje uvrstio i neke moje stvarne ili “mail prijatelje”, ali i da sam izostavio neke od njih, inače neprijeporne veličine poput Ivana Lovrenovića, Mile Stojića, kao i Stevana Tontića i Dragoslava Dedovića.

U ovaj sam pregled, pak, svojeglavo uvrstio i fra Marka Oršolića, inače i teologa i politologa, samo još nije do sada tretiran i književnikom. “Dijalog ili smrt”, životna je maxima ovog “doktora ekumene”, s čime se složi i uvažena historičarka Latinka dr. Perović u zadnjem Peščaniku. Oni, pak, koji su bili i ostali zagovarači rata i podjele BiH nisu mogli prismrditi ovom izboru, eto im njihove “estetike” i neka se i dalje kupaju u vlastitim smradovima, o nekim drugim ljudima i sudbinama je riječ.

Kompletnije antologije be-ha antiratne lirike i proze praviti će, i bez mene, neki kompetentniji od mene, a ja želim tek skrenuti pažnju na par važnih knjiga, od kojih su neke i u BiH, a pogotovu u Srbiji, nepoznate.

II

I. ČUDESNA POETIKA ABDULAHA SIDRANA

Kada se pomene Abdulah Sidran, Avdo, kako ga se zove u krugu onih koji ga vole, neminovno se asocira i Emir Kusturica, odbjegli be-ha sin razmetni. S mukom sam naučio moram priznati da odvojim lik i djelo, umjetničko ili znanstveno. To nije uopće lako, a možda je i najteže takvo što primjeniti na Kusturicu, jer se naizgovarao gluposti do mile volje, iz omiljenih mu oblasti kao što su historija,

nacija i religija, identitet. I ne samo to, nego se tužakao u prošlosti, a tužaka se i još uvijek po sudovima s onima koji nisu spremni, poput mladog crnogorskog i be-ha književnika, rođenog u Sarajevu, Andreja Nikolaidisa, zaboraviti na neprijatnu istinu po Kusturicu o njegovim problematičnim političkim i finansijskim svezama s režimom Slobodana Miloševića. Je li već ovo dovoljno za novu tužbu, Emire?

Kusturica se, pak, povezuje s razlogom uz Sidranovo ime, jer je Sidran scenarista filmova “Sjećaš li se Doli Bel” i “Otac na službenom putu”, koji su donijeli planetarnu slavu u prvom redu Emiru. Inače su se njih dvojica razišli bolno, za vijeke vjekova amen i amin, između njih je be-ha drama i u njoj sarajevski pakao, za koju je prvi preosjetljiv, s razlogom, a drugi neosjetljiv, ili se samo pravi takvim, vrug bi ga znao. Kusturici se, uzgred kazano, u Sarajevu u dobro upisuje svih ovih godina jedino ona čudna zabilješka o “potkovanom Rasimu”, utemeljena, vjerojatno, na stidu. Pitam se, pak, kako Emir može oprostiti sam sebi potonju višegodišnju bezdušnost spram grada i zemlje u kojoj je rođen, u kojoj ga je toliko ljudi nekoć voljelo. O tomu je riječ i u Sidranovoj paraboli “Enigma zvana Pantelija S. Milisavljević”, koju je Sidran objavio u januaru 1993. godine u sarajevskim ratnim “Danima”. Ne, nije to Emir koji priča budalaštine i sunča se u Budvi i Kanu dok Sarajevo i Sarajlije umiru, nego njegov dvojnik P. S. M., pravi Emir je borac neke brdske brigade Armije BiH, interpretirat ćemo ovlašno ovdje ironičnu Sidranovu crticu. No, unatoč svemu tomu, Sidran još uvijek sanja kako se sa Kusturicom vozika na motoru, priznao je nedavno. U tom nadrealističkom snu Emir je za guvernalom, a Avdo se grčevito drži na zadnjem “sicu”, da ne tresne o ledinu.

Nije niti Avdo baš neki politički svetac, ako ćemo pošteno, i on se dao bezbroj puta instrumentalizirati u SDA-ovske nacionalističke igre i igrice s Bosnom, što jednom od najtalentiranijih tvoraca poetskih slika u suvremenoj BiH uopće nije bilo potrebno. Jednako loše je što se njemu iz tko zna kojih sve razloga učinilo da ne treba dirati u “vlastitu močvaru”, makar ne na nivou direktnoga iskaza, pa mu se znala omaknuti i amnestija onoga što se ne daje amnestirati. Pa, ipak,

slično kao i neki rani Kusturićini poetični filmovi, tako će i Avdina poezija svjedočiti i kad Avdo ne bude više među živima o jednom od najvećih b-h pjesnika svih vremena. U toj njegovoj nadrealno-realnoj poetici specifičnih idioma i meke naracije Avdo je beskrajno pošten, beskompromisan prema sebi i drugima.

Objavio je brojne knjige poezije “Šahbaza”, “Kost i meso”, “Sarajevska zbirka”, “Bolest od duše”, “Sarajevski tabut”, “Zašto tone Venecija”. Napisao je i brojne filmske scenarije, osim već pomenutih i za filmove Ademira Kenovića “Kuduz” i “Savršeni krug”. Njegova drama “U Zvorniku ja sam ostavio svoje srce” je najizvođenija teatarska predstava u BiH već godinama.

“Hoće li išta o meni znati”, naslov je Sidranove pjesme, upućene nama koji prebiramo po njegovoj poeziji, pa i životu. “Hoće li čuti drhat, i strepnju srca koje misli, dok biskao bude slovo svako i redak, ko brižna majka kosu dječiju, češljem najgušćim? Hoće li išta, išta, uistinu znati? Ili jednaka će pustoš u domu njegovom da zjapi i sja, nad stolom i knjigom, dok sabran, i težak od tuge, svoje, ovu moju bude razgrtao, vlat po vlat, mrak po mrak?”

U pjesmi “Kad mlidijah umrijeti” kaže Sidran: “sretnem, u samoposluzi, jutros / pokojnog boru pejovića / još se pokatkad, među drugarima, priča / kako je, mrijući, s postelje, o branku / govorio šaptom / zagledasmo se, u čudu, među šarenim gondolama, / u stisci tijela što ištu narodni kruh / na kasi, ne stižem brojati novac / ni kursor, njegov čitajući pogled: pa zar je živ pokojni sidran?”

U pjesmi “Ljetna noć na selu” senzibilnijima se može učiniti kako Avdo i A. B. Šimić zajedno sjede u zvjezdanoj noći, gledajući u Nebo: “Vascijelu noć gledam u nebo / i ništa, ništa ne razumijem.” Avdo u svom intimnom dnevniku iz daleke 1987. godine izdvaja: “Isplovim, ujutro / iz snova: sami sretni anđeo! / Blista duša, žarom žari tijelo. / Uveče legnem: svinja doslovna. / Šta sam to činio između? / S ljudima se družio, ljudska prebira govna.”

II. MARKO VEŠOVIĆ: SMRT JE MAJSTOR IZ SRBIJE

Kada sam u Sarajevu uvijek svratim u “Buybook”, kao što sam nekada u Titovoj svraćao u knjižaru “Svjetlost”, jer u ovoj

u međuvremenu kulturnoj sarajevskoj knjižari, koja je okupljalište kulturnog i liberalnog svijeta, može se kao nekoć “kod Stipe” naći sve što izlazi dobroga u svijetu knjige, uključivo s prostora bivše Jugoslavije, a to je, nažalost, i dan danas sve drugo samo ne puka normalnost. Pregledam i kupim gomilu knjiga, a uvijek mi se čini malo je. No, knjige su izuzetno skupe, više se ne može. Pitam se, tko to u Sarajevu može dati, primjerice, za sjajnu Vešovićevu knjigu “Smrt je majstor iz Srbije” (Naklada Zoro, Zagreb-Sarajevo, 2003) cijelih 38 KM? Naravno da ima i onih koji mogu, ali takvi rijetko čitaju knjige.

Marko Vešović je tijekom rata i poraća u Sarajevu postao “živa legenda”, moralni autoritet prvog reda, čovjek za kojeg se veže samo lijepo i ljudsko u očima njegovih sugrađana. Barem onog preostalog liberalnog dijela u ovom gradu, jer se Marko u međuvremenu usudio da raskrinkava i razne aktualne ublehe i ublehaše iz bošnjačkog političkog i duhovnog establishmenta, uključivo oca i sina, akademika Muhameda zvanog Tunjo, i sina mu nadobudnog Nenada, Filipovića, svojevrsnih unereditelja sarajevske javne scene. A dirnuti u Tunju i sina mu je u Sarajevu danas isto što dirnuti u Dobricu ili Matiju ili Kusturicu u Beogradu, dakle skopčano s velikim i različitim rizicima.

Marko Vešović je do rata život proveo među knjigama, kao profesor u srednjoj školi i na Filozofskom fakultetu u Sarajevu. U ovoj knjizi sabranih članaka iz perioda 1992-1994, zapravo javnih krikova protivu nepravde i ludila, ima i jedan dijalog njega i njegove kćerkice, koja je sada studentica muzike u Zagrebu, koji možda ponajbolje odslikava njegovu moralnu poziciju. Maleno dijete pita svoga tatu, naime, bi li i oni bili četnici da su otišli u Beograd? Ne bi, kaže Marko, ali bili bismo pizde!

Posebno dirljivo je, inače, kako Marko rezonira o nesretnim mješancima, koje je ne samo propaganda s Pala, nego i kratkoumlje u Sarajevu, proglašavalo za šljam, maltene ljudski otpad. Marko se poistovjećuje s identitetom svog djeteta, jer mu je majka slučajno Hrvatica, što, zapravo, moraju da čine svi čestiti ljudi sličnih sudbina.

Primarna vrijednost knjige “Smrt je majstor iz Srbije” nije, dakako, efektno poigravanje u naslovu s naslovom knjige njemačkog Židova

Paula Celana “Smrt je majstor iz Njemačke”, nego u demontaži zla oličenog u srpskoj nacističkoj ideologiji, kako onaj s Dedinja, tako i onaj s Pala, koja je ljude otjerala u grobove ili u razne nedodijeljene. Nitko, mislim, od vremena Bogdana Bogdanovića i njegovih “Mrtvouzica” nije s toliko lucidnosti razotkrio mehanizme manipulacije priprostim srpskim pukom od strane obrazovanih političkih satrapa, tj. vođa, koji, naravno, u međuvremenu i sami počinju da vjeruju u svoje notorne laži. “Kosovski mit” u službi nacističke osvete prema “ostacima turske vladavine” to je, po Vešoviću, suština srpskog ludila, srpskog nacizma. Pri čemu treba kazati da nitko nije ni mogao tako kako Vešović demontirati nesretnike poput Nikole Koljevića, Biljane Plavšić, Rajka Petrova Noge, Radovana Karadžića, Vojislava Maksimovića ili Velibora Ostojića, jer se Marko s nekima od njih godinama družio, a s nekima od njih poput nesretnog Nikole Koljevića i prijateljovao.

III. EDIN KREHIĆ: ČUVAJ SE

I roman-prvijenac Edina Krehića “Čuvaj se” (Rabic, Sarajevo, 2004.), govori o ratu u BiH i/ili “ratu protivu BiH”. Na njega mi je skrenula pažnju prvo moja prijateljica i bivša urednica KUN-a, kulturnog kulturnog dodatka Oslobođenja, Angelina Šimić, pojasnivši da je plakala dok ga je čitala. Njoj, inače, moram vjerovati ne samo kad je knjiga u pitanju, jer je jedne ratne noći 1992. godine iz golog očaja za izgorjelim vlastitim knjigama prošla četiri “neprijateljske” i četiri “prijateljske” barikade, a na svakoj je mogla poginuti, kako bi se “probudila” iz transa tek kada se “opržila na još vrućem prahu” njezinih knjiga u njezinoj bivšoj izgorjeloj kući na Butmiru. Riskirati život da bi se opržilo na prahu vlastitih knjiga, kao Angelina Š. ili preći zabarakadirani most na Miljacki kako je to noću u transu uradio ugledni b-h slikar Afan Ramić, tražeći na Grbavici svoj već uništeni atelje, je već po sebi čista literatura, iako su samo dijelici sarajevskog ratnog “paklenog teatra” u kojem je nasilna smrt bila svakodnevnica.

U Sarajevu se četiri ratne godine i nije brižnije i ljudskije pozdravljalo prilikom rastanka do ovim pozdravom. “Čuvaj se” bio je oblatorni pozdrav svih onih koji su s brigom ispraćali svoje najmilije

na ulicu, po vodu ili bilo što drugo, jer se nije znalo hoće li se vratiti, hoće li ih zakačiti snajperski metak ili neprijateljska granata. “Čuvaj se” je bio zato u ratnom Sarajevu uobičajeni pozdrav kao u isto vrijeme u Beogradu “Zdravo” ili u Zagrebu “Bok”.

U Krehićevom romanu-prvijenju se radi o “paklu”, o četiri ukradene godine četvorici mladića, i ne samo njima, o kronici užasa, koja se čita u dahu. U središtu Krehićeva romana je nježna, dirljiva ljubavna priča Jasmina i Lejle, odnosno tužna sudbina četvorice običnih sarajevskih mladića za vrijeme rata.

Svima im je teško, no najteže je moralo biti ćutljivom Aleksi, kojemu oni “s brda” ubijaju oca “u redu za hljeb” već na početku rata, pa i on unatoč gorljivom povlađivanju predratnim srpskim vođama ide u redove Armije BiH. Nekomu će se, možda, učiniti da Krehić idealizira borce Armije BiH, ali ne, on je samo “slab” prema svojim junacima, koji su, možda odreda bili njegovi drugari. Autor žali, zapravo, zbog rata koji je nametnut njegovom gradu, ojađen je i povrijeđen poniženjem koje je učinjeno njegovom mikrokozmosu. Uzgred rečeno, u redovima Armije BiH se u jednom ratnom momentu nalazilo čak 28 odsto onih koji nisu Bošnjaci/Muslimani. S tim konceptom bi da je potrajao, kao što nije poslijeratna BiH posve drugačije izgledala od one nacrtane u Washingtonu i Daytonu, koja je sada “ničija zemlja”.

Mladom sarajevskom književniku i novinaru (rođenom 1973, trenutno na dužnosti zamjenika glodura “Oslobođenja”), se posrećilo da napiše par excellence antiratni roman o ratu. Meni se učinilo da je “Čuvaj se” svjesna, uspjela balkanska, sarajevska replika Remarqova “Tri ratna druga”.

IV. DAVOR KORIĆ: PISMA IZ OPKOLJENOG SARAJEVA

Mnogo je knjiga u svijetu, pa i na njemačkom jeziku, objavljeno u prošlih petnaestak godina o našoj nesreći, pri čemu nisu uvijek one ponajbolje dobro prolazile, nego su često one lepršavije i sukladnije vladajućim pogledima na rat u BiH i u bivšoj Jugoslaviji imale “bolju prođu”. Skoro da je važno pravilo što ozbiljnije knjige o mucu b-h ljudi, to je bio veći muk koji ih je pratio.

Bilo je i izuzetaka od ovog pravila. O uzoritim b-h piscima poput Karahasana, Lovrenovića, Jergovića, Veličkovića ili Dedovića, i još za nekolicinu, se u međuvremenu i ovdje itekako znade. I neki su dnevници, izostavimo imena, valjda po uzoru na čuveni dnevnik još čuvenije Anne Frank, imali velike tiraže dok je b-h tragedija bila prisutna na zapadnim televizijama, pa je i njih pokrio muk, kao i njihove autore, ma tko bili.

No, ostavimo se toga, ovdje će biti riječi o još jednom autentičnom svjedočanstvu iz ratnog Sarajeva. Riječ je o knjizi Davora Korića “Pisma iz opkoljenog Sarajeva” (“Briefe aus dem belagerten Sarajevo”, “Fibre Verlag”, Osnabrück - Münster, 1993.), koji već desetak godina živi u Kölnu, gdje uređuje i vodi “Radio Forum”, WDR-ov politički magazin na b-h-s jezicima. Davor Korić je, pak, u “prvom životu” bio i novinar, autor, glumac i suradnik u više sarajevskih teataru, te urednik Dramskog programa TV Sarajevo. Manje se zna da je bio i jedan od glavnih glumaca u zabranjenom filmu, snimljenom po istoimenoj knjizi Bore Ćosića “Uloga moje porodice u svjetskoj revoluciji”. U tom filmu, kojeg je vjerojatno zabranila ista “pamet”, koja će poslije opkoliti i daviti Sarajevo, je mladi Davor glumio baš sadašnjeg “berlinskog apatrida” Boru Ćosića. Obojica su, pak, stigli s ratom u Njemačku, donio ih “crni val”, zapravo fašizam.

Davor je pisao dirljiva pisma, puna čežnje za normalnošću i ljubavi prema supruzi Dragani i njihovoj djeci, tada 12. godišnjoj Ani i osmogodišnjem Ivanu, ne znajući da će ih kada se konačno spoji sa svojom obitelji u Njemačkoj ugledati u formi knjige. Draganini novi prijatelji, tadašnji bračni par Bremer, dr Alida i dr Thomas, su i “krivci” što su se na njemačkom jeziku već te ratne 1993. godine pojavila “Pisma iz opkoljenog Sarajeva”. Alida je napisala i predgovor uz “Pisma...”, a Thomas je Davorovu knjigu u dahu preveo na njemački jezik.

Na koricama Davorove knjige “Pisma iz opkoljenog Sarajeva” je, inače, crvenim slovima utisnuto “i Sarajevo mora za sve platiti” (“und Sarajevo muß für alles zahlen”). Na prednjoj korici, naslovnici, knjige stoji, pak, faksimil potvrde o Davorovom predatom pismu

Crvenom krstu Stari grad Sarajevo od strane Davora Korića, rođenog 16. 5. 1951. godine, od oca Muhameda Korića, upućenog njegovoj supruzi Dragani Brkić-Korić, rođenoj 17. 6. 1951. godine, od oca Bogoljuba Brkića. Na leđnoj strani korica je, pak, faksimil sadržaja tog predatog pisma od 2. 8. 1992. godine. U BiH je Davorova bolna knjiga ostala neprevedena. Knjiga “Pisma iz opkoljenog Sarajeva” sadrži 22 Davorova pisma Dragani i djeci, pisana od jula 1992. do maja 1993. godine, a u njima se osim puno brige i ljubavi za najdražima, ogleda i sva tragika svakodnevnice u “olimpijskom gradu”, osuđenom na smrt.

U BiH su “šenučili primitivci” ili su, pak, ti isti “svetkovali prazninu”, što bi rekao ugledni beogradski etnolog Ivan Čolović. Njih se uvjerilo dugogodišnjom indoktrinacijom da je u ime “velike Srbije” sve dozvoljeno, pa i opkoliti, daviti, rušiti i paliti “olimpijski grad”, baš jedan od gradova u nekadašnjoj Jugoslaviji sa najviše tzv. mješanih brakova, kakvi su bili još samo Vukovar i Mostar, pa su i oni zadavljeni. (“Miješani brakovi” su u mojem vokabularu samo tehnički izraz, inače mi mrzak i odvratn. “Mischlinge” su, u stvari nacistička izmišljotina.)

I Davor je “Mischlinge”, otac mu je musliman, Bošnjak, kojeg tek uzgred dotiče u “Pismima...”, a odrastao je u sarajevskoj hrvatskoj obitelji, njegova je supruga Srpkinja, a djeca bi mogla biti ljudi, ako budu imala sreće, koju njihovi roditelji nisu imali.

U Davorovom pismu od 23. aprila, koje nosi žig francuske vojne pošte od 5. maja 1993. godine, stoji i sljedeće: “...Jedan veliki dio ovog naroda stoji iza ovih luđaka, a drugi, normalni Srbi su bespomoćni, kao što smo to i mi bili. Mnogi iz vodstva bosanskih Srba su potencijalni ratni zločinci i znaju da bi mogli dospjeti pred sud. Oni vode svoj narod u propast. Sve je moguće. Prije nekoliko dana je jedan strani novinar dobro primjetio da ovo nije rat, nego posve obično umorstvo civila, agresija jedne armije protivu stanovništva. Ali, u čije ime? Srpski fašizam mora biti zaustavljen, sa svim posljedicama po Srbiju. Ali, šta je s hrvatskim nacionalizmom, šta s našim muslimanskim ekstremistima?”

V. ZLATAN ČABARAVDIĆ: OŽILJCI IZ SARAJEVA

Prije 11 godina i kusur (14. 2. 2007.) umro je moj kolega sa studija Zlatan Čabaravdić, autor nevelike knjige kratkih ratnih pripovijesti “Ožiljci iz Sarajeva” (“Narben aus Sarajevo”, Bosanska riječ, Wuppertal, 1993.), do danas neobjavljene na Zlatanovom bosanskom jeziku. U Sarajevu danas živi i studira Zlatanov sin, Sanjin, kojeg Zlaja nježno pominje na par mjesta u “Ožiljcima...”, kazala mi je Zlajina supruga Sabina, vrsna novinarka RFE (Radio Free Europe), ali Sanjinove studentske kolege nisu mogle ni čuti za Zlaju, niti, pak, stariji ljudi, pa i od riječi i ugleda, uopće znaju za Zlajinu knjigu “Ožiljci iz Sarajeva”, a i tim “ožiljcima” je 15 godina.

Slično kao i u slučaju “Pisama...” Davora Korića, i Zlajini “Ožiljci...” se prešutkuju vjerojatno iz razloga što Zlaju neke “beretke” tretiraju i dalje “pobjeguljom”, pa i poslije smrti. O kakvoj je besmislici riječ uvjerljivo svjedoči upravo Zlaja svojim minulim životom i knjigom, jer on i ona i poslije smrti čine više za be-ha kulturu u svijetu nego što će “beretke” ikada moći ili htjeti učiniti.

Zlaja je izišao iz Sarajeva “na službeni put”, krajem 1992. godine, da se u njega nikad više ne vrati. Razbolio se, podnio ostavku, pomjerao povratak i nadao se. “Ostali su mu samo ožiljci i varljiva nada da trideset i osam godina ne predstavljaju ponajveću prepreku za novi početak”, napisao je izdavač na koricama Zlajinog literarnog prvijenca, kojemu je na nesreću bilo suđeno da bude i njegova zaostavština.

Izdvajam detalj iz priče “Ja sam izgubio rat”: “Oni su njihov najviši cilj ostvarili. Polako i neprimjetno. Prisilili su me da budem takav kakvi su oni. Malo, pomalo, počinjem da mrzim. Branim se očajno, ali mrzim sve što je četničko. I sve koji su na četničkoj strani. I one koji tvrde da ne znaju šta čine četnici. I mrzim sebe sve više i više, jer sam podlegao mržnji. Jer bi jednog dana mogao postupiti tačno kao oni.”

VI. DINO PROHIĆ: STRANCI

Da mladi Dino Prohić, rođen u Beogradu 1971. godine, nije suradnik “Bosanske pošte” (“Bosniskpost”), izvanredno vrijednog glasila

be-ha dijaspore u Skandinaviji, ne bih ni bio pomenut ovdje, jer za njega ne bi ni znao. U 17 kratkih priča Dine Prohića, koje i čine knjigu “Stranci”, prvenstveno je riječ o životu naših ljudi u Norveškoj, koje je sudbina odvela na “ledenu kapu Evrope”, o kojoj do tada ništa nisu znali. Iskorištenost naših ljudi iz svoje zemlje, kulture i jezika, te neukorijenjenost u novu domovinu, za koju se tek treba izboriti, i čine okvir za dobre i poštene Prohićeve kratke priče. Dino Prohić je dijete “miješanog braka”, rođen u Beogradu, živio do rata u Foči, pa je u neku ruku bio “stranac” i prije nego što je dospio u Norvešku, gdje je i oficijelno zadobio takav status.

Možda nikad i nisam živio taj prvi dio svog života?, kazat će Prohić u priči “Mirisi”, u kojoj je ustvrdio da je sve isparilo, ali su mirisi ostali: “Miris vrbe koja lista, miris rijeke koja teče, sve me to zavitala i vrati tamo gdje ne želim da sam ikada bio. A bio sam. I onda se sjećam svega. I boja, i ljudi, i sreće, i bola. A ne želim da se sjećam ničega. Želim da nastavim živjeti taj svoj prividno dobri život. Samo ti mirisi... Da se još i njih nekako riješim, sve bi mi bilo lakše.”

VII. SAŠA STANIŠIĆ: KAKO VOJNIK POPRAVLJA GRAMOFON

Od kada je obznanjeno u listopadu 2006. godine da je mladi bosansko-hercegovački književnik Saša Stanišić s njegovim debitantskim romanom “Kako vojnik popravlja gramofon” u najužem krugu, među šestoro autora, za “Njemačku knjišku nagradu” ne jenjava interes za njegovom ličnošću i književnim djelom.

Historijski događaji kao što su ratovi trebaju neko vrijeme da bi postali literatura, pogotovu ako oni koji su užas gledali svojim očima moraju prvo odrasti, kao što je to i bilo u slučaju Saše Stanišića, koji je imao 14 godina kada se rat sručio i u njegov do tada pitomi Višegrad. Saša i njegova obitelj (otac Srbin, majka Bošnjakinja) preživjeli su početak rata u Višegradu, ali su se i za kratko vrijeme nagledali dovoljno zla. O pripadanju obje kulture svjedoči, maltene, svaki Sašin redak, a on i explicite kaže da je zahvalan roditeljima koji su mu ih darovali. O doživljajima u ratu Saša, pak, na promocijama kaže tek toliko: “Preko dana smo bili u podrumu moje roditeljske kuće i slušali

kako u obližnja brda udaraju granate. Noću bi pucnjava prestala i mi bi izišli iz podruma i popeli se do naših soba. Od tada znam šta znači egzistencijalni strah. Devet je dana sve to trajalo i onda je Višegrad pao, a ja sam s roditeljima pobjegao za Njemačku.”

Sašin roman-prvijenac je u međuvremenu preveden na 24 jezika, u velikim tiražima, što ga je učinilo i planetarno poznatim i slavnim. Njegov je roman preveden, bogovima hvala, i na bosanski jezik, zaslugom i trudom mlade i vrijedne sarajevske prevoditeljice Hane Stojić. U romanu, kažimo ovdje tek toliko, pripovijeda mladi Alexander o realitetu brutalne ratne svakodnevnice u rodnom mu gradu, da bi u drugom dijelu romana Alexander iz Njemačke tragao za izgubljenim prijateljima u Bosni i istinom o ratu i iščezlom vremenu.

Tragikomični, vrlo blizu burleski, ovaj je roman o neobičnom djetinjstvu u neobičnom vremenu, odlučujuće obogatio suvremenu literaturu njemačkog govornog područja. Saša Stanišić poslije studija u Heidelbergu trenutno studira književnost i na Književnom institutu u Leipzigu, a upravo se sprema i na deset tjedana studijskog boravka u Americi. U SAD su mu u međuvremenu preselili ili iselili roditelji.

VIII. SEMOV SARAJEVSKI BLUES

Semzedin Mehmedinović je rođen u Kiseljaku, u blizini Tuzle, 1960. godine, autor je ponajbolje knjige o ratu u Sarajevu, kako je ocijenila Dunja Melčić-Mikulić, uvažena filozofkinja iz Frankfurta am Main. Studirao je uporednu književnost i bibliotekarstvo u Sarajevu, uređivao časopis “Lica” (1986-1989), potom utemeljio 1991. godine časopis “Fantom slobode”, u ratu osniva s ekipom istomišljenika ponajbolji časopis u BiH (“Dani”), u kojem će se boriti protiv jednoumlja, pod plaštom troumlja, za pravo na demokraciju i pluralizam, za građansku BiH i u neljudskim ratnim i poratnim uvjetima. Objavio je prije rata dvije knjige poezije, “Modrac” (1984.) i “Emigrant” (1990.), koautor je (s pokojnim Benjaminom Filipovićem) i igrano-dokumentarnog filma “Mizaldo ili kraj teatra” (1994.), koji je na “Berlinaleu” prikazan izvan konkurencije, a na Mediteranskom filmskom festivalu u Rimu 1995. godine dobio prvu nagradu publike i kritike.

Uz prvo, ratno izdanje njegove kultne knjige “Sarajevo Blues” (Sarajevo, 1992.) napisao je u Bilješci o piscu: “Nerado sam piše vlastitu biografsku bilješku; nerado uopće piše, i osjeća nelagodu zbog toga što napisano pokazuje. Smatra da je pisanje krajnje ličan posao, koji ima nekog smisla samo ako je vježbanje za posljednju rečenicu.”

U “Sarajevo Bluesu”, u kratkim esejima, proznim pasažima ili pjesmama isprepliće se umjetnikov osobni senzibilitet s (ratnom) poviješću, ali tako uspješno da se ova nevelika knjižica od 175 strana uspoređuje u svijetu s radovima mladog Hemingwaya ili Remarquea.

Semzedinovi kamijevski ratni opisi su svjesno očišćeni od patetike, nude gole činjenice o životu u Sarajevu u ekstremnim ratnim uvjetima opsade, granata i neimaštine. Pa, ipak, riječ je o urbanoj poetici, baš o “bluesu”, svemu onomu čiji je zaštitni znak bilo “Zvono”, kultno predratno pjesničko i umjetničko sarajevsko sastajalište.

“Sarajevo Blues” je objavljen u brojnim izdanjima u zemlji, a u međuvremenu je preveden i na engleski (1998.) i njemački jezik (1999.). Književni kritičar “Washington Posta” je ocjenio “Sarajevo Blues” najboljim “literarnim prevladavanjem bosanskog rata”. Ova je knjiga, inače, proglašena i za jednu od pet najboljih stranih pjesničkih zbirki u SAD. Njemačka kritika je Mehmedinovićevu poetiku razumjela, pak, kao poeziju svjesno očišćenu od “patosa i samo-sažaljenja”, poetiku koja se “može razumjeti samo od vrlo žalosnih ljudi”, uostalom tako tvrdi i Sem, kako autora zovu prijatelji. Dočekao je s obitelji kraj rata u Sarajevu, pa 1996. godine emigrirao u Ameriku, u državu Virginia i grad Alexandria, otuda i naziv njegove “američke” zbirke poezije “Devet Alexandrija”.

“Sarajevo je, zapravo, antimuzej koji sam zavolio tek u ratu”, rekao je Mehmedinović uoči odlaska u SAD, gdje će proći put od taxiste i radnika na benzinskoj crpki pa do toga da ga slavni Paul Auster usporedi s Ernestom Hemingwayom.

Ovako je Semzedin objasnio svoj američki status: “Oficijelno, ja sam emigrant; živim s papirima koji mi omogućuju boravak i rad u Americi. Za razliku od tipične ekonomske emigracije, ja sam emigrant koji je protiv svoje volje dospio ovdje. Ali, ne bi bilo tačno reći kako taj novi svijet posmatram bez radoznalosti. Još nemam odgovor na

pitanje: što ću ja Americi, niti što će Amerika meni... Ali se svejedno pitam. Malo sam vještina donio u zemlju u kojoj sve počiva na utilitarnom. Najautentičnije moje znanje je, kao posljedica rata, vještina da na ulici, iz fiziognomije prepoznam ko bi mogao, među slučajnim prolaznicima, biti ubica, a ko ne. S tim znanjem se ništa, i nigdje, ne može započeti. Kad bolje razmislim, ja u Americi pripadam rijetkoj, metafizičkoj emigraciji.”

U “Mezarju šehida” Semezdin pjeva:”Tijelo pred pokopavanje. Gledam vojnika na koljenima: još je dječak. U krilu mu se puška odmara. Čuje se žamor grlenih arapskih glasova. Tuga se zbira u podočnjacima; muškarci otvorenim dlanovima prelaze preko lica. Dok traje ritual, osjećam prisustvo Boga u svemu; kad ovo prođe, uzeću olovku i napraviti spisak svojih grijehova. Sada se sve u meni opire smrti; jezikom pređem preko zubi i osjetim ukus ženskog karmina. Niko ne plače. Šutim. Mačka preskače sjenu minareta.”

Semov zapis “Četnički položaj” vam prosljeđujem u cijelosti: ”Prvo je stigao rovokopač, u zemlji je izdubio rovove, a kamionom su dovukli betonske ploče kojim su ih obložili. Sa strane su ukopani tenkovi tako da im samo cijevi vire. I topovi. Izvan su dometa naših pušaka. Možda bi u takvim rovovima mogli i prezimiti? Sada je avgust; iz Niša im stiže duhan, iz Prokuplja rakija. Ne znam odakle im dovode ženske, a i njih sam, kroz dogled, vidio. Jedna je postavila dušek za plažu uz rov i u kupaćem kostimu se sunča. Leži tako satima. Onda ustane, priđe topu, povuče kanap i nasumce ispali granatu prema gradu. Na trenutak osluškuje i gleda u izvor praska; i još se, nevinno, propne na prste. A onda se vrati nazad, tijelo maže mlijekom za sunčanje i sasvim se predaje svom miru.”

Pjesma “Leš”:"Usporili smo na mostu / i gledali kako psi uz Miljacku / trgaju ljudski leš u snijegu / onda smo produžili / ništa se u meni nije promijenilo / slušao sam kako pršti snijeg pod gumama / kao kad zubi drobe / jabuku / i osjetio divlju želju da se smijem / tebi / zato što ovo mjesto zoveš paklom / i bježiš odavde uvjeren / da smrt izvan Sarajeva ne postoji.”

“Višak historije”: “Na jednu fasadu u Titovoj ulici je pala granata. Dolje se sasuo malter i, skupa s njim, gusana pločica. Na toj pločici

piše Dr. Ante Pavelića 11. Meni koji to do tada nisam znao, otkrilo se: da je sadašnja glavna sarajevska ulica, prije pola stoljeća imala drugo ime; a to je ime na trajnoj pločici od gusa godinama mirovalo skriveno iza maltera, kao u nekom geološkom presjeku vremena. Šta se, u suštini, promijenilo? To što se jučer ulica zvala imenom Ante Pavelića, pa se potom promijenila u Maršala Tita to je tek puki ideološki dekor; paralelno s ulicom, svedjednako, ista Miljacka teče. Promjena se, dakle, dogodila u meni. Razmak između postojanja pločice sa natpisom Ulica Dr. Ante Pavelića i ove koja i danas postoji na fasadama glavne sarajevske ulice ispunjen je papirima koji dijagnosticiraju smrt. To se zove historija. Potpuno je ishlapilo iz mene osjećanje da su historija i napredak riječi čija se značenja podudaraju. Napredak, definitivno, ne postoji, a mi živimo na prostoru oboljelom od viška historije.”

IX. DRAGAN MARIJANOVIĆ: BOSNA KAKVU MANJE ZNAM

Dragan te je tražio, kazali su mi po dolasku prošle godine u Hercegovinu zbog majčine bolesti i smrti, nešto je u svezi “Hercegovačkih novina”. Dragan je, naime, član uredništva ove tiskovine koja izlazi već petu godinu i za sebe tvrdi da je najtiražniji časopis u Bosni i Hercegovini. Uređuju je Alija Lizde, glavni i odgovorni urednik, dok je Božo Kijac izvršni urednik, pa njih troje, a i drugi su slični, čine “sveto trojstvo”, multi-kulti po hercegovački, maltene kao nekoć. I već kako to biva, i ja sam sada nekakav vanjski suradnik ovoj tiskovini. Očigledno je meni trebao komad najužeg zavičaja, a i ja HN-u, takav kakav sam. Redovi koji slijede nisu, međutim, posvećeni “HN”, nego Draganu Marijanoviću, osebjnom čovjeku i piscu i njegovoj nedavnoj izišloj knjižici, tešanjsko-usorskom “hodopisu” pod nazivom “Bosna kakvu manje znam”.

Dragan M. je romanopisac, putopisac, pjesnik, scenarist, novinar i kroničar, nema šta nije. Član je i Društva pisaca u BiH i PEN Centra u BiH, te kako reče Društva ribolovaca Neretva iz Mostara. Dragan za sebe kaže kako je i “najnemirniji umirovljenik među piscima i obrnuto”. Ako se ne bavi hodoljubljem, živi, uglavnom, u Mostaru, sa suprugom Džeraldinom i sinom Vedranom.

“Tešanjski putopis je vrst literature kojom se kanim baviti, bez velikih mudrarija”, kazao mi je Dragan, “lunjam po Bosni i pišem, valja ju iznova upoznavati”. Čitajući njegov putopis o Usori i Tešnju, priznajem, i sam sam naučio puno toga. No, najvrijednije je što mi je ovaj neveliki tekst pomogao da shvatim da samo rijetki ljudi u BiH, ili izvan nje, znaju šta se zbiva u nekoj drugoj zabačenoj dolini, tamo iza sedam brda, gdje je vrlo moguće da žive divni ljudi o kojima ništa ne znamo. Tešanjско-usorski “hodopis” Dragana Marijanovića je omalena literarna i kulturološka svetkovina u nenormalna vremena.

X. MARKO ORŠOLIĆ: ZLODUSIMA NASUPROT

Pisao sam prije više od četvrt stoljeća o knjižici Ćirila Petešića o stradanju katoličkih svećenika u “en-de-haziji”, onih, naravno, koji su osuđivali fašizam, te pokušavali pomoći stigmatiziranim Židovima, Srbima i Romima, svim “nepodobnima” u tadašnjoj NDH. Te knjižice sam se sjetio listajući i novu knjigu fra Marka Oršolića “Zlodusima usprkos” (“Adamić / IMIC”, Rijeka/Sarajevo, 2006.). Jer, fra Marko neodoljivo podsjeća na jednog njegova predšasnika, jednog od junaka u Petešićevoj knjizi, zaboravljenog hercegovačkog franjevca Zlatka Sivrića, kojega je narod zbog plemenitih čina u to ružno vrijeme i prozvao “crveni fratar”. I fra Marko je svojim ukupnim radom zaslužio epitet “crvenog fratra”, jer se bavi fašističkim utvarama cijeli život.

A one su, na žalost, ponovo među nama, oživjele s posljednjim ratom i poraćem. Zašto je to tako dade se zaključiti i iz riječi fra Marka: “Za naše prilike tragično je to što Drugi svjetski rat u glavama mnogih ljudi, ni nakon proteka 60 godina, nije završen, i to stvara mnogo političkih problema na ovim prostorima. Stvara problem i iskrenom i otvorenom ekumenizmu. Jednostavno ne mogu da shvatim zašto se skrivaju notorne činjenice koje dokazuju toleranciju prema fašizmu na ovim prostorima, dok su se njemački katolici već 1945. godine pokajali za grijehе koje su počinili”.

Time smo već naznačili i okvir nove fra Markove knjige, u kojoj se i sve vrти oko toga zašto smo takvi kakvi jesmo, a zašto drugi imaju sposobnost da uvide greške, te da se pokaju, ako treba. U svezi s tim

fra Marko dodaje: “Ja ovdje puno više krivim teologe koji zaobilaze te teme, ili ih samo dotiču izvana. Vidite, vi ne možete doći do Stepinčevog dnevnika. Vi ne možete doći do nekih crkvenih arhiva u Sarajevu ili Mostaru, a Vatikan je 2003. otvorio svoju arhivu. Znači, treba istraživati. Prije svega, nama su potrebna poštena naučna istraživanja i da crkva, odnosno teologija, tako konačno stupi u dijalog sa suvremenom historiografijom.”

U vrijeme posljednjeg rata smo se sreli par puta u Bonnu, gdje su fra Marka Oršolića doveli pastoralni i svjetovni poslovi. On je, naime, 1991. godine u Münchenu (i Sarajevu) osnovao Internacionalni multireligijski i interkulturalni centar i bio je rado viđen gost na tribinama i u tadašnjem njemačkom glavnom gradu. Mogli smo samo sa stidom da posmatramo u kakve se povijesne reprize upuštaju naši zemljaci. Ni jedan niti drugi nismo, naravno, mogli imati iluzije o prirodi režima i političkih elita u BiH, ali BiH je bila i njegova i moja zemlja. Stidjeli smo se zajedno, posebice zbog onoga što se ponovo radi u ime hrvatstva i katoličanstva. Među potpaljivačima su bile, naime, i Markove i moje dojučerašnje kolege.

Fra Marko je, u stvari, oduvijek bio bh. integralista, u plemenitom značenju tog pojma, slijedeći tako povijesnu nit crkvenog reda u BiH kojemu pripada. U Sarajevu je, pak, pokušavao nešto razumno činiti i u okviru Hrvatskog narodnog vijeća, a kao svećenik je znao odbiti da “govori misu” ukoliko i u ta nezgodna vremena ne bi bilo nikakva bh. obilježja, kako mu se jednom desilo i u njegovom rodnom Orašju.

Fra Marko Oršolić je rođen 1943. godine u Tolisi, pored Orašja. Studirao je teologiju, političke znanosti, historiju i filozofiju, a magistrirao je filozofske znanosti i fundamentalnu teologiju i teologiju dijaloga. On je, u stvari, doktor ekumene i dijaloga, pa ako takva titula i ne postoji. Objavio je preko 200 znanstvenih radova, kao i knjige “C. Torres. Kršćanin u službi revolucije” i “Zlodusima unatoč”, prije par godina. U ovoj potonjoj, skoro identičnog naslova kao i knjiga o kojoj pišemo, su sabrani njegovi intervjui u periodu od 1988. do 2002. godine na temu religija i nacional-socijalizam. Dvije je decenije uređivao i filozofijsko-teološku reviju “Nova et vetera” (1973-1992). Fra Marko za sebe, inače, vrlo skromno kaže: “Ja sam samo obični bosanski franjevac.”

Prošlo je mnogo godina, ne vidamo se, na žalost, razmjenjujemo poruke preko zajedničkih prijatelja. Jedan od njih mi je i donio Markovu knjižicu “Zlodusima nasuprot” i podnaslovom “Religija i nacionalsocijalizam”, objavljenu uz finacijsku potporu ambasade Kraljevine Norveške u BiH. U predgovoru ove nevelike knjige fra Marko ustvrđuje, bez okolišanja: “Zastrašujuća je istina da na slavenskom jugu ni do 60. obljetnice pobjede nad fašizmom hijerarhijski predstavnici vjerskih zajednica nisu jasno osudili nacionalsocijalizam kao tešku zabludu”.

U Markovoj knjižici je obrađena, bolje rečeno dotaknuta i čuvena “šutnja” pape Pia XII, kao i “prekretnica” u odnosu Vatikana prema zločinima u Drugom svjetskom ratu, vezana za Drugi vatikanski sabor. Pio XII nije bio nacista, ali je ćutao kako bi spasio crkve od razaranja, ocjenjuje fra Marko. “Procjena je bila dobra, ali računica slaba”, crkve će doživjeti sudbinu sinagoga, samo nešto poslije. Fra Marko zaključuje: “Moglo bi se reći da se kršćanska religija nakon šesdesetogodišnjeg truda otresla djelomičine krivnje i teške odgovornosti za propuste u borbi protivu nacionalsocijalizma. Mjesnim ex-jugoslavenskim teolozima i crkvama, kao i vjerskim zajednicama, ostaje da ulože još mnogo mukotrpnog truda da iskreno i časno raskrinkaju sve sablasti prošlosti.” I sablasti sadašnjosti, fra Marko, i sadašnjosti.

Toliko ovaj put o knjigama iz susjedstva za knjigoljupce, pravdoljupce i istinoljupce, ma gdje bili...

Pisma iz Berlina, Peščanik.net, 4. 5. 08.
DEPO portal, 23. studenog 2010.

11. MOJA ZAPADNOBALKANSKA EUROPA

“...U drugim zemljama, političari pokušavaju izgledati prijatno u javnosti, a kad su iza zatvorenih vrata pokazuju svoju nemilosrdnu stranu i često zanemaruju uobičajnu kurtoaziju. Ovdje u Bosni i Hercegovini čini se da je suprotan slučaj. Iza zatvorenih vrata, mnoge naizgled šovinističke političke vođe nemaju problema da se ophode prema vođama drugih skupina s poštovanjem, da razmjenjuju viceve i postižu dogovor o mnogobrojnim pitanjima. No, kada se nađu pred medijima odmah zauzmu ratoboran ili možda netolerantan stav”, mogao bi biti sukob izlaganja Visokog predstavnika na konferenciji o otvorenom dijalogu u BiH, održanoj 23. 2. 2010. u Sarajevu. Jednoj vrlo sličnoj konferenciji i osobno sam nazočio proteklih dana, dajući joj svoj skromni doprinos, pa s kompleksom pitanja vezanih za političku kulturu (dijaloga) želim upoznati i čitatelje...

I

U proteklim danima napravio sam, zapravo, puni (medijski) krug unutar čudne zemlje zvane BiH, prvo s intervjuom za Radio Herceg Bosna iz Mostara, potom gostujući na Alternativnoj televiziji u Banjaluci i sudjelujući na okruglom stolu u organizaciji Friedrich Ebert Stiftung u tom gradu, te najzad bivajući gostom i u Sarajevu, zapravo u emisiji “Moja Europa” (BH Radio 1) koju uređuje i vodi Željko Bajić, krasan profesionalac, neobično senzibilan čovjek i novinar, prava dragocijenost u našim ostrašćenim nepravilnostima. Preteklo me je malčice i za zemlje bivše Jugoslavije, susreo sam, naime, neke vrlo drage ljude i sudjelovao u zanimljivim razgovorima i u Crnoj Gori i Srbiji. Bio sam, naime, zajedno sa svojim studentima na “Euroatlantskoj školi”, u organizaciji UDG-ija iz Podgorice, i tamo smo bili primljeni kao najrođeniji. Moram zbog toga barem spomenuti ljubaznost drage kolegice Olivere Injac i kolege Đorđa Borozana, oboje s UDG-ija iz

Podgorice, modernog univerziteta na kojem predaju i profesori Milan Podunavac i Andrej Savić iz Beograda, Radule Knežević, Vlatko Cvrleta i Lidija Čehulić iz Zagreba. S nekima od njih sam imao priliku upoznati se po prvi put, a s drugima produbiti tzv. elektronska prijateljstva. Mene, naime, tzv. Druga Srbija osjeća bliskim zbog mojih ranijih angažmana (Danas, Helsinška povelja, Peščanik), bližim nego što me se još uvijek prihvaća i u Mostaru i u Banjaluci i u Sarajevu. A ja, to čitatelji znaju, prosto poštujem ono što je “Druga Srbija” uradila i radi u borbi protivu autoritarnih, autističkih vlasti i za europeizaciju Srbije. Mojim studentima će, uostalom, dok netko eventualno čita ove redove, u prostorijama Helsinškog odbora Srbije u Beogradu, moja prijateljica Sonja Biserko održati predavanje o izmirenju u regiji zapadnog Balkana (ZB). Ja sam samo u njihovoj pratnji, sve ostale aranžamane u Beogradu, kao ranije i u Zagrebu i Sarajevu, dogovorili su sami studenti.

I da ne zaboravim, u Baru je profesor Radovan Vukadinović mladim ljudima iz cijele regije ZB (bivša Jugoslavija minus Slovenija plus Albanija), dakle uključivo i iz Albanije, objasnio kako se ovdje ne radi ni o kakvoj uspostavi nekakve nove Jugoslavije, nego o zajedništvu u regiji koje nikomu ne bi smjelo smetati. Meni se učinilo, zapravo, kako profesor Vukadinović govori o nužnosti europeizacije među zakrvljenim južnoslavenskim (i drugim) narodima i potrebi njihova izmirenja. Takvo što bit će, vjerojatno, moguće tek kad ovi mladi ljudi, tzv. multiplikatori, zauzmu mjesta nas starijih, potrošenih ljudi i ideja u sustavima školstva i u institucijama svojih društava. O bilateralnoj i regionalnoj suradnji kao pretpostavci približavanja Europskoj uniji trebao sam, inače, govoriti kao uvodničar početkom ovog mjeseca na Nacionalnom konventu Srbije koji se bavio ovom važnom temom. Ma koliko mi time bila učinjena čast kao ne-etničkom Srbinu, nisam mogao, nažalost, prihvatiti zbog fakultetskih obveza. Iskreno govoreći, boli me pomalo što me se kao Europljanina i experta prepoznaje drugdje, ali ne i u mojoj rođenoj zemlji. Ne žalim se, dakako, na publicitet i nazočnost u medijima, nego na žalosnu činjenicu da se okrugli stolovi o europskim integracijama održavaju već u Sarajevu bez nazočnosti kompetentnih iz cijele

BiH. Ne svjedoči li i to o zatvorenosti u makar tri etno-politička kruga i javnosti, u krajnjem i o beskrajnoj pra-političkoj provincijalizaciji provincijskoj kulturi i zapaštenosti Bosne i Hercegovine...

II

U Baru sam morao prvo objasniti “multiplikatorima” zašto je BiH tamo gdje jeste. U normalnim okolnostima bih se unaprijed pobunio protivu zadanog naslova mogeg predavanja “Može li BiH u Europu?”. Ali, u BiH nije ništa normalno i mjesta ljutnji nema, pitanje je više nego opravdano, a odgovor je više nego kompleksan i kompliciran. Možda i može, u najkraćem, ali ako stvari budu kao do sada tekle, tek poslije Albanije, u društvu s Turskom i Kosovom. Pri pokušaju objašnjenja aktualnoga tragičnog ćorsokaka u BiH, pozvao sam se, dakle, na profesora Srećka Džaju, jer bez objektiviziranih sudova takvih autoriteta nije ni moguće objasniti veliki primarno bosansko-hercegovački unutarnji nesporazum. Džaja, naime, kaže: “Uočljivo je da politička povijest BiH nije tekla kao jedan kontinuum koji bi iz jednog stanja prelazio u drugi nošen dinamikom vlastitoga unutarnjeg društvenog i kulturnog razvitka. Umjesto toga je BiH tijekom svoje povijesti dobivala radikalne političke i demografske udare izvana, koji su ovu zemlju duboko raslojili. Ta raslojenost silno otežava uspostavu BiH kao moderne demokratske države, jer nijedna od postojećih političkih tradicija kroz koje je BiH do sada prošla nije usidrena ni emocionalno ni memorijski u današnje cjelokupno bh. pučanstvo.”

Po Džaji, ne mora biti sve izgubljeno, BiH ima neke šanse za preživljavanje pod određenim pretpostavkama. “Budućnost BiH se ne može graditi na iluziji o njezinoj tisućugodišnjoj državnosti, nego na stvarnom poznavanju i uvažavanju njezine izlomljene prošlosti i sadašnjosti i na izboru političkog modela koji bi odgovarao njezinoj stvarnosti. Pritom, ipak, ima jedna konstanta koja se provlači kroz bh. povijest, a koju se ne bi smjelo zaboraviti. BiH je, naime, usprkos svim mijenama kojima je kroz svoju povijest bila izložena – ostala povijesni krajolik, tj. prostor koji je bio izložen i dramatičnim promjenama, ali je sačuvao svoje ime i geopolitičke obrise”, kazao je Srećko M. Džaja na znanstvenom skupu “Stoljeće Kraljeve Sutjeske”,

18. listopada 2008., kojim su upravo u Kraljevoj Sutjesci započele svečanosti obilježavanja 800. obljetnice utemeljenja Franjevačkog reda u BiH (vidjeti, Oslobođenje, dodatak KUN, 23. 10. 2008.).

Dakako, morao sam regionalnim multiplikatorima ukazati makar na neke izlomljene momente iz bh. prošlosti i trenutke njihove obnove. Zbog toga sam ih podsjetio kako Bosna i Hercegovina (Bosna i Hum) imaju i kao geopolitički prostor i teritorijalno politička cjelina tisućugodišnju povijest; kako njezinu srednjovjekovnu državnost Bosna gubi 1463. a Hercegovina tek 1482. godine, ostavši, dakle, u teritorijalnom pogledu *corpus separatum* i u vrijeme “otomanske periode” u njezinom trajanju; kako je potom odlukama Berlinskog kongresa 1878. godine Bosna i Hercegovina dobila tutora u liku Austrogarske carevine, pa i implicate, međunarodnu potvrdu njezinih historijskih granica, koju će već 1908. dovesti u pitanje Austrogarska carevina; kako je BiH tijekom trajanja prve Jugoslavije više puta administrativno prekrajana da bi, i de facto i de iure, obnovila njezinu državnost na prvom zasjedanju ZAVNOBiH-a, u Mrkonjić Gradu, 25. 11. 1943. godine. Njemu, ZAVNOBiH-u, se može zamjeriti eventualno ideološko-politička uskost njegovih sudionika, ali ne i nedostatak političke vizije i osjećaja za mjeru stvari.

Usput kazano, pitali su me u spomenutom jednosatnom intervjuu za Radio Herceg Bosne, baš uoči ovoga važnog praznika, a 25. studenog, na sam praznik ili na Svetu Katu, kako bi se reklo u Srednjoj Bosni, i za mostarski Dnevni list, zašto se Hrvati (i Srbi) ponašaju ovako odbojno prema ovom važnom datumu? Ukazao sam na dominantno kontraproduktivno ideološko čitanje toga važnog datuma iz naše zajedničke povijesti među svim bh. narodima, i poručio kako ćemo kada se riješimo tenzija i kada budemo manje isključivi – konačno pročitati kako treba važne rečenice koje su napisane u Mrkonjić Gradu 1943. godine. Jer, u njima stoji da je BiH i naša, hrvatska zemlja, naravno i “...i srpska i muslimanska”, dakle zemlja svih njezinih naroda i građana. Kazao sam izrijekom, dakle, na taj bi praznik da je sreće kako nije mogli biti ponosni svi, jer je u tome trenutku ponovno uspostavljena državnost BiH i u toj su obnovljenoj državnosti sudjelovali i današnji Bošnjaci i Srbi i Hrvati, ma koliko ovi dvoji potonji takvo što niječu (vidjeti, Dnevni list, 26. 11. 2010.).

Kazat ću ovdje posve otvoreno, ma koliko mi se ne dopadala srpska i hrvatska sljepoća, ne dopada mi se ni kako bošnjačke političke elite “svojataju” ovaj praznik, ni kako SDP maše ovim važnim datumom kao nekakvom svojom zastavom. Datum i praznik treba konačno historizirati, pa potom s mjerom obilježavati, s pogledom na potragu zajedničke integrativne ose, a ne na ovogodišnji ideološko-političko jednostrani način, pri čemu je prednjačila FTV s njezinim konceptom trilerske partizanske filmske klasike i prevladanom retorikom. I time se, naime, arhaični i neprevladani model političke kulture drži u životu, ma koliko je i on smetnja, pored ostalog, za europeizaciju zemlje. I izrijeком kazano, dakle, ovaj važan datum ne može biti nikakva ekskluzivna svojina Bošnjaka, ili dijela Federacije BiH, tek bi to bio čisti politički i povijesni falsifikat i besmislica.

Govorio sam u Baru i o drugim “izlomljenostima” u BiH, o njezinoj unitarističkoj periodu, sve do “pada Rankovića”, i o njezinom “zlatnom dobu”, poznatom u narodu kao “Brankovo i Hamdijino vrijeme” (riskirajući da me se pogrešno shvati, ali to se i srećom nije dogodilo). Mladi ljudi iz Beograda i iz Zagreba, iz Banjaluke i iz Skopja i drugdje, poslije predavanja su mi prilazili i zahvaljivali na objektivnosti. Inače, ne štedeći nikoga ukazao sam kako je međunarodna zajednica propustila primijeniti na BiH koncept njemačkog ozdravljenja, koji se sastojao u čuvena “tri d”, a koja i ne znače drugo do denacifikaciju, demilitarizaciju i demokratizaciju. Zbog toga situacija u BiH danas i ne podsjeća na onu u poslijeratnoj Njemačkoj, jer godine poslije rata u BiH nisu iskorišćene za denacifikaciju i ozdravljenje zemlje, nego za produblivanje ciljeva zacrtanih u ratu, kako Karadžićevih odnosno Dodikovih Srba, koji grčevito brane RS, tako i Izetbegovićevih i Silajdžićevih Bošnjaka, ili Bobanovih i Čovićevih Hrvata, koji isto tako grčevito brane svoj ratom stečeni politički posjed u Federaciji. U međuvremenu se iz toga etnokratskog tro-miljea stvorio demokratizacijski privid koji i nije drugo do demokatura pod patronatom međunarodne zajednice, skrbništvo za maloljetne i neprosvijećene, govoreći Kantovim jezikom. (SDP je, dakako, zasebna priča, on je su-krivac “samo” za nepostojanje istinske alternative u BiH.) Kazao sam mojim slušateljima u Baru, također, kako bi se bh.

građanska i svaka alternativa morala hitno složiti da je u BiH na djelu “idealna konsocijacijska situacija” (dr. Mirjana Kasapović), kako bi se potom – sukladno Lijphartovom “teorijskom modelu” i u BiH moglo otvorenih očiju suočiti s tri realne mogućnosti (ili opasnosti): 1) podjelom postojeće države na homogene, etnički skoro čiste države; 2) preobrazbom podijeljenog društva u nepodijeljeno putem asimilacije, i 3) prihvatanjem pluralnog društva i konsocijacijske demokracije. O liberalnoj, čisto tržišno-pluralnoj demokraciji nema ni govora, nažalost, do daljnega.

Citirao sam, dakako, i ono što je kao oporuku ostavio svima nama nedavno preminuli akademik Enver Redžić: “Apsurdna je teza da bošnjački narod, vojno i politički konfrontiran Srbima i Hrvatima, može ostvariti ulogu integrativnog faktora BiH. Da bi se očuvao historijski integritet BiH, nužno je da u svim nacionalnim politikama u BiH postanu integrativne težnje. Integritet se ne može nametati; on se može uspostaviti samo političkom voljom sva tri BiH naroda”. Po Redžićevom mudrom razumijevanju, “gledište da je jedan narod, tj. bošnjački, nosilac i spasilac integriteta BiH podrazumijeva da bošnjačkom narodu pripada uloga vladajućeg naroda”. Međutim, nastavlja Redžić, “integritet BiH, koja je višenacionalna zajednica nespojiv je sa postojanjem vladajućeg naroda”. Zato, zaključio je akademik Redžić, “zastupanje stanovišta o vladajućoj ulozi bošnjačkog naroda izravno vodi u nepovratnu destrukciju i dezintegraciju BiH” (vidjeti o ovom odgovarajuće stranice i u mojim knjigama: 1) *Europska unija ...*, i 2) *Mukotrпно do političke moderne*). Potom će Redžić, kako i priliči znanstveniku i čovjeku od integriteta, poantirati u ZAVNOBiH-ovskom duhu: “Prividno bosanska koncepcija, po kojoj je tzv. autohtoni narod čuvar Bosne, u suštini je antibosansko gledište, jer BiH pripada jednako svim svojim narodima ili je nema...”

BiH potrebuje, dakle, kompletno novi (pre)ustroj, uključivo vlastiti novi ustav, jer nikakvo unutar-entitesko uređivanje postojećeg nereda ili palijativne popravke zemlje ne mogu donijeti dugoročnu stabilnost. Nažalost, ne vidim skorašnji dogovor unutar zemlje a ni poželjnu međunarodnu konferenciju koja bi mogla pomoći napraviti BiH normalnom zemljom, kazao sam pri kraju izlaganja u Baru.

Za taj željeni novi početak bi se morale početi trijezniti od vlastitih zabluda i hrvatske i srpske i bošnjačko-bosanske političke elite, ali i bh. građansko-liberalne opcije. Etnokrate bi morale priznati da su se isuviše uljuljkale u etno-nacionalističke gabaride, a građansko-liberalne u kontraproduktivnu predstavu o BiH kao “organskoj cjelini” i “oduvijek pluralnom društvu”. Riječ je, dakle, o hitnoj potrebi da se bošnjački, srpski i hrvatski (bosanski i hercegovački) intelektualci susretnu i otvore poštenu raspravu o zabludama o zemlji Bosni i zemljici Hercegovini, poručio sam i u Baru, zapravo, političkim elitama svih provincija...

III

U Banjoj Luci se upravo na Dan državnosti 25. studenog održavala u organizaciji Friedrich Ebert Stiftung - konferencija “Kultura dijaloga u političkom i javnom prostoru u BiH”. Moj skromni doprinos ovoj konferenciji započeo sam s upitnicima u naslovu: “Živimo li u Bosni i Hercegovini antieuropsku političku kulturu (dijaloga) ili ne???” Odgovor je, dakako, mogao biti i vrlo jezgrovit, mada je priča vrlo kompleksna, u BiH se, naime, ne živi niti jedan od poznatih modela političke kulture koji važe za demokratska društva. BiH i nije, naime, demokracija, nego demokatura, njezine su tranzicije završile u demokratskim izvitoperenjima. (Prije nego što objasnim na što mislim, moram izraziti žaljenje što mi u Mostaru nemamo nekoga takvoga kakva je gospođa Tanja Topić, srce i duša malenog FES-*teama* u Banja Luci.)

Posebno se moram zahvaliti za Tanjinu suptilnu organizaciju i taktiku okupljanja ljudi različitih orijentacija za jednim stolom i na jednom skupu. Već s time je odaslana poruka u pravcu nužne pluralizacije bh. društva, što je u stvari u BiH u ovom momentu najvažnije, ako takvu poruku ima tko primiti i razumijeti. Potom se moram zahvaliti i odgovornima s banjalučke Alternativne televizije (ATV) koji su mi omogućili priliku kazati što mislim i ljudima u ovom dijelu moje zemlje. (Svijest o tomu da smo jedno nije nikad bila manja, što je ravno budalaštini, kazat ću u ovom kontekstu. Mi jesmo jedno,

odnosno jedinstvo u trojstvu ili mnoštvu, pa makar to nikomu drugomu do meni i ne izgledalo takvim.) U prekrasnom studiju ATV-a, večer uoči FES-ove konferencije, sve je prštalo tijekom emisije “Amplituda”, jer je u studiju bio gost i gospodin Mirnes Ajanović, demonstrirajući po tko zna koji put bogatstvo iz arsenala njegovih vrlo uprošćenih predodžbi o BiH i načinu komuniciranja, odnosno diskvalificiranja. U tomu mu ni domaćin emisije Vedran Škoro, ni urednik ATV-a Vlatko Vukotić, ni jedan Ivan Lovrenović, ni moja malenkost, nisu mogli parirati, jer jednostavno svaki rasan populistu svjesno koristi jeftine trikove iz arsenala lošeg PR-a, a takvi kao mi koji cijesimo različitost i drugost nemamo šanse parirati takvim primjercima političke ne-kulture. No, bilo je uočljivo već u drugom dijelu emisije kako i gosp. Ajanović postaje umjereniji, što govori u prilog njegove socijalne inteligencije, pa smo se u tom konsilijativnom tonu i rastali.

Ja sam, inače, izlaganje na FES-ovoj konferenciji započeo citiranjem dijaloga iz “Države”, u kojima je Platon kazao: “Znaš, dakle, da nužno ima toliko vrsta i ljudskih čudi, koliko ima vrsta državnih uređenja? Ili misliš, da državna uređenja nastaju odnekuda iz drva ili kamena, a ne iz ljudskih čudi u državama” (Država, Osmo knjiga, 544e, FPZ, Zagreb, 1977.). To je bilo potrebno kazati, jer sam pojam “politička kultura” i nije drugo do novi izraz za staru ideju, “nešto između stanja javnog mnijenja i osobnih značajki pojedinca”, veli, primjerice, poznati istraživač sub-kultura Dennis Kavanagh (Political Culture, London 1972.). Pojam “politička kultura” podrazumijeva, dakle, “skup vrijednosti, uvjerenja i stavova unutar kojih djeluje neki politički sustav”. (Vidjeti, Barrie Axford and Co., Uvod u politologiju, Politička kultura, Zagreb, 2002.)

Politička kultura prema tomu pročišćuje naše percepcije, utječe na naše stavove i ima štošta reći o stupnju i načinu naše (političke) participacije. U politologiji nitko ne dvoji, dakle, kako politička kultura i oblikuje i ograničava mogućnosti demokracije. Zbog toga je predmet istraživanja u modernim istraživanjima složena interakcija političke kulture i političke demokracije, a ne samo njihov (mogući) kauzalno-deterministički odnos. Ovdje ću se u nastavku pomoći

tipologijom političkih kultura kakvu u našoj regiji zastupa profesor Radule Knežević iz Zagreba, dodajući joj i neke vlastite opservacije, posebice u vezi s “novim europskim mišljenjem”. Dakle, dominirajući, uobičajeni tipovi/koncepti/modeli političke kulture iz politološkog kuta gledanja su: koncept poliarhijske demokracije Roberta Alana Dahla; model civilne kulture Almonda i Verbe; ideja konsocijacijske demokracije Arendta Lijpharta; teorija modernizacije (i ljudskog razvoja) Ronalda Ingleharta, ustavnog patriotizma J. Habermasa, te k tomu, razumijevanje europskih integracija kao novoga europskog mišljenja i obrazca političke kulture. Ovaj novi tip forsiraju politolozi koji pitanje europskih integracija smatraju sudbonosnim pitanjem i za nas i za cijelu Europu. O svakom od tih obrazaca političke kulture bit će u nastavku kazano par riječi.

Po mišljenju Roberta Alana Dahla, izloženo u “Poliarhiji”, izgledi za stabilnu demokraciju su u nekoj zemlji veći ako njezini građani i političke vođe snažno podržavaju demokratske ideje, vrijednosti i praksu. Poliarhijska demokracija je adekvatan izraz za suvremenu predstavničku demokraciju i podrazumijeva politički sustav sa šest demokratskih institucija (birani predstavnici; slobodni, pošteni izbori; sloboda izražavanja; pristup neovisnim izvorima informiranja, autonomija udruživanja i inkluzivno građanstvo). Grčka složena riječ poliarhija se prevodi uobičajeno kao “viševlašće” ili “mješovita vladavina”. Dahl je u osnovi zasnovao dualnu tipologiju političkih kultura: prvu skupinu čine one koje u velikoj mjeri sadržavaju pozitivne, kooperativne i pragmatične orijentacije, dok u drugoj skupini dominiraju apatične, neutralne, nekooperativne orijentacije.

Paradigmatski primjer (biheviorističkog) bavljenja političkom kulturom je studija Almonda i Verbe “Civilna kultura” (1963.) koja je rezultat sprovedenog istraživanja 1959. godine u pet zemalja (SAD, V. Britanija, Italija, SR Njemačka i Meksiko). Almond i Verba su u “Civilnoj kulturi” ustanovili tri idealna tipa individualne i kolektivne (nacionalne) političke kulture: a) parohijalnu političku kulturu obilježava opće neznanje o političkim objektima i apstinencija, tj. neuključenost u političke aktivnosti; b) podaničke političke kulture obilježava sveprisutno znanje o političkim procesima, ali nesklonost

participaciji, često zbog osjećaja nemoći; c) participacijske političke kulture kombiniraju znanje o politici sa spremnošću na sudjelovanje u političkomu procesu. Po njima dvojici, za stabilan demokratski sustav najbolja bi vrsta političke kulture bila mješavina podaničkih i participacijskih elemenata koju su potom i nazvali “civilna kultura”. Moji studenti su mi, inače, na direktno pitanje odgovorili da se mi nalazimo “negdje između parohijske i podaničke kulture”, mašala!

U Banjoj Luci sam posebice ukazao kako Arendt Lijphart razlikuje ideju i model većinske demokracije i demokraciju konsenzusa. Po Lijphartu, naime, jeste teško ali nije nemoguće postići i održati stabilnu demokraciju i u pluralnim, podijeljenim društvima, pri čemu se mora voditi računa kako za mnoga “pluralna društva nezapadnog svijeta izbor ne leži između angloameričkoga normativnog modela demokracije i konsocijacijskog modela, već između konsocijacijske i nikakve demokracije”. (Vidjeti, Arendt Lijphart, Demokracija u pluralnim društvima, Školska knjiga i Globus, Zagreb, 1992.)

Po Lijphartovom mišljenju, politička kultura u jednoj zemlji može biti homogena ili fragmentirana, a odnosi među elitama konfliktni, kompetitivni ili kooperativni. Otuda Lijphart i izvodi tri tipa političkih sustava odnosno tri tipa političkih kultura: centripetalna (orijentacija prema centru); centrifugalna (udaljavanje od centra); i sporazumijevajuća, konsenzualna politička kultura. “Pitanje hoće li demokracija s fragmentiranom političkom kulturom biti stabilna ili nestabilna ovisi prije svega od odgovora elite na potencijalnu ili sadašnju nestabilnost sistema”, tvrdi Lijphart. Da bi sustavi konsocijacijske demokracije funkcionirali na stabilan i efikasan način nužno je da vođe rivalskih političkih subkultura podržavaju sljedeće oblike ponašanja: prvo, političke vođe moraju biti svjesni da duboki rascjepi vode destabilizaciji sustava; drugo, političke vođe bi morale imati povjerenje u postojeći sustav političkih institucija; treće, političke vođe moraju uspostaviti institucionalnu osnovu i pravila političke igre koja mogu osigurati akomodaciju subkulturnih razlika. Nažalost, naše se vođe, te tobožnje elite, ne pridržavaju ničeg od spomenutog, njima je u ovom javašluku od kvazi-država, bez elemenata pravne države, kao ribama u vodi, dakle, raj na zemlji.

Inglehartova istraživanja i teorijske interpretacije polaze od toga, da ekonomski razvoj transformira socijalnu strukturu društva i pogoduje kulturnim promjenama, uključivo međusobnom povjerenju i toleranciji, te da širenje blagostanja pogoduje i širenju legitimnosti svakog poretka. Funkcioniranje jednog društva je tijesno povezano i s vrijednosnim orijentacijama na individualnoj razini. Pri tomu se razlikuju tri pristupa: 1) legitimacijski ili pristup podrške političkom sustavu; 2) komunitarni (ili pristup socijalnog kapitala), i 3) pristup ljudskog razvoja ili emancipacijski pristup. Inglehart i Welzel se u knjizi *Modernization, Cultural Change and Democracy* (Cambridge, 2005.) pitaju: je li prodemokratska politička kultura u javnosti preduvjet za uspjeh demokratskih institucija na razini političkog sustava. Gledano iz koncepta ljudskog razvoja za njih je liberalna demokracija veoma bitna jer jamči građanska i politička prava koja ljudima omogućuju donošenje individualne odluke. Njihova su tri osnovna zaključka: a) ubrzan ekonomski razvoj donosi sve povoljnije egzistencijalne uvjete; b) to vodi masovnim vrijednostima samoizražavanja koje podrazumijevaju prioritete kao što su sloboda i izbor; c) te vrijednosti mobiliziraju društvene snage u pravcu demokracije.

U osnovi Habermasove teorije ustavnog patriotizma ili ustavne demokracije su, kao i kod drugih deliberativnih teorija, individualno pravo izbora i ideja slobode. Usput kazano, i kod nas nije mali broj onih koji u ovom modelu vide jedinu mogućnost izlaska iz faze dubokih podijeljenosti bh. društva i zakoračenje u pravcu modernosti. Pitanje je samo jesu li deliberativne teorije, teorije modernizacije i postmodernosti, koje podrazumijevaju i sekularizaciju i modernizaciju i svestran razvoj uopće na dnevnom redu društava kakvo je bosansko-hercegovačko društvo? I zbog toga bi – po mojem mišljenju vrijedilo pokušati s odgovornom konsocijacijom, ili pak, s nekim mješovitim modelima, koje tek treba domisliti, pri čemu bi nam mogla pomoći i iskustva EU s “euroregijama” i njezini principi poput supsidijarnosti.

Razumijevanje europskih integracija podrazumijeva, dakle, i uvažavanje nove političke kulture unutar skupine institucija i političkih praksi unutar EU, koje produciraju drugačije političke obrasce nego slične institucije u okvirima nacije-države. Za izdvojiti su, naime,

fantastični pomaci pri formiranju novih političko-kulturnih obrazaca koje su polučile upravo “četiri slobode” (slobode kretanja ljudi, roba, kapitala i usluga), kao i djelomičan prijenos ovlasti ili “lojalnosti” na europske institucije, porađajući skoro automatski novu političku kulturu u institucijama EU i povratno djelujući na političku kulturu u zemljama-članicama, pa i u zemljama kojima je EU cilj. Nažalost, dok su u društvima razvijene političke kulture, primjerice u EU, u punom jeku tzv. trans-nacionalni transformacijski procesi i politike modernizacije, dok se promišlja i aplicira koncept dijeljivog ili prenijetog suvereniteta, u BiH je već 20 godina u tijeku proces samouništenja i samoponiženja. Bh. zakašnjele “nacije-države” i ne pokušavaju drugo do dostići europski ideal države-nacije iz 19. stoljeća, bilo u separatističkoj bilo u unitarističkoj verziji. Zbog toga se u BiH tvrdoglavo i hipostazira vjersko i nacionalno, zbog toga BiH i jeste prapolitičko društvo konglomerat nerazvijenih formi političkih kultura (neodgovorno-konsocijativnih oblika političkog sustava, vrijednosti i ponašanja) bez integrativne ose u čijem bi središtu bili interesi, uključivo priključivanje Europskoj uniji.

IV

I u Banjoj Luci sam se morao, dakako, pozivati na Ralfa Dahrendorfa i Karla Poppera. Prvi je kako sam u Proslavu spomenuo kazao: “Za promjene političkog sistema dovoljno je šest mjeseci, za promjene ekonomskog sistema treba šest godina, za izgradnju civilnog društva (civilne ili političke kulture demokracije) treba najmanje 60 godina” (Sir Ralf Dahrendorf, Razmatranja o revoluciji u Europi, Antibarbarus, Zagreb, 1992.). A Karl Popper je u Otvorenom društvu i njegovim neprijateljima” između ostalog poručio: “Trebamo u ime tolerancije inzistirati na svome pravu da ne toleriramo netoleranciju. Trebamo inzistirati da svaki pokret koji propovijeda netoleranciju sam sebe stavlja van zakona, a poticanje na netoleranciju i diskriminaciju trebamo smatrati kaznenim djelom...”

A na samom kraju se mora i izrijeком reći, kod nas se i ne radi o drugome već da su ovakvo katastrofalno stanje u sferama političke

kulture, uključivo kritičke kulture sjećanja, željele, htjele i postigle naše političke elite. One su, naime, proizvele nekulturu kao kulturu komuniciranja, kao i ne-kulturu dijaloga, odnosno osionosti. Njih se potom oponaša u cijeloj zemlji.

“Mi imamo 20-ogodišnji proces samoponiženja kao posljedicu pogrešnih modela”, prenijela je Radio Slobodna Europa moje riječi sa FES-ove konferencije o kulturi dijaloga. RSF je prenijela i sljedeći moj stav: “Ja sam danas izrijekom hvalio dvojicu političara koji nisu ovdje nazočili Josipovića i Tadića, zbog toga što rade i kako rade to, demonstrirajući novu političku kulturu dijaloga i uopće novu političku kulturu suradnje u regiji”. RSF nije prenio, ali pohvalio sam u Banjaluci i jednog jedinoga bh. političara, Dragana Čavića, naime. Jer, moj je prvi dojam o novim – starim facama u bh. parlamentima više nego porazan. “Gledao sam neki dan konstituiranje Parlamenta i glava me zaboljela od starih faca u novom pakiranju i njihovih novih zakletvi. Vrlo sam skeptičan. Vrlo se, u stvari, bojim da ne doživimo novih četiri godine zastoja koje smo imali u prethodnom periodu”, tako je RSF prenijela moje riječi iz Banje Luke.

Draganu Čaviću sam, inače, stisnuo ruku i čestitao mu na kritičkoj racionalnosti (što je suština “novoga europskog mišljenja”) koju demonstrira u svakoj prilici, a ne samo kada se ispričao srebreničkim žrtvama, zbog čega je hitno politički kažnjen. Ali, dobio je na ugledu kod svih u Bosni i Hercegovini kojima (isključivi) vjeronazori i svjetonazori nisu jedina orijentacija u životu. D. Čavić se, inače, i ovom prigodom pokazao dobro obaviještenim Europljaninom, založivši se za transportiranje suvereniteta i za europeizaciju domaćih politika, u prvoj fazi, te u drugoj, prijenos državnog suvereniteta na institucije EU, onoliko koliko je to nužno ili obvezujuće za sve članice EU. I time je pokazao da prati i razumije samu bit europskih integracija, odnosno obveza zemalja koje se žele priključiti Europskoj uniji. No, želimo li mi, doista, biti dijelom Europske unije?

DEPO portal, 2. prosinca 2010.

12. NEPONOVLJIVA GESTA WILLYJA BRANDTA

Točno na današnji dan prije 40 godina (7. prosinca 1970.) je njemački kancelar Willy Brandt kleknuo, bolje reći pao ničice u Varšavi, polažući vijenac na spomenik žrtvama pobune u znamenitom ustanku u varšavskom ghettau. “Die Geste bewegte die Welt”, suho je konstatirao njemački magazin “Der Spiegel” 40 godina poslije, pri čemu bi ovu rečenicu bilo ispravnije prevesti kako je Brandtova gesta potresla umjesto “pokrenula Svijet”, kako bi se doslovce morala prevesti. “Für seinen Mut wurde der Sozialdemokrat von der Welt gefeiert nur die Deutschen reagierten skeptisch.”, što bi trebalo značiti “za njegovu hrabrost je Socijaldemokrat slavljen u Svijetu – samo su Nijemci reagirali skeptično”, prokomentirao je “Spiegel Online”.

Ne znam da li su i kako su moje kolege-profesori u Zemlji, Regiji i u Svijetu obilježili 40. obljetnicu geste o kojoj se govori svih proteklih 40 godina kao neponovljivoj i važnoj, zbog koje je uostalom njezin akter i dobio godinu kasnije Nobelovu nagradu za mir kao jedini Nijemac do sada, ali ja sam izabrao da studentima četvrte godine politologije dočaram atmosferu tog čina tako što sam im pročitao i prokomentirao jednu pričicu Güntera Grassa iz “Mojeg stoljeća” (Grass, G., Mein Jahrhundert, Steidl, Göttingen, 1999.). Nju sam, između drugih, točno prije 11 godina preveo s njemačkog jezika s velikim zadovoljstvom i objavio je u Slobodnoj Bosni, poprativši je nužnim politološkim tzv. kontekstualnim komentarima. To sam u biti uradio i jutros kako bih uopće mogao studentima objasniti potrebu za ovom vrstom intelektualnih ekskurzija odnosno invektiva, govoreći krležijanski. Usput kazano objasnio sam im i onaj zloguki plan o “konačnom rješenju židovskog pitanja” (njem. Endlösung der Judenfrage), dakle iskorijenjivanju njemačkih i europskih Židova, donijet 20. siječnja 1942. godine na konferenciji vodećih nacista na berlinskom jezeru Wann, otkuda i potječe zlokobni naziv “Wannseekonferenz”.

I

Na Balkanu se, nažalost, i dan danas salonski odnosi prema nacizmu, govorio sam (i) jutros mojim studentima. Balkanske nacionalne političke elite, njihovi najveći dijelovi, ili koketiraju s notornim nacističkim idejama i likovima, ili, pak, misle da se sve to njih i ne tiče. Posljedica toga je da se i dalje među pučanstvom masovno misli da su za posvemašnja stradanja samo oni drugi krivi, zli i prljavi, kakvi bi već mogli biti kad su već drugi i drugačiji. Zbog toga se, zapravo, u sjenci izostale denacifikacije balkanskih društava i odvijaju neke druge tranzicije, s obrnutim civilizacijskim predznacima. Smije se slobodno reći, vjerojatno nigdje u svijetu poslovi “krvavih tranzicija” nisu ostavili iza sebe takve razorne tragove ne samo u mrtvim ili protjeranim ljudima i razorenim gradovima i selima, nego u urušenju ljudskih vrijednosti, stida i morala kao u zemljama bivše Jugoslavije...

Njemačka je, pak, dva puta u prošlom stoljeću doživjela slomove, pri čemu je tek “sveukupnost poraza” u Drugom svjetskom ratu iskorištena za drugačiju vrstu politike i načina života. Sve što se nije moglo ostvariti silom, zlim idejama i zlom praksom, postiglo se potom – uz podršku i pomoć prijatelja – mirnim putem, politikom razuma, dobrosusjedskom suradnjom i uvezivanjem u (zapadno) evropsku obitelj naroda. U tomu je posebno značajnu ulogu igrala i politika “proboja na Istok”, odnosno izmirenje sa Sovjetima, Rusima i drugim narodima, opravdano vezana za Brandtovo ime. U zemljama bivše Jugoslavije je sveukupnost poraza običnih ljudi vidljiva na svakom mjestu, ali su na vlasti oni koji su započeli zlo, ili u njemu sudjelovali, bez sankcija, bez posljedica, ili, pak, oni koji ne misle da se bilo komu za bilo šta ozbiljno izvinjavaju ili ispričavaju. Zbog toga i funkcioniraju i dalje paralelni svjetovi, ne zna se što je istina a što laž, što je zločin, a što poštenje. S takvim se “političkim elitama” zbog svega toga do Europske unije može stići samo mimo njihove stvarne političke volje...

No, vratimo se Grassovom umjetničkom osvrtu na ljude i događaje iz 20. stoljeća u “Mojem stoljeću”, zamišljenom tako da svaka godina

tog “zlog stoljeća” dobije po jednu pričicu. Iz tog Grassovog remek djela minijturnih sličica preveo sam, inače, odmah po pojavljivanju ove zbirke novela, koju poneki kritičar naziva i romanom, najzanimljivije priče, recimo onu pod šifrom “1938”, koja govori o “carskoj kristalnoj noći”, kao i pričicu “1964”, koja govori o zakašnjelim frankfurtskim sudskim procesima ubojicama iz Auschwitz, pa potom i “1970”, u kojoj se radi o Brandtovom klečanju na kiši u varšavskom ghetou, et cetera. U znak poštovanja prema velikm čovjeku i gesti koja je promijenila Svijet, nudi se, dakle, u nastavku ova Grassova minijatura u mojem prijevodu ...

Günter Grass: “1970.”

Moje novine to nikada neće prihvatiti. Žele imati nekakva naklapanja. Takvo što kao “uzeo svu krivnju na sebe...”, ili “kancelar je iznenada pao na koljena...” ili još pretjeranije: “klečanje za Njemačku!”

Radi čega, odjednom! Fino je to smišljeno. Skoro sam siguran da mu je ovaj prepredenko, njegov doušnik i posrednik, koji se u to razumije (vjerojatno se misli na Egona Bahra, experta za vanjsku politiku, dugogodišnjega Brandtovog savjetnika i iskrenog prijatelja primj, M. L.), u uho došapnuo ovo sramno odustajanje od prastare njemačke zemlje i prodavanje kod kuće tog čina kao dobitka. A sada čini to njegov šef, pijanac, po katolički. Kleči. Pri tom i nije religiozan. Čisti teatar. Ali, iz novinarskog kuta gledano, predstava je bila puni pogodak. Odjeknula je kao bomba. Protekla je mimo protokola. Svi su mislili bit će kao što je u takvim prilikama i uobičajeno: polaganje vijenca od karanfila, popravljjanje trake na vijencu, potom dva koraka unatrag, spustiti glavu, bradu ponovo gore i ukočeno pogledati u daljinu. I već se kreće dalje, uz rotirajuća plava svjetla, u pravcu zamka Vilanow, u otmjeno konačište, gdje čekaju bočice i čaše za konjak. Ali ne, on je dozvolio sebi nešto drugo: ne popevši se ni na prvi stepenik, što bi bilo jedva riskantno (aluzija na Brandtovu sklonost k piću – prim. M. L.), nego direktno na mokar granit, bez da se pripomogne jednom ili drugom rukom, bez savijanja potkoljenice, pao je dolje, zadržao pri tom sklopljene ruke, napravio tužan izraz lica

kao na Veliki petak, kao da je “veći katolik od Pape”, sačekao jednu dugu minutu da gomila fotografa uradi njihov posao, pridigao se, ali ne na uobičajeno siguran način prvo jednu pa onda drugu nogu nego skokom uvis, kao da ga je danima trenirao pred ogledalom, zastao i pogledao kao da mu se osobno ukazao Duh Sveti, mimo svih nas, kao nije on morao pokazati samo Poljacima, nego i cijelom svijetu, kako se pravi teatralna isprika. Mora se priznati, bilo je to dobro napravljeno. Čak je i grozno vrijeme suosjećalo u predstavi. Ali, ovako, slatko otkaćeno, na klaviru cinizma odsvirano, neće nikada ući u moje novine, ako bi i sama naša vodeća ekipa ovoga klećećeg kancelara radije danas nego sutra voljela vidjeti kako odlazi, srušen ili s izglasanim nepovjerenjem, bilo kako, samo da nije više tu!

Dakle, zasukat ću rukave još jednom, pa neka bruji na sva zvona: gdje je nekoć u Varšavi bio Ghetto, koji je u svibnju 1943. godine na besmislen i užasan način razrušen i brutalno zbrisan, klečao je sada pred jednim spomen obilježjem, na kojem svakoga, pa i ovoga vlažnoga i hladnoga prosinačkog dana, plamte vjetrom gušeni plamenovi u dva brončana svjećnjaka, usamljeni njemački kancelar, koji je odavao izraz žaljenja, žaljenja za sva nedjela počinjena u njemačko ime, pri čemu je na sebe uzeo preveliku krivnju, on, koji sam nije bio kriv, pao je, ipak, na koljena.

Dakle. To će svatko tiskati. Bremenoša, paćenik! Možda, uz to, kao dodatak, malo i lokalnog kolorita. Par malih uvredica. Ne može škoditi. Na primjer, malo o iznenađenju Poljaka, jer visoki gost nije kleknuo na koljena pred Spomenikom neznanog junaka, koji je ovdje nacionalno svetište, nego baš kod Židova. Mora se samo propitati, malo proburgijati i već se pravi Poljak pokazuje kao antisemit. Nije li bilo nedavno, prije nešto više od dvije godine, kada su poljski studenti, točno kao i studenti kod nas i u Parizu, pomislili da smiju izigravati luđake. Ali, onda je milicija, na čelu s ovdašnjim ministrom unutarnjih poslova Moczarom, izbatinala te, kako se ovdje govorilo “cionističke provokatore”. Ciljalo se na par tisuća partijskih funkcionera, profesora, književnika i drugih duhovnih veličina, većinom Židova, koji su već popakirali kofere i od tada su u Švedskoj ili u Izraelu. O tome nitko više ne govori. Ali nama natovariti svu

krivnju je, čak, poželjno. Brblja se o “katoličkom držanju koje svakoga pravog Poljaka dira u srce”, iako je ovaj izdajica domovine, koji se protivu nas Nijemaca borio u norveškoj uniformi, doputovao ovdje u velikoj pratnji Kruppovog menagera Beitzza, par lijevoorijentiranih književnika (uključivo i Grassa – M. L.) i drugih duhovnih veličina - te na pladnju servirao Polackima (pogrdno za Poljake M. L.) našu Pomeraniju, Šleziju i Istočnu Prusku, a uz to, kao u cirkusu, klečao na koljenima.

Je li smisleno. Neće se objaviti. Radije će moje novine šutjeti o svemu tome. Agencijska vijest i gotovo. Osim toga, što me se sve to tiče? Ja sam iz Krefelda, oličenje vesele rajnske prirode. Šta se uzbuđujem? Breslau, Sttetin, Danzing? Treba mi biti svejedno. Napisat ću nešto o tamošnjoj atmosferi: o poljskom rukoljubu, o ljepoti staroga grada, kako su ponovo izgradili zamak Vilanow i još par drugih raskošnih građevina, iako je, kada se točnije pogleda, privredna situacija mizerna... Ništa nema u izlozima... Redovi pred svakom mesnicom... Zbog toga se čitava Poljska nada milijardskom kreditu, kojeg je ovaj klečajući kancelar sigurno obećao njegovim komunističkim prijateljima. Ovaj emigrant! Kako mi ide na nerve. Ne zbog toga što je kopile... Takvo što se može dogoditi... Ali, inače... Njegovo usiljeno držanje... I to kako je klečao na kiši... Odvratno... Kako ga mrzim. Ali, začudit će se kad se vrati kući. Poderat će oni i njega i njegove “istočne ugovore”. Ne samo u mojim novinama. Ali, ono je bilo majstorski napravljeno, jednostavno tako na koljena.

DEPO portal, 7. prosinca 2010.

13. ISKUSTVO NAM JE PALANAČKO!

“Jedan tvoj student je stavio na neki hrvatski sajt da sam za treći entitet”, napisala mi je Sonja Biserko po dolasku u Sarajevo prije neki dan na neku konferenciju, “molim te neka onda da ceo kontekst, a to je: sve dok postoji srpski entitet legitimno je da bude i hrvatski. A ja se zalažem za regionalizaciju i decentralizaciju Bosne i Hercegovine... Hvala ti što si doveo studente i nadam se da ćemo sledeći put imati više prilike za priču.”

Mogu samo pretpostavljati da je Sonji netko u Sarajevu prigovorio ono što je površno zaključio iz naslova na jednom hercegovačkom portalu koji je prenio izvješće o putu u Beograd mojih studenata, a što nije uopće temeljna poruka izvješća mojih studenata. Njihova temeljna poruka je, naime, oduševljenje prijemom u Beogradu i samim Gradom koji je to (ponovo) u punom značenju riječi. Priča o “trećem identitetu” posredno govori o tomu kako se slabo poznajemo a još slabije slušamo i razumijemo, ili kako svatko ostaje zakovan u čvrsto iskopane rovove, bez ikakvih naprezanja da iz njih izađe...

I

Prava je istina kako su moji studenti korektno, pa i s neprikrivenim oduševljenjem prenijeli po povratku u Mostar i Hercegovinu putem njima dostupnih portala utiske o nezaboravnom boravku u Beogradu u kojem su primljeni kao najrođeniji od kolega s beogradskog Fakulteta političkih nauka, te vrlo korektno i od kustosa i osoblja u Skupštini Republike Srbije (bivšem jugoslavenskom parlamentu, središtu vlasti tijekom 70 godina trajanja zajedničke nam pokojne države), kao i u Helsinškom odboru Srbije.

U Parlamentu Srbije je – kako se moglo i očekivati sklonjena u posebnu dvoranu bivša socijalistička ornamentika (znate ono “šest buktinja plamti i pričaju svima...”, buktinje se mogu tu i tamo još

vidjeti), uneseno je znamenje Republike Srbije, ali je vraćeno i staro-jugoslavensko znamenje iz vremena kada je zdanje dobilo prvu uporabnu dozvolu, pa posjetitelje sukladno ideologiji Kraljevine Jugoslavije o trojednom narodu – dočekuju u velikom ulaznom hodu i dvojica znamenitih Srba i jedan slovenski prosvjetitelj i hrvatski kralj Tomislav...

Tijekom našeg boravka u bivšoj Skupštini SFRJ, kao i tijekom cijelog boravka u Beogradu, imao sam osjećaj svojevrsnog vremeplovnog putovanja u definitivno izgubljenu prošlost. Tamo iza onih vrata plenarne sale u kojoj nam je kustos stručno objašnjavao ono što mu je zadaća, bio je, naime, kabinet predsjednika SIV-a i nije mi bio baš nepoznat, nekako tako sam kazao kustosu. Nisam kazao, ali mi je duboko urezano u sjećanje kako je upravo s govornice u plenarnoj sali (koja je sada okićena dvoglavim orlom, a u moje vrijeme su tu stajale u središtu buktinje i iza svakog reda klupa grbovi bivših jugoslovenskih republika) pokojni predsjednik SIV-a Branko Mikulić u momentu podnošenja ostavke, 28. prosinca 1988. godine, poručio: “Ako ovako nastavimo, pojest ćemo se kao žuti mravi...”

Meni osobno su dragi i važni bili, dakako, i susreti s mojim prijateljima, urednicima i kolegama iz beogradskog “Danasa”, lista “Druge Srbije”, one Sonjine i Coraxove, razumije se (uostalom, u Skenderiji su do 25. 12. o. g. izložene Coraxove karikature o kojima sam već pisao). Neću vam, ipak, prepričavati razgovor s mojim prijateljem i urednikom Zdravkom Huberom, direktorima Dušanom Mitrovićem i Radomirom Ličinom, urednicima Cvjetičaninom i Tošićem, ali ću reći da sam se osjećao kao kod kuće i da me ti ljudi i dalje osjećaju svojim. Uostalom, ta moja duža od decenije suradnja u Danasu je bila i ostala svojevrsna vizit karta iz bivše profesije i života koja mi otvara vrata i u novom životu i profesiji čim se mrdnem iz Mostara, Hercegovine i Bosne. Dragi Danasovci su me obradovali, pak, velikim tekstom o mojoj knjizi o Europskoj uniji upravo u vrijeme našeg posjeta Beogradu, iz pera jednog sarajevskog profesora politologije, a još više time što su na četvrtoj stranici lista, u petak 3. prosinca, objavili reportažu o boravku mostarskih studenata u njihovom gradu.

Autorka reportažice “Gradimo novo zajedništvo” je bila Danasova novinarka gospođa Milikić i u produžetku je prezentirana (izuzev slike-ilustracije) u cijelosti: “Oko 40 studenata Filozofskog fakulteta, smera politikologija i novinarstvo iz Mostara posetili su juče Beograd i obišli Fakultet političkih nauka, ali i kulturne i istorijske znamenitosti našeg glavnog grada i parlament. Mnogima od njih ovo je bio prvi put da su prešli granicu i došli u Srbiju. Iako su neki bili uplašeni kako će biti dočekani, na kraju posete su bili saglasni da će vrlo rado opet doći u Beograd.

- Bili smo u Zagrebu, u hrvatskom parlamentu, a u Sarajevu smo posetili bosanski. Nama je ovo kao deo stručne nastave, jer se upoznajemo sa političkim kulturama susednih zemalja, a samim tim bolje shvatamo vlastite političke ideje, kaže za Danas Marko Šarić, inače Splicićanin, student Filozofskog fakulteta u Mostaru, smer politologija i novinarstvo. Šarić ističe da će iz Beograda poneti samo pozitivne utiske i dodaje da je i sam bio pomalo uplašen pre dolaska u Beograd.

- Nismo očekivali ništa od onoga što nam se pružilo i kako smo dočekani. Očekivali smo da ćemo se sastati samo sa profesorima i studentima, a dočekani smo kao visoki predstavnici svoje zemlje, kroz osmeh kaže Šarić.

Uređenost, studentska kultura i mogućnosti koje se pružaju studentima FPN u Beogradu, prema rečima studenata predstavljaju model kojim treba da se rukovodi i Sveučilište u Mostaru, a u planu je i saradnja studentskih časopisa iz Mostara i Beograda. Božana Levarda, studentkinja treće godine politikologije u Mostaru, kaže za naš list da postoji velika potreba za saradnjom i razmenjivanjem ideja između studenata.

- Mi smo mladi ljudi sa sličnim interesima i problemima. Rat je bio, ali se završio, a na nama je da stvaramo sigurnu okolinu. Kao što je jedan profesor rekao u Crnoj Gori, Mi ne gradimo novo jedinstvo, već novo zajedništvo od koga nikoga neće boleti glava, ističe Levarda.

Slaven Željko, predsednik Hrvatskog studentskog politikološkog foruma Sveučilišta u Mostaru, kaže za Danas da su tokom

posete Beogradu otklonjene sve predrasude koje su studenti imali o Beogradu. “Oduševljen sam kako smo primljeni. Imao sam određenu dozu skepticizma i sumnje kako će nas prihvatiti zbog svih stvari koje su se dogodile, ali sam pozitivno iznenađen samim dočekom, prijemom i gostoprimstvom”, ističe Željko.

Toliko o tomu, i hvala Danasu. Dodat ću ovdje, pak, i jedan osobni dojam. Najdirljiviji trenutak tijekom posjeta mojih studenata Beogradu zbilo se na ulazu u velelepni hram Svetog Save na viračarskom platou, u čijoj smo blizini stanovali i poželjeli ga vidjeti, jer isijava poziv svojom ljepotom, monumentalnošću i, posebice, večernjim svjetlima. U klecanju i križanju mojih studenata pri ulazu u najveću pravoslavnu crkvu na svijetu i srpsku svetinju, pak, sklon sam (i kao notorno politološko i agnostičko sumnjalo) uočiti respektiranje ne samo vlastitosti, dakle onoga što moji studenti jesu, nego i uvažavanja Drugog i Drugosti, u ovom slučaju srodne i bliske kulture, pa već time začetke i poželjne političke kulture – kulture tolerancije i kompromisa.

Profesorica Irena Musa i ja smo, inače, bili privilegirani time što nas je kustos pustio u unutrašnjost ovog hrama u izgradnji i pokazao nam, čak, i njegovo središte. Usput kazano, i studenti i profesori vratili su se s naramcima sjajnih knjiga, kupljenih u knjižari Plato i drugdje, jer u Beogradu izdavačke kuće, a prije svih Clio, prevodi dobru svjetsku filozofsku, politološku i sociološku literaturu toliko promptno i tako mnogo da se ne povjeruje ako se živi u mostarskoj knjiškoj oskudici.

Beograd se inače i definitivno probudio iz ratnog i poratnog mafijaško-političkog mamurluka, radi se ponovno o pulsirajućoj metropoli u kojoj buja život. U prizemlju hotela Srbija slučajno sjedamo za stol dvojice sveštenih lica, jer drugdje nije bilo mjesta. Jedan od njih je bio i o. Boris Brajović, dekan Pravoslavnog bogoslovske fakulteta u Foči, neobičan čovjek, filozof i teolog, profesor bizantijske, renesansne i novovjekovne filozofije, koji nam je ukrasio večer prosvijećenošću, pronicljivošću i otvorenošću. Obećali smo nastaviti razgovore o Smislu i Besmislu, Bosni i Hercegovini, Srbiji, Regiji i Europi...

II

Vrlo mi je žao što nisam mogao prošlog četvrtka nazočiti sarajevskoj promociji knjige Ivana Lovrenovića i Miljenka Jergovića – “Bosna i Hercegovina – budućnost nezavršenog rata” (Novi Liber, Zagreb, 2010., str. 253). Srećom, bio sam nedavno privilegirani da se družim s jednim od njezinih autora u Banjaluci, jer sam gostovao s Ivanom Lovrenovićem u emisiji banjalučke Alternativne televizije, pa smo potom obojica bili i sudionicima na okruglom stolu o kulturi dijaloga u bh. medijima u organizaciji Friedrich Ebert Stiftung. Zajednički put s Ivanom Lovrenovićem, tim našim ovovremenim Krležom, zapravo Vladom Gotovcem kad bolje razmislim, pri povratku u Sarajevo smatram najvećim osobnim dobitkom po povratku u Zemlju. Rekao sam mu, Ti nisi samo najbolji etnolog nego i najbolji politolog u BiH i u Regiji, pri čemu Ivanu nisu uopće potrebni moji komplimenti. Hoću samo reći da sam već u Banjaluci dobio spomenutu Miljenkovu i Ivanovu knjigu, s Ivanovom posvetom, koju sam u međuvremenu uvrstio i u ponudu mojim studentima za seminarske radove na temu političke (ne)kulture u zemlji kakva je BiH. (O njoj i Lovrenovićevom romanu prvijencu “Putovanje Ivana Frane Jukića” vidjeti i u Prilozima na kraju ove knjige.)

O tomu vam, dakako, ne kanim pričati “Markove konake”, jer ovu čudesnu knjigu treba pažljivo i polagano čitati, želim predočiti tek jednu sekvencu iz razgovora s mojim studentima. “Profesore, je li s ovim seminarskim želite ubiti u meni i posljednje ostatke nacionalizma” – zapitala me je jedna od mojih najvrijednijih studentica nakon što je pročitala Lovrenovićeve knjige: “Bosanski Hrvati Agonija jedne orijentalne mikrokulture” i “Putovanje Ivana Frane Jukića...” Njoj sam, dakako, u međuvremenu posudio da pročita i “Bosna i Hercegovina budućnost nezavršenog rata”. Nakon što ju je pročitala, u zaključnom dijelu njezinog seminarskog rada je ova moja visokointeligentna studentica kazala: “Jedan dio mene se opirao čitati ovu knjigu, a drugi je sretan što ju je pročitao...” Priveo sam tog dana kraju nastavu uz napomenu da je ova “intelektualna provokacija Lovrenovićem” u funkciji učenja kako je teško slušati drugačije

mišljenje, te da se moraju čitati i knjige i autori s kojima se unaprijed ne slažete. “Profesore, čitate li i Vi takve knjige”, uslijedilo je pitanje jednog studenta.

Nije ovdje ni mjesto ni vrijeme pisati opširnije o Lovrenovićevoj i Jergovićevoj novoj knjizi, izuzev je najtoplije preporučiti, ma koliko u ovoj zemlji bilo “doktora za zavičaj” (Bojan Bajić) koji misle da sve znaju o BiH i ma koliko znali malo i o njoj i o okruženju i Svijetu u cijelosti. Usput kazano, količina njihova neznanja o Svijetu, i mjestu BiH u njemu je tolika da je upravo poporcionalno i njihovo “palamuđenje” (opet Bajić) o onomu što im se čini da najbolje znaju. No, najgore je što ne znaju skoro ništa o samoj zemlji zvanj Bosna i Hercegovina, njezinoj izlomljenoj prošlosti i uzrocima nestabilne sadašnjosti, a još je gore što nisu spremni slušati drugoga i razumjeti mogući put ka kompromisu ili zajedničkoj integrativnoj osnovi ili osi oko kojeg bi se mogli okupiti svi ljudi čestita srca, ma koje vjere ili nacije bili, kako glasi jedna uobičajena u nizu floskula kojim se neoprezno barata. Znam da je takvima uzaludno preporučavati Ivanov sukus dugog i teškog bavljenja teškom zemljom i ljudima koji nerijetko izgledaju kao klovnovi ili luđaci na nekom novom Titaniku koji neminovno srlja u sante leda i tone. Dakle, samo osjećajnijim i čestitim ljudima, senzibiliziranim za sudbinu ove nesretne zemlje, preporučavam ovu, smijem reći, Lovrenovićevu potresnu politološko-povijesnu knjigu o BiH (Jergović je ovdje maltene “medij”), te da ti i takvi svaku od “Dvadesetjedne teze” o našim međusobnim nespo-razumima i zabludama čitaju pažljivo kako bi otkrilo indiskretno sugeriranje što bismo trebali činiti kako ne bismo za sva vremena ostali “crna mrlja” na europskoj zemljopisnoj karti.

Knjigu “BiH – budućnost nezavršenog rata” preporučavam, dakle, i zdravim i oboljelim u ovoj zemlji, ali u prvom redu mojim bivšim kolegama u medijima i sadašnjim iz svih bh. akademskih zajednica, onima koji nisu bespovratno odmakli u opsesijama cijepanja Bosne i Hercegovine po svaku cijenu, u srpskoj i hrvatskoj verziji, ili u tlapnjama o izgradnji “bosanske nacije-države”, u bošnjačko-bosanskoj sličnoj podvali prema BiH. Najkorisnije bi bilo, dakako, kada bi se Ivanov zdrav i utemeljen skepticizam mogao preseliti u

bh. parlamente, ali tomu se nije uskoro nadati. Bit će prije toga nužno da se u akademskim zajednicama u BiH otvoreno progovori o sljepilu i konformizmu, o kontraproduktivnom pristajanju na srljanje u povijesne reprize, u iluzije koje nudi “etno-rušilački princip” (Hagen Schulze) koji i porađa i drži u životu ideju o tri nacije-države na sve užem prostoru, pri čemu se dvije verzije opravdano zovu separatizmom, a treća, posve pogrešno, patriotizmom. U stvari, u BiH danas nema normalnog patriotizma, pod kojim bi se razumijevala tolerancija i kompromis, nego samo želja za nadmetanjem svoje volje drugima, kako u etno tako i u tobožnjoj socijaldemokratskoj verziji. Kad bolje razmislim pod relaksiranim i simpatičnim patriotizmom se danas u BiH smije podrazumijevati samo skepticizam Lovrenovićevega tipa, jer bi se iz njega kao takvoga, eventualno, mogla izroditi ideja racionalne, interesno utemeljene i europske Bosne i Hercegovine.

III

Bio sam prošlog tjedna i u Akademiji nauka i umjetnosti BiH, jer je predsjednik Odbora za sociološke znanosti, profesor Ivan Cvitković sazvao radnu sjednicu o stanju sociološke misli u BiH. Nisam izrijeком doticao Lovrenovićevu knjigu, ali se nadam da sam govorio i u njezinom duhu kada sam se založio – pri samom kraju sesije u ANUBiH – za manje patetičan, a više kritičan govor o nama samima, uključivo o bh. znanostima i akademskim zajednicama. Kazao sam da tragedija BiH, ma koliko bila velika, nije usporediva s 1789. godinom (godinom francuske građanske revolucije), niti, pak, s 1917. godinom (godinom Oktobarske revolucije), kako je tvrdio jedan uvaženi kolega, nego bi takvim čime mogla biti europska 1989. godina (kao godine velikih prijeloma), u kojoj je velika bh. tragedija tek fusnota. Nadam se da sam ovakvim tobož nepatriotskim pristupom slijedio duh knjige “Budućnost nezavršenog rata”...

S obzirom da sam za zbornik s ovog skupa već uradio referat pod nazivom “Trans-nacionalnost sociološke misli” u kojem sam prezentirao teme i sadržaje kojima se trebao baviti 35. kongres Njemačkog društva za sociologiju (vidjeti, također, Priloge na kraju

knjige), 9. prosinca u ANUBiH sam samo lapidarno provokativno ustvrdio kako se naša sociološka (i politološka) znanost jedva dotiče teme i sadržaja kojima se bave njemačke i europske kolege (pitanjima transnacionalnih transformacija, odnosno transnacionalnih socijalizacija (ili “pulsacija”, kako bi to rekao prof. Ivo Komšić), modernizacije i globalizacije, kompleksnim iskustvima EU glede djeljivog ili prenijetog suvereniteta, kompleksnim pitanjima identiteta i migracija, dakle suštinama novog europskog mišljenja i europskih integracija.

Ne željevši uvrijediti nikoga, ali ni poštjeti, citirao sam u ANUBiH prvu rečenicu iz “Filosofije palanke” Radomira Konstantinovića – “Iskustvo nam je palanačko”, što sam bio slobodan prevesti iz srpskog kao “provincijalno”. A ovdje već ne mogu odoljeti da ne dodam i nastavak tog čuvenog uvodnog pasusa iz “Filosofije palanke”, kada mudri profesor veli: “Ponekad, opasno je (i kažnjivo) reći to na uho palanačkoj oholosti; ponekada, međutim, ova reč ide do pojma sudbinskog: palanka je, kaže se, naša sudbina, naš zao udes. Nema niti može da bude promene. Historija nas je zaboravila, kao u nekakoj velikoj rasejanosti. Između sela i grada, ovako zaboravljen, svet palanke nije ni selo ni grad. Duh njegov, međutim, jeste duh između plemenskog, kao idealno jedinstvenog, i svetskog duha, kao idealno otvorenog...” (R. K., *Filosofija palanke, Otkrovenje*, Beograd, 2008., sedmo izdanje, str. 5.).

Potom sam se pozvao na njemačkog sociologa po imenu Bodo Weber koji je prije nekoliko godina sačinio studiju o stanju u našem visokom školstvu, koja je meni poslužila kao osnova za feljton u *Oslobođenju*. U toj Weberovoj studiji koja je svjesno i popriličito ignorirana u sve tri bh. visokoškolske akademske zajednice govorilo se, inače, vrlo kritički o etniciziranom, provincijaliziranom i srednjoškoliciziranom visokom školstvu. Sumnjam da se u međuvremenu stanje u ovoj izuzetno važnoj oblasti za opstanak svake, pa i bh. zajednice, ili zajednica, bilo što promijenilo nabolje. U svakom slučaju, meni su Weberove zavodljive sintagme poslužile da u ANUBiH postavim hipotezu o tomu da nam je sveukupna znanost, uključivo i sociološka i politološka, ne samo etnicizirana, nego da je i beskrajno provincijalizirana, dakle palanačka, govoreći jezikom “Filosofije palanke”...

Ne znam kako su ove riječi primljene kod svih sudionika ovog važnog skupa u ANUBiH, skoro potpuno medijski ignoriranog u sarajevskim i bh. medijima, ali sam vrlo sretan što su me razumjeli neke moje kolege, među njima i tako umni ljudi kakav je gospodin Hilmo Neimarlija, koji mi je izrekao i velike komplimente za moje kulturološko dopisivanje u bh. medijima u mojem ranijem životu. (Interesantno je da mi se pri tom učinilo kako čujem iste riječi koje su mi nedavno uputili profesori Čedomir Čupić i Milan Podunavac zbog pisanja u "Danasu".) Odgovorio sam profesoru Neimarliji da sam moje tekstove pisao upravo za takve misaone ljude kakav je on na kojeg su mi skretali pažnju i dok sam živio u Njemačkoj moji bošnjački prijatelji. S kolegom Dinom Abazovićem sam, inače, u Sarajevu razgovarao o zaštitnom prepoznavajućem znaku koji se zove "kultivirani govor" i o teškim temama, i dobro smo se razumjeli...

Ovdje je, vjerojatno, prilika da kažem kako sam po povratku u Zemlju i samo za godinu i pol dana postao bespoštedni kritičar ne samo svih isključivih etno-opcija u čijem je središtu isključivi etno rušilački princip nacije-države, jer takvu kritiku sam vršio i iz inozemstva, nego sam postao odbojan i prema svim kvazi-alternativama, dakle onima koje i nisu alternativa, nažalost, zbog čega, pak, upravo njihovi protagonisti šire o meni famu – "Mile se promijenio". Da, priznajem, postao sam u oslikanom lovrenovićevskom duhu skeptičniji i gorči, ali nadam se time i bolji a ne gori, u svakom slučaju bespoštedniji prema svim našim zabludama, ma od koga dolazile, uključivo i od tobožnje "ljevice". U šali bih rekao, nije do mene, na drugima je da se dedogmatiziraju kako bi uopće mogli misliti za sada nevidljive integrativne niti u pluralnom ambijentu, one koje bi nas mogle povesti ka Europi.

Zbog toga ću na samom kraju ovog mog "vremeplova" i kazati kako bih volio da se barem neki od mojih prijatelja i "s desna" i "s lijeva" pomjere čim prije iz svojih (do)sadašnjih teorijskih i političkih ležišta kako bi uz pomoć Lovrenovićevih i/ili sličnih intelektualnih provokacija počeli zajedno misliti putove i sredstva izlaska iz sveopće bijede i političke zapuštenosti Bosne i Hercegovine. Kao što je i iz priloženog vidljivo, ja sam svoj put ne-dopadanja i nepristajanja uz dominantne matrice i kulturološke modele u BiH

izabrao. Nadam se ipak da na tom srednjem putu neću ostati posve sam, da će taj neki srednji put postati integrativna osa mnogih dobronamjernih i čestitih ljudi u BiH. Jer, ne radi se samo o tomu da se Svijet dobro opiše, nego da se mijenja i promijeni, nije li nekako tako kazao Lovrenović, ili to bijaše, oprostite, Feuerbach?!

DEPO portal, 17. prosinca 2010.

14. AFERA WIKILEAKS

“Afera WikiLeaks” i nema po mojem mišljenju ozbiljnu konkurenciju u izboru za najvažniji političko-diplomatski događaj anno Domini 2010. Kako je znano, pod ovom aferom, ili je bolje reći skandalom, se misli nezamislivo velika količina provaljene povjerljive diplomatske prepiske između središnjice američkog diplomatskog života (State Department) i američkih ambasada i konzulata diljem Svijeta koja je počela “curiti” u javnost 28. studenog 2010. Zbog toga se i govori o ovom datumu kao “povijesnom datumu” (La Repubblica).

Sama jezična kovanica WikiLeaks govori o curenje povjerljivih informacija u formi enciklopedijskih slapova. A već i pri površnoj usporedbi s njom, sve ranije diplomatske afere i skandali u povijesti čovječanstva izgledaju kao mačiji kašalj. Otkrivene i dijelom već objavljene depeše pokazuju, također, američku diplomaciju u svom njezinom licemjerju. Pri tomu se ne bi, ipak, smjelo zaboraviti da se radi o najorganiziranijoj i najboljoj diplomaciji u cijelom svijetu.

Bivši hrvatski veleposlanik u Vatikanu i umirovljeni sveučilišni profesor Ivica Maštruko je primijetio: “WikiLeaks je demistificirao diplomaciju i pokazao hipokriziju koja vlada na tome području. Globalne komunikacije unose promjene u modernu diplomaciju koja treba biti servis građanima u inozemstvu.” (Obzor, 18. 12. 2010.) Drugi govore i o “diplomatskom cunamiju” i o “11. rujnu svjetske diplomacije”, kako se izrazio, primjerice, talijanski ministar vanjskih poslova Franco Frattini. Nekima se, dakle, učinilo da je “afere Wikileaks” po političkim posljedicama moguće usporediti i s “11. rujnom”, ma koliko u recentnim zbivanjima (još) nema mrtvih glava.

Smije se, vjerujem, već u uvodu kazati kako su događaji od prije 20 godina koji se podrazumijevaju pod sintagmom “pad željezne zavjese” srušili mit o “kremljologiji”, a da je “afera WikiLeaks” demistificirala mit o “washingtologiji”. Vjerojatno su zbog toga čitatelji čuvenog

američkog magazina “The Time” i izabrali osnivača organizacije WikiLeaks Juliana Assangea uvjerljivim brojem glasova (382.020) za “osobu godine” u 2010., pri čemu nije nezanimljivo što se na drugom mjestu našao turski premijer Tayyip Erdogan (233.638), na trećem Lady Gaga (146.378), dok se prošlogodišnji lauerat, američki predsjednik Barack Obama spustio na šesto mjesto (27.478), s 15 puta manjim brojem glasova od Assangea.

I

“We open governments” glasi moto organizacije WikiLeaks koja nudi na svojem internet portalu najstrože tajne o radu vlada i država kako bi se “njihov rad učinio transparentnim”. Predočiti javnosti tajne vladine akte i podatke, uključivo ili u prvom redu diplomatske depeše je, dakle, temeljni smisao postojanja organizacije WikiLeaks. Ona o sebi tako govori i istodobno nudi javnosti po prvi put otključane, do sada strogo čuvane informacije i komunikacije. WikiLeaks nudi ni manje ni više nego kriptozštićene tajne u radu diplomatskih i obavještajnih službi, u prvom redu američkih, a to je ravno povijesnoj senzaciji. Time i tako znanstvenici više i ne moraju čekati 30 ili 50 godina koliko se u pravilu čuvaju ove vrste informacija u državnim arhivama.

Podrazumijeva se, dakle, da sve što stoji na raspolaganju ovim modernim “cyber-partizanima” bude dostupno i zainteresiranoj stručnoj i najširoj javnosti, primjećuje njemački tjednik za kulturu i društvena pitanja Die Zeit (Wahrheit ist eine Waffe. Über die Moral der Internetpartisanen: Sind sie einfach nur Verbrecher oder doch Aufklärer?, Zeit Online, 12. 12. 2010.).

Važno je kazati, također, kako WikiLeaks pristupa objavljivanju tajnih informacija i dokumenata tek poslije detaljnih provjera i nakon što se potvrdi plauzabilnost kriptozštićenih, dakle, šifriranih materijala. U pravilu, ovi moderni kriptolozi kakvi su i Julian Assange i suosnivač WikiLeaksa John Young vjeruju da je stvarna demokracija moguća tek ako su građani dobro obaviješteni, zbog čega i jeste nužno provaliti najstrožije državne tajne svih, pa i demokratskih država.

“Istinu objelodaniti pripada najmoćnijim motivima naše zapadne kulture”, prokomentirao je Die Zeit, pozivajući se u istom dahu i na Artistotela (“Svi ljudi streme ka istini.”), Heideggera (“Istina će biti otkrivena.”) i Lenjina (“Znanje je moć.”). Uostalom, ne smije se zaboraviti kazati da su motivi potrebe za istinom i javnošću, čisti idealizam a ne koristoljublje, bili u osnovi epohalne krađe koju je izvršio 22. godišnji američki vojnik Bradley Manning kojemu sada prijete doživotna zatvorska kazna. “Želim da ljudi znaju istinu”, napisao je Manning na Facebooku prije nego što je pokupio četvrt milijuna tajnih akata sa servera američke vlade, duboko razočaran njezinim ponašanjem u Iraku gdje je doživio kako SAD isporučuju iračke disidente iračkoj policiji.

U liberalnim krugovima se zbog toga i govori o “internet partizanima” kao “savjesti čovječanstva”, zbog čega se Julian Assange u velikom dijelu zapadnog svijeta i ne smatra “kriminalcem” nego herojem, zbog toga su i uslijedili apeli i demonstracije njemu u korist, sve do toga da se govori i o potrebi uspostave tzv. internet etike u internet-eri. U konačnici, i u ovom kontekstu se ovo što je uradio Wikileaks s razgolićavanjem američke diplomacije slavi kao novi tip revolucije. Međutim, ako je “istina oružje” onda se, dakako, i idealistima, a ne samo pragmatičarima postavlja ključno pitanje prioriteta: istina ili sigurnost? Odgovor je sve drugo samo ne jednostavan, pri čemu ne pomaže mnogo – kako to čini Die Zeit pozivanje na Immanuela Kanta (Što mogu znati?; Što trebam činiti?; Čemu se smijem nadati?), jer se pitanje naših spoznajnih mogućnosti ne može odvojiti od našeg djelovanja. Naša budućnost je ovisna, naime, i od dostatnog znanja i od pravilnog djelovanja, pa mjera stvari ostaje nerazriješivom mukom i za “Wikileaks-partizane”.

S obzirom da imam pojma o diplomaciji kao struci i pozivu, manje zbog toga što sam se kratko u životu bavio diplomatskom profesijom a više zahvaljujući tomu što predajem studentima ovu “fenomenologiju”, usuđujem se primjetiti kako je najintragantnije u cijeloj ovoj aferi što je nekolicina hrabrih “kriptologa” razgolitila najmoćniju svjetsku silu i njenu upletenost u sve moguće skandale

ovoga svijeta, uključivo u one s povredama ljudskih prava i u građanske ratove. Zbog toga vrlo cijenim umjesna pitanja koje je postavio Die Zeit povodom ovog svjetskog skandala prvoga reda važnosti. Nije riječ samo o “istini kao oružju” i o “moralu internet-partizana”, nego u konačnici: “jesu li oni zločinci ili prosvjetitelji?” U svakom slučaju, nedvojbeno je riječ o ludo hrabrim “cyber-gerilcima” koji su “provalili” saznanja kojima raspolaže najskuplji obavještajni stroj svih vremena, dakle mega-kompjutor National Security Agency skriven šest katova ispod zemlje u NSA-bunkeru u saveznoj državi Maryland. Pri tomu su se “Wikileaks-partizani” vodili maksimumom “tajna je opasna (po sebi), a znanje je prosvjetiteljsko”, čime je i utrput tzv. de-konspiraciji nasuprot konspiraciji u svjetskoj diplomaciji i politici. Neće li, ipak, biti riječ o prosvjetiteljima?

II

Na raspolaganju WikiLeaksu stoji, dakle, ukupno 251.287 dokumenata-depeša koje je ukrao Bradley Manning, od kojih je više od 100.000 klasificirano, oko 133.000 nesređeno, dok je njih 15.000 s oznakom “secret” ili “top secret”. Sve se one bave vanjskopolitičkim ili međuvladinim poslovima, ljudskim pravima, ekonomskom suradnjom ili terorizmom. U fokusu više od 15.000 klasificiranih depeša je Irak, više od 11.000 Turska, više od 10.000 Iran, više od 9.500 Izrael, više od 8.000 Kina, više od 7.000 Afganistan, što sve zajedno i ne svjedoči o drugomu nego o prioritetima američke vanjske politike u posljednjih nekoliko godina. U stvari, najstarija WikiLeaks depeša potječe iz 1966. godine, piše Der Spiegel, a većina iz posljednjih šest godina, zaključno s veljačom 2010. godine.

Provaljene depeše su, uz izvjesnu obradu i zaštitu, dostupne zapadnoj javnosti, naime, i putem pet velikih, možda i najutjecajnijih printanih medija u zapadnom svijetu (Le Monde, The New York Times, The Guardian, El Pais i Der Spiegel). Spomenuti listovi su, logično, svojevrsna logistička podrška i životna garancija Julianu Assangeu. Spekulira se, pak, kako su diskovi s kompletnom arhivom pohranjeni i na niz drugih mjesta. U ovim listovima se, dakle, može čitati mnogo od onoga što se moralo čekati polja stoljeća ili

onoga za što se do jučer moralo ići u strogo čuvane arhive i tražiti posebne dozvole. Primjerice, magazin Der Spiegel je već objavio specijalno izdanje: “Razgolićena super-sila. Američke tajne depeše (Die enthüllte Supermacht. Amerikas Geheim-Depeschen, Special Heft 01/2010), dok se u redovitom prosinačkom broju (No. 50/2010) naširoko raspreda o “Borbi za mrežu. O sporu o slobodi mišljenja oko cyber rata (Kampf um das Netz. Vom Streit um die Meinungsfreiheit zum Cyber-Krieg). U objavljenim depešima u Spiegelu, i drugim pobrojanim listovima, su u pravilu izuzeta imena i druge indicije koje bi mogle ugroziti sigurnost fizičkih lica, dok se u nekim slučajevima odustalo i od njihova objavljivanja, jer bi takve depeše mogle dovesti u pitanje američku nacionalnu sigurnost ili sigurnost američkih partnera u svijetu.

Na našim kisocima se, inače, i dalje uporno kisele naslovnice dnevnih i tjednih novina koje se površno bave “aferom WikiLeaks”. U tim i takvim tiskovinam se ili likuje ili moralizira poput je li ova afera više štetna ili više sramotna? U isto vrijeme se u ozbiljnim svjetskim medijima o aferi WikiLeaks raspravlja kako je pokazano stručnije i kompleksnije. Pri tomu mi se čini vrijednim ukazati i na to kako vodeći njemački dnevni list “Süddeutsche Zeitung” (SZ) uočava da se u WikiLeaksovom razotkrivanju američke diplomacije radi i o ružičanju diplomacije kao profesije, utemeljene na licemjerju, dakle na rukoljubu u javnom ophođenju i nemilosrdnom analiziranju i špekuliranju, pa i spletkarenju i ogovaranju po povratku s prijema u diplomatskom koru u zaštićene prostore veleposlanstava i konzulata. WikiLeaks-dokumenti, piše SZ, prosto ogoljuju diplomatsku profesiju i čine je nemogućom za obavljanje u budućnosti.

Da li je baš tako. Ili je više u pravu profesor Maštruko koji, također, govori o hipokriziji u američkoj i svjetskoj diplomaciji, ali daje i metodološki napatuk kako “globalne komunikacije unose promjene u modernu diplomaciju” i da bi ona u budućnosti trebala daleko više biti nego što je sada “servis građanima u inozemstvu”. I američka, moćna kakva je, unatoč tomu što je trenutno razgolićena i ponižena, i naša, takva kakva je, skoro pa nikakva...

III

Još interesantnije je ono o čemu se čuveni profesor s Princetona i vodeći svjetski bioetičar Peter Singer zapitao u njegovoj redovitoj kolumni za Project Syndicate “The Ethics of Life”: Je li javna diplomacija (uopće) moguća? (Peter Singer, *Is Open Diplomacy Possible?*, www.project-syndicate.org, 13. 12. 2010.). Singer misli, naime, da je Julian Assange s ovim što je uradio samo slijedio ideju američkog predsjednika Woodrow Wilsona o javnoj diplomaciji. No, je li to baš tako?

Prije odgovora na pitanje je li javna diplomacija uopće moguća, mora se kazati o Peteru Singeru barem par riječi. Danas ga se smatra “revolucionarom zapadne etike”, ali ga se samo prije desetak godina i u zapadnim zemljama zvalo “ozloglašeni glasnikom smrti”, “čovjekom koji bi ubijao hendikepirane bebe”, etc. No, unatoč protestima i objedama Singerove su knjige postajale sve od reda bestseleri, posebice “Oslobođenje životinja”, koja se pojavila 1975. godine i do sada se prodala u više od milijun primjeraka. U ovoj knjizi Singer propovijeda jednakost čovjeka i životinja, odnosno pledira da se obje vrste mjere po njihovim “kognitivnim sposobnostima”. Singer se gadi “žderanja životinjskog mesa”, ne nosi cipele od životinjske kože i, konzekventno njegovoj teoriji, govori “o većoj šteti od ubijanja zdravog šimpanze nego teško duhovno oboljelog hendikepiranog djeteta”. Peter Singer u više od 20 knjiga i ne radi drugo nego “logikom bez srca” opisuje zašto ljudska prava i dostojanstvo priznaje samo onim ljudima koji “raspoložu sviješću”.

U njegovom glavnom djelu “Praktična etika” Singer se poziva na filozofsku utilitarističku školu koja je svaku radnju cjenila po tomu da li ona povišuje sreću što je moguće većeg broja individuum. Singerova “novina” je, dakle, što isti kriterijum primijenjuje i na životinje i na ljude i što ne govori o sreći nego o interesima pojedinaca. I, posve otvoreno, po njemu “više zaslužuju život vitalni konji ili pacovi nego ljudi koji su pali u komu, koji – po osnovu njihove patnje – ne raspoložu više ni sviješću ni vlastitim interesima”. Iz ove pozicije je posve logično Singerovo zagovaranje eutanazije i ubijanja

“neuspjelih poroda”, te, u krajnjem, eksperimentiranje s embrionom. U najkraćem, Peter Singer propovijeda “revoluciju etike”, odnosno davanje odgovora na pitanje “koju vrstu života želimo nastaviti, a koju ne”. Revolucija etike – po Singerovom iskazu – sastavljena je iz mnogih “izbrušenih ploha”, a počinje možda već s definicijom smrti mozga kao smrti čovjeka, u čemu leži otklon od predstave da je svaki dišući, topli ljudski organizam jednako vrijedan. Ne vrijede više odgovori koje nam je nudila “stara etika” naglašava Singer jer već dugo svakodnevno u bolnicama zapadnog svijeta “padaju odluke” o životu i smrti po kriteriju “životnog kvaliteta..., a ja plediram samo za to da mi o tomu otvoreno govorimo”.

Peter Singer ne vjeruje “da nam je Bog predao na kamenoj tabli moralne zakone”, nego je uvjeren da se “moramo osloniti na sebe i na razum”, kako bi razvili što je moguće konzekventnije stajalište po svim osjetljivim pitanjima. Na najkontroverznije pitanje današnjice – dozvoliti ili ne eksperimente s embrionima, Peter Singer odgovara: “Moralno nije ni važno da li je embrion već ljudsko biće ili ne, nego je pravo pitanje koje sposobnosti i osobine embrion ima, jer tek na osnovu ovoga zasniva se njegov moralni status”. Singer nema “moralne probleme” s usporedbom “ljudskog embrija” s bakterijom ili biljkom krompira, a bitnu razliku vidi jedino što prema embrionu emotivan odnos imaju njegovi “tjelesni roditelji”. Peter Singer razumije da većina ljudi ne dijeli njegovo mišljenje, te da postoje izvjesne organizacije, primjerice američka udruga “Not Dead Yet”, koje ga smatraju “najopasnijim čovjekom na zemlji”. Pa, ipak, ostaje pri stajalištu: “Ako imate mogućnost života sa ili bez invalidnosti, smisleno se odlučiti za potonje”! U intervju za magazin Der Spiegel prije osam godina je kazao kako je konkurencija za titulu “najopasnijeg čovjeka na zemlji” u međuvremenu postala izuzetno velika. Mislio je, dakako, na Osamu bin Ladenu, a ne na Juliana Assangea.

Ova velika ekskurzija u bioetička pitanja se učinila potrebnom kako bi se stekla predodžba o bio-etičaru Peteru Singeru koji se zapitao ovih dana da li je osnivač WikiLeaksa djelovao u duhu nekadašnjeg američkog predsjednika Woodrow Wilsona koji se smatra ocem ideje “javne diplomacije”, kako veli Singer, mada bi bolje bilo govoriti o

“otvorenoj diplomaciji”. Za upućene, u svijetu se danas i ne govori u ozbiljnim raspravama o specijalnim ili propagandnim ratovima nego o “new public diplomacy”, vidjeti što o tomu kaže Josef S. Nye u prilogu za Project Syndicate, ali to i nije isto što “javna diplomacija”. Spomenuti američki predsjednik W. Wilson je za našu priču važana kao autor čuvenih “Četrnaest točki”, koje su bile glavni dio njegova govora na Pariškoj mirovnoj konferenciji, 1918. godine. Danas na Princetonu je W. Wilson nezaobilazna ličnost, po njemu se zove i čuvena škola međunarodnih odnosa, pa Peter Singer podsjeća s razlogom na prvu od 14 Wilsonovih točaka, koja glasi: “Moraju se zaključivati javni mirovni ugovori, jer potom posve sigurno više neće biti privatnih radnji i odluka na međunarodnoj razini, nego će diplomacija dospijevati sve više na svjetlo dana.” Je li to ideal kojega moramo (i danas) ozbiljno uzeti na znanje i je li osnivač WikiLeaksa radio u duhu Woodrow Wilsona”, zapitao se Singer.

Usput kazano, jedna od 14 Wilsonovih točaka odnosila se i na ugovorno osnivanje Lige naroda (1919-1946) neuspješne preteče Ujedinjenih naroda, prve međunarodne političke udruge koja nije prošla, nažalost, ni ratifikacionu prepreku u američkom Senatu. Od ideje “javne diplomacije” je sam W. Wilson odustao već tijekom Pariške konferencije i tako što je vodio tajne pregovore sa svojim partnerima. Po mnogima, tajnost i jeste neminovna suština procesa diplomatskog pregovaranja kako bi uopće moglo doći do nekog bitnijeg pomaka u pregovorima o kompliciranim ugovornim materijama. Pa, ipak, Wilsonova ideja o javnoj diplomaciji mnogima je nedosanjani ideal, onima koji pretpostavljaju da bi transparentnost u radu vlada smanjila broj manipulacija, korupcije i drugih zlouporaba u unutarnjoj i međunarodnoj politici. Po Singerovom razumijevanju, u demokratskim zemljama se saznanja o radu vlada podrazumijevaju već po sebi, ali i u nedemokratskim zemljama moraju ljudi imati pravo saznati istinu o mjerama njihove vlade. Pa, ipak, nužna su i ograničenja, upozorava Singer, koji ne bi volio da WikiLeaks ne objavljuje depeše u kojima se radi o tomu da diplomate izvještavaju svoje pretpostavljene o urotama u nekoj zemlji. Drugim, riječima, koliko god ideja “javne diplomacije” bila zamamna, “u svijetu u kojem živimo ona se ne može

uvijek i sasvim sprovesti u djelo”. Ali, mogli bismo se makar pokušati “približavati ovom idealu”, zaključuje Singer.

Kada vlade svoje građane ne bi tako često razočaravale, bilo bi manje potrebe za tajnama, kao što bi bilo i poticaja za boljim ponašanjem ako bi šefovi država znali da se ne smiju osloniti na to da mogu javnosti ostaviti u mraku glede njihovih poslova, primjećuje Peter Singer. Otuda je za žaljenje što će najvjerojatniji rezultat nedavnih otkrića biti strože restrikcije kako bi se spriječila daljnja otkrića, ali nadajmo se da je u novoj WikiLeaks-eri takav cilj nedostižan, poručio je čovjek koji se smatra “revolucionarom zapadne etike”. Nadajmo se...

DEPO portal, 24. prosinca 2010.

15. BH. FEREDŽA NEZNANJA U ZRCALU IDEJA JOHNA RAWLSA

Pokojni američki filozof John Rawls (1921-2002) zaslužio je epitet jednog od najznačajnijih teoretičara 20. stoljeća, misle njegovi brojni poštovatelji. Autor je na stotine rasprava objavljenih prvo u stručnim časopisima pa potom u knjigama, te dvije originalne i nezaobilazne knjige “Teorija pravičnosti” (*A theory of justice*, 1971.) i “Politički liberalizam” (*Political Liberalism*, 1993.). Upravo s njima u vezi ispisane su čitave filozofsko-političke biblioteke u zapadnom svijetu i, srećom, poneke dobre studije i kod nas. Rawlsovima idejama slobode i pravičnosti se kompetentno bave, naime, i naši sveučilišni profesori, primjerice dr. Asim Mujkić i dr. Ivo Tomić. Potonji me je nedavno u Akademiji nauka i umjetnosti BiH i podsjetio na moj tekst povodom Rawlsove smrti, objavljen u KUN-u pod uredničkom palicom senzibilne urednice za filozofiju Angeline Šimić.

Ne treba, na žalost, ni spominjati, u bh. povijesno izlomljenom i postratnom autoritarnom i totalno podijeljenom društvu, i istoj takvoj (akademskoj) javnosti, u prvom planu nisu ideje pravde i pravičnosti, nego neke druge. Socijalno-liberalne ideje su potisnute etničkom bukom i bijesom ili izgubljene negdje u tranzicijskim bespućima. Na to se nerijetko nervozno i tvrdoglavo reagira hipostaziranjem i apsolutizacijom socijalno-liberalne, građansko-parlamentarne i multi-etničke ideje kao jedinog izlaza iz bh. povijesnih zapretnosti. Ma koliko mi i osobno bile takve ideje bliske i zavodljive, ne mogu ne primjetiti kako se pri tomu zaboravlja samo “sitnica” da je u totalno podijeljenim društvima, kakvo je naše, bilo koji čisti model političke kulture, a pogotovu socijalno-liberalnog tipa nesprovodiv, i time neadekvatan te mora sačekati bolja vremena. I dok čekamo da nešto takvo bude moguće, vrijedi se podsjetiti Lijphartovih ideja o konsocijaciji kao mogućem izlazu podijeljenih društava iz faze nestabilnosti u faze stabilnosti, dakako pod uvjetom da to uistinu žele

političke elite, ali se ne smiju zaboraviti ni Rawlsove ideje pravičnosti kao političke korektnosti, vidjet ćete i zašto...

I

John Rawls se rodio 1921. godine u Baltimoru, studirao je na Princetonu i Oxfordu, bio je dugogodišnji profesor na Harvardu, a umro je u jesen 2002. godine u Lexingtonu, u saveznoj američkoj državi Massachusetts. Skroman i nenametljiv, za kolege, studente i njegove brojne doktorante bio je samo “Jack”. Upravo na jednoj konferenciji o njegovom životu i djelu u Kaliforniji 1995. godine je doživio prvi iz serije moždanih udara koji su ga dijelom učinili invalidom. No, nije se predavao. U posljednjih sedam godina pred smrt izašlo je prerađeno izdanje njegove “Teorije pravičnosti”, kao i skraćeno “popularno izdanje” ove knjige, a djelomično je uspio prirediti za objavljivanje i “harvardska predavanja”, te dijelove njegove isto tako čuvene prepiske, između ostalih i s Jürgenom Habermasom. Ostalo mu je našao – požalio se prijateljima pred samu smrt što sva svoja “harvardska predavanja” nije uspio prirediti za objavljivanje u cijelosti. No to će, ako već nisu, učiniti njegove harvardske kolege, ili pak prijatelji i poštovatelji njegova lika i djela. Takvi, primjerice, kakav je i profesor Brunkhorst sa Sveučilišta u Flensburgu koji tvrdi da je Rawls bio “najvažniji politički filozof” prošloga stoljeća. Rawls je cijeli život proveo u kritičkom diskursu sa idejama “velikih moralista” poput Aristotela, Hobbsa, Locka, Kanta, Rousseasa, Milla, Hegela, pa i Marxa, sa svim relevantnijim filozofima koji su promišljali fenomen pravde i pravičnosti. Zanimala ga je ne samo ontološko utemeljenje ideje pravičnosti nego i mogućnost ugovorom utemeljene pravičnosti u modernom društvu.

Kaže se često kako je John Rawls pokušao pomiriti anglo-saksonsku tradiciju političkog liberalizma sa suštinom ideje socijaldemokracije i egalitarizma. Rawlsova teorija pledira, u stvari, za prevazilaženje makar najgorih oblika nejednakosti, jer i oni koji su na najnižoj točki socijalne ljestvice moraju imati izgleda na sva prava, šanse i zaradu koja omogućuje život dostojan čovjeka. U jednu riječ, Rawls se bavio osjetljivim pitanjima (ne)moralna u modernom zapadnom društvu.

Rawls je u glavnom njegovom djelu “A theory of justice” pokušao razviti model pravičnosti kao *fairnesse*, to jest korektnosti. Naime, temeljna ideja ove knjige koja se po važnosti i poticajima poredi sa Hobbovim “Leviathanom” ili Rousseovim “Društvenim ugovorom” jeste da građani i građanke mogu prihvatiti određenu društvenu strukturu samo pod pretpostavkom da je osjećaju pravičnom, odnosno ako društvo garantira svojim građanima princip striktno jednake raspodjele prava i sloboda, kao i zadovoljenje osnovnih socijalnih potreba, kada su već bogatstva raspoređena onako kako su raspoređena.

Mislim kako za ovu Rawlsovu i uopće temeljnu humanističku ideju nema skoro nikakve šanse u užasima tranzicijske skorijejšine koja dominira u svim dijelovima Bosne i Hercegovine. I nitko se previše zbog toga i ne sekira, posvuda se razmišlja logikom većine i manjine, “mi” i “oni”, ne umijemo pojmiti zaštitu “manjinskog” kao vlastitu mjeru pravde i pravičnosti, umijemo samo tražiti za sebe, a ne i zaštititi druge. I time su politička i socijalna neosjetljivost poprimile stravične razmjere...

II

Rawlsova “A theory of justice” usporediva je, svakako, po duhovnoj snazi s Popperovim “Otvorenim drušvom i njegovim neprijateljima”. U “Teoriji pravičnosti” je Rawls, pored ostalog, na novi način definirao status političke filozofije i grupi ideja koje se vrte oko koncepta liberalizma pridao centralni status. Rawls je, u stvari, na tragu Kantovih kategoričkih imperativa, pokušao primjeniti konstruktivnu tehniku “liberalnog demokratskog stanja” koje svojim članovima osigurava temeljna prava i više ili manje jednake šanse. Ovdje, naravno, nije primarno važno ima li za sada igdje na svijetu takvih “demokratskih stanja” koje konstruira Rawls, koliko je važno što Rawls govori o “feredži neznanja” i o potrebi da se svakoj osobi bez obzira na rasu, socijalnu i ekonomsku poziciju u jednom društvu, moraju osigurati dva temeljna principa pravičnosti. Prvi je opće poznati princip zapadne moderne oličen u garanciji “temeljnih prava”, slobodi mišljenja i kretanja, slobodi vjeroispovijesti, etc.,

a drugo “temeljno pravo” je sadržano u “jednakosti prilika”, što se smatra samim temeljem političkog liberalizma. Rawls se zalaže, u krajnjem, za osiguranje “društvenog stanja” koje bi ugovornim mehanizmima onemogućavalo da jači (ili bogatiji) podjarmljuju slabije (ili siromašnije).

Iako je kritiziran u mnogim debatama kako je stvorio filozofsku osnovu za redistribuciju društva obilja, Rawls se u biti ne bavi “redistributivnim pitanjima”. U “Političkom liberalizmu” precizirat će u diskusiji o liberalizmu i pravednosti još jasnije do čega mu je stalo. Ne radi se samo o garanciji temeljnih prava i osiguranju šansi na jednakost, nego i osiguranju mogućnosti za ozbiljenje ideje razumnosti, ideje suštinske opće suglasnosti, te ideje autonomije i aktivne uloge građanina. Rawls ideju razumnosti definira kao sposobnost pojedine osobe, bez obzira na njene kulturološke korijene, da surađuje politički sa osobama iz kruga drugih kultura, te da te kulture uvažava onakvim kave one jesu. Iz toga prozilazi da primjerice socijalist i kapitalist mogu imati “zajedničku zemlju”, dok je liberal i fundamentalista, bilo koje vrste, ne mogu imati. Iz ove ideje prozilazi i Rawlsova “druga neophodnost”, naime ideja načelne opće suglasnosti koja omogućuje, u suštini, građenje mostova među kulturama, te u krajnjem ugovorno i zakonsko reguliranje različitih oblasti u jednom društvu. A ideja autonomije aktivnog građanina podrazumijeva njegovo aktivno učešće u javnim debatama i u zakonodavnom procesu, te mogućnost i da ostane u okvirima vlastite autonomije. Čitatelj će se, možda, ovdje bez napora prisjetiti i modela civilne kulture Almonda i Verbe o kojima sam pisao u prethodnim kolumnama...

III

Uobičajeno se kaže da se učinci nekog djela mogu mjeriti reakcijama “njegovih neprijatelja”. Tako je i Rawlsova “Teorija pravičnosti” dočekana od strane desno-konzervativnih mislilaca kao krivac za posvemašnje bolesti tadašnjih zapadnih društava, a sam Rawls je u ovoj verziji ispao “šestdesetosmaš”, što on nije bio. Slično je 20 godina poslije dočekana i njegova knjiga “Political Liberalism”, pa će

mnogi tzv. neoliberali s prezirom govoriti o Rawlsovom navodnom liberalizmu i posprdno o njegovoj “teoriji pravičnosti”, a smetat će im, zapravo, Rawlsov izoštreni sluh za uočavanje povezanosti sudbine demokratskih sloboda i šansi za jednakost sa sudbinom liberalnih društava.

Na njihovu žalost, John Rawls se upravo danas nakon sloma neoliberalnog koncepta u formi svjetske financijske i gospodarske krize smatra jednim od najvažnijih novoutemeljitelja političkog liberalizma, a njegova “Teorija pravičnosti” još važnijom nego što se učinila prije 40 godina u vrijeme njezinog prvog pojavljivanja. Jer, Rawlsova teorija postavlja temeljna pitanja, poput onog mogu li zapadna društva ostvariti projekt “demokratske jednakosti”, te sugerira ako takvo što ne uspiju unutar sebe, i globalno, tada im i ne preostaje do razvijati model “elitne demokracije” i “fundamentalističke metafizike”, što s modelom “demokracije i jednakosti”, naravno, nema blage veze. John Rawls je, inače, u posljednoj deceniji njegova života samo logično razvio “teoriju pravičnosti” u teoriju međunarodnog prava i globalne pravičnosti.

Profesor filozofije na Goethe univerzitetu i direktor čuvenog Instituta za socijalna istraživanja u Frankfurtu, dr. Axel Honneth, koji mi je svojedobno pomogao u uspostavljanju kontakta s Habermasom, tvrdi da se “značenje filozofa koje je iznjedrilo 20. stoljeće mjeri ne na posljednjem mjestu njihovim doprinosom moralnom civiliziranju epohe obojene totalitarizmom i barbarstvom”. A među tim autorima se “izdvaja upravo na jedinstven način” John Rawls, jer je “političku filozofiju nakon Drugog svjetskog rata ne samo promijenio nego revolucionirao”. Ovdje onomu tko potječe s Balkana bez napora padaju na pamet, dakako, oni filozofi i poslenici duha iz zemalja bivše Jugoslavije koji su završili u dogmatizmu, “totalitarizmu” ili u “barbarstvu” s nacionalnim predznakom, za što još uvijek ne znaju da se stide, a to u široj javnosti, nažalost, nije ni pojmljeno kao sramota!

Profesor filozofije na Columbia univerzitetu u New Yorku Thomas W. Pogge, inače Rawlsov doktorand i prijatelj, uočava, pak, kako je pojava Rawlsove “A theory of justice” bio nevjerojatno važan događaj za “samorazumijevanje filozofije 20. stoljeća”, jer je Rawls pokazao

da se filozofija ne bavi sama sobom, s njezinim samopostavljenim pitanjima, nego da se može baviti “temeljno i kreativno i s pitanjima koje svaki obični građanin sam sebi postavlja”. Posljedica takvoga pristupa je da su nakon ove knjige mnogi shvatili da se “ponovo isplati filozofiju čitati, studirati, predavati, pisati”! Tomu dodajmo, ako bi Rawlsova zasluga bila samo to imao se “rašta i roditi”, no njemu duguju slobodnomisleći ljudi diljem svijeta mnogo, mnogo više...

IV

Vratio sam se, dakle, na vlastiti tekst o Rawlsu iz studenog 2002. i zapanjeno primijetio kako smo se u našim demokratskim tranzicijama u međuvremenu još dalje odmakli od ideja slobode i pravde, pritješnjeni i/ili okupirani neriješenim etničkim i državno-tvornim problemima u postdaytonskoj BiH. A ako već nismo uhvaćeni u etnokratske zamke straha i zazora od onih drugih, strahujemo od promjena, čime i ostajemo zarobljeni u status quo i podložni sitnoj korupciji i manipulaciji, bez ikakve stvarne alternative ovom bezizlazu.

Čitatelji znaju – nadati se da ja ne plediram za dominaciju etničkog nad liberalno-građanskim modelom, niti sam u katastrofalnoj podjeli zemlje na tri odvojena etnička društva osobno sudjelovao. No, ne mogu kritizirati samo etnokrate što u biti dobro rade svoj posao, gledajući iz njihova kuta, nego i tzv. alternativu, jer je nerijetko bez dovoljno sluha za manjinsko i etničko, čime je i prisiljena na trule kompromise s “crnim vrazima” kako bi se dočepala vlasti, samo vlasti radi. Prosto se mora biti pošteno i gledati otvorenih očiju na užasnu bh. zbilju, pri čemu je najgore što joj se ne nazire skorašnji kraj. Izlaz jeste u euroatlantskim integracijama, ali do njih se može jedino doći ako se u BiH počinje praktcirati novo europsko mišljenje koje podrazumijeva kulturu političkog sporazuma i dogovora, dakle kompromisa i uvažavanja drugosti, a ne kultura “nadbijanja”, kako bi to lucidno kazao Ivan Lovrenović za dominantni politički stil i etnokratske i tobož alternativne scene...

Zbog toga se i zalažem, prvo za dedogmatizaciju naše političke i društvene misli i pragme, uvjeren kako u totalno podijeljenoj zemlji, u BiH takvoj kakva jeste nastala u proteklih 20 godina (“dvostruki udar izvana” i “trostruki udar iznutra”, kako bh. nesreću volim nazivati ma koliko se to nikomu ne sviđalo), tek treba domisliti model političkog organiziranja i političke kulture koji bi uključivao i liberalno-etičke i etničke komponente. O iznuđenom mješovitom modelu je govora koji podrazumijeva i konsocijacijska i klasična parlamentarna rješenja. Otvoreno plediram, dakle, za model političke kulture u kojem bi bilo mjesta i za konsocijacijski model Arendta Lijpharta i za ideje pravde i pravičnosti Johna Rawlsa. To bi bila, uostalom, sama bit novog europskog mišljenja, primijenjena našim uvjetima. Je li takvo što previše očekivati i je li nemoguće?

DEPO portal, 3. siječnja 2011.

16. OSMANLIJE PONOVO JAŠU NA BALKANU

Iz obilja intrigantnog materijala o “WikiLeaks aferi” u specijalnom izdanju hamburškog magazina “Der Spiegel” mene je tijekom božićno-novogodišnjeg boravka u Njemačkoj ponajviše zainteresirao sadržaj i ton izvještavanja američkih diplomata o velikoj europsko-azijskoj zemlji na Bosforu, članici NATO-a i oficijelnom američkom prijatelju. Turska je u velikom unutarnjem previranju i gaji nezdrave predodžbe o svojoj budućoj misiji u Europskoj uniji, te imperijalne snove, pri čemu se najzanimljivijim čine snovi o Balkanu, moglo bi se zaključiti na osnovu američkih diplomatskih izvješća u Spiegelovoj obradi.

U ovom Spiegelovom specijalu od 150 strana Turskoj je, dakako, moglo pripasti tek nekoliko stranica (38-40), ali je i iz njih razvidno kako su u američko-turskim odnosima nastupile teškoće, kako je Americancima aktualna ophodnja s NATO-partnerom Turskom poprilično neprijatna. Američki diplomati, naime, u njihovim diplomatskim depešama izvještavaju o velikoj korupciji u turskom društvu, o gospodarstvu koje funkcionira “i po babi i po stričevima”, i o “vrlo škakljivim turskim velikosilničkim vizijama”, kao i o Tayyipuu Erdoganu kao “ignorantnom islamisti”. U specijalu pod naslovom “Osmanlijski velikosilnički snovi na Bosforu” (Turkei: Osmanische Grossmachttraume am Bosphorus) su, dakle, vodeći turski političari, i Erdogan i Gül i Davutoglu, prošli k’o bosu po trnju. O korumpiranom društvu sličnom našem je riječ, s tim što tursko gospodarstvo cvijeta a naše umire, saznaje se iz Spiegelova dossiera “Razgoličena super-sila. Američke tajne depeše” (Die enthüllte Supermacht. Amerikas Geheim-Depeschen, Special Heft 01/2010).

No, prije nego se time detaljnije pozabavimo, kažimo kako je redakcija magazina Der Spiegel u razgovorima s odgovornima iz Wikileaks redakcije prije početka objavljivanja redigiranih depeša,

ukazala da ne dijeli radikalna uvjerenja WikiLeaksovog predvodnika Julian Assangea o nužnosti “totalne transparentnosti”. Zato se u ovom doista dragocjenom Spiegelovom specijalu i ne radi o reprintiranju dijelova diplomatske prepiske, nego o obrađenim tematskim blokovima u kojima je prezentiran sukus pogleda američkih diplomata na pojedine krizne točke ili krizna čvorišta, zemlje i regije, ili pak najvažnije vanjskopolitičke teme i dileme. “Šteta bi bila mnogo, mnogo veća” prokomentirao je u “International Herald Tribune” bivši njemački veleposlanik u Washingtonu Wolfgang Ischinger “da nisu New York Times, Guardian, Der Spiegel i druge publikacije pokazale smisao za političku i moralnu odgovornost”. Ove su se publikacije, tvrdi iskusni i razboriti njemački diplomata, putem opreznog redigiranja pobrinule između ostalog za zaštitu individua. Pa, ipak, uz sav oprez i bez zaštićenih imena (i nekih strateških objekata) pred čitateljima je svojevrsni “reader”, hrestomatija američke (i svjetske) diplomacije prve decenije 21. stoljeća.

I

U sarajevskoj (i sandžačkoj) javnosti na sva zvona hvaljeni i slavljani Erdoganov savjetnik, aktualni turski ministar vanjskih poslova Ahmet Davutoglu “razumije malo od politike izvan Ankare”, tvrde Amerikanaci, što smatraju štetnim, jer bi voljeli vidjeti Tursku u Europskoj uniji, mada ne vjeruju da će do toga doći. Tadašnji američki veleposlanik u Ankari Erich Edelman izvještavao je već 2004. godine podsmješljivo o Erdoganu, primjerice kako se šepurio “hodnicima EU okružen svojim potčinjenim savjetnicima”, kako je djelovao kao kandidat za titulu “European Leader of the Year”. Još manje je američki veleposlanik vjerovao Erdoganovom štabu. Da bi bila ozbiljno pregovački sposobna, primjetio je Edelman, “morala bi turska vlada uposliti par tisuća suradnika koji dobro govore engleski i koji se ozbiljno tretiraju od strane EU-birokrata”. Nasuprot tomu, Erdoganova AKP upošljavala je prije svega povjerljive ljude iz sunitskih bratstava. K tomu, neki turski političari podržavaju turski pristup EU iz “mračnih i zbunjujućih” razloga, primjerice jer vjeruju

da bi “Turska morala širiti islam u Europi”. Član jednog vodećeg AKP-ovog “trusta mozgova” (Think Tanks) zaoštrio je, po tvrdnjama američkih diplomata, ovo pitanje 2004. godine na sljedeći način: “Hoćemo Andaluziju nazad i revanširati se za poraz pri opsadi Beča 1683.”.

Ako se potječe iz BiH, ili uopće s Bakana, uvjerljivo najintragantnije rečenice u Spiegelovoj analizi WikiLeaksovih depeša iz Ankare tiču se upravo ponašanja Erdoganova vanjskog ministra Ahmeta Davutoglua, jer on nije, kako kaže Spiegelov analitičar Maximilian Popp, “daleko udaljen od ovakvog držanja” i “Amerikanci su alarmirani njegovim imperijalističkim tonom.” Jedan Davutogluov govor u bosanskom Sarajevu, tako Popp, sažeo je američki veleposlanik u siječnju 2010. godine kako slijedi: “Davutogluove teze: Balkanu, Kavkazu i Bliskom istoku je pod osmanskom kontrolom i osmanskim utjecajem bilo bolje. Otada su podjele i ratovi imali pustošeće posljedice. Sada se, pak, Turska vratila i spremna je predvoditi. Davutoglu: ‘Mi ćemo ponovo upostaviti osmanlijski Balkan’.”

Davutogluvo samoprecjenjivanje i njegove neo-osmanlijske vizije brinu Amerikance – kaže se dalje u Spiegelovoj analizi američkih depeša iz Ankare – jer Turska ima “ambicije kao Rolls-Royce a sredstva tek koliko Rover”. Čitateljima je vjerojatno jasno, u igri riječi su uvedeni simbolični pojmovi dvaju britanskih proizvođača automobila, prvi proizvodi najpoželjniji auto na svijetu, a drugi mnogo skromniji, mada čuveni “Mini Morris”. U ovom se kontekstu u Spiegelovoj analizi dodaje kako iz analiziranih depeša proizilazi da je jedan turski visokorangirani službenik već 2004. godine upozorio o “Davatouglovom islamističkom utjecaju na Erdogana”, uz ocjenu: “On je naročito opasan”!

II

Tisuće i tisuće izvještaja su iz u proteklih trideset i jednu godinu poslali US-diplomate iz Ankare u Washington, stoji u Spiegelovoj analizi američkih depeša iz Ankare, “ali najnoviji dokumenti su bezmilosni obračun” i oni stoje “u opreci s mnogo čega od onoga što je US-vlada oficijelno kazala do sada o Turskoj”. Prije svega, iz

analiziranih američkih depeša iz Ankare proizilazi da Amerikanci ne vjeruju Erdoganu. On nikada nije imao realističnu sliku svijeta, kaže se u jednom pismu iz 2005. godine, Erdogan vjeruje kako ga je Bog izabrao da predvodi Tursku i inscenira se rado kao “narodni tribun od Anadolije”, kako je i naslovljena analiza o Turskoj. Šef vlade zemlje koja je NATO-partner i raspolaže s drugom po veličini armijom u NATO-u, tvrde Amerikanci, “informira se skoro isključivo putem novina bliskih islamistima, dok ga analize iz njegovih ministarstava skoro i ne interesiraju.” Dalje se tvrdi da vojska i tajne službe i ne prosleđuju više na njega mnoge izvještaje. Erdogan, navodno, ne vjeruje nikomu, okružen je “poslušnicima” i opsjednut strahom od gubitka vlasti. “Tayyip vjeruje u Boga, ali nema u njega povjerenja”, kazao je Amerikancima dobar Erdoganov znalac.

Vrlo veliki problem predstavlja korupcija koja je, navodno, duboko zahvatila sve razine vlasti i samu Erdoganovu familiju. Pa, ipak, unatoč svim problemima i problematičnom Erdoganovom ugledu, nema u vladajućoj AKP nitko tko bi ga mogao ugroziti. AKP je postala “Erdoganova mašina”, kaže se u jednoj analizi američkog veleposlanstva u Ankari, cijeli partijski aparat radi za Erdogana. U vladinim organima je, međutim, premalo stručnosti, kritizirao je još 2004. već spominjani američki veleposlanik Edelman. Po njegovoj ocjeni: “Neki AKP-ljudi rastu sa svojom funkcijom, drugi su nekompetentni, slijede samo privatne interese ili želje njihovih religijskih zajednica. Političari u provincijama su tupoglavi islamisti.”

Dodatan politički problem predstavlja veliko i neskriveno rivalstvo, sve do neprijateljstva, nekadašnjih bliskih partijskih suradnika Tayyipa Erdogana i Abdullaha Güla. Pri tomu je interesantno da američke diplomate procjenjuju da je turski predsjednik Gül još više ideološki jednostran i još veći “antizapadnjak” od Erdogana, mada njeguje umiveniju retoriku.

Zbog svega izloženog ključno je pitanje da li “sistem Erdogan u NATO zemlji Turskoj ostaje stvarno stabilan”, ma kakav jeste, ali na to pitanje ne znaju odgovor ni Amerikanci, prozilazi iz Spiegelove

analize, koja završava ocjenom iz veljače 2010. godine koju je James Jeffrey, bivši američki veleposlanik u Ankari, u međuvremenu premješten u Bagdad, poslao “centrali” u Washingtonu: “Svaki dan ovdje je drugačiji. Nitko ne može biti siguran na koju će stranu iz ravnoteže dospjeti sveukupna koreografija. Pazite”!

III

A na samom kraju se želim posve precizno odrediti prema turskim neoimperijalnim ambicijama usmjerenim prema Balkanu, i posebno Bosni i Hercegovini. I po mojem mišljenju, uistinu je riječ o vrlo opasnim iluzijama i ambicijama bez pokrića, kako ih i cijene američki diplomati. Pri tomu se, ipak, ne smiju zaboraviti makar tri stvari: prvo, Turska je i za EU i NATO i cijeli Svijet geostrateški izuzetno važna zemlja; drugo, razina robne razmjene između Turske i Rusije bilježi enorman porast, a i politička suradnja je sve bolja pa bi usaglašen turski glas s Ruskom federacijom, dakako i s EU i SAD, mogao imati određenu težinu u budućim raspletima bh. čvora; treće, najopasnije su naše iluzije o Turskoj koje se podgrijavaju u određenim bošnjačkim političkim krugovima, koji u Turskoj posve nerealno gledaju čak, i alternativu Europskoj uniji. Turska to jednostavno nije, i ne može biti, alternative EU i nema, ako netko ne misli pod alternativom sadašnje stanje beskonačne europske neizvjesnosti.

I po cijenu da me se “još manje voli u Sarajevu” (netko me je baš na ovom portalu već uvrstio u “fašiste”, mašala!), ja se i dalje kao “*opinion maker*” moram izložiti riziku pogreške i onomu što se zove “biti pogrešno razumljen”. Zbog toga i moram kazati posve otvoreno kako ne vidim nikakvu razliku između bh. srpsko-hrvatskih kontra-produktivnih iluzija o Beogradu i Zagrebu, Srbiji i Hrvatskoj, i onih koje se u BiH (i u Sandžaku) među Bošnjacima njeguju prema Turskoj. Samo se pitam, nisu li iluzije o tzv. integralnom srpstvu i hrvatstvu u osjetnom splašnjavanju, a iluzije o “majčici Turskoj” u izvjesnom porastu? Pri tomu i nije toliko važno pitanje zašto Davutoglu sanja neoimperijalne snove, ili pak govori kako govori, nego kako je moguće da unatoč takvog govora bude slavljem u današnjem Sarajevu???

DEPO portal, 6. siječnja 2011.

17. MNOGI U BIH TRAŽE IVER U TUĐEM OKU, A BRVNO U SVOM NE VIDE

Zvali me prijatelji iz beogradskog Danasa da se osvrnem na povratak vladike Grigorija i središta Eparhije zahumsko-hercegovačke i primorske u Mostar. Pokušao sam, ali se nisam uspio odhrvati zamolbi ni uz obrazloženje da sam izvan zemlje i ne mogu “iz prve ruke” izvjestiti o ovom važnom događaju za Mostar i Hercegovinu, i za cijelu BiH, ako je Grigorijev povratak znakovit, kao što vjerovatno jeste. Utoliko je ova moja pisanija “iz druge ruke”, zapravo kompilacija. Pri tomu se nadam da je i dovoljno vješta i korektna da me autori podužih preuzimanja, posebice “sestrinski” internet BLIN magazin i Bojan Bajić osobno neće tužiti za krađu autorskih prava.

Božićno, po prirodi koncilijativno vrijeme bih iskoristio i da zamolim jednodimenzionalne “betonske glave” da se okanu anonimnog i primitivnog komentiranja mojih priloga namijenjenih bh. Europljanima i prosvjećenim ljudima svih mogućih etnija i svjetonazora, u svakom slučaju ne njima, jer pripadaju “kulturi nadbijanja” (I. Lovrenović) ili su tek sljedbenici “hajkačke kulture”, dakle govora presude prije suda, tako dominantnog oblika komuniciranja unutar ovih naših prostora. Za tu vrstu jednodimenzionalnosti i “zarobljenosti uma” iole kompleksniji ljudi s bogatijim iskustvima u drugim kulturama i jezicima, u koje ubrajam i sebe, intelektualno i politički neovisni, moralni u nemoralna vremena pa priznaju samo sud vlastite savjesti i struke, ostaju i svjetonazorska i svaka druga tajna za sva vremena. Uostalom, kritizirajte i moju javnu djelatnost do mile volje i svom raspoloživom argumentacijom, ali pristojnim jezikom i s imenom i prezimenom, gdje god hoćete, uključivo na ovom, uvjetno kazano mojem portalu...

No, ostavimo se “čoravijeh posala”, u nastavku nudim povodom velikog pravoslavnog praznika Božića i onim čitateljima DEPO portala

kojima je do “Drugosti” i “Drugih”, do međusobnog uvažavanja onu moju već spomenutu kompilaciju, zamišljenu kao čestitku svim čestitim pravoslavnim vjernicima i ljudima dobre volje. Mrzovoljnima, pak, onima koji se apriori osjećaju boljim od drugih ljudi, bilo podrijetlom bilo ideologijom, vlasnicima jezika mržnje i netolerancije preporučavam da preskoče i ovu moju kolumnu i svaki moj javni istup. U nastavku, dakle, slijedi “Božićna čestitka” u formi u kojoj sam je pripremio za specijalni prilog u beogradskom Danasu za pravoslavni Božić anno Domini 2011...

I

“Povratak vladike zahumsko-hercegovačkog i primorskog Grigorija iz Trebinja u Mostar ima izuzetan značaj, jer vladika treba da bude tamo gdje je centar Hercegovine, a to je Mostar”, kazao je 13. prosinca prošle godine visoki predstavnik Valentin Incko (Inzko) prilikom posjeta Mostaru i Žitomisliću, zabilježile su novinske agencije. Po mišljenju ovog visokog namještenika međunarodne zajednice, povratak Vladike Grigorije u Mostar ima i dodatno simbolično značenje pa bi se sada mogao očekivati i značajniji povratak srpskih porodica u Mostar. Doduše, takvo što je lako kazati ali za takvo što bi bilo prvo neophodno osigurati uvjete za održivi život, što uključuje i zaposlenje, a tomu se Srbi-povratnici jedva mogu nadati. Posla je u Hercegovini sve manje, hladna bezosjećajnost prema slabijima postala je karakteristika i ovog dijela svijeta.

Brojni hercegovački portali, inače dominirajući mediji u Hercegovini, tvrde da se u Mostar i dolinu Neretve vratilo do sada oko 4.000 Srba, ali predsjednik SGV-a (Srpskog građanskog vijeća) Mostara Goran Kosanić je skeptičan prema pouzdanosti ovog podatka. Sigurno je, pak, da na povratak u dolinu Neretve čeka oko 5.000 Srba, tvrde u SGV-u, čije kuće do sada nisu obnovljene i neće ni biti ukoliko se u rješavanje ovog problema ne uključe odlučnije nego do sada i oba bh. entiteta i država Bosna i Hercegovina i međunarodna zajednica. Također, morala bi se vrlo ozbiljno uzeti i pritužba gospodina Kosanića da se u Mostaru ne poštuje odluka o konstitutivnosti naroda pri

zapošljavanju Srba u državne institucije i javna poduzeća pod kontrolom državnih/kantonalnih vlasti. A to je jedina sigurna “firma” što se tiče redovitih plaća. Vjerojatno je nekako isto ili slično i s poštivanjem odluke o konstitutivnosti u Republici Srpskoj. Nažalost, formalno konstitutivni ali stvarno manjinski narodi su samo formalno izjednačeni na cijeloj teritoriji BiH, manjinci nisu stvarno ravnopravni s tzv. većinskim narodima u RS-u (Srbima) i Federaciji BiH (Bošnjacima i Hrvatima). O položaju manjina i “ostalih” se gromoglasno šuti, no njihov je položaj još gori.

II

Eparhija tamo gdje joj je i mjesto: Vraćanje sjedišta Eparhije, koju je osobno u 13. stoljeću osnovao Sveti Sava, u grad u kojem se nalazilo od 18. stoljeća pa sve do ratne 1992. godine, kada je izmješteno u Manastir Tvrdoš, u Trebinje, jeste izuzetan vjerski i politički događaj u Hercegovini, zemlji siromašnoj lijepim događanjima i dobrim vijestima već dvije decenije. Iz Eparhije je ovim povodom priopćeno kako je povratak središta Eparhije i vladike Grigorija “čin podrške i ohrabrenja Srbima povratnicima u obnovi života u ratom rasijanom i porušenom Mostaru, ali i narodima drugih vjeroispovijesti koji u svojoj raznolikosti vijekovima žive rame uz rame u gradu na Neretvi”.

Bilo kako da je bilo, vrijedi pribilježiti kako se drugoga siječnja 2011. godine, na dan eparhijske slave Svetog Ignjatija, doista vratio izbjegli vladika zahumsko-hercegovački i primorski Grigorije u obnovljeno središte Eparhije u Mostaru, da bi odmah nakon svete liturgije pozvao Srbe da se vrate na svoja vjekovna ognjišta u Mostar i dolinu Hercegovine. Ocjenivši povratak u Mostar jednim od najznačajnijih događaja u historiji Crkve, tako pišu agencije, Vladika Grigorije je obećao da će sada biti više uz svoj narod i u dobru i u zlu. Iz središta Eparhije je, inače, priopćeno da druge pravoslavne crkvene općine u Hercegovini neće biti zapostavljene ovim pre-mještenjem, jer eparhijski arhijerej treba jednako biti prisutan i u Mostaru, Trebinju, Nevesinju i cijeloj Hercegovini.

Svečanom činu prisustvovao je veliki broj visokih zvanica iz crkvenog i javnog života s područja Mostara i Hercegovine, i susjedne Crne Gore. Meni je posebno bilo drago vidjeti da je Katolička crkva u Hercegovini poslala najviše moguće izaslanstvo koje je predvodio biskup mostarsko-duvanjski monsinjor Ratko Perić, a u pratnji su bili i hercegovački franjevački provincijal Sesar i mostarski gvardijan fra Iko Skoko, inače moj kolega s Filozofskog fakulteta...

III

Što znači povratak Vladike Grigorija za Srbe i ostale: Moguće su, dakako, različite interpretacije povratka Vladike Grigorija u Mostar, zbog toga mi se i učinilo važnim da u ovaj pregled uvrstim primarno reakcije upućenih intelektualaca iz Republike Srpske. Iz reakcije mladog banjalučkog psihologa Srđana Puhala bi se dalo zaključiti kako je sklon da u činu Vladikinog povratka vidi i poruku da SPC konačno prihvata Bosnu i Hercegovinu i da i Srbi moraju i trebaju da žive u Federaciji BiH. "To je nešto što možda neće nikada javno priznati ali iz njihovih postupaka to proizlazi", kazao je Puhalo za banjalučki internet BLIN magazin. I načelnik općine Foča i predsjednik Nove socijalističke partije, Zdravko Krsmanović pozdravlja izrijeком povratak središta Eparhije i episkopa Grigorija u Mostar. "Povratak episkopa Grigorija u Mostar je odličan potez", kazao je Krsmanović za BLIN magazin, "mislim da se dolaskom novog patrijarha Irineja na čelo SPC ona u potpunosti uređuje u skladu sa dugogodišnjim i tradicionalnim principima funkcionisanja, što se pokazalo dobro". Po njegovom mišljenju, i mitropolit dabrobosanski Nikolaj mora sa Sokoca da se vrati u Sarajevo, jer to je duhovno sjedište eparhije". Krsmanović ne vjeruje da bi moglo doći do bilo kakvih nesuglasica, jer zvanična politika u Republici Srpskoj "priznaje BiH, s tim da uvijek insistira na Dejtonskim principima odnosno na principima koji su važili 1995. godine".

Apsolutno najrespektabilniji političar u cijeloj BiH, a ne samo u Republici Srpskoj, Dragan Čavić, bivši predsjednik Republike Srpske i predsjednik Demokratske partije, kaže da Srpska pravoslavna crkva nikada nije dijelila duhovni prostor u BiH na Federaciju BiH i

Republiku Srpsku. Napominje da su sve eparhije, osim banjalučke, dobrim dijelom smještene na teritoriji Federacije, te da je povratak episkopa Grigorija u Mostar dobar potez i signal i poruka Srbima da su stvoreni uslovi za povratak na područje Hercegovine. “Nemam utisak da postoji neka raskolnička atmosfera, naprotiv”, kazao je Čavić, “prirodno je da pravoslavni episkopi traže podršku vlasti u RS i to su uvijek činili. Ne vidim tu nikakvog raskola, mada nekad neki od vladika znaju da pokažu političku pristrasnost, ali i to je ljudski”.

IV

Tko je stvarno Vladika Grigorije: Potpisnik ovog prigodničarskog pregleda priznaje javno da je zbunjen gomilom pozitivnih vijesti i dobrih vibracija povodom povratka Vladike Grigorija u Mostar. Ali, utoliko im se više radujem. Čitateljima Danasa predočit ću – kao Božićni poklon nesvakidašnje izvode iz zapisa Bojana Bajića, bivšeg predsjednika “Naše stranke”, objavljene na sarajevskom DEPO portalu (www.depo.ba), za koji obojica pišemo, ali se doista ne poznajemo. Slutim, naime, da Bajićevi lucidni zapisi govore o Vladiki Grigoriju na posve kontra i demantirajući način, koji prosto dovodi u pitanje raširene predodžbe o njemu kao “pobjegulji”, interesdžiji, pohlepniku za vlašću, čvrstorukašu, i tsl. U nastavku se, dakle, prezentiraju Bajićevi zapisi, uz minimalna kraćenja, pa o njima i Vladiki sudite sami:

“U ljeto 2008. godine u Trebinju, u Manastiru Gračanica, pričao sam sa Vladikom Grigorijem skoro dva sata. Do susreta je došlo tako što je moja prijateljica Maja pozvala telefonom njegovog prijatelja Milana, a ja sjedio sa Majom, a on sa Milanom. Uzmem ja telefon od Maje, on od Milana, pa mu ja rekoh da bih volio s njim da popričam u vezi dvije teme. Prva se tiče srpskog nacionalnog interesa u BiH, a druga da utvrdim da li sam ja lud u kontekstu te teme ili je lud gotovo cijeli srpski politički establišment u Republici Srpskoj, jer su nam pozicije dijametralno suprotne, tako da neko u svemu tome nije baš ‘čist’. Vjerovatno ga je to moje zborenje na telefon dojmilo, pa on upita kad mogu doći do Trebinja. ‘Prekosutra mogu do podne’, velim. ‘Čekam te onda u to doba’, kaže Vladika.

Dođem u zakazano vrijeme u Manastir Tvrdoš. Kaže jedan od monaha da je Vladika u Gračanici, pa da tamo idem... Odem u Gračanicu (trebinjska replika čuvenog pravoslavnog manastira – primj. M. L.). Uvedu me u neki prijemni salon, retro opremljen, baš kao da je staro, a manastir nov. Poslije nekoliko minuta se pojavi Vladika u bijeloj mantiji. Ne znam zašto, ali mi na um pade Njegoš kad ugledah Grigorija. Valjda zbog mladosti dvojice vladika, njihove viđenosti, ali i zbog njihove popularnosti među ženskim svijetom. Kaže Vladika: ‘Pomoz’ Bog’, a ja uzvratih sa: ‘Dobar dan’. Rukovasmo se. Meni pade na um da sam mogao uzvratiti sa Bog ti pomog’o, ne bi mi jezik otpao, ali sam bez razmišljanja ‘ispalio’ svoj pozdrav, pa mi malo bi krivo, da ne ispadne da kakve inate tjeram. Onda mi prolijeće kroz glavu kontra mogućnost, da je možda Vladika trebao meni nazvati dobar dan, jer otkud on zna da li sam ja pobožan kad me prvi put vidi. Srećom pa ubrzo sjedosmo, i počesmo diskusiju, jer se meni počela nadovezivati sljedeća misao o tome kako se taj pozdrav pomoz’ Bog ne mora nužno smatrati kao pobožan i vjerski, jer je on od velike upotrebe među Srbima u zadnjih dvadeset godina izgubio značenje i smisao, pa ga mnogi koji ništa zajedničko s moralom nemaju uveliko koriste i glasno izgovaraju. Uvijek se čudim kako mi se mozak otme kontroli kad se s nekim bitnim sastajem, pa on nešto misli i nadovezuje sam sa sobom, umjesto da se koncentriše na temu i trenutak.

Kaže Vladika da ga baš interesuje tema srpskog nacionalnog interesa, a naročito što sam rekao da sam možda lud u vezi s tom temom. Ispričam ja njemu moju teoriju o tri varijante srpske politike u BiH: nezavisnost, dejtonsko tavorenje uz neprihvatanje BiH kao svoje države, te na kraju aktivno prihvatanje BiH kao i srpske zemlje i borba za prosperitet i razvoj cijele BiH na evropskom putu. Onda mu ja kažem kako se zalažem za ovu treću opciju, a analizirajući sve što radi vladajuća politička elita u Republici Srpskoj, dolazim do zaključka da oni sve rade pogrešno. Rekao sam mu i da priča o nezavisnosti RS otvara mogućnost da Srbi u BiH završe kao Srbi u Hrvatskoj kad su odbili plan Z4, pa se ponekad reko’ pitam ko je lud. Često pođem sa strane da kažem da ja griješim, pa onda ponovo računam, ali kako god saberem i oduzmem, meni ispadne da je aktuelna srpska politika

u BiH potpuno pogrešna. Pa reko' da mi je ikoga mudrog čuti šta misli na ovu temu.

Uze sad Vladika slovo. Kaže da mu je baš drago da napokon čuje nekog Srbina da govori na taj način. Ovaj početak me ohrabri, em me nazva Srbinom, em mi se učini da će možda nešto od mojih teza podržati. A ja navikao da se ovakva razmišljanja u RS-u karakterišu kao izdajnička i antisrpska, pa moram priznati da mi je bilo drago kad to Vladika reče. Ovo sam mu i prokomentarisao, kad on reče sljedeću stvar: *'Ja sam Srbin dok je srpstvo podudarno sa hrišćanstvom. U stvarima gdje se srpstvo razilazi sa hrišćanstvom, u tim stvarima Srbin nisam'. Nastavlja on: 'Slično tvojim razmišljanima o tri opcije srpske politike u BiH, ja sam formulisao postojanje izbora za Srbe u BiH, pod nazivom 'TRI O'. Prva O: osvojiti. Druga O: odvojiti. Treća O: objediniti. Osvojiti se probalo, nije uspjelo, niti je moglo, niti je trebalo pokušavati, a još gore bi bilo ponovo probati. Odvojiti je nemoguće, suicidalno, nepotrebno. Objediniti na evropskom putu je moguće, dobro, treba na tome raditi'.*

- *'Šta objediniti Vladiko?'*

'Objediniti Srbe, Hrvate i Bošnjake na putu u Evropu', veli Vladika Grigorije. Onda poče pričati o BiH u najljepšem svijetlu, o muslimanima, katolicima i pravoslavicima u BiH koji su 'osuđeni' jedni na druge, o rodnom Varešu, o mogućnosti da svi budu svjesni svoga, a da poštuju druge, o svojoj Eparhiji zahumsko-hercegovačkoj koja se proteže cijelom Hercegovinom, od Trebinja do Širokog (ako se sad dobro sjećam dokle je rekao), o tome kako su te granice eparhije uspostavljene prije više vijekova, te kako dejtonske granice nisu nadležne za eparhijsko djelovanje SPC, čije granice pokrivaju cijelu BiH. Pričao je o privremenosti sjedišta eparhije u Trebinju, te o Mostaru kao vjekovnom sjedištu eparhije, u koje će se valjati vratiti kad-tad. Pomenuo je i onu veliku pouku i nauku: 'Da mnogi u BiH traže iver u tuđem oku, a brvno u svom ne vide'.

Kaže da često ima priliku da se sreće na kojekakvim sijelima sa svim predstavnicima srpske politike iz Republike Srpske, pa ih često zna priupitati za koju opciju se opredjeljuju. Neki od njih kažu osvojiti, neki od njih kažu odvojiti, a niko ne izabere objediniti. Ti si veli prvi

da biraš objediniti. Nastavi tako, reče Vladika Grigorije. Rastasmo se. Svašta smo još pričali, ali nije relevantno za ovu temu. Shvatio sam, pored svega, da Srpska pravoslavna crkva jeste tihi motor vraćanja Srba Bosni i Hercegovini, obnavljanja osjećaja pripadnosti, kako Srba BiH, tako BiH Srbima. Na to je obavezuju vijekovi, tradicija, eparhijske granice, ali i čist razum u ocjeni da je nenormalna politika odricati se Mostara, Sarajeva, Tuzle... SPC uz sve promašaje, ponašanje nečasnih pojedinaca iz crkve tokom rata, pa i propovijedi pojedinaca danas, pokazuje neke nove trendove, dok neke nove progresivne generacije teologa iz SPC-a u BiH imaju proaktivan stav prema BiH u njenoj sveukupnosti i svim njenim različitostima.”

* * *

Volim ovu Bajićevu ispovijed, priznajem, pa taman bila “bajka”, Božić je, uostalom. Otuda i od mene (i još jednom) sretan i srećan Božić svim pravoslavnim hrišćanima i ljudima dobre volje.

DEPO portal, 13. siječnja 2011.

18. PROGLASITI IVU JOSIPOVIĆA ZA NEPRIJATELJA RAVNO JE POLITIČKOM SLJEPILU

Riskirajući da se nađem već na sljedećoj “Bakirovoj potjernici”, tamo negdje uz perjanice hrvatskih etno-političara, s kojima nemam nikakve veze, dakle kao nekakav “Čovićev plaćenik”, “HDZ-ovac od glave do pete”, “HDZ-ovac u celofanu” ili u najboljem slučaju “nedokazani diplomata”, kako meštiri manipulacije već počinju “šuškati”, moram prokomentirati sinošnji sramotni osvrt Federalne televizije na dokument predsjednika Republike Hrvatske i Vlade Republike Hrvatske koji se tiče stanja u našoj zemlji. Obje ove institucije su već po Ustavu RH dužne kreirati vanjsku politiku, a ta susjedna zemlja je i tzv. garant, bolje rečeno supotpisnik Daytonskog mirovnog sporazuma.

Ne znam ništa o autoru ovog nestručnog i nerazumnog FTV-pamfleta, i nije ni važno kako se zove, za takve vrste napada su uvijek odgovorni oni koji su po definiciji odgovorni u bilo kojoj medijskoj, pa i tv-kući. Specifičnost i tragičnost ove vrste neodgovornosti je u tomu što bi FTV trebala biti “javni servis” u dijelu BiH, dakle Federacije BiH, a ona to, nažalost, više nije. U označenom smislu, odgovornost za vezivanje uz jednu stranku, ideološko-političku jednodimenzionalnost ili nestručnost snose glavni i odgovorni urednici, direktori, a ne novinar ili voditelj večernjeg dnevnika kojeg mi je prosto bilo žao zbog rečenica kojima je najavio antihrvatsku paškvilu na sjajnom hrvatskom jeziku.

I

Živeći predugo izvan zemlje Federalnu televiziju sam samo povremeno gledao, nerijetko i cijenio, mada mi je uvijek pomalo smetao jezik presude i organiziranja hajki protivu političkih i ideoloških

neistomišljenika ili protivnika, takvog čega nema u zapadnom medijskom svijetu. Istini za volju, takvog čega je ranije bilo uvjerljivo manje i na FTV-u. Bilo je, dakle, u ranijoj garnituri voditelja i urednika i višedimenzionalnijih, opreznijih i kultiviranijih ljudi koji su držali i razinu i kvalitet, za nekima od njih bih mogao kao gledatelj žaliti što ne obnašaju i dalje svoje dužnosti. No, ne bum se htel mešat, što bi kazao Zagorac, ili ne bi se tija mišat, govoreći maternji ikavski, u uže struke drugih ljudi. Želim ovim mojim protestom kao javni i nezavisni djelatnik, koji priznaje samo autoritet struke i savjesti, pokazati kuda vodi služenje jednoj ideji ili partiji i koju vrstu neuvažavanja realnosti i činjenica proizvodi nekompetentno novinarstvo Federalne televizije, upravo na primjeru sinošnjeg posve promašenog i neutemeljenog napada na čelnike susjedne zemlje, uključivo i na njenog veleposlanika u Sarajevu. Proglasiti za neprijatelja BiH posebice predsjednika RH gospodina Ivu Josipovića, dakle čovjeka koji je kao nijedan hrvatski predsjednik prije njega, niti političar u regiji, legitimirao regionalnu suradnju kao prioritet svoje politike i pretpostavku za približavanje Europskoj uniji, ravno je suludosti i političkom sljepilu. To i ne govori, dakako, o njemu, nego o stanju duha kod nas...

Kao profesor europskih integracija i međunarodnih odnosa ja sam, naime, od njegove predizborne kampanje i predsjedničke inauguracije do prvih dolazaka u BiH (i u Mostar, i na Sveučilište i na Univerzitet) uvidio da je gospodin Josipović izrazito prosvijećeni političar, de facto najprosvijećeniji među Hrvatima novijeg vremena, uostalom i kolega profesor koji već po upućenosti u poslove europskih integracija znade da je regionalna suradnja pretpostavka izmirenju i stabilnosti u regiji, i što je jednako važno, pretpostavka za približavanje Europskoj uniji kako Hrvatske tako i drugih zemalja Zapadnog Balkana.

Upravo iz razloga što smo mi u nevladinom sektoru cijelu deceniju čekali na jednog takvog političara u regiji, de facto od zagrebačkog summita EU iz 2000. godine, u bezbroj sam izjava i intervjuva i napisao i govorio o "Josipovićevoj grudvi", koju je dobro razumio Boris Tadić, predsjednik Republike Srbije, ali nije, nažalost, nitko u Bosni i Hercegovini. To su neosporne činjenice i one se iz nekih razloga u političkom Sarajevu nerijetko ignoriraju, pa se Ivo Josipović stavlja

u red njegovih prethodnika, jednom tako što se hinjski izjednačava s Tuđmanovim problematičnim odnosom prema BiH, a drugi put tako što se aktualni hrvatski predsjednik uspoređuje s njegovim prethodnikom, koji je sjajno pričao viceve i danas ih dobro priča samo što ih nitko ne želi čuti izuzev urednika na FTV-u i dijela gledališta koje nekritički prima FTV-ove ideološke podvale.

I još k tomu, kad se sinošnji prilog o navodnoj nekakvoj zločestoj zavjeri Josipovića i Kosorke prema BiH svjesno manipulacijski poprati slikama Franje Tuđmana, Gojka Šuška ili generala Praljka, stvar je više nego prozirna, FTV počinje nalikovati na televiziju iz prošlog sustava ili što je još gore na televiziju koju je vodio nesretni Đogo na Palama. Hrvati su krivi uvijek i za sva vremena, želi se poručiti, dok u Mostaru žive sve sami “bobani” i “šušci”, ili Čovićevi politički pajdaši (nitko među mojim obrazovanim prijateljima nema o njemu iluzije), a sve što je prosvijećeno je po definiciji smješteno u Sarajevo. A ako je riječ o dobrim i poštenim Hrvatima (kako me to užasno asocira na Miloševićevo vrijeme) oni bi mogli biti u SDP-u ili u najboljem slučaju u Hrvatskom narodnom vijeću, inače su “ustaše”, znadete to, dakako, što vam to još imamo objašnjavati. Socijaldemokrata sam, i to europski, i sam sam pristupio HNV-u, i imam tamo prijatelje, ali SDP ne treba takve poput mene, a ni mojim prijateljima u HNV-u nije svaka sveta, uključivo fra Lukina o ovom sporu, no neću ovdje o tomu.

Reći ću tek toliko kako i neki dragi ljudi i među Hrvatima ne vide da se putem ovog višeslojnog dokumenta susjedne zemlje, po prvi put Bosna i Hercegovina tretira suverenom i prijateljskom zemljom u kojoj žive i Hrvati kao politički narod koji imaju svoju političku volju i koja bi se trebala poštivati, pa taman bila i naopaka kada je riječ o izboru hrvatskih političkih opcija i njihovih čelnika. Nitko, pobogu, nema pravo niti bi smio delegitimirati skoro plebiscitarnu volju hrvatskih ljudi ukoliko je uistinu bh. patriota i čovjek mira. U krajnjem, Hrvati imaju pravo izabrati i Eskima da ih predstavlja, kao što SDA ima u svojim redovima i takve političare kakvi su Ivica Šarić ili Desnica Radivojević. Kako bi bilo, uostalom, kada bi se s neke ovovremene televizije, to jest dalekovidnice (ovo bi trebao biti dokaz

mog genskog ustašluka, zar ne) ružno i grozno govorilo o Bošnjacima, kao što FTV govori o Hrvatima, kako bi bilo kada bi to i teorijski bilo moguće da se zaobiđe bošnjačka politička volja u sastavljanju vlasti, tako da iz slagalice ispadnu i SDA i SBB i SDP, koja je zbog njezina članstva i dominantnog modela ponašanja percipirana kao jedna od bošnjačkih stranaka i kod većine Hrvata i kod velikog broja Bošnjaka, o Srbima da se i ne govori???

II

Najvažnije je pitanje, dakle, kako čitati ovaj važni i tobož sporni dokument usvojen od nadležnih institucija susjedne nam i prijateljske zemlje Republike Hrvatske? Radi li se o problematičnom dokumentu ili upravo o takvom kojeg bi sve ozbiljne stranke iz BiH morale izrijeком pozdraviti kao dobrodošao?

Ovu moju interpretaciju tobož spornog dokumenta i politike koja se veže uz Josipovićevo ime moguće je ocijeniti jednostranom, ako ne već i nacionalističkom, molim lijepo ako se već tako hoće, ali ja preporučavam dobronamjernim čitateljima, u prvom redu među Bošnjacima i Bosancima, onima kojima je do nijansi i do našeg međusobnog uvažavanja, čitajte, molim vas, kao prvo dokument u originalu. Drugo, pokušajte u njemu otkriti dvije poruke, a ja osobno obje pozdravljam. Prvu, vrlo oporu i upućenu Hrvatima u BiH, svojim sunarodnjacima po kulturi, vjeri i jeziku, a po historijskoj sudbini zasebnom, autohtonom i samosvojnem bh. narodu. U poruci iz RH se, naime, putem ovog dokumenta i defintivno napušta politika i ideologija tzv. integralnog hrvatstva, tako pogubnog u kriznim vremenima upravo po bh. Hrvate, počev od Stadlerovih vremena do danas. Da je bilo sreće to bi se moralo primijetiti u svakom ozbiljnom komentaru. Uostalom, prisjetiti se sjajnih analiza povjesničara i kulturologa, profesora Dubravka Lovrenovića objavljenih na ovu temu, ako se dobro sjećam, u Oslobođenju prije godinu dana.

Dakle, nije riječ o nekakvom neprincipijelnom i politički opasnom miješanju RH u poslove BiH, dapače. Riječ je o priznavanju postojanja zasebnosti bh. hrvatskog političkog naroda, pa bi se morali ljutiti

samo ili u prvom redu nacionalistički orijentirani Hrvati, dakle u oba HDZ-a, u HSP-ovima, itd., a ne pripadnici tzv. građanske ili multietničke opcije, kakvim dio FTV-uredništva sebe smatra, pretpostaviti je. I to je njihovo legitimno pravo i privatna stvar, no problem nastaje kada se takvi ljudi na važnim mjestima apriori osjećaju boljim i nadmoćnijim i od hrvatskih i od bilo kojih drugih etnokrata. Uostalom, ovdje se treba prisjetiti da je kulturološki rasizam u osnovi svakog fašizma, pa taman se zamatao u ljevičarenje. Pogotovu je problem, ako se politikom nametanja i naturanja ideoloških stavova sporovodi tek jedna politička volja. To je ono, uostalom, što Ivan Lovrenović zove političkom kulturom “nadbijanja”, dakle naturanja i neprincipijelnog nametanja, bez uvažavanja Drugosti i Drugačijeg. Jer, tvrdnja ja sam bolji i pošteniji od drugih je vrlo sklizak teren, u narodu se ne bez razloga kaže: “Tko o čemu kurva o poštenju”.

Neki vrlo sociološki i politološki upućeni, i meni bliski ljudi, ovaj vid patriotizma i borbe protivu nacionalizma u jednostranoj ideološkoj FTV-ovoj obradi s razlogom zovu “antinacionalistički nacionalizam”, a vrstu patriotizma koja se tim putom propagira vide kao “unitarizam”, jer ne uvažava bh. realnosti postojanja formiranih nacija i političkih naroda u BiH, iz čega i prozilaze najmanje tri respektabilne političke volje kojima može i mora konkurirati građanska ili multietnička opcija, ali bi morala uistinu biti besprijekorno takvom, a ne služiti se da se grubo našalim staljinističkim metodama u borbi protivu fašizma. Uostalom, u BiH nije riječ o potrebi izgradnje “bosanske nacije-države”, kako mnogi nepromišljeno tvrde, nego o potrebi izgradnje pluralnog i racionalnog društva i pravne države u čijoj bi osnovi bila osvješćena javnost (ili tri javnosti), a ne manipulirana od bilo koga, posve svejedno da li to čine etnokrate ili tobožnji multietničari. U jednu riječ, radi se o potrebi izgradnje “*state building*”, a ne o izgradnji “*nation building*”, jer u BiH već žive tri formirane i konstitutivne nacije i druge koje se smatraju manje važnima samo zato što ih je manje na broju, koji užas.

Drugi dio poruke hrvatskog državnog vrha je sadržavao direktnu poruku ili prijateljsku zamolbu, sugestiju da se poštuje izborna volja hrvatskih ljudi, odnosno hrvatskog naroda kao konstitutivnog naroda,

što i jeste ponajviše zasmetalo FTV-u kao “SDP-ovom servisu”, što FTV, nažalost, jeste otkada je Bakir Hadžiomerović zamijenio Dušku Jurišić na čelu glavnog i odgovornog urednika informativnog programa te kuće. Usput kazano, da je gospodin Lagumdžija samo manje narcisoidan nego što jeste, da je više proeuropski odgojen a ne tako determiniran “kulturom nadbijanja”, ovu poruku iz Zagreba ne bi ni morali upućivati u formi zasebnog dokumenta. Sreo se uostalom s Josipovićem, ali nije ništa shvatio. Svakomu se izuzev Lagumdžiji i njegovim trabantima, počev od izborne noći pa naovamo, kazuje samo od sebe da u zemlji kakva je BiH ne može biti jednog izbornog pobjednika i da SDP BiH, s osvojenih manje od 30% na razini Federacije BiH, i oko 16% na razini države BiH, nije jedini nego jedan od pobjednika, pa time nužno okrenut traženju koalicionih partnera koji imaju stvarnu moć, legitimitet iznikao iz legaliteta na izborima, kako bi se uopće mogle sprovesti namjeravane i očekivane reforme. Ako se to s reformama ozbiljno misli?

Kazat ću ovdje i izrijeком kako sam ne iz straha od moćnih SDP-ovih medija, nego iz svojeg osjećanja za mjeru stvari u proteklim danima hvalio gdje sam stigao tzv. SDP-ovu platformu (ma koliko bila za sada samo spisak dobrih namjera), jer mi se učinilo da nemam što ni kao stručnjak za euro-integracije dodati popisu mjera koje se tiču euroatlantskih integracija, jer sam u njezinim dijelovima prepoznao vrlo važne konsocijacijske elemente za koje se i osobno zalažem, a koje Božo Ljubić znade bolje od drugih političara smisleno formulirati. Time je SDP BiH prevazišao vlastitu sjenu u ovom programskom papiru i tim bi putom morao ići dalje ako ne želi ostati nereformirana politička stranka koja se samo lijepo zove a kojoj je europska socijaldemokracija u biti nepoznata. Ostaje, dakako, ključni nesporazum u vezi s Platformom, između ostalog, je li ustavna kategorija “predstavnik” ili “pripadnik” hrvatskog ili drugog naroda, ni to nije teško provjeriti ili preispitati.

Sve ove postizborne nervoze i ishitrena reagiranja, da privedem kraju ovu iznuđenu intervenciju, upućuju na spoznaju da je naša zemlja još uvijek u prapolitičkom stadiju političke kulture, u kandžama autoritarnih modela mišljenja i ponašanja, daleko od popperovskih snova

o “otvorenom” ili pluralnom društvu, što joj i ne dopušta da se ponaša racionalno i sukladno političkim, socijalnim i ekonomskim interesima. Razum i prosta logika, pak, upućuju na nužnost pravljenja koncentracijske vlade ili “velike koalicije”, u kojoj bi se svi sudionici, uključivo i SDP, obvezali na nužne reforme. Razložno je pretpostaviti, naime, da bi se putem realizacije dogovorenih obveza unutar “velike koalicije” omogućile i ustavne reforme i približavanje Europskoj uniji i putom tih promjena osigurala i europeizacija domaćih politika. Uključivo i europeiziranje svih naših političkih stranaka i njihovih vođa, kako etnokratske provenijencije, tako i SNSD/SDP-ovske, i još tomu pride i Dodika i Lagumdžiju. O tomu je, dakle, riječ. Nije problem u Josipovićevoj regionalnoj politici i njegovom mudrom i čestitom odnosu prema Regiji i BiH, i Hrvatima u njoj, nego u sljepilu i anti-europejstvu naših političara i njihovih medijskih trabanata!

DEPO portal, 17. siječnja 2011.

19. OSTRAŠĆENI POLITIČARI I ISTI TAKVI NOVINARI I NJIHOVA JEFTINA MEDIJSKA SLAVA!

Prvi put u životu sam imao dojam kako sam potpuno razumio jednu baletnu predstavu. U Narodnom pozorištu u Sarajevu u petak uvečer upriličena je potresna priča o Katarini Kosači – posljednjoj bosanskoj kraljici u izvedbi sarajevskih baletnih umjetnika a po zamisli Đele Jusića i Gradimira Gojera. I funkcioniralo je savršeno, barem što se mene tiče, uz ples i muziku vrtio sam cijelo vrijeme Jukićev rimski monolog iz čudesnog romana-prvijenca Ivana Lovrenovića o tragičnom bh. prosvjetitelju Ivanu Frani Jukiću.

Vratio sam se, dakle, poslije trodnevnog boravka u Sarajevu u svoju hercegovačku osamljenost s vrlo pomiješanim osjećajima: obogaćen i ponižen. Obogaćen kratkim boravkom u Gradu koji se trudi zaslužiti to ime, obogaćen druženjem s dragim ljudima (Bogijem, Nerzukom...) i razgovorima, kako jednosatnim s Visokim predstavnikom, tako višesatnim u Franjevačkoj teologiji s bh. intelektualnom elitom, s kojom se i nije nužno u svemu složiti u političkom pogledu da biste imali osjećaj kako ste uvaženi takvi kakvi već jeste.

Dakako, dodatno sam obogaćen i sudjelovanjem na okruglom stolu o sekularizmu u bh. društvu u organizaciji Udruge građana Tuzla, i neumornog Vehida Šehića, kojeg su, nažalost, bojkotirale sve vjerske zajednice, izuzev katoličke, i sve političke stranke demokršćanske orijentacije (i političkog centra) što je neumjesno i kratkovido s njihove strane. Komplimenti u ovom pogledu predstavnicima SDP-a i PDP-a. Nije došla ni većina pozvanih sarajevskih intelektualaca, mašala.

Bilo je zadovoljstvo slušati uvažene uvodničare Nerzuka Ćurka, fra Milu Babića i Zlatiborku Popov-Momčinović o iskušenjima sekularizma u svijetu, i posebice u BiH, kao i brojne sudionike, posebice prosvijećenog biskupa dr. Peru Sudara, s kojim sam imao

čast razmijeniti par rečenica punih međusobnog uvažavanja, između ostalog i o mogućnosti “biti moralan i bez Boga”. Pa, to je već dugo poznati stav Katoličke crkve, veli umni biskup, na što sam odgovorio da bi bilo dobro da se na tu temu češće nego do sada očituju vjerski dostojanstvenici.

Ja sam – u sarajevskom hotelu Grand gdje se skup održavao govorio o relaksiranom odnosu vjere i države na primjeru SR Njemačke, uključivo o značenju Njemačke islamske konferencije za pronalaženje pravnog položaja islama i u ovoj zemlji i u cijeloj EU. Time sam htio, u stvari, demantirati jako raširene i pogrešne interpretacije o tomu kako SR Njemačka “protjeruje islam”, kako među drugima neistinito tvrdi jedan poznati bh. akademik, a drugi mu se dive, blaženi u njegovom i svojem neznanju. Dobro, govorio sam tu među prosvijećenim ljudima i o tomu kako se kao deklarirani agnostik osjećam među braćom, kako mi je ugodnije u ovoj poziciji nego u nekoj drugoj, jer se ne moram baviti onozemaljskim nego ovozemaljskim “bogovima”. Bio sam na moment sretan što sam mogao prosto napipati komadić relaksirane atmosfere međusobnog uvažavanja ljudi različitog svjetonazora. Nažalost, te i takve atmosfere nema u bh. društvu ni u daljnjoj perspektivi.

A da, skoro zaboravih, u ova moja tri sarajevska dana bilo je i “događanja naroda”, dobro organiziranih “maltretiranja” i poniženja, ali iz obzira prema dragim ljudima u blizini glavnih aktera FTV-ovog kafkijanskog “procesa” ne želim za sada o tomu detaljnije govoriti. Izuzev da sam vrlo sretan čovjek što nisam (više) zarobljeni um i jednodimenzionaln čovjek, što sam samo svoj, vjeran samo svojoj struci i savjesti (Helmut Schmidt), i bez trunke zavisti bilo komu na njegovim političkim i/ili akademskim karijerama ili, ne daj Bože, ovozemaljskim stečevinama.

Mojem DEPO-portalu, ako smijem tako reći, dugujem zahvalnost za neinsceniranu podršku, a čitateljima ovog portala dugujem prezentirati integralnu poruku hrvatskog predsjednika dr. Ive Josipovića, koju sam morao iz razloga “nužne obrane” i njegove i moje osobnosti pročitati na FTV-u, 20. siječnja 2011. godine: *“Poštovani gospodine*

Lasiću, hvala Vam na podršci i sjajnom tekstu. Potpuno ste točno prepoznali intenciju dokumenta premijerke Kosor i mene. Vrlo smo pažljivo radili na tekstu da jasno damo na znanje kako nam je suverenitet i cjelovitost BiH temeljni postulat. S druge strane, prijateljski smo zaželjeli da vlast u BiH bude efikasna i pravedna, da vodi u europsku budućnost. No, u multietničkim državama to je moguće samo ako svi narodi pravedno participiraju u vlasti. Srdačno i s poštovanjem, Ivo Josipović.”

Prosudite, dragi čitatelji, sami. Po mojem razumijevanju, o nika-kvoj nečasnoj trgovini nije bilo riječ, ma koliko takvim ponašanje predsjednika RH prema BiH žele prokazati u BiH određene političke strukture, i uz pomoć takvih kakvi su iz samo njima znanih pobuda postali dr. Ivo Banac i Ivan Zvonimir Čičak, omiljeni junaci naših medijskih igrokaza ovih dana. Stupidnije od ovih izjava je samo divljenje njima naših sarajevskih novinara i urednika, parafrazirat ću ovdje misao mogeg sarajevskog prijatelja kojemu neću otkriti ime, ali mnogi će znati o komu se radi i bez toga. Ali, tko voli nek izvoli, kako izgleda kod nas u BiH se politika i ne umije voditi drugačije nego putem izmišljenih afera...

I

Za redove u nastavku treba zahvaliti novinaru i uredniku Oslobođenja Fuadu Kovačeviću koji je priredio sjajan tematski blok u BH Danima (Novinari u BiH: politički ratnici, BH Dani br. 710 od 21. 1. 2011.). Ja sam, dakle, uradio veliki tekst, a Fuadu sam s punim povjerenjem prepustio njegovo prepolovljavanje, jer je već korektno uređivao moje feljtone u Oslobođenju, recimo onaj o Nirnberškim procesima prije pet godina, za koji sam i ja i ta medijska kuća dobili mnoge komplimente. Mislim nešto, onima kojima je dosadno o čemu pišem već su odustali, no, možda bi neka minijaturna zainteresirana javnost htjela pročitati *in extenso* moju ekspertizu o uzrocima stanja u bh. medijima anno Domini 2011. Inače, uz sjajan intervju kolege Nerzuka Ćurka i izvanredno važnih i bolnih svjedočenja dviju

renomiranih tv-urednica i voditeljica Suzane Rađen-Todorić (BN) i Suzane Stambol (BHT), u tematskom bloku u BH Danima nalaze se i kraće analize mog banjalučkog kolege Miodraga Živanovića i moja, kojima je zajedničko ponešto i po kritičkom duhu i po vokabularu, primjerice uporabi ključnog pojma “demokratura”...

Živimo u totalno podijeljenim društvima s ostrašenim, netolerantnim javnostima, ako se o društvima i javnostima u bh. slučaju može uopće govoriti, oboje podrazumijeva i slobodu i demokraciju i funkcionirajuću pravnu državu, a ne neslobodu i demokratu kakav je naš slučaj. Nemamo, dakle, racionalno organiziranu pravnu državu, nego nešto suprotno tomu, nemamo odgovorne političke elite nego kleptomanske i neodgovorne, nemamo slobodne, nego neslobodne medije, a sve to zajedno je u funkciji koncepta ostvarenja “nacije-države” i nastavljanja rata drugim sredstvima, tamo gdje se za trenutak zastalo poslije Dayton, što je i dovelo do stanja beskonačne europske nezvjesnosti, a ne do tzv. predbriseljske faze u pristupu EU, kako su dugo trubili tobož patriotski mediji i političari, šverceri svojih i naših života.

Ne zna se tko je kriviji za opisanu situaciju, dao bih blagu prednost ipak političarima, ali ne bih oslobodio krivice za opisani bezizlaz ni jedne ni druge, niti, pak korumpirane akademske elite, bile one u službi održanja postojećih etno-podjela i etno-feuda, ili u funkciji nasilnog brisanja razlika među nama putem, primjerice, izgradnje “bosanske nacije-države”. Prisjetiti se ovdje čitave bulumente uglednih, navodno građanskih orijentiranih intelektualaca koji oduševljeno plješću sumnjivim knjigama i njihovim autorima. Uzgred kazano, najgore je po bilo koga kada se opredjeli kritizirati i lijeve i desne, i neostaljinističke i neofašističke budalaštine, onda ste potpuno nezaštićeni i izloženi svakoj mogućoj vrsti difamiranja. Pa, ipak, čini mi se, samo bespoštedna kritika “i lijevih i desnih skretanja”, govoreći jezikom prošlih vremena, samo beskrajni skepticizam prema olakim i velikim obećanjima i lijevih i desnih prodavača magle jeste dostojna pozicije intelektualca, vjernog samo struci i savjesti, a ne malim i velikim ovozemaljskim ili onozemaljskim bogovima...

II

U BiH se u proteklih 20 godina svjesno i ciljno hipostaziralo vjersko i nacionalno na mjesto ranijeg klasnog i nacionalnog, i na takav isključiv način i u tolikoj mjeri, da se i nije nešto bitnije promijenilo između dva tobož isključujuća sustava – nekadašnjeg kvazi komunističkog i ovovremenog kvazipluralnog i demokratskog. Ista autoritarna i antipluralna, dogmatska i antidemokratska matrica, samo je u postratnim i tranzicijskim neprilikama jače učvrstila i oformila prapolitičko etničko društvo, odnosno tri društva s dominantnom plemenskom sviješću i nerazvijenim formama političkih kultura, bez bilo kakve integrativne ose u čijem bi središtu bili racionalni (gospodarski, socijalni, kulturološki i ini) interesi.

Apsurd je tim veći što se sve to kod nas događa dok su u razvijenim i demokratskim zemljama u europskom susjedstvu u punom jeku tzv. transnacionalni transformacijski procesi i kompleksne političke modernizacije, kako bi se odgovorilo izazovima ere globalizacije. Primjerice, u zemljama Europske unije se svjesno njeguju moderni i složeni identiteti, ma koliko naši zadržti etnonacionalisti suprotno tvrdili, grade se funkcionalno povezani euro-regioni i njeguje princip supsidijarnosti, promišljaju se i apliciraju modeli i koncepti dijeljivog ili prenijetog suvereniteta, čime se *i de iure i de facto* mijenja zlokobna ćud nacionalne države, itd. U isto vrijeme u BiH je na djelu tobožnja tranzicija kojoj i nije cilj opisana modernizacija, nego gola pljačka pod izlikom potrage za “nacijom državom” i u separatističkim i u unitarističkoj verziji, do kojih se jednostavno ne može stići, jer ti koncepti pripadaju prošlosti.

Naše je prokletstvo u prvom redu u ostrašćenoj “kulturi nadbijanja” (I. Lovrenović), tom dominantnom obliku nametanja mišljenja i modela ponašanja drugima, umjesto respektiranja manjinskog, Drugog i Drugaćijeg kao mjere svoje slobode i svoje ljudskosti. Tim putom se odustaje i od kulture kompromisa ili konsocijativne kulture, zapisane uostalom i u onoj čarobnoj “niti...niti...niti” odnosno “i...i...i formulaciji” iz Mrkonjića. Pri tomu se, nažalost, ne razlikuju mnogo među sobom ni tobožnje alternative, socijaldemokratske i liberalne provenijencije od etnokratskih, i ne pada mi na pamet praviti razliku

među njima, kako se to masovno čini, polazeći od krive pretpostavke da je tzv. lijevi dogmatizam bolji od desnog radikalizma.

Socijaldemokratske i druge “alternative” nisu krive, dakako, za ono što su krive etnokratske stranke, nego što ne umiju biti alternativom, što nemaju dovoljno sluha za uvažavanje etničkog u podijeljenoj zemlji, što nisu dovoljno realistične i svjesne da se samo putem vlastite europeizacije može utjecati na europeizaciju drugih, uključivo etnokratskih stranaka, što im nije jasno da se samo tim putem može napraviti iskorak ka euroatlantskim integracijama, kojima nismo na pragu kako neodgovorno tvrde, nego smo od njih sve dalje, posve na začelju kolone kandidata, vjerojatno u društvu s Turskom, poslije Albanije i Kosova, čak. A bez te europske perspektive, nažalost, svi politički subjekti, tako prokleta slični, sličniji nego što misle da jesu, i njihovi mediji, ostaju izgubljeni u vremenu i prostoru, okrenuti europskim idealima države-nacije iz 19. stoljeća u separatističkoj ili u unitarističkoj verziji, svejedno. I još jednom ću ponoviti, u EU se u isto vrijeme radi o produktivnom prožimanju i kompromisima uz uvažavanje drugosti, s jedne, i pravljenja efikasne i racionalne integracije, s druge strane, pa time i o posve novoj političkoj kulturi, “ne-nadbijanja”, kazao bi, pretpostavljam, I. Lovrenović.

Nažalost, ta ukleta sijamska slijepa polubrača, i političari i mediji, su u našem slučaju baždareni i formatirani da u prvom redu proizvode jednodimenzionalno javno mnijenje i prevaziđene tipove političke kulture. Čast izuzecima, dakako, kojih je svakim danom sve manje. Otuda i dominantna isključivost u javnom životu BiH, uključivo i isključivi patriotizam (prema BiH ili njezinim dijelovima), otuda i nezrelost u medijima u kojima ima svega i svačega samo ne okrepljujućeg skeptičnog, kritičkog i poštenog odnosa prema bh. zabludama u prošlosti i sadašnjosti. Pogotovu nedostaje kritičkog i poštenog govora o sebi i svojem najbližem okruženju. Krivci za to su ne samo političke elite i mediji, nego i oni koji su masovno educirali jednodimenzionalnu javnost u svim dijelovima naše zemlje, lako zapaljive i slabo informirane ljude jedne knjige, jedne istine, pa time i kratke pameti. Radi se, dakako, o odgovornosti duhovnih i svjetovnih elita, uključivo mojih kolega sa sveučilišta i univerziteta...

III

I u razvijenom svijetu su mediji, posebice veliki i važni printani mediji, najkvalitetniji i najugledniji, izloženi enormnim izazovima, pritisnuti “online konkurencijom”, s jedne, te diktatom “*infotainment*”, s druge strane. Njih čitaju i dalje samo oni koji su ranije stekli tu naviku, ili oni kojima je čitanje profesija ili “zamjena za život”, kako je svojevremeno kazala austrijska nobelovka Elfriede Jelinek u eseju “Čitam kao grabljivica”. Pa, ipak, u razvijenim kulturama se svjesno da je od izuzetne važnosti za demokraciju i slobodu svakog društva sačuvati neovisnost printanih kvalitetnih medija, jer bi oni po definiciji morala biti ne samo informativno-politička, nego i obrazovna i kulturna, u krajnjem prosvjetiteljska glasila, od kojih profitiraju svi drugi mediji, uključivo tzv. novi mediji, i svaka demokracija. U krajnjem, ova vrsta glasila se u svakoj pravnoj državi smatra “četvrtom silom”, odmah uz *legislativu*, *executivu* i *iudicativu*. Prije tri i pol godine sam, primjerice, prevodio i komentirao apel Jürgena Habermasa za spas vodećeg njemačkog dnevnog lista “*Süddeutsche Zeitung*”, jer je ova vrsta glasila srž, kako je kazao Habermas, “kulturene i političke komunikacije”, pa njihovu propast ne može sebi dozvoliti nijedna ozbiljna demokracija!

Naš je problem, kao što je već rečeno, što uopće nismo demokracija nego demokracija. U našoj zemlji skoro da i nema nezavisnih listova, i drugih medija, skoro svima njima se upravlja iz centara političke i financijske moći, bilo da ih se direktno kontrolira, bilo da ih se ucjenjuje oglasima, bilo da ih se tretira “metama za odstrel”. Nažalost, u bh. medijima i javnosti dominira ne-kultura “hajkanja”, dakle postavljanja “meta za odstrel” od strane političkih vrhuški i pojedinih političara i bespogovorno sljeđenje tih modela. Ali isto tako i od pojedinih medija, što je nepopularno ali nužno reći, jer među “hajkačima” su i brojni urednici, voditelji i novinari čak i javnih servisa koji demonstriraju samovolju i neodgovornost, odnosno političku kulturu osionosti, pa su već time izraziti anti-Europljani i po duhu i manirima. Ne bi mogli, skoro sam siguran, raditi posao, koji misle da rade dobro, duže od jedne tv-emisije ni u jednoj demokratskoj i normalnoj europskoj zemlji.

I ostrašćeni političari i isti takvi novinari govore, naime, jezikom presude prije presuda suda i sudaca, i jedni i drugi zlorabe korektno informiranje, oboji zlorabe bezmilosno javnu poziciju koju trenutno obnašaju, potpuno nesvjesni jeftinoće tako stečene medijske slave, prolaznosti i relativnosti svoje značajnosti. Ipak, “hajkanje” od strane političara je najopasnije, jer političari raspolažu monopolom državne sile a djelatnici javne riječi imaju na raspolaganju “samo” verbalnu agresiju, pri čemu slikovno-televizijsku nije potcjenjivati. Oboji su, u krajnjem, dokaz autoritarne političke kulture, nasljeđene iz prošlog sustava, oboji su katarstrofalno loš uzor koji se oponaša od strane izmanipulirane i bezprizorne svjetine, oboji su metastaza bolesti zvane politička nekultura.

Kraja tomu nema i ne može ga biti bez funkcioniranja pravne države koja bi sankcionirala zlouporabu javne riječi, posebice govor mržnje. Citirat ću zbog toga ključnu poruku iz studije Dragana Andrića o kulturi javnog govora u Srbiji, pri čemu je posve svejedno što se radi o analizi zlouporabe medijske slobode u Srbiji, a ne o BiH: “Da li će se u medijima zabranjivati i kontrolisati verbalna agresija, jezik mržnje, kič, primitivna zabava, jednumna propaganda, šovinizam, neobjektivno informisanje to je pitanje budućnosti društva i stvaranja jedne zdrave kulturne politike. I ako se ne slažemo sa nečijim mišljenjem – potrebno je poštovati drugog, održavati smiren ton i kulturn politički govor...”

A ne mogu odoljeti da se ne pozovem i na “oca” ideje “otvorenog društva”, dakle Karla Poppera koji u “Otvorenom društvu i njegovim neprijateljima” kaže: “Možda ja griješim, možda ste vi u pravu, no samo zajedničkim nastojanjima možemo dosegnuti istinu... Trebamo u ime tolerancije inzistirati na svome pravu da ne toleriramo netoleranciju. Trebamo inzistirati da svaki pokret koji propovijeda netoleranciju sam sebe stavlja van zakona, a poticanje na netoleranciju i diskriminaciju trebamo smatrati kaznenim djelom...”

IV

Naše bh. javnosti su, dakle, toliko bolesne i isključive da ih nikakvi “kodeksi časti” ne mogu ozdraviti, nužne su bitnije promjene u domeni mišljenja, nužno se prvo dedogmatizirati i priznati kako smo bolesni

i isključivi, kako su nacionalisti svoje ciljeve uglavnom realizirali, kako se vrtimo u matrici njihovih ambicija s početka devedesetih godina prošlog stoljeća. Potom bi se trebali promisliti putovi ozdravljenja, pri čemu se bojim da nam ne mogu pomoći iskustva drugih. Pa, ipak, dozvolite mi da se pozovem na misao berlinskog profesora povijesti po imenu Hagen Schulze koji govori o rušilačkom etnokratskom principu upravo na primjeru naroda Balkana. Takav princip vodi rasulu, veli Schulze, a ja dodajem kako rasulu vodi ako se silom nameće bilo koji koncept koji ne respektira bh. stvarnost.

Na bh. malom prostoru vodi se, nažalost, i dalje politika tuk na utuk tzv. etnokratskih i tzv. građanskih koncepcija. BiH ne može, pak, ozdraviti putem čistih modela, niti putem modela građanske države, niti putem tro-etnokratskog modela. Morat će se tragati za modelom, u kojem se uvažavaju sva pitanja koja se tiču identiteta jednoga naroda i po kojima ne smije biti preglasavanja. Odgovorna konsocijacija, dakle, a ne ova jaranska, javašluk-konsocijacija, kako je ja uzaludno zovem od kad sam se vratio u zemlju, u kombinaciji s korektivima iz drugih političkih kulture, bi eventualno mogla voditi stabilizaciji i spasu ove nesretne države.

I izrijeком kazano, u zemlji kakva je BiH uzaludno je sanjati čiste građanske i parlamentarne modele izlaska iz ćorsokaka u kojem se BiH nalazi, ma koliko ti putovi bili primaljivi, nego se nužno okrenuti kombinaciji konsocijacijskog i građanskog modela kako bi izašli iz faze pred-raspada u neke stabilnije faze. Potom bi i tek uz takvu promjenu političke paradigme, moguće bilo očekivati i od novinara i njihovih medija prestanak s ne-kulturom “nad-bijanja”, odnosno “nametanja” i respekt različitosti u zemlji, pa tako i time političku kulturu pristojnije razine u dosluhu s novim europskim mišljenjem i praksom.

I za kraj, ma koliko zvučalo obeshrabrujuće, pozvat ću se i ovdje na pokojnog britansko-njemačkog sociologa Ralpha Dahrendorfa: “Za promjene političkog sistema dovoljno je šest mjeseci, za promjene ekonomskog sistema treba šest godina, za izgradnju civilnog društva (civilne ili političke kulture demokracije) treba najmanje 60 godina.” Nazdravlje!

DEPO portal, 24. siječnja 2011.

20. “KRIVI” JER SU ROĐENI KAO NEŠTO DRUGO

U zapaženom prilogu uglednog hrvatskog povjesničara, profesora Tvrtka Jakovine povodom ovogodišnjeg “Svjetskog dana sjećanja na žrtve holokausta” kaže se već u uvodu: “Holokaust je zločin kakav se nikada ranije nije dogodio, koji je poseban zbog svoje sustavnosti. Prisjećanje na njega nije samo zbog onih koji su stradali ili tek opomena zbog onoga što se dogodilo, prisjećanje treba biti i zbog nas danas.” (Vidjeti, banjalučki online-magazin Buka, 27. 1. 2011.).

One koji ne znaju vrijedi podsjetiti kako je najmonstrouznije nacističko stratište tijekom Drugog svjetskog rata Auschwitz oslobođeno tek 27. siječnja 1945. godine kada su u logor ušle jedinice Crvene armije, te da se taj dan tek od 2005. godine odlukom Ujedinjenih naroda obilježava kao “Svjetski dan sjećanja na žrtve holokausta”. Pod tim se podrazumijeva u biti, primjećuje s pravom prof. Jakovina, cijelo vrijeme od 12 godina nacističkog progona i ubijanja Židova, dok se “usporedo koristi i hebrejski termin Šoa (Shoah).”

I

Ja bih rečenomu dodao kako su potomci organizatora i egzekutora holokausta, dakle ovovremeni, prosvijećeni i osviješćeni Nijemci u međuvremenu postali svjetski šampioni u njegovanju “kritičke kulture sjećanja”, koja podrazumijeva da me se itekako tiče i dobro i loše iz povijesti kulture kojoj pripadam, ma koliko mi bilo zbog toga neugodno. Prevodeći ovu formulu na hrvatsku (i uopće našu) situaciju napisao sam ili kazao u bezbroj navrata kako se “stidim Jasenovca”, tog rugla u povijesti naroda kojem po rođenju pripadam. Stidim se, dakako, i svaki dan što prolazim pored zapuštenog “Partizanskog groblja” u Mostaru, tog remek djela spomeničke arhitekture pokojnog beogradskog arhitekta i velikog čovjeka Bogdana Bogdanovića, što

u Mostaru neke ulice još uvijek nose imena onih koji su isprljali hrvatsko ime, itd. Svemu tomu sam na jednoj studentskoj javnoj tribini u Mostaru dodao “a boli me i Bleiburg”.

Upravo tu jednostavnu formulu “stidim se Jasenovca, a boli me i Bleiburg” moji su studenti doživjeli kao oslobađajući ključ i za njihovo kompleksnije suodnošenje i prema prvoj i drugoj tragediji u kojoj se hrvatski narod pojavljuje jednom kao “počinitelj” a drugi put kao “žrtva”. Zapravo, u oba slučaja žrtvom dviju totalitarnih ideologija kojima je zajedničko bilo i ostalo što su “protivnici otvorenog društva”, kako je ustvrdio i Karl Popper. Dakako, riječ je uvijek o pojedinim počiniteljima zločina, a ne o narodima, no u kompleksnom poimanju krivice postoji osim kaznene odgovornosti za individualna nedjela i moralna suodgovornost za sramotu koja se ne može izbjeći (ako ste misleća i etična osoba) već rođenjem i pripadnošću određenoj kulturi. Tu vrstu odgovornosti se treba i mora, dakle, pounutarnjiti i s njom živjeti život dostojan prosvijećenog čovjeka, njegujući senzibilitet prema nepravdama koje se u ime vaše kulture nanose drugima s kojima živite u istoj zemlji i regiji, posebice manjincima u okruženju i susjedstvu, kako se zlo ne bi ponovo povampirilo.

Lagodnije je, dakako, kazati ja s tim nemam nikakve veze (nisam bio rođen, moji nisu bili u to uključeni itd.), ali to je vrlo površan odgovor na povijesnu tragediju i nema nikakvog dodira s kritičkom kulturom sjećanja kakvu, primjerice, njeguju Nijemci. Toliko sam naučio dugim životom u toj velikoj europskoj kulturi koja je sebi dozvolila nekoliko stravičnih prokliznuća u barbarstvo tijekom 20. stoljeća, ali je srećom izvukla pouke iz tih tragedija pa danas nema ozbiljnog Nijemca (izuzev notornih desnih i lijevih ekstremista) koji će kazati baš me briga za Dachau, Auschwitz, za...

Profesor Jakovina je u spomenutom prilogu koji me je i inspirirao da napišem ovih par redova kazao: “Holokaust je zločin kakav se nikada ranije nije dogodio, koji je poseban zbog svoje sustavnosti. Prisjećanje na njega nije samo zbog onih koji su stradali ili tek opomena zbog onoga što se dogodilo, prisjećanje treba biti i zbog nas danas. Holokaust nisu počinili ‘neobični’ ljudi, još manje je onih koji bi se mogli opisati kao ‘zli’ promatralo što se događa s njihovim

susjedima. Prisjećanje na Shoah trebalo bi biti poticaj za vlastito preispitivanje, kritičko razmišljanje o vlasti, o čovječnosti, o smislu života, o empatiji. Oni koji su ubijani nisu bili krivi nizašto, bili su rođeni kao nešto drugo.”

I to je ono što me je potreslo, ujelo za srce, ljudi su ubijani samo zbog toga što su bili “rođeni kao nešto drugo”. Učinilo mi se, naime, da se u BiH i u regiji jugoistoka Europe i anno Domini 2011. sustavno njeguje politička nekultura diskvalifikacije onog drugog i time srlja u kulturološku matricu koja porađa fašizam, bilo da govori o sebi kao nadmoćnijem i boljem iz etničkog ili ideološko-političkog uporišta...

II

Na Balkanu se, nažalost, i 66 godina poslije Drugog svjetskog rata salonski odnosi prema nacizmu, a balkanske nacionalne političke elite, njihovi najveći dijelovi, ili koketiraju s notornim nacističkim idejama i likovima, ili, pak, misle da se sve to njih i ne tiče. S druge strane, bivši antifašisti ne umiju artikulirati smislen govor o Drugom svjetskom ratu i svojoj ulozi u njemu, koji uključuje i tragedije i zločine a ne samo slavna djela, što obilato koriste neke političke opcije predstavljajući se jedinim zaštitnicima i sljedbenicima antifašizma u našoj zemlji. Posljedica toga je da se i dalje među pučanstvom masovno misli da su za posvemašnja stradanja samo oni drugi krivi, zli i prljavi, kakvi bi već mogli biti kad su već drugi i drugačiji...

U sjenci izostale denacifikacije balkanskih društava odvijale su se i odvijaju i zbog toga neke druge tranzicije, s obrnutim civilizacijskim predznacima. I dok su se kod većine istočnoeuropskih naroda dvije decenije od pada “željezne zavjese” pretvorile u dva desetljeća mukotrpnih a smislenih gospodarsko-političkih tranzicija, balkanskim narodima su se u pravilu dogodile ahistorijske tranzicije, kulturološko-politička utrka u devetnaesto stoljeće, anakroni ratni radovi, začinjeni ideologijama suprotnim novijoj europskoj ideji i praksi, te posvemašnja pljačka. Zato se i smije slobodno reći, vjerojatno nigdje u svijetu poslovi “krvavih tranzicija” nisu ostavili iza sebe takve razorne tragove ne samo u mrtvim ili protjeranim ljudima i razorenim

gradovima i selima, nego u urušenju ljudskih vrijednosti, stida i morala kao u zemljama bivše Jugoslavije...

U zemljama bivše Jugoslavije je sveukupnost poraza običnih ljudi vidljiva na svakom mjestu, ali su na vlasti oni koji su započeli zlo, ili u njemu sudjelovali, bez sankcija, bez posljedica, ili, pak, oni koji ne misle da se bilo komu za bilo šta ozbiljno izvinjavaju ili ispričavaju. Zbog toga i funkcioniraju i dalje paralelni svjetovi, ne zna se što je istina a što laž, što je zločin, a što poštenje. S takvim se “političkim elitama”, čast rijetkim izuzecima, zbog svega toga do Europske unije može stići samo mimo njihove stvarne političke volje. Međunarodna zajednica, u prvom redu EU, uložila je ogromne novce i energiju u zemlje Zapadnog Balkana, ali bez vidljivog napretka. Izgubljene su, maltene, skoro dvije decenije dragocjenog vremena. No, treba biti korektan i priznati, uzalud su i novci i vojnici, time je moguće zaustaviti rat, ali se ne može tim putem ostvariti civilizacijski napredak, jer je to uvijek bila “domaća zadaća”.

III

Kako to rade Nijemci u vezi s “prevladavanjem prošlosti” na tisuće je primjera, no ovdje se izdvaja jedno iz nedavnih obilježavanja početka pogroma protiv Židova. Na 70. obljetnicu “tamne noći” iz 1938. godine, koja je reprezentna za “najtamnije poglavlje njemačke povijesti”, u berlinskoj sinagogi u Rykesstrasse njemačka je kancelarka Angela Merkel poručila i sljedeće: “...Na početku, 10. svibnja 1933. godine gorjele su knjige. Devetog studenog 1938. godine izgorjele su sinagoge – njih 1.400 u cijeloj Njemačkoj, za samo nekoliko sati. Uskoro potom gorjela je cijela Europa. Mi se danas prisjećamo – kako je kazao historičar Dan Diner – katastrofe svih katastrofa”. Pogromaška noć nije bila prvi zločin nad židovskom zajednicom. A nije bila ni posljednji. Ona je bila samo daljnji eskalirajući stupanj na putu organiziranog pokolja šest milijuna Židova... Buktinje 9. studenog su bile neprevidljive u čitavoj Njemačkoj. Ipak, nije uslijedio nikakav glasan protest protiv nacista kada su protjerivani židovski susjedi iz njihovih stanova... Nacisti su sigurno uvidjeli

9. studenog da nije bilo oduševljenja. Ali, oni su vidjeli, također, nema ni otpora. Iz toga su zaključili da antižidovski teror može dalje ići. I išao je dalje, u konačnici do stravičnih konzekvenci, do sustavnog uništenja. Auschwitz i Shoa su bili te užasne konzekvence...

Martin Niemöller je jedne prilike kazao: ‘Kada su nacisti pokupili komuniste, ja sam šutio, pa ja nisam bio komunista. Kada su zatvarali socijaldemokrate ja sam šutio, pa ja nisam bio socijaldemokrata. Kada su pokupili sindikalce, ja sam šutio, jer ja nisam bio članom sindikata. Kada su mene pokupili nije bilo više nikoga tko bi mogao protestirati...’ To se može dopuniti i kazati: ‘Kada su nacisti pokupili Židove, ja sam šutio, jer nisam bio Židov, kada su pokupili Sinte i Rome i mnoge druge ljude ja sam šutio, jer nisam bio nijedan od njih. Nisam bio pogođen... Dakle, ako pokušamo obuhvatiti pouku naše povijesti u jednu rečenicu ona glasi: ne smijemo šutjeti!... Europa – to je bila i jeste još uvijek čežnja za međusobnim suživotom naroda u miru i slobodi. Na putu ka tomu morali smo stoljećima doživljavati užasne katastrofe i patnje. Morali smo prevladati napetosti i jedni od drugih učiti. I današnji spomen na 70. obljetnicu od 9. studenog 1938. godine upućuje nas na ove pozadine i opominje na odgovornost koju imamo za otvoreno i slobodarsko društvo...’

Suvremeni Nijemci su, dakle, s mukom naučili lekciju o stidu, kao prapočetku ozdravljenja, ali su je naučili. Povodom “Dana holokausta” poštovanim čitateljima DEPO portala poklanjam, dakle, u nastavku potresnu pričicu G. Grassa iz njegova romana “Moje stoljeće” (1999.), u mojem prijevodu s njemačkog jezika...

IV

G. Grass: “1938.”

Problemi s našim nastavnikom povijesti su započeli upravo dok su svi gledali na televiziji kako se odjedanput otvorio Berlinski zid, pa su svi, uključivo i moju baku koja je stanovala u Pankowu, mogli jednostavno preko na Zapad. Pri tom je školski savjetnik Hösle sigurno dobro mislio kada nije govorio samo o padu Zida nego nas sve zapitao: “Znadete li što se još sve dogodilo u Njemačkoj jednoga devetog studenog? Na primjer, točno prije pedeset i jednu godinu?”

Kako je svatko znao samo ponešto, ali nitko posve točno, on nam je objasnio tada carsku kristalnu noć ("Reichskristallnacht"). Ona se zvala tako jer se odigrala u cijelom njemačkom carstvu, pri čemu je uništena gomila posuđa, koje je pripadalo Židovima, među kojem naročito mnogo kristalnih vaza. Pored toga porazbijani su kamenim pločama i svi izlozi na radnjama čiji su vlasnici bili Židovi. I inače, uništilo se besmisleno mnogo vrijednoga.

Možda je greška gospodina Höslea bila u tomu što nije mogao prestat, što nam je na mnogim satima povijesti pričao samo još o tome, a i iz dokumenta nam čitao kako su potpuno izgorjele mnoge sinagoge, te da se jednostavno ubilo devedeset i jednog Židova. Samo žalosne priče dok je ne samo u Berlinu, nego posvuda u Njemačkoj, slavlje bilo veliko, jer su se konačno mogli ujediniti svi Nijemci. Ali, kod njega se radilo uvijek samo o starim pričama, te kako je do toga došlo. A točno je i to da nas je on s time što je nekada ovdje bilo prilično nervirao. Njegova je "opsjednutost poviješću", kako se govorilo, u svakom slučaju ukorena na roditeljskom skupu, od skoro svih prisutnih. Čak je i moj otac, koji je u stvari rado pričao o ranijem vremenu, na primjer kako je još prije podizanja Zida utekao iz Sovjetske zone, te došao ovdje u Švapsku, dugo ostajući stranac, otprilike tako govorio sa gospodinom Hösleom: "Naravno, ne može se ništa prigovoriti što moja kćerka saznaje kako su nacističke horde posvuda ostavile iza sebe groznu pustoš, a nažalost i ovdje u Esslingenu, ali, ipak, molim, u pravom trenutku, a ne upravo tada kada, kao danas, ima povoda za radovanje, a cijeli svijet čestita Njemcima..."

Pri svemu tome smo se mi učenici nekako već zainteresirali za to što se to događalo tada u našem gradu, na primjer u Izraelitskom sirotištu "Wilhelmspflege". Sva djeca su morala napolje, u dvorište. Sve školske knjige, molitvenici, čak i židovske svete relikvije (Thorarollen) su zbačene na gomilu i sve je spaljeno. Uplakana djeca, koja su sve to morala posmatrati, su strahovala da će biti i sama spaljena. Ali, samo je učitelja Fritza Samuela izudaralo do iznemoglosti, i to sa gimnastičkim čunjevima iz sportske dvorane.

Ali, Bogu hvala, bilo je u Esslingenu i ljudi koji su jednostavno pokušali pomoći, na primjer jedan taksista koji je nekolicinu siročića

htio prevesti za Stuttgart. U svakom slučaju bilo je to, što nam je ispričao gospodin Hösle, ipak nekako uzbuđujuće. Čak su i dječaci u našem razredu ovaj put sudjelovali u nastavi, također i turski dječaci, kao i moja prijateljica Shirin, čiji su roditelji došli iz Perzije. A pred roditeljskom skupštinom se naš nastavnik povijesti, kako je priznao moj otac, sasvim dobro branio. Treba da je roditeljima izjavio: Nijedno dijete ne može ispravno shvatiti kraj ere Zida, ako ne zna kada i gdje je točno započela nepravda i što je, konačno, dovelo do podjele Njemačke. To su roditelji popratili klimanjem glavom. Ali, gospodin Hösle je, ipak, daljnju nastavu o carskoj kristalnoj noći morao prekinuti i pomjeriti za kasnije. U stvari, šteta.

Ipak, znamo mi sada nešto malo više o tome. Naprimjer, da su skoro svi u Esslingenu samo nijemo posmatrali ili nisu htjeli vidjeti kada se ono događalo u Sirotištu. Zbog toga smo došli na ideju, kada je prije nekoliko nedjelja Yasir, naš kurdski kolega, s njegovim roditeljima, trebao biti protjeran za Tursku, da pišemo protestno pismo gradonačelniku. Svi su se potpisali. Ali, sudbinu židovske djece u Israelitskom sirotištu "Wilhelmspflge", na nagovor gospodina Höslea, nismo spomenuli u pismu. Sada se svi nadamo da će Yasir smjeti ostati.

DEPO portal, 27. siječnja 2011.

21. O JEDNOM VREMENU I BRANKU MIKULIĆU

Umirali smo tih nezaboravnih 14 dana u veljači 1984. godine od straha, svi koji smo bili uključeni u organizaciju najvećeg sportskog događaja u povijesti tadašnje Jugoslavije. Hoće li sve besprijekorno funkcionirati? Jesmo li ovomu svemu dorasli? Bojali smo se najviše nas samih, našeg mentaliteta – lako ćemo. Bojali smo se, posebice, “zimske olimpijade bez snijega”, iako su sve tehničke pripreme bile poduzete i za “umjetni snijeg” u tom slučaju. Kao iz inata, olovno sarajevsko nebo je škrtarilo s pahuljama sve do noći uoči početka Olimpijade, a onda je 8. veljače ujutro osvanulo “metar snijega” na sarajevskim ulicama i okolnim brdima. Bog se, na kratko, nasmiješio Gradu i njegovim ljudima koje će osam godina kasnije zaboraviti, ostavljajući ih na milost i nemilost slijepoj mržnji i (samo)uniženju...

I

Tih 14 dana koliko je trajala “sarajevska olimpijada” bili su u svakom pogledu uzoriti, kao iz bajke. Niti ijednog ozbiljnijeg incidenta, nitko nikoga, maltene, nije ni mrko pogledao, organizacija Igara je bila savršena, za što su uslijedile pohvale iz cijelog sportskog i političkog svijeta. Uključivo, dakako, i od strane Međunarodnog olimpijskog komiteta (IOC) i njegova tadašnjeg predsjednika Juan Antonia Samarancha, koji je ocjenio da se radi o “najbolje organiziranim zimskim olimpijskim igrama u njihovoj povijesti”. Uslijedio je “Olimpijski orden” predsjedniku Organizacijskog komiteta XIV ZOI Sarajevo ‘84, pokojnom Branku Mikuliću. Svi mi koji smo bili “unutra” znamo da ga je zaslužio višestruko. Naravno, time su na neki način bili odlikovani i svi koji su učestvovali u organizaciji Olimpijade ili su je pomagali na druge načine. Zvuči danas skoro nevjerovatno, ali Olimpijadu su manjim ili većim donacijama pomagali

skoro svi bh. građani, i oni s obala Une i Drine i Bosne i Neretve. To je bio, zapravo, povijesni vrhunac bh. zajedništva, džinovski emancipatorski, civilizacijski iskorak Bosne i Hercegovine. Pomagali su Olimpijadi i mnogi dobri ljudi iz Ljubljane, Beograda, Zagreba, Varaždina i iz drugih mjesta nekadašnje Jugoslavije. Nesretni su, zbog toga, vjerojatno, bili samo notorni šovinisti po profesiji, kako u BiH tako i u Jugoslaviji, koji su se već tada pripremali za ubojstvo zemlje, za njeno smaknuće...

Grad je osvanuo 8. veljače 1984. godine umiven u snježnu bjelinu, u radost nesvakidašnjice. Kao da je pred Svijetom htio skriti koju udžericu, ako je takvog čega uopće tada bilo u Gradu. Tu i tamo se promaljalo sunce, taman toliko da sve djeluje bajkovitije. Kosmičke zrake su u bijelom krajoliku izazvale u ljudima radost i neponovljivi osjećaj ponosa. Nikada, vjerojatno, ni prije ni poslije nisu Sarajlije bile tako ponosne na svoj Grad, na činjenicu što su tih 14 dana bili “središte Svijeta”. Podobrili su se i oni najzločestiji. Znalo se dogoditi da džeparoš vrati već ukradeni novčanik, da taksisti voze goste bez naknade, da kronično neljubazni postanu ljubazni. Obrukao se tek neki ugostitelj na Baščaršiji koji je baš Kirku Douglasu našao za shodno zaračunati trodupli račun. “No problems”, bila je najčešća sintagma koja se tih dana čula na sarajevskim ulicama, na trgovima, u radnjama, na sportskim borilištima. Time se izražavala spremnost za priskočiti u pomoć brojnim gostima iz svijeta. Treba li reći da je ta nemušta formula značila i dozu zbunjenosti i tradicionalnog stida u susretu s “velikim svijetom”? Što sve nije prošlo nezapaženo, naravno. Samo je “ABC”, čuvena američka tv-stanica, emitirala o sarajevskoj “zimskoj idili” preko 60 sati popratnog, kulturnog programa u udarnim terminima. Sportski sati prijenosa su bili, naravno, neuporedivo brojniji. I u drugim dijelovima svijeta se po prvi čulo o Bosni i Hercegovini i Sarajevu izvan sheme – ubojstvo Nadvojvode i početak Prvog svjetskog rata. Nažalost, osam godina poslije taj isti “veliki svijet” je posmatrao “uživo” davljenje “olimpijskog grada” na rate. Moćnici iz “velikog svijeta”, zavaljeni u fotelje i u papučama, zaokupljeni visokom geo-politikom, “uživali” su u prijenosu četverogodišnje “olimpijade smrti”...

Skoro sam uvjeren da su se osam godina poslije nezaboravne “zimске čarolije” upravo oni što su patili za vrijeme “zimске idile” šepurili na nekadašnjim olimpijskim borilištima ili su, pak, zlikovcima davali podršku iz nekih novina, znanstvenih ustanova i političkih gremija. Čineći tako svetogrđe ravno onomu koje su činili “vođe-zlikovci” i njihovi sljedbenici “na terenu”, koji su svezali “olimpijskom gradu” omču, opkolili ga poput Huna i Avara, pa sadistički više od tisuću dana ubijali djecu i žene, starce i bespomoćne, uništavajući onako uzgred spomenike kulture neprocjenjive vrijednosti. Zlikovci su, dakle, sustavno ubijali pamćenje jednog grada i jedne zemlje, sve ono što je podsjećalo na onu “zimsku idilu” i na multietničku povijest Sarajeva, BiH i Jugoslavije. Izgorjela je među prvima i čuvena Vijećnica, pa potom među brojnim vrijednim riznicama i Muzej XIV ZOI, u kojem su bila čuvana brojna i važna svjedočenja, tragovi XIV ZOI. Među drugima i pripremljena knjiga-zbirka svih govora predsjednika XIV ZOI Branka Mikulića o organizaciji XIV ZOI, koju sam vrlo pažljivo priredio i opremio predgovorom par godina poslije Olimpijade, dok sam imao čast boraviti u njegovoj sjenci u Beogradu, vjeran kao sjenka, dakako. Za one koji to ne znaju, bio sam mu u vrijeme XIV ZOI “šef kabineta”, poznavao sam ljude u Muzeju (i Planinku M. i Edu N.), pa znadem da je moja pošiljka iz Beograda s 10 primjeraka lijepo ukoričene zbirke Mikulićevih govora ušla u Muzej XIV ZOI Sarajevo ‘84. Ne znam, doduše, je li od ratnog plamena sačuvan ijedan primjerak te pošiljke, pa ako netko o tomu nešto znade nek ostavi traga ispod ovog podsjetnika...

II

Ponekad sam sebi izgledam kao Don Kihot, jedina osoba koja se sjeća pokojnog Branka Mikulića (1928-1994), ali srećom nije tako. Svojeg sudruga i prijatelja se, primjerice, prisjeti svake godine barem osmrtnicom u Oslobođenju i društvo okupljeno oko Ahmeda Karabegovića, generalnog tajnika XIV ZOI, vrlo zaslužnog Brankovog suradnika na ovim poslovima. Isto se društvo, ta sarajevska “sportska raja”, prisjeti i drugih umrlih ljudi iz Organizacionog komiteta XIV

ZOI, primjerice pokojnog Ante Sučića, predsjednika Izvršnog odbora XIV ZOI, koji je otišao Bogu na istinu nedugo poslije završetka ZOI, Pavla Lukača, glasnogovornik XIV ZOI, Uglješe Uzelca, gradonačelnika Sarajeva u vrijeme održavanja Olimpijade, Emerika Bluma, člana Organizacionog odbora, Artura Takača, sportskog direktora XIV ZOI, i drugih, lista umrlih junaka XIV ZOI je nažalost sve duža i duža...

Bio ili ne “Don Kihot”, redovito podsjećam uz jubileje, i ponajviše iz prkosa, na Mikulićeve zasluge za uspjeh XIV ZOI, a time posredno i za afirmaciju BiH. U tribalističkom društvu skorojevića sve tri etnije, te moje intelektualne i ljudske provokacije nailaze, dakako, na okrutni muk ili poneku neprimjerenu reakciju. Kao da se nesretnom Branku svete njegovi nekadašnji politički protivnici? Ili se, ipak, radi samo o tomu da je umrlo jedno vrijeme i s njime i ljudi(ne) kakav je bio i Branko Mikulić?

U blizini pokojnog Mikulića, vjerojatno najznačajnijeg bh. i hrvatskog političara podrijetlom iz BiH u cijelom 20. stoljeću, proveo sam vrijeme od listopada 1983. do ožujka 1989. godine, dakle od predvečerja XIV. ZOI u Sarajevu, svojevrsnog uzleta u nebo bh. društva, do početaka bezmilosnih političkih razračunavanja u Beogradu i Sarajevu i nagovještaja raspada SFRJ i surovog rata u BiH. No, ne bih ponovo o tomu, jer sam svojedobno objavio romansirana sjećanja u Slobodnoj Bosni pod provokativnim naslovom “Služio sam posljednjeg bosanskog cara” (u veljači i ožujku 1999. godine), koja je mali broj ljudi razumio, a još se manjem broju dopalo, a i na DEPO portalu sam u dva navrata, pa ako i u drugom kontekstu, govorio o okrutnom zaboravu zaslužnih ljudi iz povijesti BiH. Danas sam skoro siguran da je pokojni Branko Mikulić žrtva nasilnog zaborava najsjajnijih stranica iz bh. povijesti, upravo zbog toga što su to bile ispisane i sjajne stranice iz bh. “Periklova doba”, a u zemlji kakva je BiH, koja ne trpi “zajedničke memorije” takvo što se ne oprašta.

Branko Mikulić je umro 12. travnja 1994. godine i sahranjen je na sarajevskom groblju Sv. Josipa u nazočnosti oko 2.000 ljudi, koji su prkosili tijekom sahrane granatama i snajperistima s okolnih sarajevskih brda. U ratnom magazinu “BH Dani”, broj 251 iz 1994.

godine, pod naslovom “Odlazak velikog Bosanca” zabilježeno je i sljedeće: “Ni jecaj nije ranjavao tišinu. Nije zujala ni TV kamera. Nije je ni bilo. Samo ljudi i toplina očiju, uspomene i nadanja, samo *pianissimo* pjesme o vječnoj tišini, i nadgrobna ploča: Branko Mikulić 1928-1994”. Nedugo poslije Brankove smrti umrla je i Brankova kći Planinka, akademska slikarka i sjajna intelektuala, potom i supruga mu Rajka, pa potom i sin Rodoljub, zvani Ročko, arhitekta. U Sarajevu i u BiH o postojanju Mikulića svjedoči danas samo nekakva uličica na periferiji Sarajeva koju su mu aktualni gradski kvazi-multietičari dali da bi takvima poput ovovremenih podobnih mogli davati trgove i ulice u strogom centru grada. Već sam to davno napisao, ali ponovit ću s tugom, u Sarajevu bit će svakim danom sve više grobova poput Brankova na groblju Sv. Josipa, hrvatskih i srpskih, koje neće imati tko posjećivati. Tako će, pak, biti negdje drugdje s bošnjačkim mezarjima ...

III

Svaka čast svakomu, dakle, ali bez Branka Mikulića XIV zimske olimpijske igre ne bi bile ono što su bile. A bile su veličanstvena smotra mladosti i ljepote, perfektno organizirana sportska i medijska manifestacija prvog reda, milenijumski iskorak Bosne i Hercegovine, koji je, na žalost, neće spasiti nesreće samo osam godina poslije. Međutim, da nije na čelu Igara bio tadašnji bh. “željezni kancelar”, takvi kakvi smo bili i tada, a danas smo još puno gori, nikad ne bismo postigli to što smo tada postigli. Branko Mikulić je, naime, sa svakim u Jugoslaviji, uključivo i protivnike, mogao razgovarati ravnopravno, a s mnogima i za zeru ravnopravnije, i to je bilo od neprocjenjive važnosti. Bez takve ličnosti i njegovog danonoćnog angažmana na Igrama bi došao do izražaja naš notorni javašluk, a s njim na čelu Igara je svatko dao najbolje što je mogao. Bojali su ga se samo oni koji su imali debelog razloga za to. Oni koji su se s njim imali prilike sresti ponijeli su utisak o Brankovom neponovljivom gospodstvu, o uljuđenoj, prirodnoj vrsti bosanske gospodštine...

Ispratio sam ga početkom travnja 1994. godine s frankfurtskog vojnog aerodroma, redovitih linija nije bilo, u Sarajevo da umre

par dana poslije u još uvijek opkoljenom Sarajevu. “Ide da umre u Sarajevu”, rekla mi je tada Planinka, njegova kćerka, koja će i sama potom iznenadno otići s ovog svijeta. Otišao je američkim vojnim bombarderom da umre u Gradu koji nikada nije umio da se ophodi s njegovim najvećim ljudima, zapisao sam tada. Nemam, naravno, nikakvih dokaza za tvrdnju da je “druga Branka” više ubio osjećaj nemoći da se nešto poduzme u obrani Bosne i Hercegovine, nego opaka bolest kojoj nije bilo lijeka, kako su rekli stručnjaci u švicarskoj Lausanni, gdje je kratko boravio u bolnici. Uzgred rečeno, bitku za Jugoslaviju je izgubio već onda kada se morao povući s pozicije predsjednika Saveznog izvršnog vijeća, pod pritiskom Miloševićeve kamarile i njegovih nevjerojatno brojnih tadašnjih istomišljenika u BiH. Njih bi se našlo posvuda, u okviru sva tri bh. naciona, a ne samo među Srbima, samo kada bi se malo pročeprkalo po nedavnoj prošlosti!

Stariji čitatelji znaju da je Branko Mikulić, zajedno s takvima kakvi su bili Džemal Bijedić ili Hamdija Pozderac, skoro dvije decenije davao pečat bosansko-hercegovačkoj samobitnosti da bi pri samom kraju života nemoćno posmatrao kako sve ono za što su se on i njemu slični zalagali odlazi u nepovrat u obliku dima i pepela od granata njegove i naše bivše JNA, koja je, kada se sve uzme u obzir, odgovornija za rastur Jugoslavije i potonje zločine od onog poludjelog balkanskog nikogovića koji je umro u Den Haagu bez presude. Poslije će uslijediti brojna “umiranja na rate”, u opasnoj igri čiji je zalog bila BiH, onakva kakva je bila u Brankovo vrijeme. Ponosna i samosvojna. Kost u grlu i tadašnjim i sadašnjim hrvatskim i srpskim nacionalistima, ali i muslimanskim/bošnjačkim autistima, onima koji govore o povijesti kakve nikad nije bilo, ili o Bošnjacima kao temeljnom narodu, čime se i izjednačavaju sa hrvatskim i srpskim separatistima, samo s druge strane plota.

Mnogi ovu međusobnu povezanost ne razumiju i ne žele razumjeti. Dobronamjernim čitateljima nudim ovdje mudro, lucidno razumijevanje ovog povijesno-političkog kolopleta nedavno umrloga bh. akademika Envera Redžića, koji kaže: “Gledište da je jedan narod, tj. bošnjački, nosilac i spasilac integriteta BiH podrazumijeva da

bošnjakom narodu pripada uloga vladajućeg naroda”. Međutim, nastavlja Redžić, “integritet BiH, koja je višenacionalna zajednica nespojiv je sa postojanjem vladajućeg naroda”. Zato, zaključio je akademik Redžić, “zastupanje stanovišta o vladajućoj ulozi bošnjačkog naroda izravno vodi u nepovratnu destrukciju i dezintegraciju BiH”. Potom će Redžić, kako i priliči znanstveniku i čovjeku od integriteta, poantirati u ZAVNOBiH-ovskom duhu: “Prividno bosanska koncepcija, po kojoj je tzv. autohtoni narod čuvar Bosne, u suštini je antibosansko gledište, jer BiH pripada jednako svim svojim narodima ili je nema”. (Vidjeti, Enver Redžić “Sto godina muslimanske politike”, Institut za istoriju, Sarajevo, 2000, s.113.)

U iščezlo Brankovo vrijeme BiH je bila nedjeljiva, povezana i autocestama i školama, novim sveučilistima, industrijskim organskim svezama. Lijepim osjećajem slobode. Dijeljiva samo ludilom, fašističkim metodama, glupošću i primitivizmom, kojega ima u dovoljnoj mjeri u sva tri konstitutivna naroda. Na nesreću, na srpski nacional-boljšo-fašizam nakalemit će se vrlo olako i isuviše brzo slični “izmi”. U BiH će dobiti izraz u “troglavoj aždahi”, u tri nacionalna-šovinstička koncepta “nacije-države”, koji se, s jedne strane, isključuju, a s druge, hrane međusobnom isključivošću, a zajedno opstaju na krvi i mucu be-ha građana. Njima treba dodati i tzv. lijevi dogmatizam koji ne uspijeva izgraditi alternativu potrebitu duboko podijeljenim društvima nego kontraproduktivno zamijenjuje želje i ciljeve s realnostima i time ostaje izvan aktualnih političkih potreba...

U uistinu antologijskom eseju “Nesuđeni socijalistički car”, objavljenom u BH Danima broj 437, od 25. 10. 2005. godine, hrvatski i bh. vrlo senzibilni pjesnik Mile Stojić je kazao: “Njegovo je vrijeme prošlo, jer je u ruinama završila država Jugoslavija i njezin politički sustav, tako da se svaki njezin dosljedni borac i zatočnik danas gleda kao biće dostojno prezira i zaborava. Komunisti su se uglavnom premaskirali u nacionaliste i međusobno poklali, iza dimne, krvave zavjese grupa je kriminalaca preuzela resurse koje je godinama stvarala radnička klasa, nacionalizam se ustoličio tamo gdje je bio socijalizam, ukratko: sve se promijenilo da bi sve ostalo isto. Samo

su oni koji su ostali dosljedni osuđeni na odumiranje. Pa ipak, pored priče o Mikuliću, velike priče o našem vremenu, redaju se bezbrojne sage o kvarljivom ljudskom materijalu, o huljama što su se zbog materijalnih dobara odrekli vlastitih života...”

Ovaj podsjetnik na XIV ZOI Sarajevo ‘84 – kazat ću na kraju posve otvoreno i nije drugo do beskrajno tužna priča o sustavno odnjevovanom zaboravu zaslužnih ljudi i vlastitih civilizacijskih uzleta u nebo. Zbog toga će se mnogima i učiniti kako se “sarajevska Olimpijada” od prije nešto malo više od četvrt stoljeća dogodila nekom drugom i u nekom drugom dobu. U Bosni i Hercegovini se, nažalost, oduvijek slabo pamtilo a brzo zaboravljalo, čime su njezini ljudi bili i ostali osuđeni na ponavljanje već znanih lekcija. Kao i svi loši đaci...

DEPO portal, 8. veljače 2011.

22. OTVORENO PISMO FRA LUKI MARKEŠIĆU: PRIDRUŽUJEM SE IVANU LOVRENOVIĆU I ISTUPAM IZ HNV-A

Ove nevoljne redove pišem iz Njemačke u koju sam se na trenutak sklonio zbunjen ogromnom količinom sljepila koja je demonstrirana na Šestom saboru Hrvatskog narodnog vijeća, održanom 11. veljače 2011. godine, pa potom i zgađen užasnom pričom o “daidžama” među mojim hercegovačkim zemljacima. Na to ne mogu utjecati, ali sam svojim studentima strogo zabranio da kvalificiraju uvaženu subraću iz Nedžarića ovim ružnim i jeftinim, vrlo problematičnim nazivljem, ma koliko njihovo ignoriranje bilo kakvih pozitivnosti u Hercegovini, među Hrvatima, bilo problematično.

U eventualnu kritiku se mogu upuštati tek onda kada budu imali akademske titule i knjige iza sebe poput uvaženih profesora s Franjevačke teologije u Nedžarićima, i drugdje, i tek kada se budu čestito odnosili po pitanjima zla počinjenog u Drugom svjetskom ratu u hrvatsko ime kao što se ti ljudi u pravilu odnose, ili, pak, se nauče toleranciji koju oni propovijedaju, recimo kako se može biti “moralan i bez Boga”, što su u stanju javno ustvrditi samo ova gospoda među bosanskohercegovačkim teozozima. Kad ne bi bilo, dakle, ničeg drugog, ove bi ljude za vječita vremena cijenio, ma koliko sam ih prislijen tu i tamo kritizirati, zapravo ne njih nego njihovo privremeno političko sljepilo...

I

U SR Njemačkoj me je, dakle, i zatekla vijest da je iz novo-izabranog Upravnog odbora HNV-a istupio uvaženi bh. književnik Ivan Lovrenović, bh. Krleža i Vlado Gotovac u jednoj osobi, i ako smijem javno kazati i moj “dopisni prijatelj”, dakle netko s kojim imam privilegij njegovati tzv. mail prijateljstvo. U najkraćem,

jednako kako me je politička sudbina jednog drugog mojeg prijatelja (Bogića Bogičevića, da ne krijem) uvjerila da nemam što osobno tražiti u SDP-u, ako već za njega takvoga kakav je bio i ostao u vrhu SDP-a nema mjesta, tako su me i Ivanov kontra-referat na Šestom saboru, pa potom i istupanje iz Upravnog odbora HNV-a, uvjerali da nemam što tamo tražiti sve dok su na čelu HNV-a takve vrste intelektualci i političari kakav je fra Luka Markešić (ili, pak, Ivo Komšić, koreferent na nesretnom Šestom saboru HNV-a, u totalnom suglasju s fra Lukom, bez ijednog disonantnog tona). Dakako, svatko objektivian mora priznati, upravo njima dvojici pripadaju ponajveće zasluge za principijelne pozicije HNV-a tijekom rata i poraća kada je HNV i bio ponos i dika sviju nas koji rođenjem potječemo iz ove sve minijatur-nije sastavnice kompliciranog bh. mozaika, a nismo se dali svrstati u nacionalne torove. (Neprijatno mi je u ovom kontekstu govoriti o mojoj ratnoj sudbini, ali kazat ću da su me tijekom rata i Hrvati i Bošnjaci i Srbi osjećali svojim, čime se do danas vrlo ponosim.) Na tu neprijeporno povijesno zaslužnu ulogu HNV-a, posebice oko kraja rata i Washingtonskog sporazuma, je opravdano podsjetio i fra Luka na Šestom saboru, navodeći između ostalog ključne sintagme iz rezolucija svih prethodnih sabora i saborovanja, kojima se nema što ni dodati ni odbiti. Problem je, međutim, u tomu što postojeći HNV ne korespondira s ovovremnim velikim problemima (između ostalog, s otvorenim pokušajem dekonstitucije Hrvata i delegitamacije njihove izborne političke volje, koja nije izraz u slučaju dva HDZ-a samo raspoloženja u Hercegovini nego i među Hrvatima u Bosni, što se svjesno prenebregava). HNV ne vidi, dakle, podjednako kritično opasnosti koje su se nadvile nad našu nesretnu zemlju i njezine ljude, nego se ponaša sitno-šićardžijski, udvornički i umilnički prema ambijentu kojeg proizvodi “sarajevska politička kotlina”, koja je u ovom momentu glavni proizvođač političke magle i time opasnija od magli i podvala koje dolaze iz mostarske kotline i banjalučke ravnice.

II

Istini za volju ja sam tek prije godinu dana ušao u Hrvatsko narodno vijeće, naivno uvjeren još i tada da bi HNV mogao artikuli-

rtati alternativu hrvatskim etnokratskim opcijama, koje su u prošlosti u pravilu bile isključive u odnosu na državu BiH, ali i SDP-ovim jednostranostima ukoliko ih bude bilo. (Dužan sam kazati, javnim djelovanjem stalno sam bio u dosluhu s idejama HNV-a, a da su neki iz vrha HNV-a poslušali pokojnog Branka Mikulića, kao što nisu, i potražili me već tijekom rata, bio bih vjerojatno i formalno u HNV-u, no nisu iz njima znanih razloga.) U Upravni odbor sam biran, dakle, tek prije neki dan, na Šestom saboru, i nisam u njega de facto fizički ni ušao, jer nije ni konstituiran, a neće ni biti u sastavu kako je biran. Ja se, dakle, prosto ovim javnim činom, za koji cijenim da ima relevantnost i za moje čitatelje i bh. javnost uopće, pridružujem Ivanu Lovrenoviću i istodobno sumnjam da ću biti posljednji koji će istupiti iz Upravnog odbora.

Možda će nekome biti interesantno kako je već prilikom utvrđivanja liste od 17 članova Upravnog odbora jedino oko mojeg imena bilo problema, zbog navodne regionalne prezastupljenosti (predložena su, naime, dvojica ljudi iz Širokog Brijega i umjesto da se takvo što pozdravi jednomu, baš Hercegovcu iz Sarajeva, se učinilo takvo što previše, pa je nešto takvo i protuslovio, ali su ga sudionici Sabora ignorirali, izabravši aklamacijom sve nas koji smo bili predloženi). Možda se dotičnomu M. P. prosto nešto takvo otelo zbog atmosfere s posljednjih sjednica prethodnog Upravnog odbora na kojem sam “jedva uguran” u tu listu, kako su mi rekli prijatelji. Bilo kako da je bilo, najgore je što je dotični poslije svega mi prišao i pred ljudima tvrdio kako nije mislio ništa loše, pri čemu se i prekrizao, onako po katolički, toliko o moralu naših dičnih katolika i Hrvata. Bit će, ipak, da je posrijedi kod nekih članova HNV-a bila i ostala sporna moja otvorena kritika jedne velike političke stranke koja se kod pretežitog broja članova HNV-a i dalje vidi alternativom, ma koliko ona svojim ponašanjem u prethodna četiri mjeseca to nije. Makar se meni to čini takvim i to tvrdim uporno i zato snosim javnu kritiku, uključivo i pohvale, pri čemu se ne zna koje su neprijatnije, vjerujte mi...

Mnogi su i među sudionicima Šestog sabora željeli da govorim na ovom tužnom zboru, ali ja nisam to htio iz dvojakog razloga: prvo, govorio je smirenije, umnije i kompetentnije nego što ja to umijem

Ivan Lovrenović (i jednako tako gospodin biskup Pero Sudar), ali nitko nije nažalost shvatio dramatičnost njihovih apela; i drugo, previše sam proteklih mjeseci bio u javnosti i moji su stavovi poznati. (“Profesore, dugo vas nije bilo nigdje a sada Vas ima i na pašteti”, reče mi jedan moj student! Prestani, Mile, jedno vrijeme, ali nemoj zašutjeti, vele mi moji bliskiji prijatelji!) U suštini bilo me je strah da upravo moja diskusija ne izazove cijepanje HNV-a na dva krila – fra Lukino i Šimićevo jer takvo što ne treba ova majušna politička udruga (jedna od 12.000 NGO-s u BiH, da se razumijemo, toliko o pogrešnoj samopercepciji).

Ma koliko ne bih želio da se to i dogodi, dužan sam upozoriti već danas kako je skoro izvjesno da bi postojeća politika novogstarog predsjednika HNV-a mogla odvesti HNV upravo prirodnoj gerijatrijskoj sudbini njegovih članova, dakle (od)umiranju, ako se nešto bitnije ne promijeni i ne trebaju joj druge vrste podjela. Ali, nije moje da educiram pametnije od sebe, ovo je već problem preostalih članova Upravnog odbora i fra Luke Markešića. Smijem, nadam se, kao prijatelj i bivši član HNV-a upozoriti da ni on osobno ni Upravni odbor ne smiju nastaviti po starom i kao da se ništa nije ni dogodilo.

III

Po mojem razumijevanju, Šesti sabor HNV-a je bio vrlo tužni sabor u prvom redu zbog toga što se nekadašnja važna politička i moralna instanca među Hrvatima pretvorila u slijepu nevladinu udrugu vrlo prozaičnih i kalkulantskih ambicija, koja i dalje biva uvažavana jedino u sarajevskoj čaršiji i zbog toga jer govori vrlo kritično o hercegovačkom hrvatstvu i o vodećim hrvatskim političkim strankama. O oboma se mora i dalje kritično govoriti, ali je dužno primjetiti kako su se među hercegovačkim i bosanskim Hrvatima u međuvremenu dogodile brojne promjene. Među Hercegovcima je, naime, sve više onih koji su prihvatili državu BiH kao svoju domovinu, ali kojoj treba temeljiti preustroj kako bi je mogli i osjećati svojom. Među bosanskim Hrvatima je, pak, sve više onih koji osjećaju opasnost majorizacije na svakom koraku, što sjajno koriste za sebe oba HDZ-a, a to je u

politici dozvoljeno, ma koliko se nekomu ne dopadalo. U jednu riječ, s političkim sljepilom HNV-a se može ugodno živjeti u nepovoljnom političkom ambijentu, kakav je neprijeporno danas ambijent za sarajevske (i bosanske) Hrvate, ali nije mudro. Pogotovu nije mudro, grubo i neistinito govoriti o Hrvatima u Hercegovini, o tomu dovoljno ružno govore već sarajevski mediji, srećom ne svi.

Treba li, dakle, uopće Hrvatima udruga koja uživa sumnjivi ugled samo u “sarajevskoj kotlini” kao udruga “čestitih Hrvata” i koja proizvodi stigmju i stereotipiju o Hrvatima u drugim dijelovima zemlje i o drugim hrvatskim političkim opcijama, posebice o Hercegovini i Hercegovcima kao u neka stara, srećom otpuhana vremena, više je od retoričkog pitanja? Već ovo bi bio dovoljan razlog – po mojem razumijevanju za nesudjelovanje u daljnjem radu Hrvatskog narodnog vijeća, a ima ih još i nisu manje važni. Najvažniji je, zapravo, što je izborom fra Luke Markešića, po treći put (ne daj Bože kao da je Tito), odbačen alternativni program kojeg je izložio fra Lukin protukandidat Ilija Šimić, čestiti bosanski Hrvat, izvorni HSS-ovac, to mu valjda nitko ne može osporiti. Eto, nije ni neki sumnjivi Hercegovac kao što je potpisnik ovih redova, jer Hercegovci su, zar ne, svi odreda, izuzev onih par sdp-ovskih i hnv-ovskih atestiranih, “čovićevci” ili “ljubićevci”, ako nisu već “gole ustaše” i tsl. Pri čemu su da apsurd bude savršen – za koaliciju pod vodstvom SDP-a trenutno dobri upravo takvi među Hrvatima koji i dalje imaju iluzije o NDH-aziji i o ustašluku u njegovu ih. O tempora, o mores!

Dakle, svi koji nisu “platformaši”, kakvi su, jelte molim lijepo, Lijanović i Jurišić, su sumnjivi i neprijatelji ove zemlje, pa samo kad njih ne bi bilo u BiH, ili makar u Federaciji BiH, bilo bi med i mlijeko. Odbačen je, nažalost, sjajni Šimićev alternativni program koji je bio usmjeren na oživljavanje Hrvatskog narodnog vijeća upravo na njegovim najboljim antiratnim zasadama i konceptima, ali koji bi vodio istovremeno i borbu protivu svih podvala pa dolazile one i iz takvih stranaka kakav je tobož neupitni SDP, kojemu bi po mišljenju fra Luke morali vjerovati naslijepo, a ja naslijepo vjerujem samo mojim najbližim, u svakom slučaju nijednoj političkoj stranci...

Tužno je sve ovo, kazat ću na kraju i zbog onih koji su bili uz mene u cijeloj ovoj priči. Također, žao mi je *post festum* što sam uopće pristao da se nađem na listi za Upravni odbor HNV-a. Ali, u tom momentu još nije bilo izvjesno je li fra Lukina politika pripada prošlosti ili je ona i dalje posve izvjesna, maltene jedina “budućnost”. I, doista, nigdje u medijima ne stoji da je fra Luka dobio svoj treći kontraproduktivni mandat tako što je za njega glasovalo 40-oro nazočnih (uključivo i gosti, među kojima je barem njih desetak dovedeno samo da odrade izborni inženjering, dakle nisu bili drugo do gosti a glasovali su, takvog čega nema nigdje na izbornom saboru), dok je sjajni Šimićev program dobio glasove trideset i jednog čeljadeta, katoličkog i hrvatskog, kako bi to rekao jedan moj vrli prijatelj, koji me i podsjetio na jedno važno mjesto u Andrićevoj “Travničkoj hronici” u kojem se govori o sumnjivom moralu omatorjelih franjevacu.

Inače, uistinu je neshvatljivo već po sebi što sve važnije institucije kod Hrvata vode i u 21. stoljeću svećenici i popovi (Markešić – HNV, Topić – Napredak...), kao da smo politički malodobni, govoreći Kantovim jezikom. Vjerojatno, bh. Hrvati to i jesu i to je njihov najveći problem, veći i od očigledne institucionalne neravnopravnosti u post-daytonskoj BiH. A govoreći još otvorenije, poslije ovog saborovanja je još očiglednije kako politički malodobni bh. Hrvati i katolici nisu samo uz ili u HDZ BiH i ne stanuju samo u Hercegovini, nego su slijepo privrženi i uz neke druge jednako štetne, nadbijačke opcije, i stanuju u Bosni, u Sarajevu...

Adio, dakle, dragi HNV-ovci i sretno vam bilo. Vjerovali mi ili ne, radovat ću se i dalje svakom vašem uspjehu, ma koliko sumnjao da možete izići iz slijepo ulice u koju ste ušli. Okretaljka na njezinom kraju je isuviše mala i trebao bi vještiji vozač nego što ga imate na raspolaganju. Slabašna nada postoji u tomu ukoliko biste se preispitali zbog čega s vama nisu neki važni i mudri ljudi bh. kulture. A sve govori da ćete bez takvih kormilara svakim danom napredovati u svakom pogledu, ali i bivati sve usamljeniji i beznačajniji. Drugi će se tomu radovati a ne moja malenkost, vjerujte mi makar toliko...

DEPO portal, 14. veljače 2011.

23. ODGOVOR MOJIM OSIONIM KRITIČARIMA

Bura oko reizbora fra Luke Markešića za predsjednika HNV-a, po treći put zaredom, ne jenjava. Bio sam jednostavno prisiljen pisati još jednom fra Luki Markešiću i odgovoriti implicite i nekim mojim dojučerašnjim prijateljima...

I

Nisam previše iznenađen fra Lukinim uzgrednim ali ružnim omalovažavanjem moje malenkosti, dakle time što sam usputno i ružno diskvalificiran kao “HDZ-ov ideolog” u paketu s Ivanom Lovrenovićom. E, dragi moj fra Luka, meni je čast biti u društvu s Ivanom uvijek i posvuda, a pogotovu kada su “zarobljeni umovi” na njega nasrnuli s lažnim objedama. Vi imate ozbiljan problem, jer uzimate za sebe Božije pravo da presuđujete tko je dobar a tko loš i, što je najgore, pri tomu govorite neistine svrstavajući ljude tamo gdje ne pripadaju. I uvijek s pijadestala pravednika i porukom: vjerujte mi na riječ, jer vam ja, to kažem, ja fra Luka, po treći put birani predsjednik Hrvatskog narodnog vijeća i bliski ideološki i politički prijatelj Zlatka Lagumdžije i Željka Komšića. A nisu mi mrski, dade se iščitati između redova, ni oni iz Kruga 99 i Vijeća bošnjačkih intelektualaca, samo da nije onih Hercegovaca i HDZ-ovaca Hrvati bi bili dobre bh. patriote s ovjerenim atestom i pečatom HNV-a...

Pobrojanim udrugama svaka čast, ali otkuda Vam sklonost, fra Luka, da se družite samo s pobrojanim, a izbjegavate slične u narodu iz kojeg potječete? Je li to otuda što Vi znadete da su oni prvi dobri, a ovi drugi loši? Ne bi li bilo posve prirodno da se susretnete i proljudikate koju i s onima iz Hrvatskog intelektualnog zbora (HIZ), koje predvodi docent dr. sc. Mile Lasić, a to nisam ja nego čovjek s istim imenom i prezimnom i titulom, samo je desetak godina mlađi i posve je drugog backgrounda i političkih i kulturoloških orijentacija.

Nekima te “sitnice” nisu važne, pa se na moja nejaka pleća, ili njegova, natovare “grijesi” obojice. Ja u tim kategorijama grijeha, razumije se, ne razmišljam već odavno, otkad sam nešto naučio o pravu ljudi na različitost i obvezu uzajamnog uvažavanja. O tomu je riječ, dragi moji osioni kritičari, principijelni branitelji neobranjivoga, to je sama suština novog europskog mišljenja i prakse, čije samo spominjanje izaziva žgaravicu kod nekih kojima, ako žele, koliko sutra stojim na raspolaganju za stručnu, a ne ideološko-političku raspravu. Uključivo i o kulturi sjećanja o kojoj se kod nas nedovoljno zna, ali se i po tom osnovu diskvalificiraju oni koji su se time decenijama bavili...

Dakle, uputit ću Vas, dragi fra Luka, da potražite u Mostaru mog imenjaka i prezimenjaka i dogovorite jedan susret Vaše udruge s njegovom, jer i unutra HIZ-a su sve sami akademski obrazovani ljudi, slično kao i u Vijeću bošnjačkih intelektualaca koje Vam je iz nekih čudnih razloga bliže, pa bi razgovor HNV-a s Vama na čelu i HIZ-a na čelu s dr. Milom Lasićem mlađim mogao biti vrlo zanimljiv i obostrano koristan. Ili, zašto se ne biste odazvali na okrugle stolove koje organizuje nevladina udruga Hrvatska zajednica Herceg Bosna, ona koju predvodi mr. Vlado Šoljić, i tu biste – slutim mnogo toga interesantnoga čuli i vidjeli? Ja vam, dragi moj fra Luka, ne idem na takva sijela, mrzi me se svrstavati i uz zborove i u zajednice, ali Vi ste kao predsjednik HNV-a i političar, pa bi nešto takvo moralo biti i Vašom dužnošću. Ma šalio sam se, naravno, zašto bih Vam je nešto sugerirao i tko sam ja da činim nešto takvo, htio sam vas zamoliti u stvari da kažete Vašim prijateljima iz SDP-a (i Federalne televizije) da se ne oslanjaju više na jednostrane informacije svojih hercegovačkih doušnika, koji dobro znaju istinu o političkim i ljudskim profilima “dvojice Mila Lasića” pa me, ipak, uporno svrstavaju u neke stranke ili udruge, kako bi me, valjda, i definitivno prokazali kao dvoličnjaka, neka im bude oprošteno, znaju što čine. Ali, Vi kao predsjednik HNV-a, i Vi lično, dakle sve u jednoj osobi, uistinu bi morali ići na te i slične razgovore, pa čak i na razgovore s onim Vlajkijem u Banjaluku, kako je i predlagao Ilija Šimić u njegovom referatu na Šestom saboru HNV-a, jer je i taj karikaturalni Vlajki neka čivija među Hrvatima, ma koliko bila tu gdje jeste zahvaljujući Dodikovoj milosti.

No, Vi se ne mislite mijenjati, Vi ste izabrali krug političkih prijatelja i istomišljenika i godinama se u tom krugu pljeskate po ramenima i tepate jedni drugima kako ste provjerene patriote, međusobno više i ne vodite dijaloge, nego posve ispra(v)ne i poželjne monologe, čemu dijalozi među istomišljenicima, zar ne? Zbog toga i jesu svi oni drugomisleći, posebice ako su drugačiji Hrvati od Vas osobno, fra Luka, već po definiciji i posve logično politički gadovi i nemaju pravo sudjelovati u javnom životu kao Vi (i HNV), pa čak ni ako im je hrvatsko političko tijelo dalo između 50% i 90% svojeg povjerenja. Što je to u odnosu na Vašu sposobnost, i Vaših prijatelja, dakako, da procijenite što je dobro, a što loše, zar ne?

II

Mogao bih biti duboko povrijeđen Vašom grubošću i Vašim diskvalificirajućim komentarima koji me lažljivo svrstavaju, fra Luka, zapamtite, lažljivo, uz HDZ-ove skute. A ja sam izgubio i profesiju i karijeru prije dvadesetak godina, jer se nisam htio svrstavati, a to ne namjeravam činiti ni danas. Neka je na čast i onima koji su Vam takvo što dašaptali. Vaši komentari su niski i opasni, jer pohranjuju bulumentu drugih i sličnih komentara kojima se diskvalificira upravo moja etičnost u proteklih 20 godina, tijekom kojih sam bio “Majka Tereza” prema svima, samo ne i prema mojim najmilijima, nažalost, zbog čega se loše i krivim osjećam.

Mrzi me ovdje o tomu govoriti, ali na obiteljsku etičnost i negramzivost, na dozu gospodštine sam vrlo ponosan i nju može posvjedočiti i u ratu i u poraću na tisuće ljudi među svim etnijama. Ne, ne dam Vama i Vašim doušnicima za pravo, obrnut je slučaj, Vi i oni ste zaboravili na etiku, upravo kršćansku etiku, kada ste se odlučili za olaka diskvalificiranja ljudi poput Lovrenovića ili mene, radi ostajanja u toj nesretnoj fotelji po treći put. U jednu riječ, Vi i Vaši istomišljenici i ne umijete drugačije nego odmah strpati ljude u protivničku opciju, zato su Vaši i njihovi komentari i ružni i opaki, ali srećom oni i ne govore drugo do da ste beskrajno izgubljeni u svom bezobrazluku, da ste dogmata par excellence, koji već dugo nije radio na svom inte-

lektualnom i etičkom samouzgoju. Upravo zbog toga, Vi i slični Vama u HNV-u i SDP-u i jesu sukrievci, ako niste trenutno i glavni krivci što u našoj zemlji vlada kultura isključivosti, a ne kultura nužnog dijaloga i političkog kompromisa.

Vi ste – ako sam dobro razumio Vaše reakcije nepogrešivo znali tko smo ja i par drugih članova HNV-a čim smo se usudili prije prošlogodišnjih izbora progovoriti na HNV-u o “fenomenu Komšić”, zapravo podržati tezu Ilije Šimića kako dotični gospodin “proizvodi radikalizaciju među Hrvatima”, a što ste Vi i Vaši istomišljenici dočekali odmah na nož, da biste se potom ponašali kako ste se ponašali, pa se time i javno hvalili. U međuvremenu je poznato u cijeloj zemlji, a i u Vaseljenu, kako “fenomena Komšić” jednostavno nema, i da smo ga izmislili nas nekolicina (moj prijatelj Ivan Vukoja i ja, i neki drugi vrlo čestiti ljudi, bh. patriote, ali i ponosni Hrvati i Hercegovci) kako bi uznemirili inače vrlo uspokojenu bh. javnost. Dragog nam i dičnog člana Predsjedništva BiH su birali u međuvremenu, osim Vas, i 7.000 oduševljenih Komšićevih pristaša iz Kalesije, primjerice, iako u njoj živi tek oko tridesetak Hrvata, ali “fenomena” nema, pa nema, neće ga ni biti, jer ako se ovako nastavi neće biti ni političkog ni izbornog sustava, bit će samo volje jedne partije i jedne ideologije, s kojom ste Vi vrlo bliski i ne morate previše uzbuđivati takvim raspletom situacije.

Ali, nije tu bio kraj, osladilo se SDP-ovom inženjeringu, pa se zaigralo na kartu daljnjih isključivanja izborne hrvatske političke volje, po cijenu radikalizacije i općih političkih meteža u našoj nesretnoj zemlji, što Vi osobno, i kao HNV, dakako, sve u istoj osobi, podržavate iz sve snage. Jer, Vi znadete što je dobro za BiH i Hrvate u njoj, mada niste dobili više od 40 glasova na sumnjivo organiziranim i sprovedenim posljednjim HNV-ovim izborima (tko bijahu oni silni mladi ljudi, tko ih dovede, fra Luka?), ali to je vrijednije od stotinu tisuća glasova hrvatskih ljudi, zar ne, dobri moj fra Luka? Naravno, neće biti ništa od izvanrednog stanja u zemlji, ma koliko Vaši prijatelji, ali ne samo oni, nego i drugi hazarderi, oni iz HDZ BiH, primjerice, prizivali “radikalizaciju”, pa se ovdje moramo usredotočiti na Vaš ključni i neoprostivi c r i m e n apriorno svrstavanje HNV-a uz

jednu partiju i ideologiju, a što i ima za posljedicu da iz HNV-a odlaze ljudi koji u tomu vide smrtnu opasnost za bilo koju civilnu udrugu. Pri čemu je apsurd neizmjeran što u HNV-u kad mu je najpotrebniji, kako bi ga re-animirao, jer je HNV već u stanju kliničke smrti, nije i neće biti netko toliko važan u bh. kulturi koliko je to Ivan Lovrenović. I zbog toga i nema ispovjedaonice, dragi fra Luka, gdje biste Vi mogli okajati svoje grijeha, pa i kada biste koliko sutra podnijeli ostavku i oslobodili put za nove izbore u HNV-u, što Vi nećete učiniti, niste blesavi, kakav Lovrenović i kakvi bakračići...

I tu počinje i završava nesporazum među nama. Vi ste meni čak i simpatični svojom tvrdoglavošću, no ne mogu s Vama, jer Vi ne možete pojmiti da je nužno držati podjednaku distancu prema političkim strankama bile one etnokratske ili socijaldemokratske, jer se obje orijentacije moraju suditi po programima i političkom ponašanju. Dakle, voditi jednu nevladinu organizaciju kakva je HNV podrazumijeva, već po definiciji, nesvrstavanja uz bilo koju opciju, pogotovu ne uz onu koja mjesecima proizvodi ponajviše političke nekulture s nepriznavanjem izborne političke volje uvjerljive većine onih Hrvata koji su izašli na izbore 3. listopada prošle godine. Vaše političko sljepilo je, dakle, veliko i neoprostivo i zbog toga što ste odveli HNV pod skute SDP BiH u momentu kada ta politička stranka – uz pomoć dvije minorne hrvatske stranke demonstrira svođenje Hrvata na manjinu i time krši Daytonski sporazum i iz njega proizašli Ustav BiH. To se nikomu ne smije dozvoliti...

III

Vama se, fra Luka, doista nerado bavim, ali ste se upetljali u stvari o kojima jedva imate pojma i utoliko ste postali reprezent opasne pojave, a pojavama i političkim procesima se politolozi moraju baviti kao liječnik bolešću odnosno zdravljem. U stvari, ovdje i jeste riječ o tomu da je bh. društvo bolesno i da su šanse za ozdravljenje bez prave dijagnoze nikakve. Dakle, uz sav respekt Vašeg teološkog obrazovanja, nemate potrebito politološko obrazovanje za ovo čime se bavite amaterski, otuda ste i postali dio ideologije i partije koja

Vam se učinila boljom ili najboljom, mada biste morali držati distancu naspram sviju ideologija i političkih stranaka. Time ste demonstrirali kako, kao i mnogi drugi, ništa niste razumijeli od političke moderne, a prošlo je više od 200 godina od kako je Immanuel Kant upozorio kler i klerike da nemaju privilegij misliti svjetovne i duhovne izazove, pogotovu ne prozaične političke poslove. Vjerujete li Vi, fra Luka, ozbiljno da u BiH nema među Hrvatima nitko drugi tko bi ih mogao izvesti iz stanja političke malodobnosti, pa je nužno da Vi to radite s HNV-om i po treći put? Ja nisam, dakako, od onih koji apriori diskvalificiraju Vaš prethodni rad, imali ste Vi i boljih momenata, ali Vi jednostavno niste dorasli ovovremenim zadacima, onima koji danas i ovdje stoje pred civilnom udrugom s tako pretencioznim i časnim imenom. Bez vrijeđanja, molim, ali ostali ste i kategorijalnim aparatom i načinom mišljenja, nedorečenim mislima (riješiti državno uređenje i ekonomiju, kažete u jednoj izjavi, kao da je to dovoljno reći ili znati o oba teška problema), zarobljeni u ratno vrijeme i prve godine poraća, prosto ne primjećujete promjene oko sebe, nerijetko na gore (upravo u SDP-u), ali i na bolje (upravo među hrvatskim političkim strankama i bh. i hercegovačkim Hrvatima, da prostite, koje Vi po inerciji i dalje olako diskvalificirate). Uostalom, otiđite fra Luka makar u rodnu Ramu i upitajte ljude što misle o Vašem političkom radu, mnogo toga kazat će se samo od sebe!

Problem je, dakle, u tomu što je Vaše osobno političko sljepilo, na koje Vi imate pravo, postalo i političko sljepilo HNV-a, pa je HNV ostao ispod razine aktualnih ozbiljnih razgovora o institucionalnoj nejednakopravnosti Hrvata i o potrebi preustroja BiH. Sve se to događa upravo u vremenu kada se posvuda i u zemlji i u prvim susjedstvima, i u Berlinu i u Washingtonu i drugdje, otvoreno govori o potrebi institucionalne jednakopravnosti Hrvata i preustroja BiH, kada se traže rješenja koja bi trebala biti od koristi i Hrvatima i svima, i u krajnjem spasiti BiH neumitnog srljanja u politički kaos. U vremenima kada i jedna osvjedočena prijateljica BiH kakva je Vesna Pusić govori o potrebi regionalizacije, putem tri do pet regija-entiteta, koji bi, dakako, bili multietnički, barem pretežito, ili, pak, Sonja Biserko o potrebi decentralizacije i regionalizacije.

Kada biste imali imalo više odgovornosti, dakle, povukli biste se odmah, koliko danas, i prepustili mjesto nekomu drugomu koji bi umio voditi HNV tako da ravnopravno sudjeluje u razgovorima s neistomišljenicima i ponudi odgovore, s mogućim pozivom i na ona rješenja do kojih je upravo HNV došao ranije. Netko drugi, a ne Vi, bi trebao, dakle, pod hitno vratiti HNV na distancu i u ravnotežu sa samim sobom, dakle osposobiti HNV za podjednako kritično suodnošenje i prema srpskim i bošnjačkim i hrvatskim nacionalnim strankama, uključivo i alternativnim, uključivo i prema “bošnjačko-centričnom SDP-u” (E. Kazaz)!

IV

U BiH dominiraju danas brojne isključivosti, kojima je zajedničko da su zasnovane na nacionalističkoj i neostaljni-stičkoj, dogmatskoj svijesti, a povezane nevidljivim nitima u sklonost prema jednostavnim rješenjima. Naša društva i javnosti su, dakle, autoritarna i imaju tek u naznakama dodira s političkom modernom i praksom otvorenih društava. A meni se, da prostite, sve to gadi, pa zbog toga i ne radim drugo od povratka u zemlju nego pokušavam kazati kako je naše društvo bolesno u prvom redu od tih prikriivenih dogmatsko-staljinističkih, a ne samo neskrivenih klero-nacionalističkih bolesti, u biti od zaparložene prapolitičke svijesti koja kao da je ostala ista iako su se u proteklih par desetljeća mijenjali politički i gospodarski sustavi. Dogmate su me, dakako, i to je njihovo pravo, odmah proglasile svojim neprijateljem, a ja sam ponosom što me neprijatelji otvorenog društva smatraju takvim. Ovdje se uputno sjetiti poznatih politoloških aksioma kako se politički i gospodarski sustav mogu promijeniti relativno brzo, ali politička kultura ne može bez više-decenijskih napora.

Netko je, dakako, kriv što se ni nakon dvije decenije nije dogodila nikakva kulturološka tranzicija u svijest bh. ljudi, posve je svejedno koje su etničke, vjerske, političke ili druge pripadnosti. O tomu sam nedavno uzaludno govorio i na okruglom stolu u Banjaluci u organizaciji Friedrich Ebert Stiftung i na banjalučkoj Alternativnoj

televiziji, o tomu sam pisao za DEPO portal, o tomu sam razgovarao i u emisiji "Face to face", o tomu stalno govorim svojim studentima i posvuda, posve uzaludno. Problem je kako izgleda što se u našem društvu zaboravilo da je uopće moguće biti slobodan pojedinac, svoj i neovisan, takvo što nije a morao bi biti imperativ u radu svake ozbiljnije NGO, uključivo HNV. Posebno je perverzno u cijeloj priči što nam neprijatelji otvorenog društva i u osnovi korumpirani intelektualci drže lekciju o stidu i moralu. E, neće moći...

Vaše olako osobno pristajanje na svrstavanje, poštovani fra Luka, nije toliko problem po sebi, ali Vi se još i hvalite kako ste tamo odveli cijelu NGO, a na to nemate pravo. Vi radite to, vjerojatno, iz najboljih namjera, iz uvjerenja da su oni koji su Vama bliži od drugih, automatski bolji i za cijelu BiH, za Vašu NGO i za Hrvate kao narod, ali na Vašu nesreću Vi to tvrdoglavo radite upravo u situaciji kada SDP pokušava poništiti izbornu većinsku političku volju hrvatskih ljudi, pa je to upravo jedan od najvećih dokaza Vaše političke nezrelosti, a ne zrelosti, kako se samohvališete.

U najkraćem, da je sreće kao što nije, Vi ne biste iz pozicije svrstanog dijelili lekcije neovisnim intelektualcima poput Lovrenovića ili mene, koje samo dogmatizirana ili pokvarena predodžba i manipulativna svijest može uvrstiti u pristaše ili ideologe HDZ-a. U jednu riječ, Vi ste se, poštovani fra Luka, totalno uklopili u dominantnu političku kulturu nadbijanja, koja ne priznaje izborne političke volje i postavlja se iznad građana i naroda, time se stavljajući u kotače pokreta za radikalizaciju koju Vaši partijski prijatelji i pripremaju. A zemlja vapi za političkom kulturom uvažavanja i kompromisa, za poštivanjem postojećih pravila, pa ako su i loša. I to je, naime, bolje nego da svatko odoka mjeri što je dobro za zemlju i za njezine ljude. To se posvuda u svijetu zove autokracijom, pa ma tko ju zagovarao.

Moram vas zbog svega pobrojanog i ne kao politolog nego kao čovjek, i agnostik, ako se i to treba reći upitati: gdje će Vam duša, fra Luka, ako ste proračunato diskvalificirali najumnijeg intelektualca u BiH? (Vidio sam na Saboru i poslije njega svašta, dozvolit ću sebi ovu digresiju i invektivu, neke ljude koji ne umiju da se stide i neke koji su se postidjeli jer su počinili klasične izdaje morala i prijateljstva, prosto

im bilo!) Uostalom, Vi bi iste i kao svećenik i profesor teologije, fra Luka, morali snositi odgovornost za javnu riječ i pred ljudima i pred Bogom. Ali, moja uža specijalnost su ovozemaljski politički i drugi “bogovi”, nabubreli od osionosti i operirani od stida za milijune grijehova, o kojima šute “crkvene strukture” kao zalivene, zar ne, fra Luka, ako već i ne sudjeluju i same u svemu tomu?

V

“Kolika količina mržnje i netolerancije prema svemu što je drugačije”, prokomentirao je desetinu izliva mržnje uz moje otvoreno pismo fra Luki netko tko se potpisao kao “Boljševik”, “ovakvi komentari su preslika razmišljanja pobornika nekih velikih vođa, Staljina, Envera Hodže, pa i nacističkih i fašističkih iz 30-ih prošlog vijeka. Teško nam se sa političarima čiji su ovo sljedbenici!” Upravo je tako, tomu se nema što dodati, a ni oduzeti, izuzev da su “sljedbenici”, barem u ovom slučaju, pretežito iz one stranke uz koju je bezpogovorno stao i fra Luka. I to je, dakako, dokaz da živimo u zemlji “zarobljenog uma”, masovne bolesti u BiH anno Domini 2011. Užasnuli su me, priznajem, komentari koji su ovih dana pratili moje i Ivanovo pismo fra Luki, odnosno HNV-u, orkestrirani iz iste “kuhinje” i pod istim pseudonomima kojima sam prvi put počašćen da sam “ustaša” i “fašista”, samo zbog toga što sam doprinio demontaži one znakovite SDP-FTV podvale s “Karadorđevom 2” (da upravo iz SDP-ove kuhinje, i nažalost, moj dobri fra Luka). Jednako tako su me užasnuli i ružni napisi o fra Luki iz nekih drugih kuhinja i na nekim drugim portalima. Oboje govori o onoj autoritarnoj svijesti koju sam već spominjao.

Bolniji od takvih izliva primitivizma su vrlo tužni rastanci s ljudima za koje sam vjerovao da su mi subrača i prijatelji. Jedan od njih, pjesnik, mi je žurno napisao da se “ljudi susreću i razilaze na idejama”, pa je oslanjajući se na svoju nepogrešivu osjećajnost – presudio u aktualnom prijeporu u korist fra Luke, zaboravivši na sve što nas je povezivalo decenijama. O ukusima se ne raspravlja, ja ću i dalje cijiniti njegovu senzibilnost, ali sam mu morao odbrusiti da nije “mjera stvari” u ovom prijeporu. Kao što nisu ni neki drugi bivši

prijatelji, dakako, iz ovih ili onih razloga. Govoreći posve otvoreno, dragi fra Luka, i Vaši problemi prozilaze iz toga što se kao moj bivši prijatelj Pjesnik vodite emocijama, a ne vidite promjene koje se posvuda daju opipati, čak i u takvoj zemlji kakva je BiH, ili ih ne želite uočiti ukoliko ne odgovaraju Vašem čvrsto formiranom vrijednosnom sustavu. Iz toga je i niklo uvjerenje o Vašoj ideološko-političkoj pravovjernosti, koje se i ne mora mijenjati, jer je ono dobro. Tema je vrlo komplicirana, ali razmislite o tomu da jednako moralan i dobar i koristan i pošten može biti i onaj tko sebe definira “liberalnim nacionalistom”, primjerice. Govorim iz iskustva s nekim mojim prijateljima, a ne o sebi, o onima od kojih sam to s mukom naučio, ali mi je drago što sam naučio. Osobno sam došao do uvjerenja – da ne ostanem nedorečen i sebe politički samodefiniram putem kombinacija ideja europskog liberala i socijaldemokrata, smještam se, dakle, negdje između vrijednosti koje zastupaju njemački “Zeleni” i njemački SPD.

Nije se sramota mijenjati, sramota je od svog dogmatizma graditi moralnu poziciju i pogotovu kontraproduktivnu politiku. Vjerojatno zato Vam se i moglo učiniti da smijete imputirati Ivanu Lovrenoviću kako se malo razumije u političku znanost, pa se koristi književnim pojmovima. On koji je prvi ili među prvima postao svjestan u BiH da se spas zemlje krije u konsocijacijskim modelima, o kojima tek treba stručno razgovarati sa svim relevantnim faktorima u zemlji, u kombinaciji s drugim modelima političke demokracije, posve sigurno. Dakle, potpuna bedastoća, dragi fra Luka, Ivan je a ja sam tu kompetentan prosuditi ne samo vrsni etnolog i književnik i enciklopedista, nego i vrhunski publicista i vodeći politolog u BiH. Dakle, sve ono što Vi niste, i što i ne bi bio problem da se ne pačate u stvari koje nedovoljno razumijete.

Vjerujem da mi nećete zamjeriti, dragi fra Luka, na ovolikoj otvorenosti, Vi ste ipak i u prvom redu profesor teologije, ugledni bosanski fratar, pa tek potom amaterski predsjednik HNV-a. U BiH je netko htio zadržati ljude u stadiju prapolitičke kulture koja nema dodira s političkom kulturom uvažavanja Drugosti, pa su naši ljudi masovno i ostali zarobljeni u autoritarnu kulturu koja podrazumijeva “vođe” i “vođene”. Taj netko nije nužno bio u SDP-u, ili HNV-u, dakako,

ali je krivica SDP-a što je prihvatio tu kulturu kao svoju, a nije se okrenuo k novom europskom mišljenju. Time je već rečeno da nas je u pravilu mimoišla politička moderna čija je suština kultura otvorenosti, pa u našem društvu na svim bitnim kormilarskim pozicijama i dalje dominiraju autoritarne strukture, ti neprijatelji otvorenog društva, koji mogu biti posve zadovoljni postignutim jer većina bh. ljudi i ne može više pojmiti kako se to uopće može biti slobodan i svoj, kako se orijentirati samo po svojoj savjesti i uz pomoć znanstvene ili misaone aparature s kojom se raspoláže.

Neprijatelji otvorenog društva, govoreći riječima Karla Poppera, su i dalje među nama i tamo gdje ih ne bismo bezuvjetno očekivali, u onomu što kolega Kazaz zove “akademska policijom”, dakle, u akademskim zajednicama i u vrhovnim vjerskim strukturama. A ne mogu da i ovdje ne navedem još jednu popperovsku misao, onu kako je jedino istinsko zajedničko i staljinističkom i fašističkom načinu mišljenja što slijede istu autoritarnu matricu, što su “neprijatelji otvorenog društva”.

Dakle, ako ste i svih 20 godina pisali protiv nacionalističkih stranaka, ponajviše protiv HDZ-a, pa se potom usudili kritizirati SDP BiH zbog toga što uporno i mjesecima demonstrira “nekulturu osionosti” u zemlji koja vapi za političkim kompromisom, onda ste preko noći postali neprijatelj, što i ne govori o drugome nego o vladajućoj staljinističkoj i rasističkoj matrici među tobožnjim antifašistima i socijaldemokratama. Pri čemu još nitko među takvima nije uočio da se upravo socijaldemokratska ideja zlorabi u aktualnom vremenu na najsvirepiji način, u funkciji sticanja novih stečevina, novih upravnih i nadzornih odbora. Toliko o etici i poštenju onih koji nastupaju s tih, samo za njih, jel’te, rezerviranih pozicija. U biti, pak, svi koji negiraju nečiju izbornu volju etičkim argumentima nisu demokrate, nego autokrate, ma tko da su i koje poslove obnašaju, uključivo one u “mantijama”...

I za kraj, kazat ću kako nisam, zapravo, siguran tko su sve ljudi koji mi se ovih dana javljaju, nisam siguran ni tko piše jedne ili druge vrste komentara, pohvale i pokude, ne isključujem niti stranačke ni obavještajne službe, ali nažalost ni moje bivše prijatelje. Tko god da je, radio je sraman posao. Za one koji ne znaju, a možda bi željeli

znati, kazat ću i explicite kako sam od jeseni 1989. vanstranačka ličnost, kako smo i ja i moja obitelj ostali nepokoreni do danas uz visoko plaćenu cijenu raseljenja po cijelom svijetu i teškog rada, ali časnog života. Ne dozvoljavam zbog toga da nitko govori laži o mojoj obitelji. Priča je vrlo prosta, nisam (i nismo) ničiji nego svoj(i), a ja osobno sam vjeran samo svojoj profesiji i savjesti. I zato ne mogu, moj dragi fra Luka, dozvoliti ni Vama da mi čitate lekciju o moralu. Pogotovu ne nakon što ste se svrstali uz jednu političku opciju i još se time ponosite. Time, *de facto i de iure*, pokazujete da razumijete malo o pluralnoj demokraciji i o otvorenom društvu, ali neka to bude Vaš problem. Po meni, bilo koji NGO-predsjednici mogu biti moralna instanca, kao i njihove nevladine udruge samo ako su iznad politike i izvan političkih stranaka, inače služe za podsmijeh, jer i nisu drugo do vladine nevladine organizacije...

DEPO portal, 17. veljače 2011.

24. KAFKIЈANSTVO PO BOSANSKI

U ovoj ispovijedi se i ne radi o drugomu do vrlo subjektivnom zapisu o jednom vrlo ružnom i tužnom vremenu, onom ratnom koje me sustiglo u SR Njemačkoj, prvo u diplomatskoj službi bivše SFRJ, pa potom i u diplomatsko-konzularnoj službi bivše Republike Bosne i Hercegovine, u Ambasadi R BiH u Bonnu. Da, R BiH se naša zemlja nekoć zvala i ne zove se više. Osobna ispovijest na dvjestotinjak stranica je napisana prije deset-petnaest godinu samo za moju djecu, kako bi znali otkud su se našli u “germanskome moru”, ali su – kako to već biva s napisanim tekstovima – potom njezini dijelovi na parčence objavljavani i u srbijanskom i u bh. tisku. Ovdje prezentirani, u osnovi neizmijenjeni, ali drastično skraćeni i opremljeni tu i tamo kratkim pojašnjenjima, moji intimni zapisi nude se na uvid i vama, štovani čitatelji, ne kao gotove istine, nego kao provokacija za vlastite sudove o uzrocima naše velike nesreće. Dogmatama, jednodimenzionalnim i zarobljenim umovima (neo-staljinistima i klero-nacionalistima) redovi koji slijede nisu namijenjeni, njima moji poticaji i ne trebaju, jer imaju čvrsto formirane sudove i znaju tko je dobar a tko loš odvajkada, već po etničkom, religijskom i regionalnom podrijetlu. Radi se, dakako, o univerzalnoj rasističko-kulturološkoj matrici, samo što se u BiH ona nerijetko zove patriotizmom (unitarističkog ili separatističkog tipa, posve svejedno) koji trpi korekciju samo ukoliko se poklapa s određenom ideološko-političkom orijentacijom.

Htio bih, dakle, ovom ispoviješću onemogućiti i “vjernike” i privrženike “jedne istine” s tzv. lijevog spektra i iste ili slične “s desna” da me svojataju kao svoga, nakon što su me i jedni i drugi iz različitih povoda već propuštali kroz virtuelnog “toplog zeca”. Radije ću na “virtuelnom Golom otoku”, kako reče jedna moja mudra prijateljica, ostati apsolutno svoj, neistomišljenik i jednih i drugih, nego se svrstati uz bilo koje jednodimenzionalne opcije. Oni su, inače, prokleta slični

u strukturi svijesti i najteže podnose neovisne i usamljene pojedince, samo bi da se njima koriste. Ne pripadam, dakle, ni onima koji me danas psuju, a jučer su me hvalili ili svojatali, ni onima koji me danas tapšu po ramenima, a do jučer su me psovali, i opet će, nema nikakve sumnje, nego samo onima koji tragaju za istinom i uzrocima naše velike nesreće, ma kojeg etničkog podrijetla i političke orijentacije bili. Zbog tih i takvih sam se i usudio u ovdje izabranim ispovijednim zapisima ponuditi i neke indiskretne odgovore o prapočecima naše recentne nesreće, tako što sam probrao inserte iz tragikomičnih zbivanja u bh. ambasadi u Bonnu tijekom ratnih 1993. i 1994. godine...

I

Sve ovo što nam se danas događa ima svoj uzrok u izlomljenoj bh. prošlosti, uključivo u vremenima posljednjih “vezanja zastava” i pokušaja preustroja BiH sukladno ciljevima svih bh. nacionalnih, bolje rečeno nacionalističkih političkih klasa, njihovih vođa i pokreta, ma koliko im ambicije na prvi pogled imale suprotstavljen predznak. Svih, naglašavam, zbog čega i govorim u mojim spisima o “dvostrukom udaru izvana i trostrukom udaru iznutra”. Ja na tomu insistiram ne zbog izjednačavanja krivice za sami rat (ona je različita), nego što od tada u BiH žive javnim životom najmanje tri “istine” o našoj davnijoj ili bližoj prošlosti koje se međusobno isključuju. Sjetiti se paradoksalnih primjera kakve su istovremene proslave El Fatihovih pohoda na Kotromanićevu BiH, u podnožju Bobovca, i “mise za domovinu” na istom tom brežuljku, a takvih je primjera dvostrukih mjerila na tisuću. Upravo time se i onemogućuje nastajanje “zajedničke memorije” i civiliziranog raspleta krvave bh. drame od prije dva desetljeća.

I izrijeком kazano, nemogući nacionalni koncepti su dospjeli u slijepu ulicu, čime se jedino i može objasniti respektabilni uspjeh SDP BiH na posljednjim izborima, a ne time što se među bh. građanima i narodima, uključivo i među Bošnjacima, povjerovalo masovno u političku mudrost osionog predsjednika ove stranke, koji ne umije otići s tog izbornog mjesta, kao fra Luka u HNV-u, da prostite, a i vrlo je vješt demagog i okružen je sebi sličnima. Hoću reći, tro-

nacionalnom koncepcijskom bankrotu se treba pridodati i tobož alternativni koncept bh. socijaldemokracija, kako u SNSD-ovskoj tako i u SDP-ovskoj artikulaciji, jer obje isključuju političku kulturu kompromisa i međusobnog uvažavanja, tu samu suštinu filozofije i prakse pluralnog i otvorenog društva. Objе tobožnje socijaldemokratske alternative priželjkuju, nažalost, izlaz u radikalnim rješenjima, što pogađa sve bh. ljude, narode i građane, bili svjesni toga ili ne. Ali, najdirektnije pogađa najslabiju političku kariku u BiH, a to je hrvatski politički narod u BiH, skoro sveden na nacionalnu manjinu, iako je po Daytonskom ustavu ravnopravan s Bošnjacima i Srbima.

Da je sreće kao što nije, upravo SDP ne bi radio ono što radi već četiri mjeseca zaobilazeći izbornu političku volju hrvatskih ljudi, pa time i vrijeđajući njihovo dostojanstvo. Otud je pitanje časti – bili ili ne bili hrvatskog podrijetla – biti suprotstavljen takvim ili sličnim pokušajima dekonstitucije Hrvata. Otuda i moj intelektualni angažman protivu ideologa i političara koji sprovode opasnu igru svođenja Hrvata na nacionalnu manjinu, a još se pri tomu ljute kada ih se demaskira, takorekuć “uhvati u krađi”. Više je kulturološko nego političko pitanje – otkud samo toliko političko sljepilo i tolika osionost u SDP-u da se bilo koji bh. narod tretira nedozrelim i da mu se određuju tutori i lažni prosvjetitelji kako bi ga izveli na pravi put?

Tragedija ovog sljepila je i u tomu što se s time dodatno ubija ideja socijaldemokracije među Hrvatima, ma koliko do definitivnog prihvatanja BiH kao svoje domovine bh. Hrvate ne mogu dovesti drugi, pa ni “bošnjačkocentrični SDP”, nego one stranke koje su utemeljene u hrvatsko političko biće, ma kako se ponašale u prošlosti. Jer, i one su nužno – kao i sve druge – podložne transformaciji. Drugim riječima, tek kroz njihovu transformaciju moguće je napraviti iskorak iz tribalističke u razvijeniju formu političke kulture europskih otvorenih društava...

Uostalom, netko je mnogo pametniji od mene već rekao, ne može se graditi budućnost očima uprtim u prošlost. Tomu bi, doduše, dodao da se sve ono što je negativno bilo u prošlosti mora se takvima identificirati i pounutranjiti, kako se ne bi ponavljalo, i kako bi se potom mogla izgraditi zajednička europska budućnost sa svima

drugima u BiH, čemu, valjda, i nema alternative. Uostalom, sve su se zemlje istočne i jugoistočne Europe, uključivo njihove političke stranke svih provenijencija, demokratizirale putem procesa približavanja Europskoj uniji. U BiH se mora shvatiti, dakle, kako nam i nema druge do ponoviti uspješne istočnoeuropske priče glede pridruživanja EU ukoliko netko ne priziva metež i kaos. Pri tomu se mora i explicite dodati, ovakvu vrstu demokratizacije ne trebaju samo bh. nacionalne stranke, i ne samo one s hrvatskim predznakom (jer to je uvredljivo i neumjesno već kao nakana), nego i sve druge etnokratske, socijaldemokratske i liberalne orijentacije. Dakle, ovo prosto pravilo mora važiti i za socijaldemokrate SDP-ovskog i SNSD-ovskog tipa koji prvo moraju postati svjesni kako nisu iza njih, nego su tek pred njima stranački reformski kongresi na kojima bi se i definitivno prihvatila europska kultura ponašanja koja i slovom i duhom podrazumijeva pravila ponašanja pluralnog, otvorenog društva. U protivnom, bh. drama bit će odlučena na ulici, s brojnim režiserima u pozadini i s neizvjesnim ishodima...

II

Ja sam, u stvari, došao vrlo stidljivo pred bosansko-hercegovačku ambasadu u Bonnu, par dana po njenom otvaranju u ožujku 1993. godine, kako bi zatražio civilnu ispravu svoje “preostale domovine”. Diplomatsku putovnicu pokojne Jugoslavije i diplomatsku iskaznicu sam morao odložiti kod njemačkih vlasti u Wuppertalu, najvećem gradu u “Brdskoj zemlji” (Bergisches Land), kako se kraj zove, manje od stotinjak kilometara udaljen od Bonna, gdje je živio jedan krak moje obitelji i gdje sam i sam živio kao izbjeglica posljednjih devet mjeseci. Wuppertal me je neodoljivo podsjećao na Sarajevo, sa svojim brežuljcima, arhitekturom, izduženim oblikom, rječicom Wupper koja teče kilometrima duž grada. Ponekad bi dokono maštao, sa svojim nikakvim znanjima iz tehničke oblasti, kako bi se i u Sarajevu, upravo iznad Miljacke, mogla izgraditi “lebdeća pruga”, što je čuvena wuppertalska atrakcija.

“Nije Miljacka”, kazao je bolno otegnuto jedan iz skupine ljudi, koji bi danima stajali na mostu i gledali u riječicu i u “lebdeću prugu”, ni na nebu ni na zemlji, na moju glasno izgovorenu opasku u prolazu. “Nije Miljacka...”, odvalilo se iz sarajevske, bosanske duše.

Iz Wuppertala, u kome sam se osjećao tako beskorisnim i bespoćnim, pokušavao sam uspostaviti vezu sa Sarajevom, isključivo i uvijek s oficijelnim vlastima u Sarajevu. To mi među “hadezeovskim Hrvatima” nikada neće biti zaboravljeno, kao niti prihvatanje “bosanske ponude”, koju sam tada u ožujku 1993. godine, bez oklijevanja, unatoč svim okolnostima, prihvatio. Godinama kasnije ću slučajno doznati od svog bivšeg prijatelja, nekadašnjeg školskog druga, koji je svjedočio iz “prve ruke”, jer je bio prisutan tu gdje se odlučivalo, da su “moji papiri” o lojalnosti Bosni i Hercegovini prezentirani, čak, i u Zagrebu, od strane jednog naivnog i u politiku kratkotrajno zalutalog kulturnog radnika, u duši poštenog čovjeka, kao primjer čestitog odnosa prema svojoj zemlji, ali mu je bilo pojašnjeno: “Ostavite to na stranu, nije aktualno, takvi nam ne trebaju...”

U Wuppertalu sam se tih devet izbjegličkih mjeseci kretao među bosanskom i hrvatskom kolonijom, starosjedilačkom i izbjegličkom, za koju sam više-manje bio “izdajnik”. Čovjek koji je “suviše dugo ostao u jugoslavenskoj ambasadi”, čak za rođake i njihove prijatelje, te onaj koji je “radio za četnike”, za sve ostale. Radni odnos koji sam bio u međuvremenu zasnovao, osigurao mi je izvjesni Karlo, jugoslavenski Mađar, prijatelj mogeg zeta i sestre, ostali bi prije umrli nego što bi nešto slično uradili, ali im neće smetati da za par mjeseci navale u bh. ambasadu po pasoše ili putovnice za svoje najmilije kod svoga, takoreći, prijatelja iz njegovih wuppertalskih dana.

Ja sam, na nesreću, prihvatio “bosansku ponudu” u momentu kada više ništa nije bilo isto kao u doba kada sam “ljudima kojima ne vjerujem” izrazio lojalnost, prije devet mjeseci, u trenutku napuštanja jugoslavenske ambasade. Bilo je, naime, sve puno kompliciranije, užasnije, neobjašnjivije, još gore. Buknuo je rat između dojučerasnjih saveznika. Dvije slabije karike u istom lancu su se međusobno tamanile. Hadezeovski Hrvati su se opredijelili za savezništvo s moćnijim, otvoren je “drugi front” u Bosni i Hercegovini. Tuđman i njegovi su

polako ali sigurno otimali naslovne stranice u njemačkim novinama i udarna mjesta u drugim medijima. Da nije bilo povremenog masakra civila u Sarajevu, i drugim bosanskim mjestima, ne bi se više ni znalo za Karadžića i Mladića. U Mostaru su Hrvati dovršavali ono što je “Vitez od Mostara”, nesretni Momčilo Perišić započeo, reprizirajući vukovarsku tragediju na hercegovački način. U Srednjoj Bosni su se vodile bjesomučne borbe za kozje staze i bogaze. Važne strateške puteve, tvrdili su jedni. Za nešto što je stoljećima naše, govorili su drugi. Novi egzodusi Muslimana (tako su se Bošnjaci tada oficijelno zvali). Novi egzodusi Hrvata, koje će “novi ratni saveznici”, a dojučerasnji neprijatelji, “prijateljski” dočekati na Vlašićkoj visoravni, nahraniti vojničkim pasuljem i propustiti za Hrvatsku.

Hrvatska politika u BiH se definitivno ogolila, nalikujući i po metodama i po zahtijevima politici “pravoslavne braće”, čijim su utabanim stazama bez stida marširali. Bez velikog skrivanja su se i sastajali mali fašistički bilmezi, Boban i Karadžić, glagoljali o međusobnom miru i prijateljstvu, te konačnom rješenju “muslimanskog” i “bosanskog” pitanja. A kroz Hercegovinu su tutnjali konvoji nafte koju je “Bobanova famiglia” prodavala “bratu Radovanu” za ovo ili ono. U pratnjama naivnih vojnika, koji su se čudom čudili, križali i krstili – šta se sada ovo dešava. Snovi raznovrsnih tukaca i (v)aralica o popunjavanju “mekog trbuha Hrvatske” su izgledali tako blizu ostvarenja. Trebalo je samo da umru jedan narod i jedna zemlja. Što ne bi još jednom, zar nisu u ovoj zemlji već iščezavali narodi – neposlušni jeretici i agnostici, patareni, ljubitelji “narodne crkve”...?

“Da nije makar bilo ovog prokletog rata između Muslimana i Hrvata”, stotine puta sam ponavljao sa svojim prijateljima, “od Bosne i Hercegovine bi se još dalo nešto napraviti.” Toga uvjerenja sam ostao i nakon svih razočarenja koja su uslijedila. Pri tom je krivnja hrvatskog režima, preciznije samog hrvatskog predsjednika, te njegovih pobočnika, očitovana u bolesnoj opsesiji za jagmom hercegovačkog kamenjara, prijeloman trenutak za sunovrat i do tada skoro zadavljene zemlje. Pitanje je samo, a ono će mi se godinama potom pojašnjavati, nije li sve što se sa Bosnom i Hercegovinom dogodilo samo logičan izraz podjele vlasti u zemlji na tri nacionali-

stičke stranke? One jesu različito krive, ali su sve tri krive za propast jedne zemlje, za tragediju sva tri naroda. Jedni su bukvalno instrument agresije od prvog dana rata, drugi su prokockali poziciju žrtve i dali se upregnuti u rat protivu svojih dojučerasnjih saveznika, bivajući, kao i u priči o srpskoj tragediji, instrument i “topovsko meso” protivu svoje zemlje, a treći su svojim uskoumljem, prokockali očiglednu poziciju žrtve, nalikujući sve više na druge dvije totalitarističke koncepcije, kako je rat odmicao.

“Svi ćemo na kraju biti četnici”, kazao mi je neposredno poslije izlaska iz ratnog Sarajeva jedan “priučeni diplomata” (u međuvremenu je umro), ne sluteći koliko je proketo točno zlogukovao...

III

Kada me je ugledao zbunjenog pred Ambasadom BiH u Bonnu, par dana po njezinom otvaranju, zagrlio me je i rekao: “Ulazi unutra, ovo je tvoje kao i moje... Tražimo te već devet mjeseci, trebamo te kao hljeba”. Bio je to “drugi čovjek” bh. ambasade u Bonnu, kolega iz beogradskih diplomatskih dana, čovjek koji će mi dati odriježene ruke u čitavom nizu poslova, a ja to neću zloupotrijebiti. Bez njegovog povjerenja ne bi bilo moguće ništa napraviti, bez njegove bi podrške moj boravak u bh. ambasadi u Bonnu bio kraći no što je bio, a učinci boravljenja znatno manji. On će, zapravo, biti moj pretpostavljeni, nakon kratkotrajnog boravka u političkom sektoru Ambasade, kada se skrasim u Konzularni odjel gdje su se i rješavale sudbine bh. izbjegličkog naroda u SR Njemačkoj, gdje se imalo što raditi, tko je znao i umio. Sve dok se moglo...

Obojica smo, pored ostalog, nosili Mostar u srcu, onaj lijepi predratni, razbarušeni i malo nadmeni, te njegovu tragiku u ovom ratu. Kod mene je u mjesecima koji su uslijedili često bilo grižnje savjesti, i stida, posebice kada su u Ambasadu počela pristizati čuvena i manje znana mostarska imena, ponos sviju u nekadašnjem Mostaru, a sada u poziciji beskućnika, očajnika. “Koliko je mojih rođaka među onima koji tjeraju ove ljude u logore i u inozemstvo”, pitao sam se dok sam se rukovao s nekada reprezentativnim golmanom, legendom “Veleža”,

Mostara i cijele nogometne Jugoslavije, kojemu nije pomoglo ni to što mu je supruga, posve slučajno, hrvatskog korijena. Pripremajući se za odlazak u “mostarski pakao”, s nama dvojicom, takoreći novopečenim bosanskohercegovačkim diplomatama koji su zanat učili putem nekada dobre “SIP-ove diplomatske škole”, razgovarao je jedan ugledni novinar njemačkog drugog televizijskog kanala (ZDF), da bi pri kraju razgovora upitao: “A zašto se oni vaši dole međusobno biju..., kako vas dvojica možete tako dobro zajedno..., zašto vi niste dolje umjesto ovih...?”

Nisam tada znao odgovore na ova pitanja, a posebno ne na pitanje da li bi dolje u zemlji, dolje u paklu, u poplavi ludila, i nas dvojica otplovila u bezizlazni krug mržnje i ubijanja? Jedino sam tada bio siguran da je u našem zajedničkom radu i obostranom povjerenju veliku ulogu igralo što smo bili profesionalci i što nismo bili članovi nijedne stranke.

Moji stari prijatelji u Bonnu su bili oduševljeni mojim povratkom u diplomatsku službu, nekako sretniji od mene samoga. Kod njih je bilo manje sumnji u ispravnost odluke o prihvaćanju “bosanske ponude”, a možda i saznanja o već počinjenim strahotama. Drago T. mi je odmah stavio na raspolaganje sobicu u svojoj kući, pomažući neprestano savjetima, a bivalo je sve neophodnije čuti glas razuma. Dušan B. je dnevno bio pri ruci, ako nešto treba, a trebalo je mnogo šta, a Milenko B. mi je posudio stari tanjugovski rashodovani pisači stroj, jer je u Ambasadi svega nedostajalo. Veoma brzo su mi iz Sarajeva poslali diplomatsku putovnicu, a unutra je stajalo da sam postavljen za “prvog sekretara”, s obrazloženjem da mi se dodijelio niži rang nego u jugoslavenskoj ambasadi samo iz tehničkih razloga. U Bosni i Hercegovini je navodno već o “savjetnicima” odlučivalo Predsjedništvo BiH, a do mjesta prvog sekretara Ministarstvo i Vlada, kazali su, i nisam postavljao pitanja, iako su u tim vremenima priučeni i neznalice bivali i šefovi dkp-a, a eto profesionalac je morao započeti s nekakvog tajničkog mjesta.

U pismenom rješenju o zasnivanju radnog odnosa tadašnjeg otpravnika poslova Ambasade, koje se, valjda, moralo usaglasiti sa donijetim odlukama u Sarajevu, stajalo je da sam, *de facto*,

“treći čovjek Ambassade”, zadužen za politička pitanja, odmah iza Otpravnika i šefa Konzularnog odjela. Rješenje o prijemu u vanjsko-političku službu Republike BiH je trebalo stići prvom diplomatskom poštom iz Sarajeva, čim se veze sa Sarajevom normaliziraju, kazali su mi, ali nikad nije stiglo. Veze su se normalizirale, ali se ništa drugo u BiH nije normaliziralo, nego se protokom rata, pa i sa nagovještajima mira, sve više srljalo u propast. Famosno rješenje Vlade u Sarajevu o mojem prijemu u diplomatsku službu nestat će u tim procesima definitivne propasti starobosanskog načina života u međunarodno priznatoj i suverenoj Republici BiH. Kad je došlo vrijeme za rastanak, tadašnji glavni pravni savjetnik napisao mi je posve lažljivu potvrdu o mojem boravku u Ambasadi R BiH u Bonnu, u kojoj je stajalo da sam tamo bio po ugovoru o djelu i da, maltene, nikada nisam ni bio uposlenik MVP-a R BiH, što je podrazumijevalo da imam “crnu rupu” i u radnoj knjižici i u diplomatskoj karijeri, mašala...

IV

“Mile se vratio u profesiju, mora pomoći koliko se može, mora pokušati...”, širili su vijest moji stari prijatelji u krugu znalaca iz diplomatskog kora, tako da su veoma brzo oživjele neke “stare veze”, a drugim važnim ljudima iz diplomatskog života u Bonnu sam bio od srca preporučen. Nisam ubrzo bio posebno sretan što su me “postavili” baš u politički sektor Ambassade. Za “čistu politiku” se nisam osjećao više dovoljno spremnim i doruslim, posebice u ratnim uvjetima i u vremenima kada se o političkim opcijama zaključuje samo na osnovu imena i prezimena. Za moje poimanje politike potrebno je bilo uvijek u njoj osim “umijeća mogućeg” i malo srca i duše, a ja već tada nijednu političku koncepciju u BiH nisam smatrao i vlastitom opcijom.

U Ambasadi, a u političkom sektoru naročito, se samo strpljenjem mogao prevazilaziti kaos koji je bio programiran situacijom u zemlji i “dječjim bolestima” u Ambasadi. Bosanske diplomate su dočekane i s velikom dozom potcjenjivanja, skepse i nepovjerenja u diplomatskom kora, zahvaljujući na tomu i svojoj južnoslavenskoj braći koja su u Bonnu već imala svoja predstavništva. Proživljavali su teške početne

dane, pravili greške u koracima, ispravljali ih u hodu, učili brzo, stasavali. Ja sam u tim prvim danima i mjesecima, a i mnogo kasnije, bio poznat po tomu što stalno nešto zakeram, upozoravam, tražim da se poštuje procedura, pravila i zakoni, jer se samo u skladu sa pravilima i može odvijati diplomatski život. Pokušavao sam, u stvari, prenijeti svojoj tvrdoglavoj bosanskoj braći nešto dobrog i ponajboljega iz rada jugoslavenske ambasade, što sam od iskusnijih i pametnijih ljudi naučio. No do procedure i pravila se nije niti u Ambasadi niti u Ministarstvu u Sarajevu dovoljno držalo, pa čak ni poslije, kada su se početni nesporazumi i neznanja prestali opraštati zbog rata. Ja sam malo postizao svojim upozorenjima, ako sam uopće bilo šta izuzev što sam dobijao nove moćne neprijatelje...

Kada me jedne prilike pošalju u Berlin da otvorim “Ured Ambasade Republike BiH”, u Berlinu, u međuvremenu ponovo proglašenim njemačkim glavnim gradom, odnosno kada sam već imao posla preko glave i u dvorištu stotine i tisuće bh. očajnih izbjeglica, morao sam “pokupiti svoje krpice” zbog neispoštovane procedure za otvaranje “Ureda”, jer se niti u Sarajevu niti u Ambasadi “protokolarnim sitnicama” nije pridavao značaj koje one imaju. Kada su već bili pristigli “moji zadavatelji” iz Sarajeva i kada su nametnuli obavezu o plaćanju “deset posto godišnjih prihoda” za sve državljane BiH u inozemstvu, a službenici više nisu smjeli izdati nikakav papir dok se ovaj nezakoniti harač ne naplati, morao sam sa ljudima koji su me, i bez tog spora, već odlučili otjerati ući u otvoreni prijedor, da ne kažem politički i stručni rat. Moju internu argumentaciju je mjesec dana poslije potvrdila i doslovce protestna nota njemačkog ministarstva vanjskih poslova u kojoj se ukazalo da ne može biti “dvostrukog oporezivanja” građana u zemlji u kojoj žive i u zemlji iz koje potječu. Nadmene nezalnice u Sarajevu i u Ambasadi su se morale povinovati njemačkom protestu, ali ja sam sakupio već dovoljno “kaznenih poena”.

U političkom sektoru je bilo nemoguće nešto ozbiljnije planirati, provesti, dogovoriti. Veze sa Sarajevom su bile skoro u stalnom prekidu, a kada bi i profunkcionirale svatko je davao informacije onome, ili primao instrukcije od onoga, kome se osjećao zahvalnim

što je uopće izišao živ iz Sarajeva. U Sarajevu, u organima vlasti, nisam imao baš nikoga komu bih se javio, i kad bi to sve htio činiti, koga bih molio za pomoć, za savjet, drugi su imali. “Moji su prijatelji daleko od vlasti, u kućnim pritvorima, u svojevršnim ghettoima, a neki su umrli, politički ili stvarno”, pojašnjavao sam onima koji su me nagovarali da sam nešto poduzmem u “programiranom kaosu”. Bio sam čovjek “starog kova”, iako tada u mlađim godinama, naučen da budem ponosan što moja bivša zemlja nije pripadala ni istočnom ni zapadnom bloku, što je bilo osobena i uvažavana, pa se u meni sve bunilo kada bi ambiciozni njemački političari, iz tzv. bosanskog njemačkog lobija, svjesno ili nesvjesno, brkali poziciju onih koji se mole da nešto poduzmu i urade s nalogodavnom pozicijom. Barem tako su mi se urezali u pamćenje neki zahtjevi i postupci mladog njemačkog političara, nekadašnjeg predsjednika “Junge Union”, podmlatka Kohlovog CDU-a, tadašnjeg poslanika u Bundestagu, koji je na bh. nesreći tražio vlastiti politički profil. U međuvremenu je proglašen i za počasnog građanina Sarajeva, a ja sam se pitao već tada – nema li u svijetu, pa i u SR Njemačkoj, zaslužnijih ljudi za pomoć zemlji na umoru od ambicioznog njemačkog poslanika, dodjeljuje li se to u Sarajevu onako, odoka?

Nakon vrlo kratkog vremena odlučio sam se zatražiti da me se oslobodi bilo kakvih političkih obveza, da definitivno pređem u Konzularni odjel, koji sam već od prvog dana pomagao, uskakao, jer tamo i jesu bili poslovi koji su vrijedni pominjanja. Živi ljudi, tragične sudbine, a zadaci koji prevazilaze mogućnosti ambasada velikih zemalja, sa dugom tradicijom u politici i diplomaciji, sa neophodnim znanjima i opremom. Toj mojoj odluci su doprinijele i dvije sitnice, koje su ogolile svu smiješnost mojega položaja u političkom sektoru, do kosti, do prostote...

V

U Ambasadi mi je uskoro po dolasku “upao u oči” čovjek koji se muvao svuda ali se, zapravo, nije znalo točno čime se konkretno bavi. “Pametan si ti, pametan...”, govorio bi ispitivački, a ja sam

opet osjetio prokleti zadah nepovjerenja i spletki kojima je ovaj bivši udbaš zračio. Od kolega ću saznati da je riječ o čovjeku koji se hvali kako je sudjelovao u osnivanju “Patriotske lige”, koji je odmah po osnivanju ponudio svoje usluge, znanje i iskustvo jednoj od vladajućih nacionalnih stranaka, a i brat mu je poznat po tomu što je svoja pravnička znanja stavio u službu dubioznih produžetaka mandata “prvom čovjeku u zemlji”.

“Opet neki pukovnik”, dijagnosticirao sam nepogrešivo, jer me je podsjetio na jednog spletkaroša u vojnoj uniformi u jugoslaven-skoj ambasadi u Bonnu s kojim sam cijelo vrijeme bio na ratnoj nozi. No, ostavit ću ovdje tu nesreću po strani, shvatio sam da ovaj bosanski “bivši udbaš” mora biti zadužen za spletku i raznovrsne mutne političke igre i u Ambasadi i u bh. izbjegličkoj koloniji, jer za drugu vrstu rada mu nedostaje i znanja i volje, jezici itd. Koliko znam, napravio je sjajnu diplomatsku karijeru, jer diplomacija je uvijek onakva kakva je i zemlje koju predstavlja. S raznom “činovničkom i funkcionerskom bratijom”, koja cijeli život zauzima važan gard i visoke pozicije, drži “kolegije” a da točno i ne zna što je to što oni, tobož rade a primaju visoke plaće ni za što, cijelo vrijeme “očekuje unapređenje” na pozicijama na kojima nisu ostavili traga, imao sam već iskustva u životu, službujući u saveznim organima u Beogradu. Ali, u inozemstvu i kada je zemlja u ratu sve postaje mnogo opasnije. Nepovjerenje povezano s laži i spletkama uzrokuje velike i nepopravljive greške.

Na direktan upit vrlo visoko situiranog kolege u američkoj ambasadi u Bonnu, primjerice o postojanju tunela ispod aerodromske piste u Sarajevu, dao sam pogrešan odgovor, jer su “oni” ocijenili da moja malenkost i Amerikanci ne smiju znati “tajnu”. Mojem američkom partneru je notorna laž morala biti smiješna, ali mu je i moja pozicija u Ambasadi bivala jasnijom. Sve su prilike, njegovi su “tajnu” znali, ili će je poslije saznati, ali ja sam bio definitivno smješten gdje mi je bilo mjesto i povrijeđen, uviđajući da lijeporječivost kojom sam barem u početku bio okružen i nije ništa više ni manje nego maska. Ponekad bi mi dali, čak, i točne informacije, primjerice glede rasporeda plinskih i vodovodnih čvorišta oko blokiranog Sarajeva, ali uvijek su “oni”

morali ocijeniti smije li mi se kazati što je njima svima poznato. “Ista primitivna matrica, isti poluobrazovani balkanski politički genij”, bunilo se u meni.

Kada sam potom odbio nesuvislu ponudu onog već spomenutog mladog njemačkog lobiste da održim konferenciju za novinstvo u Bonnu s pozicije “poštenog Hrvata”, iako to nitko nije baš tako formulirao, ali je to trebao biti odgovor na istup nekog “poštenog Muslimana”, u organizaciji hrvatskog lobija u Bonnu, potpisao sam presudu na svoju bh. diplomatsku karijeru, samo je trebalo još neko vrijeme sačekati da ona bude i napisana. Osjećao sam da sam napravio jedini mogući izbor. Kao izdajnik svega i svačega već sam figurirao, ali dati se upotrijebiti u jeftinu propagandnu mašineriju muslimansko-bošnjačke strane protivu iste takve propagande s hrvatske strane, bilo bi suviše nisko, tako sam mislio i tada i danas. Poslije se ne bi moglo reći – služio sam domovini, a ne režimu, a ja sam i iz knjiga i iz života, iz loših primjera drugih tragičara naučio te neke važne distinkcije. U krajnjem, već se tada nisam osjećao obveznim nijednom režimu, nijednoj stranci, nijednom predsjedniku ili vođi...

Da gradovi u kojima su živjeli moji prijatelji i rođaci nisu gorjeli, da Sarajevo i Mostar u kojima su se moja djeca rodila, nisu spaljivani iz pukog primitivizma, iz potrebe da se zatraži dokazi o multikulturalnosti, možda bi se već tada izvukao iz cijele “beskrajne priče o zlu”. Ali oni su ubijani samo zato što su živi primjeri suživota i tolerancije, već desetljećima, a to je ubicama dovoljno uvredljivo, samo po sebi. Biseri su gorili, a ubice su likovale, a to je opet drugim nekim, pa i meni, bilo uvredljivo. Najuvredljivije u cijeloj beskonačnoj krvavoj priči je, ipak, što su “praoci zla” skoro ostvarili svoje “bolesne snove”. Skoro da su do kraja realizirali što su njihovi obogaljeni umovi “spakovali” dok se mladost koju će gurnuti u rat, bez mogućnosti izbora, ljubila u multikulturalnim parkovima, kafićima, školama i na fakultetima. Tko se to u Sarajevu i Mostaru, i drugdje, pitao prije rata s koliko se tko prstiju krsti i da li se uopće križa, tko koju bogomolje posjećuje?

Ja nisam tada posjećivao niti jednu bogomolju, a sve sam na neki način volio – njihovu arhitekturu, unutarnji sklad i ljepotu, pomirenje s prirodom. Ljude iz vjerskih zajednica sam poimao kao i druge

javne radnike po njihovim riječima i njihovim djelima. Rijetko bi mi se, nažalost, ukazivala prilika da izdvojim iz općeg sivila “ljudi od vjere” osobu koja je svjesna poraznosti tolikog uvlačenja crkava i džamija u politički život, maltene pretvaranja bogomolja u centralne i općinske partijske komitete, toliko jakog mirisa tamjana i kandila. U službi naroda i tradicije, kulture i vjere, kako se govorilo, a u bliskim svezama sa šovinističko-nacionalističkim partijama, odgovornim za rat i krvoproliće...

VI

Nisam uspio pobjeći od politike niti bijegom u konzularno-pravnu problematiku u bh. ambasadi u Bonnu. U nenormalna vremena je sve politika. Način kako pozdravljaš i otpozdravljaš, s kim se družiš, tko su ti prijatelji, tko su ti stranke koje te traže, gdje ti žive pojedini članovi obitelji. Ako te ljudi iz bosanskih udruženja i klubova širom Njemačke vole i hvale, ako prilikom pokušaja oružane pljačke u Berlinu ostaneš mirno da sjediš, pušeci cigaretu, a ne bježiš kao zec, i ne bacaš se na pod kao neki “dostojanstvenici”, sumnjivo je i to je već osnova za političke smicalice i manipulacije. A najproblematičnije je što se među ljudima slobodno krećeš i govoriš, i ponašaš se normalno, kao nekada.

Da sam ostao relativno dugo u Ambasadi Republike BiH u Bonnu, kako bih postao i nacionalni i međunacionalni izdajnik, mogao sam zahvaliti već pominjanoj podršci i međusobnom razumijevanju s mojim bivšim “SIP-ovskim kolegom”, ali u prvom redu nevjerovatno velikoj podršci bosanskih i hercegovačkih ljudi svih etnija, ponajviše iz bošnjačko-muslimanskog korpusa, smjelo bi se govoriti čak i o svojevrsnom pritisku na Ambasadu da mene i meni slične “ne smiju izbaciti”, rashodovati iz objesti, glupo i surovo, kako su već bili odlučili i kako su na kraju i učinili. A i posla je bivalo toliko da se “oprostaj sa nepodobnima” odlagao. U konzularnoj kancelariji sam čak jedno vrijeme bio i neki “šef”, radeći s kolegama na dosadnim, ali neophodnim i smislenim poslovima oko putnih isprava, pomažući i oko drugih stvari, ako bi me se pitalo, pišući i prevodeći...

Vrijedno za pamćenja, po mojem sudu, posebno je bilo dramatično iskustvo s ljudima koji su navaljivali na prijem u bosansko državljanstvo i, posebice, s onima koji su tražili otpust iz državljanstva. U obje skupine se moglo sresti ljudi i neljudi, očajnika i dobrostojećih, onih koji nemaju izbora i onih koji imaju iluzije s bosanskim, odnosno njemačkim državljanstvom. Tisuće i tisuće je prošlo, po obje osnove, kroz moj ured, ili sam s njima morao razgovarati na šalteru, kad su me počeli otvorenije šikanirati, vičući da bi me “stranke” čule u toj posljednjoj fazi mojeg boravka u Ambasadi RBiH u Bonnu “u fazi odlazjenja”. Pri prijemu su se, prećutno, bez pisanih uputa, forsirali ljudi islamske vjeroispovijesti, koji su rijetko, ako i ikada boravili u Bosni i Hercegovini, ali tamo su im navodno živjeli rođaci, familije. Bilo je nerijetko smiješno i žalosno kako se poluprimitivni umovi ponašaju pri traženju državljanstva u našoj zemlji, smatrajući da je nesretna uplatnica, u stvari ulaznica, doduše skupa, za sva prava bez ikakvih obaveza. A jedan od zadriglih Sandžaklija me je otvoreno pitao – kako to ti, baš, vršiš prijem u državljanstvo, “ima li ode neko drugi, podesniji za to?” I Albanci i Makedonci su bili dobro došli i s novcem i s religijskom pripadnošću. Uzgred rečeno, slične procese se moglo zapaziti i kod Srba i Hrvata u njihovim predstavništvima. Lov na duše i zbijanje u torove je nastavljen i u izbjeglištvu, u inozemstvu. Među onima koji su odlazili bilo je još zanimljivijeg svijeta, s kojim bi nerijetko ostajao u dužem razgovoru, a ponekad i u prepisci. Neki od njih su žalili i za onom bivšom “velikom domovinom” i za ovom manjom, ranjenom i u ratu, koja se oficijelno napuštala. Ja sam “odlazećim ljudima”, u čijim sam sudbinama naslućivao i svoju, posvećivao dužnu pažnju. Kao građanski orijentiran službenik građanima zajedničke domovine koju napuštaju, jer u njoj nije moguće biti građaninom.

U jedan od najvećih grijehova, po pažljivim bilješkama “udbaša” ili bilo kojeg drugog “suflera”, potpuno je svejedno, ubrojeno mi je što sam glasno u Ambasadi, a i drugdje, kao na velikom bošnjačkom skupu u klubu “Behar” u Berlinu, primjerice, zapjenušanim govornicima precizno poručivao da “u Bosni i Hercegovini ne žive katolici i pravoslavci”, što su sugovornici ili uvodničari na spomenutom skupu

tvrdili, “nego historijski čvrsto oformljeni narodi koji se zovu Srbi i Hrvati, a koji ravnopravno s Bošnjacima – islamske vjeroispovijesti, te svim drugim koji u BiH žive, mogu napraviti državu građanskog tipa ili nikakve države neće biti”. (Pogledajte sami koliko se iste te, posve stupidne diskusije namjerno održavaju živim i danas...)

Ja i moji drugari u Ambasadi smo relativno dugo, “čitavu vječnost”, zapravo, s obzirom na ratne okolnosti, uspijevali u radu Ambasade sačuvati starobosanski način življenja i ponašanja. Kerberi zaduženi za duhovnu higijenu su morali dobiti pojačanje iz Sarajeva, ljude s posebnim ovlastima, da bi se okončala tzv. građanska faza u radu bosanske ambasade u Bonnu. U njezinom radu, u toj nezaboravnoj prvoj godini, moglo je biti razne vrste propusta, i bilo ih je, ali je većina kolektiva činila sve da se svi građani BiH, koji su to htjeli i mogli razumjeti, u Ambasadi osjećaju kao u svojoj kući. Nekima se, doduše, nije moglo pomoći. Donoseći predrasude sobom, strahovite iskonstruirane laži, koje su širili duhovni zločinci u medijima i u politici na prostoru bivše Jugoslavije, o Muslimanima-Bošnjacima, a u koje su ti nesretnici povjerovali, bivali bi šokirani normalnošću i korektnošću. Ponekad bi pisali nakon povratka “kući”, zahvaljivali. A ponekad se i psovalo i plakalo.

Meni se, ipak, za najveće zlo uzimalo što sam – zajedno s istomišljenicima – “Stranku”, kojoj njeni ideolozi tepaju da je stranka svih Bošnjaka, držao daleko, što je moguće dalje od Ambasade, što sam se podsmješljivo odnosio prema njenim “instrukcijama”. A pri tom sam, kao i druge kolege, uvažavao mnoštvo čestitih patriota, među njima i članove “Stranke”, bez čijeg samopožrtvovanja ne bi mogao funkcionirati konzularno-pravni sektor, a niti bi mnoge humanitarne akcije bile provedene. S mnogo taktike i muke igrala se visoka igra, pa su sve do dolaska “predsjednikovih ljudi” instrukcije “Stranke” bile samo stvar njenih vođa i vođenih.

Kada su politički procesi u Sarajevu i definitivno bili usmjereni u formiranje triju partijsko nacionalističkih država došlo je i do definitivnog srastanja “Stranke” i države i u “Alijinom dijelu BiH”, pa se nije više pravila razlika između nekakvih glavnih odbora i ministarstava. O “druga dva pandana” je, u ovom kontekstu, deplasirano bilo

što reći. Ministarstvo vanjskih poslova je bilo prvo na udaru, prema očekivanju, jer je “najatraktivnije”. Uvijek je to tako u siromašnim i ojađenim zemljama. I kapituliralo je, bez većeg otpora. Tečići i dajdžići su čekali kao zapete puške. Amidžići su već ranije – u proljeće 1994. godine – zauzeli svoje pozicije, od portira i vozača do glavnih pravnih savjetnika i ambasadora. Era radikalnih vjernika-diplomata je bila na redu. Priključit će im se – kad za to dođe vrijeme – “rođena braća”, radikalni katolici i ortodoksi diplomate. Oni su bili “dobrodošli”, za razliku od nas protjeranih, koji su završili u egzilima u SR Njemačkoj, Kanadi, Australiji, Americi. A normalan svijet se mogao samo čudom čuditi. Meni je ostala satisfakcija da sam pokušao, da su me u tom periodu, od skoro dvije ratne godine, tisuće i tisuće ljudi osjetili za moment dijelom prošlih normalnih vremena, dijelom izgubljene domovine, te zvučna titula “naš Mile”, izgovorena prvi puta od jedne stare nene iz Bosanske Krajine, jedina titula i bogatstvo koje sam u proteklom ratu i mogao zaraditi. Druge sam zanemario ili izgubio, ali ostao vjeran sebi i etici koju sam ponio iz roditeljske kuće...

VII

Došao sam posljednji put da se pozdravim sa šačicom preostalih kolega i prijatelja u bh. ambasadi u Bonnu i oni su me uspjeli nagovoriti da uđem u prostoriju u kojoj se “slavila” Nova 1995. godina. Ja tu nisam više, ako sam i ikada, pripadao. U sali su na počasnim mjestima sjedili moji zadavatelji. Prvi ambasador Bosne i Hercegovine u Bonnu (nesretnik je umro u međuvremenu) i glavni pravni savjetnik, (u međuvremenu avanzirao za “Alijina nasljednika, a nije mu sin”...), te brojni pobočnici, ekipa s “posebnim ovlastima”, sve bliski “predsjednikovi ljudi”, pristigli u proljeće 1994. godine da ponište što se s velikom mukom i entuzijazmom pravilo i napravilo u prvih godinu i nekoliko mjeseci rada Ambasade BiH u Bonnu. Većina prisutnih u sali je u Ambasadora i pratnju gledala očima vjernika i podanika, prestrašenih malih ljudi, kakva je puna Bosna (i Hercegovina). A ja sam, navodno, odlazio svojom voljom. Bio sam ponižen i prisiljen,

ali i gord i ponosan da bih to priznao, ma koliko mi je bilo ovo “kafkijanstvo po bosanski” beskrajno jasno, ružno i uvredljivo. U svečanom diplomatskom odijelu, s mašnom oko vrata, strpljivo sam privodio kraju “umiranje na rate”, nalikujući pogrebniku na vlastitom pogrebu. A dio mojih kolega je s tugom i stidom naslućivao da u mojoj sudbini leži i njihova budućnost.

Kada su mu došapnuli da je u zadnjem redu i “odbačeni”, kojemu tu i nije mjesto, Ambasador me je u svom govoru udostojio s par umnih rečenica, od kojih se ne zna koje su više boljеле. One lažljive – kako je “upravo čuo” kako neki napuštaju Ambasadu, baš sada kada je tako dobro krenulo, kada se “Washingtonskim sporazumom” osigurava svijetla perspektiva zemlje. Ili, pak, one dvosmislene, o “ljubavi prema Bosni”, od strane čovjeka koji je, takoreći, expert za tu “ljubav”, jer, inače, ne bi bio tu i baš tada, u tako osjetljivo vrijeme. Ambasador je govorio o ljubavi prema Bosni stilom kojem premca nema. Bosna se, naravno, mogla voljeti samo na njegov način, “o pravom bosanstvu” bi on satima pričao, ali uviđavan kakav jeste, nije htio zamarati nazočne, koji ga ionako “pobožno” gledaju i sve mu vjeruju.

Svakom riječju i sve više je “ambasadorovo govorenje” ličilo na one bujicave nesuvislosti od prije dvije godine, kada je nesretnik u “pukovnikovim kandžama” Dragu T. i mene. – nakon priopćenja kolektivu jugoslavenske ambasade u Bonnu da napuštamo Ambasadu SFRJ u Bonnu i jugoslavensku vanjsku službu – zasuo gomilom fraza kako se Jugoslavija mogla spasiti samo da se tu u Bonnu, bolje rečeno da smo nas dvojica “izdajnika” htjeli i umjeli “plasirati istinu o Jugoslaviji”. Obojica smo s tog “oproštaja” s dijelom života, s profesijama, s dotadašnjom domovinom, ponijeli samo stid. Stid umjesto “njih”, koji se ne umiju stidjeti.

“Po drugi put dobijam lekcije o ljubavi prema domovini od iste pameti, koja ne razlikuje režim od domovine, režim i narod, domovinu i narod, narod i građanina”, pomislio sam slušajući bh. ambasadora s ogromnom dozom gađenja. Drhtao sam, a kolege su me stiskale za ruke da ne uzvratim podjednako surovo na prikriiveni smisao ambasadorovih poruka kako niti po vjeri i naciji, niti po krvi i imenu ne mogu

voljeti svoju zemlju, kao što je Ambasador voli, a kamo li da je još u inozemstvu predstavlja.

Gubitak “velike domovine” sam podnio lakše. Osjetio sam da s mojih pleća odlazi teret koji je postao neizdržljiv, olakšanje da se više ne nalazim u proturječnoj, u smiješno izgubljenoj poziciji, tamo gdje mi, barem tih zadnjih mjeseci, nije bilo mjesto. “Sizifu je dosadilo...”, šalio sam se nakon što sam telegram s ostavkom poslao za Beograd, tog 27. travnja 1992. godine, kada su Milošević i njegovi poslušnici proglasili “SeReJu”. Moji su prijatelji poslije tvrdili da sam se tu večer, čak, i nasmijao, po prvi put od dolaska u Bonn...

VIII

Ništa mi nije rečeno, posve slučajno sam jednog dana primijetio kako moga imena nema na novoprijavljenoj diplomatskoj listi Ambasade Republike BiH u Bonnu, koju je upravo novodošavši bh. ambasador prosljedio protokolu njemačkog ministarstva vanjskih poslova. U diplomatskom životu to znači da određena osoba nema više boravak u zemlji u kojoj službuje, da je otišla iz te zemlje ili da je umrla. Par dana kasnije pozvan sam pismenim putem da kod ambasadarove tajnice odložim diplomatsku iskaznicu, inače vlasništvo njemačkog protokola, prepolovljena mi je plaća i otkazano plaćanje stana. Od preostale plaće stan se nije mogao plaćati, pa sam se pod hitno morao “iseliti” i premjestiti kod jednog svoga starog prijatelja. Otkaz nisam dobio, nije mi zabranjen ulaz u Ambasadu. Slična igra se igrala i s mojim preostalim prijateljima u Ambasadi, u pravilu “nečiste krvi” ili nedovoljno svjesnim borcima za nacionalnu, bolje rečeno “njihovu stvar”, za stvar radikalnih bošnjačkih vjernika diplomata, koji su zajedno “s prvim ambasadorom” stigli u Ambasadu u Bonnu, koji su sve stubokom okrenuli, koji nisu dopuštali da nacija i religija ostanu privatna stvar pojedinca, koji su točno znali o čemu se u vrhu sanja, a što se smije i treba javno reći.

Time je moja neartikulirana i naivna taktika maltene poluilegalnog rada u “njihovim redovima”, posrednog tihog rada na dugu stazu, pometena od strane “predsjednikove ekipe”, ambasadora i

glavnog pravnog savjetnika, kao uvod u sveopće čišćenje. Mladić koji je to, pored mene, prvi iskusio bio je pod šokom kada je od njega zahtijevano da uđe u džamiju na molitvu, jer on jeste Bošnjak – Musliman, ali džamija nije njegov svijet. Ništa nije pomoglo što je bio “Vikićev specijalac” i prvi osvajač medalje na jednom međunarodnom sportskom natjecanju nakon čina priznanja zemlje. Odbijanje da uđe u džamiju je presudilo da ne bude više dovoljno dobar niti za ambambasadorovu pratnju, niti za rad u Ambasadi. “Ne džumati petkom” je, u interpretaciji novodošlih priučenih diplomata, automatski značilo biti sumnjiv, nedovoljno odan svome narodu i vjeri, “svome Vođi”, kojemu se civilno tepalo da je predsjednik.

I sam sam odrastao u obitelji u kojoj je jedna polovica religiozna, mogao sam razumjeti vjerska osjećanja ljudi, potrebu za religijom, vjersku i ljudsku toleranciju, ali se ovdje radilo o nečemu što je iz “bosanskog mraka” direktno presađivano u “diplomatski kor”, a bivalo nerijetko beskrajno smiješno i žalosno. Meni se u tim mojim “odlazećim mjesecima” često činilo da nijedna druga, uistinu diplomatska, obaveza nije bila toliko važna kao “ova petkom”, zajedno s drugim “diplomatama – vjernicima” iz arapskog svijeta.

Pitao sam se tada, čemu sva ova igra, kada ima i jednostavnijih rješenja, zašto mi se ne zabrani ulaženje u zgradu Ambasade, zašto mi ne daju oficijelno otkaz iz službe, a dobijao sam nemušte i nejasne odgovore, od kojih se nisam bolje osjećao. Trajalo je dugo, duže no što sam želio, dok su se “kockice složile”. Ličio sam sam sebi na Kafkinog nesretnog Josefa K. koji se “prav-zdrav” pitao o “svojoj krivnji” i kada su su ga ljudi u crnim mantilima vodili na posljednje putovanje u Ništa i Nigdjevo. Pojašnjeno mi je konačno i na parčence kako nikada i nisam bio primljen u diplomatsku službu Republike Bosne i Hercegovine, kako u Ministarstvu u Sarajevu jednostavno o tomu nema traga. A ako nešto slučajno i ima, to je morala biti samovolja tadašnjeg ministra vanjskih poslova, takoreći, njegova privatna stvar. A diplomatski status, te s tim diplomatska putovnica i iskaznica Protokola njemačkog ministarstva vanjskih poslova su, zapravo, logična posljedica “prvotne greške”, neka vrsta multiplicirane pogreške. Jer, “oni”, pobogu, “ne mogu bez suglasnosti

hrvatskih partnera u vlasti, primiti bilo koga iz reda hrvatskog naroda”. I ne bez likovanja: “A tvoji te neće”. E, u tomu je već bio djelić istine i o tomu sam nešto već i progovorio...

Kada se konačno smilovao za “prijem”, Ambasador je – umjesto odgovora na pitanja koja su me mučila – ispričao priču o njegovim hercegovačkim korijenima, o hrvatskoj i katoličkoj tradiciji u Bosni, kao da to nisam znao i bez njega i bolje od njega, o njegovom dubokom uvjerenju kako će Hercegovci ponovo pronaći “bosanski put”, slično kao u prošlosti kada su ti “duhanski putovi” bili osnova za preživljavanje i jednih i drugih. “Hoće, hoće”, mislio sam u povodu ambasadorovih ispraznih mudrosloviya, “sve dok su takvi kao ti u Bosni, a tebi slični u Hercegovini, na vlasti”. Nije mi htio ništa direktno reći. A mogao je i bilo bi pošteno.

Jer, vrijeme za rastanak je došlo onog momenta kad su takvi kao upravo pristigli “predsjednikovi ljudi” došli definitivno na vlast u Sarajevu i kada su se razmilili po ambasadama koje su na noge postavili neki naivni bh. diplomati – patriote. Trebalo je samo biti pošten i kazati – došlo je vrijeme za rastanak, odradio si svoje, ne trebamo te više, kao da mi ne znamo da ti i ne priznaješ “vlast” koju, navodno, predstavljaš, da si ti zapravo ilegalac u državnoj službi, iza koga nitko ne stoji. Ali, ova vrsta ljudi nije imala hrabrosti za poštenje, ona je već jednom “prevrнула ćurak”. Od “komunjare” i direktora vojne fabrike u dubokoj provinciji do ambasadora je put vodio kroz kompromise najgore vrste. “Možda se i nesretni ambasador cijelo vrijeme samo pretvarao pred njegovim novim gazdama? Možda je tek učio “učiti” pod stare dane? A možda mu ova nemilosrdna glasovsječkačka uloga teško pada? Možda mu se gadi”, pitao sam se zbunjen, ne htijući vjerovati da se Ambasador namjerno postavio u ulogu ajana, kao u davnom turskom vaktu, a da je meni prepustio sporednu ulogicu za raju i sirotinju.

Uskoro po dolasku nove ekipe u bosansku ambasadu u Bonnu bila je i bukvalno osnovana SDA-partijska ćelija po uzoru na neka prošla vremena, samo još ambicioznija i beskurpuloznija – sve uključiti pod zastavu islama, pod plaštom lažnog patriotizma, a one koji se ne daju

“slomiti”, jednostavno protjerati. “Nečistima” i inovjernima su dani svakako bili odbrojani. Tko im je kriv što nisu ranije bili pametni. Neka plate za svoje iluzije! I Ambasador je uskoro učinio hladnokrvno i dosljedno sve što je bilo potrebno da se svi oni koji su dušom i srcem Bosanci i Hercegovci, a igrom slučaja druge vjere i nacije, te ateisti i agnostici, protjeraju iz diplomatske službe, da se u njima ubije Bosna, i pride Hercegovina, nje je već tada u vokabularu jedva i bilo, potvrdivši se kao slijepi i okrutni izvršitelj katil fermana sa visokih i najviših mjesta.

Za zeru otvorenije i ljudskije ponašao se najbliži ambasadorov suradnik, glavni pravni savjetnik, i sam žrtva u ovome nemilosrdnome ratu, već spominjani “Alijin nasljednik, a nije mu sin”. Pokupljen u semberijskim i posavskim čistkama, odveden u zatvore u Sremskoj Mitrovici i Zemunu, saslušan, mučen i tučen do iznemoglosti, prisiljavan da svako jutro, pored ostalog, ljubi sliku Draže Mihailovića, spasio je goli život vjerojatno zahvaljući samo direktnoj intervenciji Alije Izetbegovića kod Franje Tuđmana. Glavni pravni savjetnik i Izetbegović su bili korijenom ili životom iz Posavine, dobri znalci i životni i politički istomišljenici. Hrvatske vlasti su ga uvrstile u traženi kontingent, pa je pušten na slobodu, nakon postignutog dogovora o razmjeni zarobljenika između Franje Gregurića, s hrvatske, i Milana Panića, sa srpske, jugoslavenske strane. Slab kao dijete, jedva živ, težak svega četrdesetak kila, što je zabilježeno i kamerama koje su pratile tu čuvenu razmjenu, u međuvremenu je boravio u Mekki, te se preobrazio radikalnog vjernika. Makar pred svojim i za javnost, u tim vremenima, poslije će postati naglašeno umjereniji i građanskije orijentiraniji, toliko multietničan da je prihvatljiv kao partner i začuvene SDP-ove “bošnjačkocentrične multi-etničare”, i toliko nacionalista da bi bio prihvatljiv i drugim nacionalistima. Bilo je, i vjerojatno i ostalo, u duši i srcu “Alijinog nasljednika, a nije mu sin” dovoljno elemenata etičnosti pa mi je posve otvoreno i kazao: “Takva su vremena, Mile, neko uvijek mora biti žrtva... Sada si ti na redu”. No, moju “otpusnicu” je napisao uz lažnu argumentaciju, i to je za njega tipično...

Među prijateljima i u poznanicima i kolegama u diplomatskom koru je gubitak pozicija građanske struje u Ambasadi RBiH u Bonnu je doživljen ko vlastiti poraz. Uzalud su i bosansko-hercegovačke patriote iz “zavičajnih klubova” širom Njemačke, među njima skoro isključivo Muslimani – Bošnjaci, upozoravali Ambasadu i Ministarstvo vanjskih poslova u Sarajevu, pa i centralu “Stranke”, da se ovi ljudi, koje su oni u međuvremenu dobro upoznali, ostave da na miru rade svoj posao. “Čast ih je imati na raspolaganju u ovim sudbonosnim vremenima”, pisali su i govorili javno. Ali odluke o protjerivanju nepodobnih po krvi i vjeri, po novokomponiranom patriotizmu, su već bile donijete. Na takoreći naša dojučerašnja mjesta su već pristizali oni koji su se znali dobro orijentirati – u pravoj stranci, u pravoj bogomolji, u pravo vrijeme. Iz Berlina, Hamburga, Frankfurta, pa i iz drugih mjesta su stizale poruke kako baš ja “oličavam ne samo prošlost”, nego i “budućnost bosanskohercegovačkih ljudi”. No, iz Ambassade je predsjednicima “zavičajnih klubova”, pa i “Stranke” u tim regionima, upućena poruka da se “ne miješaju u poslove koje nedovoljno razumiju”.

Već duže vrijeme, kazali su mi novopridošli prijatelji iz Sarajeva, u Ministarstvu vanjskih poslova, u materijalima za pripremu bosansko-hercegovačkih diplomata za rad u SR Njemačkoj, figurira i izvještaj o mojim “boga ti pitaj” kojim špijunskim vezama i aktivnostima, s naglaskom na “održavanje veza sa Hrvatskim vijećem obrane, preko Graza u Austriji”. Ne zna se što me je više pogodilo – da li spoznaja da u Ministarstvu, prije no što priučene diplomate i krenu na put, znaju o meni i ono što sam ne znam, detalje o aktivnostima koje ne postoje, što govori samo o katastrofalnom stanju u toj kući, ili, pak, da je izvještaj – djelo nekoga mraka iz Ambassade za Sarajevo otišao s potpisom neiskusnog otpravnika poslova, kojega sam uvažavao zbog njegova oca i njegove građanske usmjerenosti, ne sluteći da može biti upleten i u takve stupidarije. “Mašala, aferim, neka su vam čestite pripreme junaci... Dobro su vas pripremili, daleko ćete dogurati”, kuljalo je iz mene, prije nego što ću se za narednih 15 godina izgubiti, negdje daleko od svih tih prljavština, usamljen ali i nepokoren, u dubokoj njemačkoj provinciji.

IX

U momentu kada sam se opraštao s dotadašnjom profesijom, dotadašnjim životom i domovinom, bilo je izvjesno da je Bosna i Hercegovina opstala kao država i mimo volje glavnih i pomoćnih aktera u njenom ruiniranju. Samo se nije znalo kakva je to država i dokle će se moći održavati sa labavom političkom osnovom i s “onima na vlasti”, u koje se ne može imati povjerenje.

Washingtonski sporazum je prisilio Hrvate i Muslimane-Bošnjake na suradnju i obrazovanje Federacije, zaustavivši rat na frontovima, ali u parlamentima, u vladi, u medijima, u zakulisanim igrama su se dobri znalci i politički partneri i prijatelji i dalje nadurali i nadmudrivali, kao da se ništa ozbiljno nije ni dogodilo. Tako se jednostavno vodila i još uvijek vodi politika iz vizira “novodemokrata”, odgovornih za rat i raspad zemlje, tako se držao narod u zaludenosti i obezbjeđivala “legalna” pobjeda na izborima, a to je najvažnije. Moć i novac. Sve ostalo je priča za gladne i obogaljene.

“Washingtonskoj braći” su pod prijetnjom bombama i, de facto, prisilnim putem privedena i odbjela “srpska polubraća”, pa se veseli karusel, koji je umnogome podsjećao na onaj prijeratni, šestočlani, koji je cijelu zemlju uveo u rat, polako zaustavio u 1995. godini u jednoj vojnoj bazi, u dubokoj američkoj provinciji.

Toliko “entiteta”, i kad su priznati i kada nisu, toliko federacija i konfederacija na tako uskom prostoru – kao da se netko moćan igrao sa balkanskim delijama na vlasti, kao da se eksperimentira na trusnom prostoru i proigravaju nerazumljive taktičke igre i planovi. Ili, pak, se netko poigrava sa strpljenjem nesretnih bh. naroda, ostavljajući “delije” na vlasti, surađujući s njima, kao da nisu krivi za prokletstvo koje se dogodilo, kao da se ništa nije ni dogodilo.

Umjesto avnojske Jugoslavije i zavobihovske Bosne i Hercegovine u njoj, iz rata je izišla unakažena “daytonska zemlja”, s “američkim ustavom” i stranim trupama koje trebaju da sačuvaju krhki mir. Kada tih “okupacionih trupa” ne bi bilo, svima je jasno, poglavice bi odmah iskopale “ratne sjekire”, toljage i močuge, jer nametnutim rješenjima nitko od njih nije zadovoljan. Što uplašeni i zaludeni narod misli

o tomu svemu, kojega nitko ništa nije ni pitao, nije mnogo važno. Njegovo je da odigra ulogu topovskog mesa, kako bi Krleža kazao, u ratu a u miru da i dalje glasa za one koji su odgovorni za njegovu nesreću.

Slijedi period obnove i izgradnje zemlje s istim ljudima koji su zemlju uveli u rat, što se još nikada u povijesti ljudskog roda nije dogodilo. Rat bez pobjednika i poraženih, u kojem su svi poraženi, samo na različite načine, u konačnom ishodu je značilo da je u BiH za sva vremena ubijen do tada postojeći način života. Poništeno je makar pedeset godina suživota i slobode, a i neko stoljetno međutrpljenje i suodnošenje, nestalo je “komšiluka”. Više neće biti razmjene poklona za bajrame, božiće, uskrse i vaskrse, djeca neće zajedno odrastati, igrati se, družiti, voliti, ženiti i udavati, kada za to dođe vrijeme. U Bosni i Hercegovini će biti samo “čistih” brakova, sinova i kćeri koje rađaju ratnike i osvjetnike, a koji trebaju da liče na vođe i zaluđenike iz ovog rata.

A možda život ima, ipak, neke svoje druge zakonitosti. Možda će “berlinski zidovi” u Bosni i Hercegovini pasti sami od sebe, kao što se to već u povijesti događalo? Pod pritiskom gladnog i nezadovoljnog naroda kojemu će dosaditi da doručkuje, ruča i večera, svaki dan, istu nacionalističku mitologiju...

Bonn, Bielefeld, siječanj 1999.
DEPO portal, 27. veljače 2011.

25. COPY AND PASTE GENERATION

“Znanje je jedini posjed koje ti nitko ne može ukrasti”, nadasve draga je rečenica svakom profesoru, pedagogu. Pripisuje se antičkom filozofu Epiktetu a pročitao sam je prilikom povratka u BiH u HAZ- u (Hannoversche Allgemeine Zeitung, 22. 2. 2011.). Ima, po mojem sudu, samo jednu manu – nije (posve) točna. Na prvi pogled ovu prostu rečenicu iz HAZ-a sam stavio bespotrebno pod navode, ali želio sam pokazati kako se samo uz takvo ili slično navođenje mogu izbjeći potkradanja tuđih mudrosti, duhovnog vlasništva ili kako se već sve u pojedinim kulturama naziva ono što se kod nas zove “autorskim pravima”.

Skoro nemoguća zadaća, kazat će odmah mnogi, toga je bilo i bit će u svim vremenima i kulturama, novo je jedino što je u vremenu elektroničke revolucije na početku novog milenija krađa tuđeg znanja postala još masovniji sport diljem Globusa. I, doista, sociolozi svakidašnjice i kulturolozi već govore o “copy and paste generation” i pri tomu ne misle samo na omiljenu razbibrigu mladih ljudi. Doduše, upravo su današnji đaci i studenti, u pravilu elektronički pismeni i nedovoljno opismenjeni u elementarnoj pismenosti, bez razvijenog smisla i potrebe za dubinskim proučavanjem bilo koje pojave, jer se sve može dobiti brzo i lako putem “miša” otvaranjem prave internetske stranice, uključivo i na internetu raspoloživih online enciklopedija. Najgora posljedica je u tomu što većina mladih i ne piše ništa i ne čita drugo do sms-poruke, tako reče jedan puno iskusniji pedagog i profesor od mene.

I

Nema nikakve sumnje, u duhovnom potkradanju drugih itekako su sudjelovale i starije generacije, rođene i djelatne prije ovovremene informatičke ere i možda najznačajnije revolucije u povijesti revo-

lucija i ljudskog roda uopće, ali su tehničke mogućnosti i prepisivanja i kontrole bile skromnije, pa su se hvatali u laži i krađi tek tu i tamo poneki “naivci” poput bivšeg bh. socijalističkog omladinskog prvaka Brane Miljuša. Spomenuti je u svom magistarskom radu imao preuzete čak i tiskarske greške iz prepisanih knjiga Edvarda Kardelja i Lea Matesa o nesvrstanosti, čemu se smijalo u osamdesetim godinama pola Sarajeva. Bh. politika se nije umjela ophoditi tada ni s kakvom vrstom kritike, pa je afera kao uzgrednu pojavu izrodila “fenomen Šešelj”, koji će potom biti instrumentaliziran u uništavanju svog rođenog grada i zemlje. Usput, bh. politika i političari se ne umiju do danas ophoditi s kritičkim mišljenjem, nego odmah posežu za opobanim modelom – tko nije s nama on je protiv nas. Tako se, pak, od potencijalnih prijatelja, pogotovu od privrženika koncepcije otvorenog društva, vještački prave neprijatelji ili se takvima stigmatiziraju namjerno istinski nezavisni ljudi, u pravilu usamljeni “don kichoti”, u totalno svrstanoj zemlji po nacionalnim, etničkim ili pak političkim odrednicama...

U svježem je sjećanju, također, kako je u intelektualnoj krađi uhvaćen prije desetak godina i izvjesni Ante Đapić iz susjedne Hrvatske, baš onaj što je bio na čelu političke stranke sa svojim imenom i prezimenom i što je volio mjeriti visinu kukuruza s podignutom desnom rukom u zrak, pa izvisio i na splitskom sveučilištu i u hrvatskoj politici. Ali, na njega se ozbiljno računalo i među Hrvatima i u BiH, nije li baš Jurišićev HSP BiH koliko do jučer nosio ime tog “kukuruzša” i smatrao ga mogućim predsjedničkim kandidatom za Predsjedništvo BiH? Tako je barem pisalo u medijima, ja s raznim “glavnim stanovima” i sličnima iz mentalno-higijenskih razloga nemam nikakvog dodira.

Šteta, zapravo, što su od takvog “Naturtalenta”, kako bi kazali Nijemci, maltene idealnog i poželjnog hrvatskog muža i bh. političara odustali na posljednjim predsjedničkim izborima Jurišićevi “pravaši”. Jer bi tada mnogima i u sarajevskoj kotlini, umišljenim u svoju političku nepogrešivost, ili svoje osjećaje za nepogrešivo, bilo jasnije s kim se potpisuju “platforme” i namjeravaju praviti koalicije. I još nešto, ma koliko nekima zazvučalo svetogrdom tezom ili formula-

cijom, o Antiši bivšem magistru znanosti Đapiću, i takvima kao on, se upravo u vječito stigmatiziranoj Hercegovini nema nikavih iluzija. Ovih dana sam, primjerice, baš na jednom hercegovačkom portalu pročitao kako ustašluk i nije neka politička opcija, nego “dijagnoza”, znate već koja.

Ovu pojavu nabolje u dijelu svijeta u kojem sam izabrao proživjeti ostatak života pratim i kao direktno zainteresirani građanin i kao znanstvenik, dakle netko tko ima pojma o “kritičkoj kulturi sjećanja”. Bez ikakvog skrivanja kazat ću, ova formulacija je prosto dragocijena, jer se tim putom stiže do istine o vlastitim tragedijama i zabludama. Volio bih, dakle, da o ovomu promisli što veći broj ljudi u Hercegovini, i u BiH, posebice u Sarajevu, kako bi se prestali koristiti uvredljivi kulturološki obrasci u međusobnoj komunikaciji, u čijoj osnovi i jeste kulturološki rasizam a ne bh. patriotizam (ili hercegovački ili RS-ovski, na drugoj strani i kao kontrapunkt), kako se politička i kulturološka nadmenost u pravilu predstavlja. Uostalom, promjene i na bolje i na gore, ukoliko ih ima i u bilo kojoj sredini se događale, dužni su primijetiti svi koji sudjeluju u javnom diskursu. Pri čemu moraju biti sposobni izdići se iznad lokalnog i provincijalnog...

II

No, nazad ka “plagijatskoj aferi” koja je potresla Njemačku. Tijekom mojeg posljednjeg boravka u ovoj zemlji je, naime, u krađi intelektualnog vlasništva uhvaćena i najsjajnija politička zvijezda na njemačkom nebu, sada već bivši ministar obrane i poslanik u Bundestagu Karl-Theodor zu Guttenberg. Bivša politička kometa je preko noći potom postala “Googleberg”, dakle predmet podsmijeha. Mlad, samo mu je 39 godina, doktor znanosti postao prije četiri godine na jednom starom bavarskom sveučilištu, bio zastupnikom bavarske CSU u Bundestagu, ministar gospodarstva, pa potom i savezni ministar obrane, survao se među plagijatore, dakle kradljivce, što u jednoj zemlji kakva je moderna Njemačka nije moglo ostati nekažnjeno.

Čitav je niz akademskih udruga internet portala krenuo promptno u “lov na plagijat”. Maltene, cjelokupan njemački akademski pomladak,

22.000 mladih doktora znanosti, se osjetio uvrijeđenim prepisivanjem omiljene medijske zvijezde i “shooting stara” njemačke politike, jer su se oni za svoje disertacije morali mnogo čega odreći. Zbog toga su upravo oni samo za par dana potpisali masovnu online peticiju za smjenu Karl-Theodora zu Guttenberga i uručili je nadležnima u Kanzleramtu u Berlinu. Njima se priključilo i 3.000 profesora s njemačkih sveučilišta, pa se omča oko bavarskog plemića i njemačke kancelarke dodatno stegla.

Tomu su doprinijele i promptne reakcije sa Sveučilišta u Bayreuthu, to jest oduzimanje doktorske titule ministru obrane, pa je svima izuzev njemu bilo jasno da su mu ministarski dani odbrojani.

Šlag na tortu su bili “fejsbukači”, odnosno demonstracije po uzoru na “arapsko proljeće”, jer su se brojni mladi Nijemci okupili za vikend u Berlinu kako bi iskazali svoj prezir noseći u rukama ili na svojim transparentima samo stare cipele i patike i poruku kako “Googleberg” mora podnijeti ostavku. I on ju je konačno i teška srca podnio, u utorak 1. ožujka o. g. Iako se ovdje time ne bavimo, kažimo kako je samo dan poslije, u srijedu 2. ožujka, na Guttenbergovu vruću stolicu saveznog ministra obrane zasjeo Thomas de Maiziere, bivši ministar unutarnjih poslova, čovjek od povjerenja kancelarke Merkel, takoreći “s Istoka”, sušta suprotnost njegovom prethodniku po svemu, u prvom redu po držanju medija na distanci. Novi ministar obrane je, dakle, i seriozan i odgovaran i dorastao zadaći sprovođenja najveće reforme u povijesti njemačkih oružanih snaga transformaciji postojeće armije oslonjene na vojnu obvezu u profesionalnu vojsku.

Inače, da je Karl-Theodor zu Guttenberg podnošenjem ostavke učinio pravu stvar misli 60% Nijemaca, u aktualnoj anketi Infra-testa od 2. 3. o. g., pri čemu više od 70% anketiranih misli da će se Guttenberg ponovno vratiti u politiku. Nitko ne zna, u stvari, znači li Guttenbergova ostavka i definitivni oprost od politike? Na stotine tisuća je onih koji ga žele ponovno imati u politici, pri čemu među njima dominiraju vjerojatno oni koji se malo razumiju u stroga etička pravila akademske zajednice oko izrade neke doktorske disertacije, ili se radi o ljudima zasljepljenim glamourom s kojim je bivši ministar obrane koketirao. Pri tomu su mu i ozbiljniji mediji “jeli iz ruke”,

recimo i takvi kakav je magazin Der Spiegel, a ne samo takvi kakva je tabloid Bild koji mu je često poklanjao čitave stranice za osobnu promociju. Uzgred kazano, na nekim našim portalima se o Bildu piše kao ozbiljnom mediju (a on to jeste koliko i britanski Sun, dakle nije) i u pravilu kada se navodi kako je Bild uvrstio Josipa Broza Tita u prvu desetorku najvećih zločinaca u povijesti. Takvima se mora savjetovati, ako to što koristi, da razmisle koga sve na toj listi nema, pa će im se mnogo toga kazati samo od sebe...

U “slučaju Guttenberg” radilo se, dakle, o polit-infotainment aferi i prije izbijanja “plagijatske afere”, o riskantnoj sprezi medija i industrije zabave s politikom kao businessom, što u pravilu ne može završiti dobro. U najkraćem, Karl-Theodor zu Gutteneberg se spotaknuo na slici koju je sam stvarao o sebi tijekom godina, na visokim mjerilima koje je uz pomoć sklonih mu medija u javnosti postavio pred sebe, a to je biti bolji od drugih, biti čestitiji, biti drugačiji, biti osobom i političarem kojem se vjeruje da može nešto uraditi za Zemlju i njezine ljude. Na kraju se pokazao tek jednim iz redova političke klase s brojnim ljudskim i političkim manama, utoliko je ova priča poučna. Najteže je ovu prostu istinu shvatiti njegovim obožavateljima, oni se broje na milijune i nisu samo konzervativno-kršćanskih političkih uvjerenja. Oni jednostavno ne žele prihvatiti tužnu istinu kako Karl-Theodor nije žrtva političkih smicalica u Berlinu, nego počinitelj i žrtva vlastite nezajažljivosti i nesolidnosti, uključivo prevelikih političkih ambicija...

III

Podrijetlom iz plemićke obitelji koja ima ravno tisuću godina obiteljski grb, te još i oženjen plemkinjom-ljepoticom iz kuće Bismarck, koju je znao povesti i u posjet na afganistansko ratište, otkud je posve slučajno krajem prošle godine upriličen vrlo gledani talk-show s njim i u rovovskom ambijentu, Karl-Theodor zu Guttenberg je, dakle, za sada upropastio svoju političku karijeru, a već se spekuliralo kako bi mogao biti i nasljednik Angele Merkel.

Više nema nikakve sumnje, najugledniji stručnjaci u Njemačkoj i u SAD su preciznim usporedbama dokazali da je bivši doktor Gutten-

berg prepisao svoju četiri godine staru doktorsku tezu “Ustav i ustavni ugovor” (Verfassung und Verfassungsvertrag, Duncker&Humblot, 475 strana, 88 eura), što je dovoljno problematično, a još gore od toga je što je potom tvrdoglavo nijekao plagiranje sve dok nije protiv sebe okrenuo ne samo povrijeđenu akademsku zajednicu na Sveučilištu u Bayreuthu, koje mu je hitno oduzelo doktorsku titulu, nego i kompletnu njemačku akademsku javnost, pa je ostavka bila jedini izlaz i za njega i za njemačku vladu.

Ovdje u prepisivačke detalje ne možemo ulaziti, nego se tek pozvati na pažljivo urađenu ekspertizu u magazinu Der Spiegel (Doktor in Reserve, No. 8, 21. 2. 2011.), u kojoj je neborivo dokazano kako je bivši doktor znanosti Karl-Theodor zu Guttenberg prosto preuzimao cijele pasuse i stranice već objavljene u knjigama drugih autora. Među njima, i autorski tekst profesorice politologije Barbare Zehnpfenning, objavljen kao uvodnik u FAZ-u; potom i dijelove analiza bivšeg ministra obrane, pravnog stručnjaka Ruperta Scholza, potom je prosto preuzeo kao vlastitu i analizu analitičko-političke službe u Bundestagu, a bez ikakvih bitnijih intervencija preuzeo je i važne dijelove studije poznatog berlinskog profesora povijesti po imenu Hagen Schulze. I to nije sve, tomu nema kraja...

Politički aspekt “afere Guttenberg” je zanimljiv, također, ali još zanimljivijim se čine kulturološki aspekti, popriličito masovni fenomen ovog vremena kao što je olako preuzimanje tuđe muke i potpisivanje ispod tuđih radova kao svojih, jer se to itekako tiče i naših društva u regiji jugoistoka Europe. Nema nijedan razlog za vjerovati da je plagiranje u našim akademskim zajednicama manje nego u jednoj Njemačkoj, dapače. O magistrima i doktorima pomoću “klika mišom” je riječ i nitko ne zna koliko je takvih među nama u BiH, u kojoj je kompletan školski sustav urušen do banalnosti, a visoko školstvo i dodatno etniciziranjem, nedopustivom provincijalizacijom i “srednjoškolicizacijom”, kako je opravdano dijagnosticirao njemački doktorant Bodo Weber koji je dugo proučavao baš bh. visokoškolsku situaciju, pa o tomu objavio knjižicu u izdanju Friedrich Ebert Stiftung i znade o čemu govori. O “Google-Copy-Paste-Syndromu” je riječ, dakle, protivu čega se skoro nemoguće boriti i izboriti.

Nije nezanimljivo dotaći, također, kako i u razvijenim zapadnim društvima djeluju čitave male industrije utemeljene na logici “prepisivanja” ili “oponašanja”, primjerice tako što profesionalci pišu prigodničarske čestitke kao na traci za posve privatna slavlja (rođenja, krstitke, zaruke, vjenčanja, itd.) i tako što preuzimaju citate i misli poznatih filozofa, pjesnika, itd. Ili, pak, što isti ti profesionalci pišu i drže pogrebne govore, i tsl. O ljubavnim pismima teško se više može govoriti, tko još piše uopće pisma, ali posao s izradom domaćih zadaća lijenih gimnazijalaca, kao i maturalnih, magistarskih i doktorskih disertacija cvijeta na sve strane, što nerazvijenija društva to više. Sve ima svoju cijenu ili je dostupno na internetu, zbog čega se i govori o “copy and paste generation”.

IV

“Fenomen je široko rasprostranjen”, tvrdi jedan drugi Weber, naime dr. Stefan Weber sa Sveučilišta u Salzburgu, koji je stekao reputaciju u svijetu znanosti kao “lovac na plagijate”. Čemu muka, ako sve ide kao “nož u maslac”, brzo i jednostavno, čemu trud i muka čitanja, razumijevanja i mukotrpnog oblikovanja ako je već ionako sve dostupno ili kazano na elegantniji i mudriji način prije nas. Princip “Copy and Paste” je postao kulturološka tehnika, s rastućom popularnošću, nešto što oblikuje i odlikuje kulturu svakidašnjice modernog čovjeka. Spomenuti Weber pri tomu misli, dakako, vrlo kritički o ovoj nekulturi svakidašnjice.

Stvar je vrlo jednostavna, veli dr. Weber, strani tekst se mora staviti u navode, inače se radi “o tekstualnoj kulturi bez mozga”, koja je rak rana moderne kulture znanja, pa zato Weber i govori “o fundamentalnoj promjeni kulture znanja”. On je, inače, do sada razotkrio čak 80 slučajeva prepisivanja na njemačkom govornom području, među kojima su i teolog iz Tuebingena koji je prepisao čak 110 strana upravo od Webera, i austrijski ministar znanosti Johannes Hahn, koji je u svom radu iz 2007. godine uradio isto ono što i dobri naš Karl-Theodor zu Guttenberg.

Ipak, u akademski razvijenijim sredinama, recimo na engleskim i njemačkim sveučilištima, postoje već i sredstva i tehnike obrane od ove

pošasti, odnosno kompjutorski programi koji pomažu da profesori ne postanu i sami “Karl-Theodor zu Guttenberg”, te da ne odgajaju male dobre prepisivače čiji je vrhunski intelektualni napor “klik mišom” i time sigurno otiskivanje u bolest zvanu “Google-Copy-Paste-Syndrom”. Već prilikom predaje seminarskih, završnih, diplomskih, magistarskih ili bilo kojih drugih radova se, naime, u studentskim referadama ponuđeni radovi ubacuju u program i uspoređuju sa svim onim što je prije njih unijeto u internetsku mrežu. Tolerancija je u Velikoj Britaniji minimalna, do 20% oponašanja i neoriginalnosti, priča mi sin mojih njemačko-bosanskih prijatelja Mirza Hadžijusufović, student informatike u Engleskoj, sve preko toga znači da morate iznova pokušati, biti ako već ništa drugo originalniji u korištenju znanja svojih profesora ili dobre literature.

Riječ je, dakle, o borbi s vjetrenjačama i deformiranim duhom vremena – olako ćemo i brzo, čemu muka. Srećom, u svakoj studentskoj generaciji ima, vjerujem, i odgovornih i predanih, onih koji spašavaju i profesorski i studentski dignitet tako što proučavaju literaturu, što se muče i tako stasavaju, šireći vlastite zjenice znanja. I dobro je dok još takvih imade...

DEPO portal, 8. ožujka 2011.

26. POLITIČKA STVARNOST “BOSANSTVA”

Bolje upućeni prepoznat će bez većih napora da me je na naslov ove kolumne potakla knjiga profesora Srećka Džaje “Politička stvarnost jugoslavenstva (1918-1991). S posebnim osvrtom na Bosnu i Hercegovinu” (Svjetlo riječi, Sarajevo-Zagreb, 2004., strana 367). Da, priznajem s osjećajem nelagode, čitao sam je tek ovih dana. Ne bih ni sada da me jedan kolega s Filozofskog fakulteta u Mostaru nije povodom Dana neovisnosti zapitao znadem li da su referendumsko pitanje o neovisnosti bošnjačka, tada muslimanska i hrvatska strana formulirale različito?

Onima koji imaju muke s čitanjem ovog mog dugog politološko-povijesnog eseja, preporučam nešto lepršaviju a ne manje ozbiljnu intelektualnu provokaciju Bojana Bajića “Pismo Bosancima, možda malo neugodno” (banjalučki BLIN online magazin, preneseno na DEPO 7. 3. 2011.). Uključivo i ostrašćene reakcije na taj pošten tekst, takve da sam se po tko zna koji put zapitao o odgovornosti akademskih elita za katastrofalan uzgoj takvih kritičara, koji u svojoj zaslijepljenosti ne dozvoljavaju ni postojanje osjećanja prema Bosni (i Hercegovini) ukoliko nije identično njihovim osjećanjima. Ali, kada o svojim osjećajima mislimo kao o dobrom patriotizmu, a iste ili slične osjećaje drugih diskvalificiramo kao nacionalizam, tu se i ne radi o drugomu do da govori budala u nama, parafraziram sjajnu misao profesora Dubravka Lovrenovića.

Netko je kriv, dakle, iz samih vrhova akademskih elita svih bh. etnija što se u BiH sve više prosuđuje i odlučuje odoka, po osjećanjima, a ne uz uvažavanje realnosti, primjerice uvažavanja bh. nacija i njihove političke volje, ili pak podijeljenosti bh. društva po svim šavovima. Tu se, dakle, ne radi o forsiranju, nego o priznavanju faktičkog stanja kako bi se mogli poduzimati koraci civiliziranog raspleta nepodnošljive situacije u zemlji. Ma koliko, dakle, bili stradalnici u ratu i

ma koliko bili lokalpatriote i zaljubljeni u vlastiti osjećaj nepogrešivosti, niti jedan bh. narod nema “tapiju” na bh. patriotizam, pa ni nepogrešivi suci iz “sarajevske kotline” koji nam ne dozvoljavaju pravo na drugost i na drugačije odnošenje prema BiH, recimo lokalpatriotsko, skeptično, manje nadmeno, pa ipak patriotsko...

I

Nisam znao, priznajem, ono što me drag i korektan čovjek i profesor Milan Vego pitao, pa sam potom u spomenutoj Džajinoj knjizi našao na 268 strani obje formulacije, s pozivom na brojeve “Preporoda” 3/514, 4/515, 5/516 iz 1992. godine. “Muslimanska formulacija”, navodi Džaja je glasila: “Jeste li za suverenu i nezavisnu Bosnu i Hercegovinu kao državu ravnopravnih građana, naroda Bosne i Hercegovine – Muslimana, Srba i Hrvata kao i pripadnika drugih naroda koji u njoj žive?” A “hrvatska formulacija”, prema istom izvoru je glasila: “Jeste li za suverenu i nezavisnu Bosnu i Hercegovinu kao državnu zajednicu konstitutivnih i suverenih naroda – hrvatskog, muslimanskog i srpskog naroda – u njihovim nacionalnim područjima (kantonima)?”

Različite formulacije onih koji su u tom momentu još uvezivali zastave i barjake (dakle, muslimanske i hrvatske strane, govoreći jezikom tog vremena) nisu slučajne, radilo se i tada (i danas) o dva viđenja budućnosti Bosne i Hercegovine, jedno uvjetovano osjećajem većinske nadmoći, a drugo manjinskim kompleksom. Utoliko je ovo Džajino podsjećanje izuzetno relevantno i za razumijevanje svega onog što se danas događa s formiranjem vlasti u režiji “Zlatka Lagumdžije, slučajnog prolaznika”, i njegovih bošnjačko-hrvatskih trabanata, ili pak u bezuspješnom oponiranju Čovića i Ljubića, i drugova im. Ova Džajina knjiga je u cijelosti jedno bolno podsjećanje kako smo zaboravni i kratke pameti, kao da u BiH i ne žive ozbiljni nego ljudi koji slabo pamte, a još brže zaboravljaju.

Uostalom, ne vrijeđaju oni koji koriste ime “Musliman” kao oficijelno ime bošnjačke nacije do momenta opredjeljenja za ime “Bošnjak”, kako se već i meni imputiralo, nego se radi o poštivanju povijesnih činjenica. Tako i Džaja s pozivom na Ludwiga Steindorfa

i njegov pregled iz 1997. godine “Od konfesije do nacije” (Von der Konfession zur Nation: Die Muslime in Bosnien-Herzegowina) primjećuje da je “kategorija Musliman u nacionalnom smislu prije svega smetala obrazovane Muslimane”. Sve drugo je povijest potrage za imenom i identitetom i ove i drugih “zakašnjelih nacija” u Bosni i Hercegovini, govoreći jezikom Helmuta Plessnera. Njegova formulacija ne bi trebala biti uvredljiva ni za koga, jer poznati njemački književnik i povijesničar govori u istim kategorijama i o samim Nijemcima, no tamo je posrijedi posve druga razina kulture komuniciranja.

U vezi s promjenom nacionalnog imena Musliman u Bošnjak u ovoj se Džajinoj knjizi, opet s pozivom na Preporod (broj 14/447 iz 1990.), citira na 267. strani nitko drugi do Alija Izetbegović: “Bošnjaci su ono što mi nazivamo Muslimani. U pitanju je isti nacionalni entitet, samo su nazivi različiti. Neki smatraju da je Bošnjaci adekvatniji naziv jer dublje zasijeca u historiju ovog naroda i određuje ga historijski, a i po zvuku jer je nacionalni (a ne vjerski). To nije, kako ga neki krivo tumače, integralno, tj. trokonfesionalno bošnjaštvo. Ono sadrži jasnu muslimansku komponentu.”

Ovdje ćemo u vezi s Izetbegovićevim “integralnim”, odnosno “trokonfesionalnim bošnjaštvom” morati uputiti čitatelje da je aktualna “politička stvarnost bosanstva” posve drugačija od Izetbegovićeve tvrdnje. Tko ne vjeruje neka pažljivo pročita, primjerice, intervju profesora Omera Ibrahimagića “Bosna i Hercegovina je nacionalna država Bosnaca” (“Dani” broj 714, od 18. veljače 2011.), a takvih primjera je mnogo, drugačijih, opozitnih pristupa više skoro i nema. A ako ih i ima oni se odmah stigmatiziraju, dok se takvi kao Omera Ibrahimagića ili Edina Šarčevića, u kojima se neskriveno propagira izgradnja “bosanske nacije-države” slave na sva zvona. To što se u njima hotimično ili nehotimično vrši nasilje nad poviješću, svjesno ili nesvjesno brkaju pojmovi “nation building” i “state building”, kao da nikoga posebice ne uzbuđuje.

U vezi s interviewom profesora Ibrahimagića tom nekoć najboljem sarajevskom tjedniku (kojemu mi je bilo čast biti vanjskim suradnikom i kojeg sam za njegov 500. broj usporedio s čuvenim

magazinom *Der Spiegel*) moram dodati par dodatnih, usudio bih se kazati krležijanskih invektiva za razmišljanje. Profesor Ibrahimagić se, naime, u intervjuu Danima pozabavio između ostalog i opravdanom kritikom “integralnog hrvatstva” jednog sarajevskog kompetentnog povjesničara baš hrvatskog podrijetla, ali ne da bi zaključio kako su bh. Hrvati autohtoni bh. narod i nisu ničija dijaspora, nego iz posve suprotnih motiva, pa u njegovoj interpretaciji sami bh. Hrvati prosto u neka doba iščezavaju i nisu jedna od konstitutivnih bh. nacija, uz bh. Srbe i bh. Bošnjake, nego ta čast pripada samo Bošnjacima, jer u Bosni žive Bošnjaci različitih vjera, i basta.

Ibrahimagićeva interpretacija je, dakle, potpuno suprotna onoj Izetbegovićevoj interpretaciji integralnog, tj. trokonfesionalnog bošnjaštva iz 1990. godine. Po profesoru Ibrahimagiću, u zemlji Bosni su, dakle, oduvijek živjeli samo Bošnjaci, doduše različitih vjera, pa su sve one priče o mukotrpoj potrazi za bošnjačkim identitetom, ili one o postojanju drugih nacija u BiH, uključivo i ona Izetbegovićeva, valjda, netočne ili lažljive, a ljudi koji zastupaju ta tumačenja su neprijatelji “Bosne”. O Hercegovini se u ovim krugovima i ne govori, stvar je završena, uspjelo se čak i dijelu nekadašnjih Humljana i današnjih Hercegovaca islamske vjeroispovijesti izbrisati svijest o važnoj sastavnici njihova identiteta. E ne može tako, kazao bi kad bi mogao, čestiti književnik i Bošnjak, rahmetli Alija Kebo, ako nema Hercegovine nema ni Bosne...

S ovim i ovakvim pristupom se moj nekadašnji profesor “Političkog sistema SFRJ” uvrstio, nažalost, u krug onih koji grubo negiraju bh. realnost kroz vjekove, i stvarnost danas. I time, bio svjestan ili ne, samo slijedi govoreći Džajinim jezikom velikosrpsku “političku stvarnost jugoslavenstva”, samo u bošnjačkoj verziji, u pravilu artikuliranu kao “bosanstvo” s temeljnim narodom Bošnjacima u središtu i svim drugima na margini. Ne znam koje su sve sile natjerale nekoć ozbiljnog profesora u krug onih koji bez ikakvog stida nijeću bh. stvarnost pričama o tisućugodišnjem kontinuitetu, iako sve što se može uzeti kao pouzdani historijski izvor govori o izlomljenom političkom kontinuitetu, ali srećom i sačuvanoj kroz velike dijelove povijesti teritorijalnoj cjelovitosti? Pri čemu bi bilo krajnje vrijeme da se u

ovoj tužnoj priči o Bosni i Bošnjacima odvajkada iole ozbiljniji ljudi pridržavaju činjenica o prvom susretanju Bosne i srednjovjekovnog Huma, da prihvate prostu činjenicu da je Hercegovina sastavni dio naziva zemlje već skoro pola milenija, da je Hercegovina podjednako bila važna Hercegovcima kao dio njihovog identiteta koliko je Bosancima Bosna, i tako dalje i tako bliže, tomu kraja nema, ali ne pomaže. Što se formiranja nacija tiče, čemu bošnjačke mitologemske podvale kako su Bošnjaci odvajkada tu gdje jesu, a druge dvije bh. nacije Srbi i Hrvati su – u toj interpretaciji “zakašnjele nacije”, ako su to uopće, kada se znade da se nemali broj i starijih europskih nacija oformio u modernom značenju tog pojma tek s kraja 19. stoljeća? Bošnjaci nisu, dakako, u tomu mogli biti izuzetak, nego se njihovo definitivno oformljenje u naciju s ovim imenom dogodilo takoreći pred našim očima.

II

U Džajinoj knjizi “Politička stvarnost...” se, s pozivom na Preporod broj 5/492 iz 1991. godine, podsjeća i na postignuti kompromis uoči popisa stanovništva iz 1991. godine, “koji je predviđao sljedeće oznake za Muslimane – nacionalna pripadnost: Musliman, materinjski jezik: bosanski; vjeroispovijest: islam.” S tim u vezi Džaja u fusnoti 364 veli: “Pledoaje za takvu poziciju pružila su tri autora brošure Muslimani i bošnjaštvo (1991), svaki iz druge perspektive: Atif Purivatra iz političke, Mustafa Imamović iz povijesne i Rusmir Mahmutćehajić iz islamske.”

Rasprava o bošnjaštvu kao nacionalnom imenu među Muslimanima je završena na prijelomu 1991. i 1992. godine, podsjeća profesor Džaja, a prijelaz na naziv Bošnjaci proklamiran na Drugom saboru Bošnjaka 27. rujna 1993. u Sarajevu, poslije čega je uslijedilo ustavno sankcioniranje ove promjene putem ustavnog zakona od 30. ožujka 1994. (zabilježeno u Službenom listu RBiH, god 3, br. 8, od 6. travnja 1994., str. 114.).

Nesporazumi s imenom su, dakle, otklonjeni, ali problemi su ostali. “Problematičan je ostao drugi dio razvitka – povijesna slika, koju su

Bošnjaci u međuvremenu razvili o sebi, s jedne strane, i o hrvatskim i srpskim sugrađanima, s druge strane”, veli Džaja na 269. i 270. strani, na kojima je obrazloženo na što se naslonila ta mitologijska “povijesna slika” među Bošnjacima. A to nije nimalo vesela priča, jer se ta slika o sebi i drugima naslanja na Sarajevske punktacije iz 1933. godine u kojima je Bosna i Hercegovina predstavljena “kao najstarija povijesno-politička jedinica u (jugoslavenskoj) državi”, ili još jasnije u memorandumu Hitleru od 1. studenog 1941. godine, u kojemu je povijest Bošnjaka-Muslimana projicirana do 3. stoljeća, dok su Srbi i Hrvati predstavljeni kao radna snaga njihovih predaka.

Potom profesor Srećko M. Džaja ukazuje i na mitomaniju bošnjačkih povjesničara u Drugoj Jugoslaviji, onu koja je u osnovi aktualnih tragičnih zabluda među Bošnjacima, i ne samo njima, nažalost, o zemlji Bosni i Hercegovini koja kao da se ne umije nositi sa svojom neovisnošću. (Tu se ne radi, poštovani Nikola Mihaljeviću, o “intonacijama” koje bi trebale nekoga diskvalificirati, nego o znanju ili neznanju, pa Vam mogu samo preporučiti da se osobno čuvate jeftinih instrumentalizacija, bilo kao objekt ili subjekt, i još jeftinijih diskvalifikacija pogrešnih ljudi. One koje ste spomenuli u Vašoj kolumni treba, po mojem razumijevanju, čuvati od njih samih, a ne od mene ili od Ilije Šimića. I nemojte, dragi kolega, čitati baš meni lekciju o Bošnjacima i prijateljstvu s njima, to su priče za naivne, pogotovu s pozivanjem na Hannah Arendt govoriti nejasnim atribucijama i sintagmama o kompliciranom identitetu njemačkih Židova, i njihovom suodnosu s Nijemcima. Vjerojatno kao malo tko iz naše zemlje o tomu sam ispisao na stotine priloga i bezbroj stranica, objavljenih i u židovskim glasilima u mnogim zemljama. Uostalom, nije riječ o “ulijepljenom identitetu”, nego za to postoje puniji i točniji izrazi, na to ću se još vratiti.)

“U vrijeme Druge Jugoslavije nje govala je bošnjačka historiografija i publicistika tezu o etničkom i kulturnom kontinuitetu između srednjovjekovnog bosanskog ‘bogumilstva’ i Bosanskih Muslimana (Muhamed Hadžijahić, Smail Balić, Adil Zulfikarpašić) kao i tezu o državnom kontinuitetu između srednjovjekovne bosanske države i bosanskog ajaleta u Osmanskom Carstvu (Avdo Sućeska, Mustafa

Imamović)”, doslovno navodim Džajin sublimat sa strane 270., i baš onako kako je ispisan. I dalje: “Za vrijeme rata 1991-1995. pojačala je bošnjačka strana svoj povijesni i politički zahtjev na Bosnu i Hercegovinu tezama o Bosanskim Muslimanima kao bh. temeljnom narodu, a Srbima i Hrvatima kao rubnim fenomenima bosanske povijesti, koji su se – prema bošnjačko-muslimanskom načinu čitanja – razvili u Hrvate i Srbe tek u 19. stoljeću pod utjecajem nacionalnih pokreta iz susjedne Srbije i Hrvatske”. Potom u fusnoti broj 370 profesor Džaja navodi: “Ovu je tezu Mustafa Imamović ugradio u svoj prikaz bošnjačke povijesti (Historija Bošnjaka...). Slično je koncipirana i Povijest Bosne Noela Malcolma 1994.” U ovoj dragocjenoj fusnoti-izvoru se posebice izdvajaju Džajina pozivanja na njegove autorske polemike s nedostacima Malcolmovog prikaza bosanske povijesti, zbog kojih je, vjerojatno, Malcolm tako omiljen a Džaja tako neomiljen među bošnjačkom akademskom elitom.

Hrvatske zablude glede Bosne nisu, inače, izostavljene iz Džajine knjige, kako bi se nekomu malicioznijem i neupućenom moglo učiniti, one se u mojem eseju o “političkoj stvarnosti bosanstva” nužno guraju na marginu. Dakle, nisu izostavljene hrvatske zablude o sebi i drugima kako bi se šutjelo o hrvatskim grijesima glede hrvatstva u BiH i BiH u cijelosti, nego iz metodoloških razloga neadekvatne usporedbe.

III

Za mene najdragocjenija metodološka Džajina uputa, ona koja me je i inspirirala za ovaj politološko-povijesni esej, je direktna usporedba tragi-komičnih velikosrpskih i velikobošnjačkih zabluda glede podrijetla i umišljene povijesne veličine, nijekanja drugih i suodnosa s onima s kojima se velika, nevjerojatna bliskost da ustvrditi prostim okom, a zbog čega su neki ljudi u svim bh. etnijama sretni, a drugi vrlo nesretni. Ta je bliskost među nama u svemu izuzev, možda, u religijama tako očigledna, da njezino nijekanje automatski budi sumnju u tzv. zadnje namjere onih koji bliskost niječu. A ako je vjerovati mudrim ljudima poput liberalnog katoličkog teologa profesora dr. Hansa Künga, i sve velike svjetske religije su istoga korijena, abrahamskoga, ergo već time i sve bh. religije.

Iole neopterećeni ili pažljiviji čitatelj neće biti iznenađen tvrdnjom ili tezom da su “političke stvarnosti” jugoslavenstva od nekoć i bosanstva od danas vrlo slične u manifestacijskom pogledu, ali i po mogućim posljedicama. U svakom slučaju je neoborivo da uzrokuju jednako kontraproduktivno ponašanje i da su mu glavni akteri pripadnici većinskih naroda, zapravo elite tih naroda koje kao da se ne umiju ophoditi s obvezama koje proizlaze iz tih brojem i veličinom uzrokovanih konfliktnih situacija. Sama “politička stvarnost” tih manipulacijom nabijenih i zlorabljenih pojmova “jugoslavenstva” i “bosanstva” je skoro identična, o tomu uostalom pišem upravo u feljtonu “Requiem za jednu veliku zemlju”, u Oslobođenju. I primjera otvorene i grube manipulacije “bosanstvom”, kao nekoć “jugoslavenstvom”, je sve više, suptilnije su rjeđe.

Po Džaji, radi se, čak, o svojevrsno “zatvorenom povijesno-ideološkom krugu”, pri čemu su “samo uloge bile zamijenjene: na početku je sredinom 19. stoljeća – stajao Vuk Stefanović Karadžić s velikosrpskom ideologijom ‘Srbi svi i svuda’, a sada na završetku 20. stoljeća – bošnjačka publicistika i historiografija s bošnjačkom ideologijom: ‘BiH je kulturno, politički i jezično homogenija od ijednog svoga susjeda. Može se govoriti o multikulturnom sadržaju Srbije, čak i Hrvatske, ali ne i Bosne i Hercegovine.’” (Tako glasi, navodi Džaja u fusnoti 371, formulacija bh. intelektualca Rasmira Mahmutćehajića.)

Otkud uopće potreba – zapitat ćemo se poslije ovih opširnih navođenja da intelektualci s imenom i reputacijom nameću lažnu “povijesnu sliku” o svojoj zemlji, o sebi samima, o svojoj naciji i njojzi sličnima, totalno isprepletenim kroz povijest. Zašto se uopće opo- naša neuspješni srpski model “jugoslavenstva” i u slučaju “političke stvarnosti bosanstva”? Kako se samo usuđuju ovakvi ideolozi među Bošnjacima pozivati Bošnjake da ne vjeruju svojim očima, nego samo njima pravovjernim tumačima bosanske i posebno bošnjačke nacionalne povijesti i aktualnih političkih neprilika u zemlji Bosni?

Ne želim se baviti spekulacijama o njihovim motivima, ali bih se usudio ponoviti tezu o “zadnjim namjerama”, onim koje ne podrazumijevaju ravnopravnost i toleranciju, uvažavanje Drugosti, nego majo-

rizaciju i preglasavanje, nametanje jednog ahistorijskog, ideološko-politički prevladanog koncepta upravljanja etničkim konfliktima u složenoj zemlji putem posebnih prava većinske nacije, što se više skoro nigdje ne prakticira. Takvo što je uvijek vodilo katastrofi, malo je koja asimilacija uspjela, unitarizacija je uvijek izazivala konflikte, i imala grozne posljedice i za naciju i zemlju u čije se ime sve to radilo. Među posve legitimne metode rješavanja interetničkih konflikata, uči politološka literatura, ubraja se i konsocijacijska metoda rješavanja etničkih trvenja. Ima li itko u ovoj zemlji da se odgovorno pozabavi tom legitimnom metodom, s kojom se, doduše, riskira još veća neefikasnost političkog sustava, ali se ne dovodi u pitanje integritet zemlje i izbjegavaju se razne vrste majorizacija i otvoreni sukobi. Nije li to, možda, i najvažnije u ovom momentu?

Po mojem razumijevanju stvari, ne smiju se zatvarati oči pred činjenicama, ma koliko bile nepovoljne. Pogotovu se, i ni po koju cijenu, ne smije udvorički ponašati prema mitologiziranjima bh. povijesti i dominantnim političkim koncepcijama koje stoje iza njih, uključivo separatističkim, srpskim i hrvatskim, i otvoreno unitarističkom, ili pak romantičarsko-nacionalističkom konceptu “Bosne”, “bosanstva” i “bošnjaštva”. Time se, dakako, ne niječe pravo onih ljudi koji se žele opredijeliti i kao “Eskimi”, a kamoli da se u zemlji BiH opredjeljuju kao Bosanci (i/ili Hercegovci). Riječ je, međutim, o tomu da se u bošnjačkim nacionalističkim krugovima pod krinkom bh. patriotizma i “bosanstva” njeguju iluzije o uspostavi “države nacije” koja ne bi priznavala druge bh. nacije izuzev Bošnjaka, a to je put koji vodi ravno u prokletstvo i nije riječ o bh. patriotizmu, kako se mimikrično predstavlja, nego o nečemu posve drugom. Nema nam, dakle, druge, dragi Bosnaci i Hercegovci (Bošnjaci, Srbi i Hrvati) do po cijenu prolaska kroz “virtualnog toplog zeca” i izopćenja, na ne baš posve virtuelnom Golom otoku, govoriti kritički o svim zabludama prema BiH, uključivo i zabludama ideologa “temelnog naroda”.

S tim u vezi sam u bezbroj navrata citirao uvaženog akademika Envera Redžića, zbog čega ću ga ovdje samo reinterpretirati. Koncepcija “temelnog naroda” je tragična zabluda, nekako tako je kazao pokojni vijećnik AVNOJ-a, nitko u BiH nema niti smije imati

posebna prava, pa ni Bošnjaci. BiH je moguća jedino kao zemlja ravnopravnih naroda, i njezinih građana, u kojoj bi Bošnjaci kao najmnogobrojniji narod mogli imati dodatnu obvezu biti senzibilniji od drugih glede ravnopravnosti. O tomu je riječ, dakle, ova zemlja vapi za kritikama neugodnih bh. rodoljuba, jer samo neugodni patrioti, kako je jedne prilike kazao za sebe i sebi slične njemački nobelovac Günter Grass, oni koji se bore protiv duhovne lijenosti i udvoričke politike pomiču spoznaje i razgone magle i baruštine. A ona vrsta duhovnog ili političkog angažmana kojim se udvara vladajućem akademskom i duhovnom establishmentu, ma koliko donosila članstva u žirijama i nadzornim odborima, te druge osobne koristi, nečasna je rabota i ne služi na čast, nego zaslužuje prijezir, ma od koga dolazila.

Želim kazati posve otvoreno, ni u Mostaru ni u Banjaluci ni u Sarajevu se ne smije udvarati dominantnim medijima i “akademskoj policiji”, niti ijednoj političkoj stranci, uključivo i bošnjačko-centričnom SDP-u, jer se – uz potpuno odsustvo senzibiliteta – u ovom momentu upravo ova stranka upustila u politiku majorizacije i ne osvrće se na dobronamjerne kritike iz Zemlje i iz Svijeta. Govoreći posve otvoreno, Tihićeva i Lagumdžijina autistična politika nema dosluha s duhom ZAVNOBiH-a i AVNOJ-a, na koju se obojica vole pozivati, pa već time i nije drugo do politička avantura. Dakako, ne mislim ništa dobro ni o jednoj bh. hrvatskoj političkoj stranci, o njihovim vođama posebice, ali ovdje je riječ o uvredi ogromne većine hrvatskih ljudi koji su izašli na posljednje izbore, jer je njihova volja proglašena ništavnom. Povrh svega, Lagumdžija i Tihić biraju one hrvatske stranke za partnere u vlasti koje su daleko opasnije od HDZ-ova po proračun i ugled. Nerijetko sa sumnjivim kvalifikacijama, neartikuliranog izgleda i govora, posve neupućeni u poslove europske i svjetske politike, idealni za manipulaciju, dakle.

Krajnji je moment, doista, da se u političkom Sarajevu shvati da u državi Bosni i Hercegovini ne može biti riječi o samo jednom, bošnjačkom “temeljnem narodu”, da ne može biti riječi, a kamo li pokušaja izgradnje “bosanske nacije-države” tako što bi se drugi učinili “manjincima” i time pogazio i Daytonski ustav i dostojanstvo nekog naroda. Radi se, pak, o potrebi izgradnje pravne države Bosne

i Hercegovine u kojoj dostojanstvo moraju imati svi bh. narodi i građani. A takvo što podrazumijeva, kao prvo, odustajanje od politike na(d)metanja i, potom, očitovanje spremnosti za politički kompromis. Svatko tko je bh. patriota i želi dobro svojoj zemlji mogao bi i morao pojmiti ove proste istine...

IV

Većina aktualnih problema u Bosni i Hercegovini potječe iz žalosne činjenice da ni kod jednog od bh. naroda ne postoji zrela samosvijest o vlastitoj zemlji, pogotovu nema onog što se u “kulturi sjećanja” zove “zajedničkom memorijom”. Sjećanja na prošlost su obično iskonstruirana iz aktualno-političkih potreba i isključuju se međusobno. Zbog toga se svaka dobra knjiga, posebice ona koja dovodi u pitanje vještački fabricirane predodžbe o vlastitoj veličini i posebnosti prešućuje u bh. nacionalističkim krugovima. Ugledni povjesničar Srećko M. Džaja je dobar primjer toga, iako je jedan od rijetkih bh povjesničara s međunarodnom referencom. Posebna je tragika – ma koliko bilo logično što se prešućuje u redovima bošnjačkih akademskih elita, onih koji su i oformili ideologiju “bosanstva” po uzoru na “jugoslavenstvo” ili “velikospstvo”, koji koketiraju s “građanskom ideologijom”, a igraju na kartu “temeljnog” ili većinskog naroda i majorizacije. (A sve dječje bolesti “jugoslavenstva” od nekoć, uključivo sindrome neosjetljivosti za druge, kao i unitarizacije i majorizacije, kao da su se “ulijepile” u “bosanstvo”, što bi rekao bh. književnik Nikola Mihaljević. S njime se mogu složiti u mnogo čemu kad je riječ o kritici hrvatskih predrasuda o Bošnjacima, one su više-manje takve kako ih je opisao, ali se ne mogu složiti s bilo kime kako nije nužno kritički prozboriti i o manipulaciji “bosanstvom” koje dolazi iz redova većinskog naroda, a što dobro podsjeća na “već viđeno” i u Srbiji prije 20 godina i drugdje. I izrijeком, svaka zamamna jednostavnost o “Bosni” je u biti podvala višenacionalnoj zemlji kakva je Bosna i Hercegovina.)

Sve one koji se daju jeftino instrumentalizirati danas i ovdje kako bi diskvalificirali neistomišljenike s pozicija bh. patriote ili pripadnika neke tobože poštene političke opcije, duboko žalim. Posebno one koji

moraju iz već njima znanih razloga i u ovoj situaciji u zemlji kakva već jeste, nastupati s vrlo žalosne pozicije “poštenog Hrvata”, mjerene po mjerilima onih koji upravo sprovode neviđenu i protuustavnu rabotu na štetu bh. Hrvata. Prisaberite se ljudi, kazao bih im kad bi me htjeli slušati, progovorite i o nacionalizmu svih bh. naroda i o političkim glupostima i političkoj nekulturi sviju političkih elita, uključivo i hrvatskih i srpskih i bošnjačkih, a ne samo i uvijek hrvatskih i srpskih, kako se u političkom Sarajevu smatra jedino ispravnim! I taj je film “već viđen”, ne treba se čak ni ići duboko u prošlost. Nadam se da će čim prije većini ili preostalim bh. rodoljubima, bez obzira na etničko podrijetlo i političke opcije, postati jasno o čemu se ovdje sve radi, prije nego bude i suviše kasno.

Dakle, ne dozvoljavam ni da mi se čitaju prodike o “ulijepljivanju”, maltene imputiranju nekakve krivnje cijelom jednom narodu. Ja govorim o političkim elitama, a poštujem i hrvatski i srpski i bošnjački narod, čak i kada su u zabludi glede nekog pitanja, ako se o narodima u ovom kontekstu može tako uopće govoriti. Odavno znadem, to sam naučio životom i radom s istinskim Bosancima i Hercegovcima, kako su i Srbi i Bošnjaci moj bratski bh. narod, jer nisam samo ono što sam po rođenju, nego upravo ono što sam postao životom i radom. Preporučam, dakle, svim zaintrigiranim čitanje onoga što su upućeniji ljudi već napisali o alteritetu ili mnoštvu identiteta, čitav ih je niz i u BiH, ja ih u pravilu citiram u mojim esejima i knjigama. U krajnjem, i sam o tomu ponešto znam, pa zbog toga i propovijedam europsku političku kulturu složenih identiteta, nespojivu s negiranjem bilo kojeg identiteta, bio “ulijepljen” ili ne. Cijela moja obiteljska priča je, uostalom, već stoljeće dugo svjedočanstvo življenja alteriteta, u obitelji je bilo ili ima i židovskih i hrvatskih i mađarskih i srpskih i bošnjačkih identiteta, i time smo međusobno obogaćeni, a ne unakaženi, vjerujte mi ovdje na riječ. I ponosni, svima usprkos koji zagovaraju rasne, etničke ili bilo koje čistoće. I zbog toga prkosni, da prostite, govoreći Makovim jezikom!

Uostalom, nisam htio biti “pošten Hrvat” ni prije 20 godina kada su silnici palili u ime jugoslavenstva sve što im se našlo na putu u Hrvatskoj i u BiH, kad je i mome Sarajevu bilo najteže bio sam

uz njega. I danas sam, dakako, dijelom Sarajlija. Ali, ne želim biti “čestiti Hrvat” po mjeri ni “mostarske” ni “sarajevske kotline”, ako to podrazumijeva pristajanje uz političke opcije koje propovijedaju “bosanstvo” kao “velikobošnjaštvo”, koji govore o Bosni kao zemlji Bošnjaka, jer sam ovaj bh. film već gledao, samo je nosio pečat “made in Serbia”. Kao nekoć u Beogradu se, naime, danas ponašaju, na žalost, toliki brojni iz bošnjačkog političkog i duhovnog establishmenta, da se može govoriti o usamljenim pojedincima i rijetkim sarajevskim medijima koji upozoravaju na tragičnu bošnjačku političku sljepoću.

Još preciznije govoreći, kao što su se nekad u višenacionalnoj zajednici SFRJ od strane srpskih političkih elita koje nikad nisu Brozu oprostile Ustav SFRJ iz 1974. godine zagovarala posebna prava za većinski narod, to jest politika “jedan čovjek jedan glas”, sve se u principu ponovo događa odnosno ponavlja u formi “bosanske farse”. Hrvatima posve neskriveno poručuje potpuno obnevidjela od osionosti Lagumdžijina bošnjačkocentrična SDP, koja je za trabante izabrala karikaturalne i političke stranke i političare iz reda bh. hrvatskog naroda prihvatite što vam nudimo ili idite kud hoćete. Nije li i tako i Milošević istjerao Slovence iz SFRJ, pa potom na silu pokušao oteti dijelove Hrvatske i BiH?

Apsurd je savršen, sve se ovo događa u momentu kada je Republika Hrvatska na pragu EU i već time odustala od bilo kakvih velikosilničkih ambicija prema BiH, kada se i definitivno odrekla i same koncepcije “integralnog hrvatstva”, kada među bh. Hrvatima lagano ali sigurno pobjeđuje spoznaja o tomu da su autohtoni bh. narod, ma koliko jezično i kulturološki blizak s Hrvatima u Hrvatskoj. O nikakvom priključenju Hrvatskoj nema među Hrvatima govora, doista, to samo izmišljaju zaparloženi političari i njihove sluge-kolumnisti, zagriženi protivnici svega posebice što je hercegovačko-hrvatsko.

Ma koliko ih u biti prezirao što su nabubrile od otimačina nekadašnjih socijalističkih tvornica, što su se osramotile s osnivanjem logora u Hercegovini, tvrdim posve odgovorno – poslije godinu i pol života u Mostaru herecegovačko-hrvatske političke elite nisu gore, samo su, nažalost, podjednako loše kao i druge bh. političke elite, a sam hrvatski

narod je slične političke (ne)kulture kao i ostali bh. narodi. Sve drugo je plod podmetanja iz “sarajevske političke kotline”. U zapadnom Mostaru, uostalom, ma koliko ga stigmatizirali, žive brojni Bošnjaci i Srbi, i nemaju veće probleme od uvjetno kazano “manjinaca” u Sarajevu. Samo što se od zapadnomostarskih “manjinaca” ne traži da glume “poštene Srbe” ili “poštene Bošnjake” u hrvatskom okruženju, nitko ne traži nove “sejde bajramoviće”. I dobro je da je tako...

DEPO portal, 18. ožujka 2011.

27. PUZAJUĆI DRŽAVNI UDAR!

Po prvi put u Tuzli, u petak i subotu, uživao sam u starom gradu i njegovoj unutarnjoj harmoničnoj arhitekturi i strukturi. Zastao sam, dakako, i pored Meše i Ismeta, i poklonio se žrtvama na Kapiji. Pri dolasku u Tuzlu intervjuirali me s jednog javnog servisa i potom moju izjavu sučelili izjavi akademika Kasima Trnke, i tako da sam ja bio “bad guy” koji je govorio o “puzajućem državnim udaru”, pa bilo to i uz pozivanje na Ustav Federacije, a uvaženi profesor Trnka je bio “good guy”, jer je iskazao razumijevanje za konstituiranje vlasti uslijed izvanrednih okolnosti u zemlji i prijetnji kolapsom, pa ako i nije bilo baš sve sukladno s ustavnim i zakonskim normama. Dan kasnije nas je Senad Hadžifejzović sučelio “face to face” u Centralnom dnevniku, pri čemu su razlike među nama u tumačenju postizborne drame u Federaciji BiH ostale, ali smo makar demonstrirali solidnu kulturu dijaloga i međusobno uvažavanje. Komplimenti s moje strane i akademiku Kasimu Trnki i Senadu Hadžifejzoviću.

I

Ni na Forumu građana Tuzla, u subotu 19. ožujka o. g., na kojem se razgovaralo o diskriminaciji i demokraciji u bh. društvu, u krasnoj akademskoj atmosferi, na čemu se treba zahvaliti u prvom redu Vehidu Šehiću, predsjedniku ove nevladine udruge, nije se dalo izbjeći pitanje (protu)ustavnosti konstituiranja Doma naroda Federacije BiH, pa potom i izvršnih organa u Federaciji. Većina bi najradije, doduše, ovu raspravu željela izbjeći, ali o “puzajućem državnim udaru” (sintagma bi mi se mogla pripisati u autorstvo) se moralo i mora govoriti. Pod njom se misli, dakle, na kontinuirano protivustavno ponašanje brojnih, maltene svih političkih subjekata od izbora u listopadu prošle godine do danas, ali u prvom redu onih koji su odustali od političkog dijaloga i kompromisa i pokušali riješiti

problem politikom nadbijanja i nametanja gotovih “platformi”, s relevantnim subjektima bošnjačkog političkog korpusa kakvi su i SDP i SDA, na jednoj, ali minornim hrvatskim strankama, kakvi su HSP BiH i NSRzB, na drugoj strani. “Puzajućem državnim udaru” su na svoj način doprinijele, dakako, i one političke stranke koje su blokirale proces konstituiranja kantonalnih/županijskih vlasti, kalkulantirajući kako bez tih konstituiranih razina vlasti nema mogućnosti legalnog formiranja Doma naroda Federacije BiH, a tu su glavni protagonisti dva HDZ-a. I dok se može sporiti o veličini krivice za političke zaplete, rasplet od 17. ožujka 2011. godine mora se upisati u saldo onih koji su se odlučili za protivustavno konstituiranje Doma naroda Federacije BiH i potonje protivuustavno formiranje izvršne vlasti u Federaciji. Nema nikakve sumnje, bit će upisan kao važan datum u postdaytonskoj povijesti BiH, jer su se tog dana jedan entitet, ali i cijela zemlja, otisnuli u nepoznato. Dom naroda je, dakle, konstituiran mimo ustavnih i zakonskih odredbi i više-manje kao Dom (jednog) naroda, onog većinskog bošnjačkog, dok su drugi “domovi” ili nekonstituirani, kao hrvatski, ili su više-manje ikebana, izvršitelji političke volje čelnika tobož multietničkog SDP BiH.

Više nitko ozbiljan, naime, i ne dovodi u pitanje Kazazovu metaforu o “bošnjačkocentričnom multietničnom” SDP-u, pogotovu nakon što je 17. ožujka demonstrirana tolika osionost i sljepoća kakvu nismo vidjeli od Miloševićevih vremena nametanja volje srbijanskog SK ostalim SK-ovima u republikama i pokrajinama. I time je SDP BiH pokazao definitivno svima, a ne samo Hrvatima, kako vidi ravnopravnost građana i naroda u Federaciji. Dom naroda se konstituirao, dakle, uz direktno kršenje odgovarajućeg članka 6 i 9, drugog dijela IV. glave (Struktura federalne vlasti) Ustava Federacije, koje podrazumijevaju okupljanje svih 58 izabranih zastupnika, pa se potom srljalo iz greške u grešku. Formirani su, dakle, i izvršni organi bez potpore makar trećine zastupnika iz Kluba hrvatskog naroda, zlorabljena je i institucija izbora predsjednika Federacije, koju bi trebao obnašati Hrvat ali bez dovoljne hrvatske podrške. Time je Federacija BiH onako kako je zamišljena u Washingtonu i Daytonu, kao federacija ravnopravnog bošnjačkog i hrvatskog naroda, i građana, privremeno a možda i na duži rok eutanizirala samu sebe.

Kuriozno protivustavno konstituiranje izvršnih organa na razini Federacije, uz obrazloženje kako je pet glasova od potrebnih makar šest od ukupno 17 hrvatskih zastupnika u Domu naroda “skoro pa trećina”, ući će u anale političke zasljepljenosti i ljudske i političke gluposti. Time je, dakle, i definitivno u završnoj izvedbi SDP BiH i njegovih “trabanata” iz SDA, HSP BIH i NSRzB i realiziran “puzajući državni udar”, o kojemu se vjerojatno i sanjalo cijelo vrijeme od 3. listopada prošle godine.

Oni koji to ne vide ili pravdaju “izvanrednim okolnostima”, previđaju da se tim putem sigurno srlja u samovolju, koju je uzaludno mimikrično zvati “ustavnom deficitarnošću”, kako je to fomulirao moj uvaženi sugovornik u “Face to face”, akademik Kasim Trnka. Pa i na taj način, dr. Trnka je spasio čast pravničkoj i politološkoj struci u “sarajevskoj kotlini”. Nadati se da nije i posljednji pravnik i politolog u BiH iz redova bošnjačkog naroda koji je u stanju preskočiti “vlastitu sjenku”! Dakako, o pogaženom Ustavu Federacije BiH bit će riječi narednih dana u raspravama ustavnopravnih organa zemlje, a mi se možemo samo nadati da će te rasprave i odluke biti neovisne i iznad politike, a protagonist dostojni “sudačkih toga”, tj. profesionalnih i etičkih obveza u svojem radu, a ne tribalistički navijači etničkih ili političkih grupiranja.

II

Priznajem da su mi postali odurni kvazipatriotski diskursi, posebice nacionalistički i/ili jednodimenzionalni, staljinistički i anonimni komentari ispod mojih politoloških eseja koje podastirem javnosti putem DEPO portala. Ispod ovih brižnih eseja, u kojima izlažem i znanje i stečeno iskustvo i svoju dušu kako bih isprovocirao raspravu ozbiljne naravi, kako se to radi i u razvijenom svijetu, potpisuju se u pravilu jednodimenzionalni ljudi koji mrze svakog tko ne misli o BiH ili o nekom političkom subjektu kao oni, koji ne razlikuju često muhu od slona, kojima je dovoljno ime autora ili njegov kritički odnos prema njihovoj opciji da bi požurili s psovanjem i pljuvanjem. Istovremeno, nailazim na totalno ignoriranje u akademskoj zajednici koja kao da

ne trpi ljude poput mene, one koji su svoji i grčevito brane pravo na drugo mišljenje, samo ne i ono koje je netolerantno, što bi rekao Popper, pa već, valjda, svojom postojanošću uzburkavaju ustajale (nacionalne) baruštine.

Postao si nekako ogorčen, Mile, kazao mi moj dragi drugar Nerzuk Ćurak, koji se ne slaže sa svim mojim stavovima, kao ni ja s njegovim, ali nam je stalo itekako do međusobnog prijateljstva. Jesam, i gorak sam i ogorčen, odgovorio sam Nerzuku u Tuzli, ne daju mi biti svoj, izgleda da to u BiH nije dozvoljeno. Ne daju mi časno ni istupiti iz udruga u kojima sam bio, pa lažu da jesam ono što nisam, ili tvrde da tamo nisam ni bio, kako je to otvoreno učinio Krug 99 (vidjeti faksimil u prilogu: Ako laže koza, ne laže Google). Ovi potonji, pak, lažu kako sam navodno na Krugu 99 promovirao moju disertaciju o EU, mada je moja knjiga o EU promovirana mjesec dana ranije na Sajmu knjiga u Skenderiji, što znaju i čitatelji ovog portala, a može se i provjeriti vrlo lako...

Na toj sesiji Kruga 99 od 11. travnja 2010. godine, na kojoj sam bio uvodničarem na temu *U susret Solunu 2 u Sarajevu*, promovirana je u stvari knjiga pjesama Gradimira Gojera, a ja sam govorio o predstojećem summitu EU, i očekivanjima od njega, da bi se on zbog domaćeg javašluka pretvorio potom u političku konferenciju nižeg ranga. Istog dana sam i primljen u ovu nevladinu udrugu, a u kolumni na DEPO portalu uputio potom i par prijateljskih invektiva na račun Kruga 99. Rekao sam kako ne znam da li su moji stari i novi prijatelji unutar Kruga uopće svjesni rastućih rezervi koje se u javnosti gaje prema ovoj nevladinoj udruzi. Neke od njih mogu razumjeti, primjerice one isprovocirane neobičnim gostom ili gostima iz posve drugog ambijenta, posebno onim koji je u veljači govorio u stilu “mi im nećemo dozvoliti” (tako je Bakir Izetbegović upućivao već tada poruku Hrvatima) i tsl., a da se nitko nije ogradio od takve demonstracije političke nekulture. Otud je i bilo moje tadašnje pitanje na DEPO portalu: “Pristoji li antinacionalističkoj i multietničkoj tradiciji Kruga 99 uopće da uvodničarom na sesiji bude netko takav kakav je Bakir Izetbegović, jedna iz niza perjanica nacionalističkog ambijenta u BiH? Ili se SDA u Sarajevu, pa i na samom Krugu 99 ne vidi

takvom? Drug Bakir nije, nažalost, jedini iz tog ambijenta kojemu je ustupljena tribina na Krugu 99! Da zaoštrim stvar do kraja podsjetit ću ovdje kako Hannah Arendt govori o “banalnosti zla”, a nacionalizmi jesu uvijek i posvuda banalno poimanje Svijeta i sebe u njemu, pa bili oni “naši” ili “tuđi”, posve svejedno. ‘O totalitarnim pokretima općenito a posebno o slavi njihovih vođa ništa ne govori tako dobro kao zapanjujuća brzina kojom padaju u zaborav i zapanjujuća lakoća s kojom se mogu nadomjestiti’, doslovce sam citirao Arendtovu (vidjeti, A. H., “Totalitarizam”, Politička kultura, Zagreb 1996, str. 30).”

Nije li, razmišljam post festum, netko godinama radio na stvaranju predodžbe o tomu kako su naši nacionalisti dobri i poželjni koalicioni partneri za vladanje u Federaciji BiH ili Federacijom BiH, a drugi su po definiciji loši i ako se kojim slučajem kunu u BiH? Neke su mi stvari bile, dakle, jasne već tada, pa sam na DEPO-u napisao: “Kругу 99 – uvjeren sam ne trebaju ovakve ili slične političke podvale, jer pohranjuju nove predrasude i daju municiju onim već odnjegovanim izvan Sarajeva u Banjaluci i Mostaru, u kojima se o Krugu 99 iz političko-manipulativnih razloga govori kao o rezervnoj ‘Alijinoj NGO’. Ja to tako ne vidim, naravno, i zato sam i pristupio Krugu 99. Ali, ne krijem da mi je pun kufer nevladinih ‘vladinih organizacija’, u pravilu nevinog imena i opasnih namjera. Za mene, dakle, ostaje neupitnom antiratna i antinacionalistička pozicija brojnih čestitih ljudi koji čine ili su činili Krug 99. Njihov otpor ‘tro-bezumlju’ tijekom rata i poraća u zemlji nije upitan, pa ne bi trebalo ništa činiti ni danas što bi razne ‘izetbegoviće’, ‘tahiće’ i ‘silajdžiće’ u javnosti mimikrijski činilo prihvatljivijim baš putem Kruga 99 od njihovih ‘pandana’ i ‘inačica’ u drugim nacionalnim feudima.” Tako sam napisao tada i ostajem pri tomu i danas, dodao bih u nabranju samo one zbog kojih sam godinu dana kasnije i istupio iz Kruga 99...

“Ti i takvi imaju već dovoljno drugih tribina, ‘svojih’, dakako! Izuzev ako se nekomu čini da su spomenuta gospoda automatski bolja zbog tog što dolaze iz Sarajeva i što su ‘naši’, pa i ne bili bolji po učinku od onog što čine razni ‘dodici’ na srpskoj, ili ‘čovići’, ‘jurišići’ i ‘ljubići’ na hrvatskoj strani. Svi oni, nažalost, uključivo bošnjačke nacionaliste, zagovaraju sveopći juriš u prošlost, samo svoj anti-

europski i anticivilizacijski posao odrađuju uz različitu retoriku, onu koja im se čini smislenijom. Srpski ‘makijavelisti’ manipuliraju idejom separatizma, hrvatski tzv. integralnim hrvatstvom, a bošnjački se poigravaju s patriotskim sentimentima Bošnjaka i njihovom povrijeđenošću koja im je nanijeta sa svih strana tijekom proteklih 20 godina. Nerješiv je bh. problem, međutim, što se svi, više-manje, bavimo onim što ne valja kod ‘drugih’ i ‘trećih’, a ne i ‘našima’”, stoji u toj mojoj kolumni na DEPO portalu, molim provjeriti. (U ovoj mojoj fazi povratka nema kod mene, nažalost, dovoljne oštine na račun SDP BiH, ova je stranka ostala tada pošteđena i iz spoznajnih i drugih razloga. Potom će učiniti sve što se od nje nije moglo očekivati, postati oličenjem osionosti i političke nekulture umjesto da traga za alternativnim modelom političke kulture u BiH, pa zbog toga i predmetom moje kritike.)

III

Posljednja velika kolumna “Politička stvarnost “bosanstva” izazvala je, također, svakojakih reakcija. Namjera joj je bila isprovocirati akademsku i političku diskusiju o jednoj od važnijih bh. bolesti, one koja razara BiH u ime “bošnjaštva”, a sve pod plaštom tobož plemenite izgradnje “bosanske nacije države”. Doživio sam, međutim, svakojakih diskvalifikacija, nazvan najružnijim mogućim imenima i uspoređen s Karadžićem, samo ne i onih očekivanih reakcija. No, jedan me je “anonimus” pokušao diskvalificirati i po stručnoj osnovi, kako navodno pravim vještačku razliku između koncepta “*nation building*” ili “izgradnje nacije” i “*state building*” ili “izgradnje države”, jer je to, navodno, jedno te isto. Zbog toga sam po prvi put u životu, vjerujte mi, napisao anonimni komentar, i to ispod svog autorskog priloga, potpisavši se kao “Spinoza”.

Odgovorio sam, dakle, nekome tko me uvrstio u “tobožnje intelektualce” na sljedeći način: “...Tobožnji intelektualci su jedna među mnogim ružnim stvarnostima i Bosne i Hercegovine. Ali, prije nego držite lekcije o onomu što ne razlikujete, a morali biste, ili što svjesno brkate, otvorite bilo koju respektabilnu opću ili politološku

enciklopediju, može i online, ako Vam druge nisu pri ruci. I tamo ćete skoro u svakoj od njih naći što treba i uvjeriti se, ako nije previše kasno, jer su od Vas tobožnji intelektualci već napravili ‘vjernika’, kako je nužno praviti suptilne pojmovne razlike i pogotovu u životu poštivati te razlike. Iz vlastitog, savjesno urađenog doslovnog prijevoda odgovarajućih detalja iz jedne njemačke enciklopedije na temu suštinske razlike između “nation building” i “state building”, prezentiram u nastavku ono što bi mnogi u BiH htjeli da nema, ali tih suptilnih i manje suptilnih razlika ima, dopadale se one komu il ne.

Molim lijepo, iz ovog njemačkog enciklopedijskog izvora pročitajte prvo na hrvatskom (bosanskom, srpskom, ako već tako hoćete) što se o toj nemaloj razlici izgradnje nacije i države doslovce kaže, pa potom i u njemačkom originalu: 1) “Izgradnja nacije (engl. *nation building*) je proces socio-političkog razvoja koji iz labavih ili, također, osporavanjem povezanih zajednica, dupušta nastanak zajedničkog društva i njemu odgovarajuće države. Mora se razlikovati od izgradnje države (engl. *state building*), jer se tu u osnovi radi o izgradnji državnih institucija.

Procesu izgradnje nacije pripada etabliranje zajedničkih kulturoloških standarda, među njima često i jedinstvenog jezika za buduće zajedničko biće, i pažljivo vođena integracija udaljenijih dijelova stanovništva u socio-kulturološke i političke ustanove, primjerice sudstvo, školski sustav ili izborni proces. Proces izgradnje nacije se često izvodi od strane vojno, administrativno, ekonomski dominantnih elita moći, kako bi legitimirali postojeće ili namjeravajuće odnose vladanja.” 2) “Nationenbildung (engl. *nation building*) ist ein Prozess sozio-politischer Entwicklung, der aus locker oder auch strittig verbundenen Gemeinschaften eine gemeinsame Gesellschaft mit einem ihr entsprechenden Staat werden lässt. Sie ist zu unterscheiden von State Building, bei dem es im engeren um den Aufbau staatlicher Institutionen geht. Zu Prozess der Nationenbildung gehört die Etablierung gemeinsamer kultureller Standards, darunter oft auch die einer einheitlichen Sprache für das zukünftige Gemeinwesen, und die behutsame Integration von immer weiteren Teilen der Bevölkerung in soziokulturelle und politische Einrichtungen wie z. B.

das Gerichtswesen, das Schulsystem oder das Wahlrecht. Der Prozess der Nationenbildung wird oft von einer militärisch, administrativ und ökonomisch dominanten Machtelite aus geführt, um bestehende oder angestrebte Herrschaftsverhältnisse zu legitimieren.” Oprostio sam se s pozdravom: Sapienti sat. Tobožnji intelektualac...” Dakle, dovoljno razumnome ili pametnome...

IV

Bila mi je velika čast što me je sarajevski književnik i novinar Gordan Duhaček uvrstio u listu svojih sugovornika za veliku reportažu o socijalno-političkim nepravilnostima u BiH, koju je radio za T-portal (vidjeti, BiH je pred velikom socijalnom pobunom, www.tportal.hr od 18. ožujka 2011.). Duhačekovi “sugovornici” su bili i sjajna politička analitičarka Tanja Topić iz Banjaluke i dvojica vrsnih intelektualaca-analitičara iz Sarajeva: Zdravko Grebo i Vuk Bačanović. Iz pregršta mojih (ne)iskorišćenih odgovora želim čitateljima, dakle, ponuditi ono najbitnije, možda netko zbog toga bude i zadovoljan.

U vezi neizbježnog pitanja oko formiranja vlasti, nekoliko dana uoči onog “day-D”, kazao sam kako se u ovom tobož principijelnom prijeporu, neprijeporno radi o borbi za kontrolu raznih elektroprivreda, telekoma i svega onog što je još preostalo od javnih poduzeća, tih partijskih “zlatnih koka”, a nije privatizirano. S druge strane se radi i o konceptualnom političkom sukobu, uzrokovanom različitim viđenjem prošlosti i budućnosti BiH. U osnovi se radi – usudio sam se simpficirano postaviti tezu o fenomenu zakašnjelog formiranja nacija-država na malom prostoru BiH, i to kad takvom čemu vrijeme nije, jer se zemlja može približiti Europskoj uniji samo kao sređena zemlja s funkcionalnim regijama i osposobljenom javnom upravom. Međutim, u BiH nitko ozbiljno i ne haje za europske integracije, izuzev nas nekolicine profesora koji predajemo na fakultetima takve kolegije.

Srbi u Republici Srpskoj uglavnom vjeruju da su dobili državu u formi RS i kao nadoknadu za velike žrtve u povijesti (tako ih uvjeravaju i akademici Milorad Ekmečić ili, pak, gošča iz Moskve Jelena Guseva, kao i političke vođe RS-a, s rijetkim izuzecima).

Otuda i uvjerenje da je rješenje RS-ovih muka u izlazu iz BiH, ili pak, u labavom odnosu s Federacijom BiH, ako već mora tako biti. U Federaciji BiH se vodi rovovska borba između tzv. bošnjačkog građansko-nacionalnog viđenja BiH (SDP BiH, SDA...), u čijoj je osnovi prikrivena namjera stvaranja “nacije države” po mjeri većine, pa već time i za dekonstitucijom Hrvata kao “remetilačkog faktora”. Otuda ove Lagumdžijine i Tihiceve maloumne manipulacije s “poštenim Hrvatima” (desno-ekstremističkim HSP-om i udrugom “businessmena u politici” sa širokobriješke Visoke Glavice), kako bi se, navodno, napravila od Federacije, za početak, “Zapadna Njemačka”, kako je “Zlatko Lagumžija, slučajni prolaznik” izvolio jedne prilike kazati. Doduše, ako ne bu išlo, možda budu sarajevske ulice slične onima u Tripolisu, kako mu se otelo prvi put, ili pak budu “tri Tripolija”, kazao je druge prigode. Bh. Hrvati također žele “naciju-državu”, makar u formi “trećeg entiteta” ili neke “federalne jedinice”, ma koliko bili za to nema nikakvih šansi u ovom momentu. Oni su u neskriveno potčinjenoj i totalno izgubljenoj poziciji, koja im je zacrtana već onda kada se odustalo od drugog dijela Washingtonskog sporazuma (o konfederaciji s Hrvatskom), a pogotovu od postizanja Općeg mirovnog sporazuma u Daytonu po kojem su ispali neravnopravni kako bi Republika Hrvatska bila što cjelovitija, što u tom momentu nije bila. Bh. Hrvatima nije lako pojmiti, dakle, kako po prvi put od 1878. godine ne žive u istoj državi u kojoj nisu i Hrvati iz Hrvatske. Da od tzv. integralnog hrvatstva nema ništa svakomu upućenijim je jasno, ali toj situaciji hrvatski političari nisu dovoljno dorasli.

U BiH imate svega na pretek pojasnio sam dalje samo ne ozbiljnih proeuropskih vizija, a ako ih u nekim papirima i ima, primjerice u zajedničkoj platformi SDP-SDA-HSP-NSRzB, uključivo da su po prvi put predviđena i konsocijacijska rješenja za BiH u vidu “institucionalne ravnopravnosti”, takva dokumenta se nameću umjesto da se za njih ljudi i politički subjekti pridobijaju, pa za njihovu realizaciju nedostaju i ambijenti i subjekti europske političke kakvoće. Jer bi samo političkom kulturom kompromisa mogli biti realizirane takve ili slične vizije.

U vezi s tobožnjom i stvarnom nacionalnom ugroženosti svih od svih, kazao sam Gordanu Duhačeku da su u BiH svi ugroženi posvuda tamo gdje su manjinci. Apsurd je da su konstitutivni narodi ugroženi posvuda na mikro razini, a manjinci posvuda, dok se u Federaciji BiH tek moraju iznaći elementi zaštite za jedan konstitutivni narod na federalnoj razini, kako ne bi bio i ubuduće preglasavan voljom većine, kako mu se ne bi više u Predsjedništvo BiH nametao netko voljom “bošnjačkocentričnog multietničkog” SDP-a, a iz vlasti se isključivali oni koji su osvojili apsolutnu izbornu političku volju hrvatskih ljudi izašlih na izbore. Radi se, dakle, o potrebi da se instrumentima “institucionalne ravnopravnosti” zaštite u Federaciji BiH ne samo Hrvati na razini Federacije, nego na drugim razinama i svi drugi koji su manjini, ako se radi o krupnim političkim pitanjima, uključivo tzv. pitanjima identiteta (vjere, nacije, jezika...)

Na direktno pitanje oko neslavne uloge Lagumdžijinog SDP-a kazao sam kako se upravo ova stranka u proteklih pet mjeseci od izbora izblamirala kao malo koja druga socijaldemokratska stranka (izuzimajući Dodikov SNSD, dakako), legitimirajući se kao kompromisu nesklona i stranka opasnih namjera, koja je bez ikakvog skurpula pristupila konstituiranju vlasti s jednom relevantnom bošnjačkom etnokratskom strankom, ali i s dvije minorne stranke iz drugog, konstitutivnog, hrvatskog naroda, valjda podrazumijevajući da je to manje važno jer se brojčano radi o tzv. manjinskom narodu. Ali, Hrvata može biti u BiH i manje, a ne smiju prestati biti konstitutivni bh. narod, niti se u potrazi za ustavnim rješenjima smije ći ispod ZAVNOBiH- rješenja, to bi automatski značilo smrt BiH.

Lagumdžijinim isključivanjem većinske bh. hrvatske izborne političke volje se, uostalom, direktno krše i slovo i duh Ustava Federacije BiH i Daytonski ustav BiH. Time je jedna od najvećih bh. aktualnih nevolja postao osioni SDP, umjesto da bude simbolom potrage za alternativom postojećem ustroju BiH. Opredjelivši se za golu vlast, po cijenu i puzajućeg državnog udara (uistinu sam o njemu govorio i prije 17. ožujka za T-portal, uvjerite se), dakle riskirajući da sa zemljom bude što bude, SDP je i definitivno postao jednak nacionalističkim strankama, onima protivu kojih se navodno žustro bori,

ali ne i ako su bošnjačke. Ukazujući na ovu vrst radikalizacije, ne amnestiram, dakako, oba HDZ-a za politiku oklijevanja s formiranjem kantonalnih/županijskih zakonodavnih vlasti, bez kojih se ne može formirati Dom Federacije, nego samo upozoriti na opasnost neustavnog konstituiranja Doma Federacije. Ukoliko se to dogodi i bez zastupnika iz tri ili četiri županije na onoj spomenutoj i već zakazanoj drugoj po redu nelegitimnoj sjednici Doma naroda (prva je bila zakazana za 10., a druga je održana 17. ožujka), takvo što i ne bi bilo drugo do puzajući državni udar. (Par dana kasnije se i dogodilo sve to čega sam se bojao, nažalost.)

V

Jedno pitanje je bilo posvećeno i neizbježnom Miloradu Dodiku. Rekao sam da je on paradigmatična slika i potajni san svih bh. političara, svi bi rado bili, ako već nisu, moćni kao on, bahati i surovi, balkanski makijavelisti. Nema kod nas, naravno, nikoga ni nalik u politici poput Nicolo Machiavellija, nekoga tko je u stanju napisati “Vladara”, ali ima mnogo onih koji su u praksi potvrdili sve Machiavellijeve strepnje. Takvi su u stanju igrati se sa svim osjetljivim resantimanima i među Srbima i Bošnjacima i Hrvatima. U svakom slučaju, iz hrvatskog kuta gledano, Dodikovi “darovi” su “danajski”, njegova podrška Hrvatima je opasna, pa i karikaturalna poput onog nesretnog “lutka” Vlajkija. Svima bi, pak, uključivo i Bošnjacima, trebalo biti jasno da se Dodik i RS moraju respektirati kao činjenice s kojima se mora kultiviranije ophoditi...

Ma koliko sam od istupa na BHT1, 3. listopada, pa maltene do jučer sve više-manje točno predvidio, teško je znati tko će na kraju biti pobjednik ovog aktualnog političkog rošomona u BiH. Biti skeptičan i tvrditi da je narod izgubio a da su bh. elite po tko zna koji put dobile, i nije neka politološka mudrost posebnog kova. Najgore je, u stvari, što će narod i dalje bivati sve politički zapušteniji, što u BiH nema više čak ni alternativnog govora o politici, a da se o alternativnim subjektima i ne govori. Meni se, kazao sam dalje za T-portal.hr posve iskreno, ne oprašta što kritiziram podjednako i SDP i HDZ-ove.

A s njima u vezi, uistinu ne znam dokle su spremni ići u zatezanju konopca i u primijeni najavljene “građanske neposlušnosti”. Ja se takvog scenarija bojim. Znam, pak, i kao bh. građanin i profesor politologije kako pod hitno ova zemlja potrebuje politički kompromis, maltene kao gladan čovjek kruha i žedan vode...

Na pitanje hoće li nacionalne tenzije vječno gurati u drugi plan sve ostale probleme i političke nedostatke, odgovorio sam kako bi već dogodine pred sjedištima raznih vlada raznih razina moglo osvanuti “arapsko proljeće”, ili pobuna gladnih stomaka, jer odnekuda treba iskopati 1,2 milijardi KM da se izmire obveze prema inozemstvu, pa bi proračunski korisnici mogli biti prisiljeni na dodatno stezanje kaiša. A onda bi samo malo vještiji “fejsbukaci”, ili njihovi inspiratori, mogli uraditi svoje, izvesti nezadovoljne ljude na ulicu, a to može biti i uvod u totalnu anarhiju i kolaps postojećeg sustava.

VI

Odgovarajući na pitanje o sarajevskim reakcijama na hapšenje Jovana Divjaka, kazao sam kako i ovo s Divjakovim hapšenjem u Beču i potonjim reakcijama u zemlji pokazuje kako smo beskrajno podijeljeno društvo i kako nismo pravna država. Sarajevska reakcija čestitih ljudi je za divljenje, ali ne zaboravimo da su se na ulice umiješali goli nacionalisti, primjerice Zukini simpatizeri, po kojima su Ališpago Zuka i Jovo Divjak jedno te isto. Ne smije se zaboraviti ni kako je reagirao Krug 99 obranaški u korist Ejupa Ganića, a povodom govora mržnje ispoljene prema jednoj novinarki iz RS-a. Zbog toga sam istupio i iz te asocijacije. No, u BiH vam ne daju razni manipulatori, uključivo iz Kruga 99, ni istupiti kao slobodnom čovjeku, jer se ne razumije što znači biti slobodan i neovisan čovjek i intelektualac, pa su odmah kazali da nisam ni bio član, te su laž proširili nadaleko putem Federalne novinske agencije (FENA), njima na raspolaganju a meni nedostupne.

U toj agencijskoj vijesti je zabilježeno niz laži, neke sam već demantirao, ali je to borba s vjetrenjačama. (Ovdje ću precizirati, istina je, kako tvrde u Krugu 99, mi imamo različiti pristup obrani Sarajeva

i BiH, bolje rečeno uloži raznih “ganića” i odgovornosti za islamizaciju Armije BiH i istu takvu podvalu državi BiH u njezinoj tadašnjoj vanjskoj službi, u kojoj kao da nisam ni bio, slično kao i u Krugu 99...) Ja sam, dakle, u obrani i Grada i Zemlje bio dragovoljno, toliko sam bio dužan mojim rođacima i prijateljima, pa ako i u bh. diplomatskoj službi, a oni koji me danas diskvalificiraju su u Gradu uglavnom ostali jer nisu mogli pobjeći, ili su u ratu gradili svoje munjevite političke i medijske karijere. Danas bi svi željeli da su “Jovo Divjak”, a takvim Krug 99 želi predstaviti i Ejupa Ganića. Ja sam se u osnovi pobunio protiv ove vrste licemjerja, protivu nesuvisle stilizacije Ejupa Ganića u “Jovana Divjaka”, ne samo od strane Kruga 99. Dragom “čika Jovi”, pak, nalikuju samo neki tragičari u ratu koji su se našli iz patriotskih motiva na “pogrešnoj strani”, kako će se poslije rata ispostaviti.

Dakle, po Divjakovim podacima u 1992. godini je bilo 18% Srba i 12% Hrvata u redovima Armije RBiH, a na završetku rata 1%. Eventualno se možemo i mi ubrojati u te “naivce”, dakle moje kolege diplomate iz tih vremena koje su razni “ganići” istjerali bezmilosno iz bh. diplomatske službe. Posve direktno kazano, u isto vrijeme kada su takvi kao Ganić micali s mjesta u vrhu bh. oružanih snaga Jovana Divjaka i Stjepana Šibera, bili su prisiljeni napustiti bh. diplomatsku službu i takvi kao ja. Jovu Divjaka smatram velikim čovjekom, dio reakcija na njegovo hapšenje veličanstvenim, posebice mladih ljudi-stipendista njegove fondacije “Obrazovanje gradi BiH”, ali dio reakcija smatram tragikomičnim. Divjakovo pogrešno i nepotrebno hapšenje, jer on jedini jasno viče “ne pucajte” u Dobrovaljačkoj, pak, može biti i prilika za preispitivanje postojećeg vrlo lošeg stanja u odnosima među Bošnjacima i Srbima (u Banjaluci i Beogradu), kao i za traženje odgovora koji vode boljim sveukupnim odnosima između BiH i Srbije. Ali i bh. pravosuđe bi konačno moglo procesuirati one “patriote” koji su naredili ili izvršili ubojstva u Dobrovaljačkoj, ma tko da su!

DEPO portal, 24. ožujka 2011.

28. LAKU NOĆ, BOSNO I HERCEGOVINO

U protekli petak su u uzvratnoj posjeti Filozofskom fakultetu u Mostaru bili dragi prijatelji iz Beograda profesori, asistenti i studenti Fakulteta političkih nauka. Bilo je to upravo na 20. obljetnicu Karađorđeva I. Čudom se čuditi kako tu neoborivu činjenicu nisu primijetili barem brojni stručnjaci za izmišljanje “Karađorđeva II” u sarajevskim političkim kuhinjama.

I

Tek u amfiteatru Filozofskog fakulteta su mi kazali da je uoči njihovoga polaska za Mostar tragično preminuo Živorad Kovačević, veliki čovjek i diplomata, publicista i profesor, predsjednik Evropskog pokreta u Srbiji, ubila ga tuga za suprugom (umrla prije dva mjeseca) i nerazumijevanje sredine u kojoj je živio. A nju je zadužio i kao gradonačelnik (izgradnja “Sava centra”, Intercontinentala, i dr.) i diplomata i autor englesko-srpsko-engleskih rječnika žargona i idioma, i nezaobilaznih knjiga o odnosima SAD i SFRJ i međunarodnom pregovaranju. Nije se dao pokoriti “pučistima” u Miloševićevo vrijeme (smjenilo ga “krnje Predsjedništvo SFRJ” s funkcije veleposlanika u Washingtonu, jer je otišao čuti predavanje Janeza Stanovnika dok su Srbija i Slovenija bile u “carinskom ratu”), pa je po povratku u Beograd dao ostavku u SSIP-u, u vrijeme kad smo i moji prijatelji i ja u Bonnu, i drugdje, podnosili naše ostavke na diplomatsku službu bivše SFRJ.

U vremenima potom opredijelio se za pobratimstvo lica u svemiru, što bi rekao Tin, za bratstvo i sestrinstvo među ljudima na prostoru između Vardara i Triglava, uključivo između Srba i Albanaca. Bio je i među onih 38 divnih ljudi koji su preko Igmana stigli u opkoljeno Sarajevo iz Beograda i Srbije, 1994., iz čega je i nikla mreža civilnog društva “Igmanska inicijativa”. Njoj je Žika ostao privrženik do

kraja života i o njoj ostavio pismenog traga kao malo tko drugi. Pisao sam, uostalom, za DEPO portal o kratkom susretu s njim u Sarajevu prošlog proljeća. Pokojni Žika je bio kozmopolita, brat sviju u regiji JIE koji misle svojom glavom i kojima je stran jezik mržnje, jer su sljedbenici europskih ideja i vrijednosti. Nažalost, jezikom mržnje su propratili brojni komentari u Srbiji i tužnu Žikinu smrt...

U improviziranom hommageu dragom pokojniku kazao sam beogradskim i mostarskim studentima samo dijelić onoga što sam želio kazati Žiki da sam ga živog susreo. Post mortem sam mu kazao hvala na svemu, posebice na sjajnim knjigama. Njegov udžbenik "Međunarodno pregovaranje" je temeljni udžbenik i na kolegiju Suvremena diplomacija koji izvodim na prvoj godini diplomskog studija politologije u Mostaru, jer je najbolji udžbenik na temu međunarodnog diplomatskog pregovaranja u Regiji. Da nije takav, ne bi se po njemu obrazovali i beogradski i podgorički studenti, i studenti raznih akademija i visokih škola međunarodnih odnosa i diplomacije u Zagrebu, i moji studenti...

II

Filozofski fakultet u Mostaru je bio taj dan zahvaljujući gostima iz Beograda i gostujućim profesorima iz Sarajeva na odsjeku politologije, uglednim znalcima i profesionalcima Nerzuku Ćurku i Mirku Pejanoviću, njihovim asistentima mr. sc. Seadu Turčilu i mr. sc. Elmiru Sadikoviću, kao i nekim drugim gostima na odsjecima žurnalistike, jezika – možda i najinternacionalnije sveučilište u Zemlji i Regiji, na što smo i ja i moje kolege vrlo ponosni. I u Hercegovini i Mostaru se, dakle, ponešto lijepo događa, ma što tvrdili oni već u prvom susjedstvu koji u svom oku ne vide brvno, a u drugom vide dlaku, kako reče povratnik u Mostar vladika Grigorije.

Pogledati, ilustracije radi, s kakvom se odioznošću piše o Sveučilištu i o njegovim studentima u nekoć uglednom sarajevskom tjedniku, kojeg su njegovi aktualni urednici i novinari pretvorili u opskurno partijsko glasilo za diskvalificiranje političkih neistomišljenika, za stigmatizaciju Hrvata u Hercegovini (vidjeti izbor tema

i način njihove obrade), kako se ni u “olovna doba” nije činilo sa Zapadnom Hercegovinom, dakle ona do “pada Rankovića”. Time su se samo izjednačili s jednim privatiziranim javnim tv-servisom, ako je za utjehu. Pitam se, hoće li se jednog dana znati stidjeti? Neće, kao što se do danas nisu zastidjeli razni Miloševićevi “mitevići i minovići”, neće ni ovovremeni pisci naručenih tekstova o “ur-fašizmu”, koji ne vide oko sebe, nego među mojim studentima.

Moji su studenti “odvedeni” na prosvjede u Mostaru pod sloganom “Odzvonilo je...”, o tomu se u Mostaru kritički govori ne samo u kuloarima i uz kavu na Rondou, nego isto to tvrde i liberalniji hrvatski političari koji se s tim ne slažu (primjerice gospodin Slaven Raguž, HDZ 1990). Ali, ne mislim da se moji studenti moraju ispričavati baš onima koji opravdavaju puzajući državni udar i ne žele vidjeti postojanje majorizacije u Federaciji BiH na štetu Hrvata (što je u biti i bio povod za studentski izlazak na prosvjede), jer to što je skuhanu u SDP-ovoj kuhinji i jeste opasno i kontraproduktivno po cijelu BiH, o tomu i akademik Filipović govori javno, korektno je pribilježiti.

Volio bih, dakle, da se s mojim studentima nitko ne poigrava, da se nikad i nigdje “ne vode” ni oni ni drugi studenti. To sam im i rekao uoči prosvjeda, zamolvši da se ponašaju dostojanstveno, da ne slijede “zov gomile” i ne govore rječnikom mržnje kojeg će se koliko sutra stidjeti. Po povratku nisam ih htio ni upitati o prosvjedima. Dio njih se, naime, vratio s mirnog prosvjeda direktno na nastavu iz kolegija Kultura i politika, pa sam im govorio o modelima političke (ne) kulture. Jedan drag mladić nije mogao izdržati i kazao je: “Profesore, ništa nas ne pitate o prosvjedima, ali da znate, nismo kazali ni jednu ružnu riječ, ni učinili ružnu gestu!”

Nemam, dakle, ništa protiv da se javno govori o manipulacijama, dapače, ali uzeti u ovom momentu kao glavnu manipulaciju u društvu ovu mostarsku manipulaciju studentima, a prešutjeti džinovsku manipulaciju bh. narodima i građanima, svima, dakle, u režiji SDP BiH i trabanata, o kojoj šute isti ti sarajevski mediji, nije dostojanstvena rabota. Bojim se, dakle, kako se “ur-fašizam” šulja cijelom BiH, posebice duž i poprijeko onih političkih stranaka i redakcija koje misle da su po definiciji bolji od drugih, i samo zato što pripadaju jednoj političkoj opciji ili etniji. Takva se “kulturološka matrica”, zapravo,

mora nazvati “ur-fašizam”. Bilo bi puno smislenije, dakle, kada bi se progovorilo o svim zabludama i u svim bh. političkim i kulturološkim centrima, uključivo o zabludi kopiranja Miloševićevih metoda u zemlji Bosni i Hercegovini anno Domini 2011., od strane političke stranke koja je prokockala historijsku šansu biti alternativom etno kratskim strankama u BiH.

Ne znam hoću li uspjeti u ambijentu u kojem radim i živim odgojiti slobodnomisleće ljude, ali to mi je cilj. U tomu su me jučer uz kavu na Rondou ohrabivali hercegovački slobodnomisleći ljudi. Profesore, Vaše je samo da odgojite slobodne ljude, kazao mi je slikar Marin T. Nadam se, dakle, da ću uspjeti u tomu što i Marin želi i da će ti budući slobodni ljudi, također, priznavati samo sud struke i savjesti, te s time i tako biti “prvosvećenici” europske ideje i europske političke kulture i u Hercegovini i u Bosni. Zbog toga i ne dozvoljavam da ih netko unaprijed, s njihovih dvadesetak godina, stigmatizira u “ur-fašiste”. A ako to, ipak, činite, molim uvrstite me na čelo kolone...

III

Nitko se neće jednog dana sjećati današnjih bh. pučista po imenu, pogotovu ne njihovih slugu koji u prikriivanju političkog nasilja i pučističkih nedjela stigmatiziraju na najružniji mogući način svoje protivnike. Ali, ova zemlja neće biti ista ukoliko se definitivno “aminuje” to što su oni zamislili a OHR i SAD “aminovali”, o čemu se spekulira u medijima (Dnevni avaz, portali), dakle ukoliko EU i SAD daju konačno “zeleno svjetlo” strankama okupljenim oko SDP-a, dajući im indirektno i za pravo što su proteklih dana vrlo uspješno satanazirali CIK iliti SIP. Niti pitijske formulacije kako se odluka CIK-a suspendira samo do presude Ustavnog suda Federacije BiH, ne služi na čast Visokom predstavniku, kojeg sam sve do jučer držao za izrazito prosvijećenog čovjeka. S njim sam nedavno i imao jednosatni razgovor i imao osjećaj da smo se dobro razumjeli. Ali, sada ga moram javno zapitati, kako to, poštovani gosp. Inzko, da u zemlji Bosni i Hercegovini vrijede druga pravila nego u zemljama EU? Kako ćemo mi profesori europskih integracija sutra pred svoje

studente i uvjerljivo im govoriti o pravnodržavnosti i drugoj, alternativnoj političkoj kulturi koju isijava EU?

“Puzajući pučisti” su, vjerojatno, sve svoje nade položili u nemogućnost donošenja po njih negativne odluke na Ustavnom sudu Federacije BiH. Pri tomu svoje nade zasnivaju na spomenutom “zelenom svjetlu”, jer bi im bilo kontraproduktivno zasnivati je na pravosudnom izuzetku s početka milenijuma, iznuđeno učinjenog tada od OHR-a. Taj je OHR-izuzetak, naime, u međuvremenu suspendiran presudom Ustavnog suda Federacije BiH iz 2007. godine, koja ničim i od nikog do sada nije dovedena u pitanje. U toj je znamenitoj presudi sve kazano što je trebalo kazati o neustavnosti konstituiranja Doma naroda s 30 umjesto potrebnih 58 zastupnika, uz raniju pomoć OHR-a.

Kazalo se doslovce, citiram: “Ustavni sud Federacije Bosne i Hercegovine, vršeći svoju Ustavom određenu nadležnost, do sada je više puta upozoravao nadležne institucije i širu javnost na primjere nepoštivanja Ustava Federacije Bosne i Hercegovine. Nažalost, sa takvom praksom se nastavlja, što i najnoviji primjeri potvrđuju. U tom smislu Ustavni sud ovoga puta ukazuje samo na dva primjera. 1. Nedavno su mediji objavili pravno tumačenje OHR u kome se, između ostalog, navodi: ‘Za rad Doma naroda Parlamenta Federacije Bosne i Hercegovine potrebna je samo prosta većina, a to je kada je imenovano više od 50% delegata, što je ukupno 30 delegata’. Tome se još dodaje: ‘Tada bi Dom naroda mogao održati svoju konstitutirajuću sjednicu, usvojiti zakone i započeti proces nominiranja delegata za Dom naroda Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine’. Ovakva interpretacija nema osnova u odredbama Ustava Federacije Bosne i Hercegovine koji, garantujući punu ravnopravnost konstitutivnih naroda i odgovarajuće učešće pripadnika ostalih naroda, propisuje: ‘Dom naroda sastoji se od pedesetosam delegata, i to po sedamnaest delegata iz reda svakog od konstitutivnih naroda i sedam delegata iz reda ostalih’ (član IV.A.6.). Kada bi se postupilo po mišljenju OHR-a, nastao bi presedan s nesagledivim posljedicama. Ne samo što bi se odluke u Domu naroda mogle donositi protiv volje i legitimnih interesa pojedinog naroda, nego bi se i sve druge institucije mogle uspostavljati sa tijesnom natpolovičnom većinom u Ustavu predviđenog sastava. Time bi se, definitivno, napustio princip vladavine prava, uključujući i

princip ravnopravnosti, pa time i oduzeo legitimitet najvažnijim institucijama sistema.” (Potom je uslijedio potpis: predsjednik Ustavnog suda Federacije Bosne i Hercegovine, prof. Dr. Nedo Milićević”, vidjeti, www.dnevnik.ba).

Nažalost, onima koji su opredijelili za političko nasilje kao da je sve svejedno. Čemu slijepo pridržavanje Ustava FBiH ili Ustava BiH, čemu njegovanje suptilnih razlika među nama kada se sve može i po mojoj mjeri, po mojoj slici i prilici, kada je sve opravdano velikim ciljem izgradnje “bosanske nacije-države”, ma koliko upravo takvo što ugrožavalo budućnost BiH. Čudi, zapravo, samo logika OHR-a, koja i nije drugo nego ista ona protiv koje urla fra Ivan Frane Jukić, u Lovrenovićevoj obradi, u vrijeme njegova “rimskog izgnanstva”, točno prije 150 godina. Kao da je strancima, štovani gosp. Inzko, uvijek bilo važno samo neka je mirna Bosna, u njoj, svakako, i ne žive do neka divlja plemena koje treba pacifirati.

Onima koji pristaju na ovu i druge notorne podvale “platformaša” i tzv. međunarodne zajednice, dodjeljuju se nagrade, obećavaju veleposlanička ili mjesta u nadzornim odborima. Opisani scenarij nije, međutim, drugo do stajanje uz opciju rušenja BiH iznutra, uz danajsku podršku “temeljnog narodu” izvana, pri čemu je sve dozvoljeno, pa i puzajući državni udar, koji je dopuzao da ostane. Neka su BiH i Bog i Allah na pomoći poslije toga!

Mi koji o tomu javno govorimo, uz pozivanje na razum, ili vijećnika AVNOJ-a, smo posve logično “državni neprijatelji”, a ulizice i kolaborateri raznih vrsta su “patriote”. Najgore je, dakle, što je bornirana laž o spasonosnoj formuli “jedna nacija-jedan jezik-jedna država” dopuzala ne samo do duša tako mnogo ljudi u BiH, oslijepjelih za nijanse koje su istinsko bogatstvo i spas Bosne i Hercegovine, nego i do nadmenih stranih upravitelja našom zemljom.

Ali, čemu nijanse, samo što ne kažu “pučisti” (i OHR), stvorimo “vjernike” u sva tri nacionalna korpusa i prisilimo ih da nas slijede, manjince raznih vrsta ćemo ionako asimilirati. Laku noć, Bosno i Hercegovino, kazao bi Senad Hadžifejzović...

Dnevnik.ba, 28. ožujka 2011.

Radiosarajevo.ba, 29. ožujka 2011.

29. SPINOZA ILI KAKO SU U BIH IZNENADA PROCVJETALE (POLITIČKE) TIKVE

Vjerojatno se ne bih sjetio potpisati pseudonimom “Spinoza” da se nisam u tom momentu pripremao za predavanje na temu metode i metodologija u politologiji. O toj iznuđenoj, i prvoj anonimnoj u životu, pa ako i stručnoj intervenciji, već sam stidljivo pisao. Trebalo je brzo obraniti dignitet struke i određene kolumne, jer se u neznalačkom komentaru ispod nje tvrdilo da nema razlike između engleskih izraza “nation building” i “state building”. Možda u jednonacionalnim društvima, utemeljenim na funkcionirajućoj pravnoj državi, ta razlika i nije velika i bitna, ali u BiH nema ni pravog društva ni pravne države, sve to tek treba ustrojiti sukladno iskustvima zemalja i društava s bogatijom demokracijskom tradicijom.

Za zahtijevnu raspravu o metodi se ne smije zaobići Rene Descartes, politički filozof koji je kazao: “Cogito ergo sum” ili: “Mislim, dakle postojim (jesam).” Ne obrazložiti njegovu “Raspravu o metodi” u ovakvoj prigodi bio bi grijeh. U Raspravi o metodi (Matica hrvatska, Zagreb, 1951.) Descartes kaže da je “stvorio metodu” koja mu je omogućila “proširenje znanja”, koja mu služi u “proučavanju istine” i kao način “pavilnog upravljanja umom”. Svatko tko je imao u rukama ovo nezaobilazno djelo europske političke filozofije prisjetit će se, dakle, Descartesova četiri pravila metode: prvo pravilo, ne prihvatiti ništa istinito bez prethodne jasne i razgovjetne spoznaje, bez povoda u sumnju; drugo pravilo, raščlamba problema, tj. problem treba raščlaniti na “onoliko dijelova, na koliko je to moguće”, poradi postizanja “najboljeg rješenja”, treće pravilo, odnosi se na pravilno upravljanja mislima od jednostavnog do složenog predmeta, dok se četvrto odnosi na sintezu, tj. potpuno pobranje i sačinjanje općeg pogleda. (Anđelko Milardović, Metodologija politike, Pan-Liber, Osijek-Zagreb-Split, 1998.).

Podsjećanje na Descartesovo zlatno pravilo “ne prihvatiti ništa istinito bez prethodne jasne i razgovjetne spoznaje, bez povoda u sumnju” direktno me je, dakle, odvelo Spinozi, tom anatemiziranom sumnjalu, prezrenom od suvremenika i do danas upamćenom među prosvijećenim ljudima u cijelom svijetu. Dobro je, dakle, biti ponekad prezren od gomile. Vrlo mi je bilo drago primijetiti kako su i studenti osjetili da se u priči o Spinozi krije nešto što dodiruje naše vrijeme. Ako nikako drugačije tada s idejom sumnje u sve što nam se nudi kao gotova istina od strane političkih elita, etnokratskog ili bilo kojeg drugog profila. Ako se netko – unatoč ovomu uvodu – i dalje pita: “čemu Spinoza” u današnjoj BiH, odgovor je vrlo jednostavan: bez skepse prema onomu što nam se nudi kao istina iz redova naših akademskih zajednica i političkih elita, uključivo i OHR-a, nikud nećemo stići. Laže se puno i sa svih strana, demokatura doživljava vrhunac, istinski miroljubi i domoljubi bi morali biti i sumnjičaviji i skeptičniji nego do sada.

Vidjeti, uostalom, moje sumnje u smislenost “aminovanja” pužajućeg državnog udara, objavljene iz razloga hitnosti i iznimno na jednom hercegovačkom portalu, otkuda su ga prenijeli i neki sarajevski portali, između ostalih i portal www.radiosarajevo.ba. U biti, pak, i ova kolumna po slovu i duhu pripada mojem DEPO-ciklusu, zbog toga je i spominjem, pa ako netko voli nek izvoli pogledati (M. L., Laku noć, Bosno i Hercegovino, www.radiosarajevo.ba, rubrika: Metromahala – Ja mislim...) Također, obvezno pogledati i reakciju na tu kolumnu Amera Tikveše: Kaže li se Vasić ili Lasić, na što bi mogao odgovoriti, ni jedno ni drugo, nego “Tikveša”.¹

U toj kolumni, doista, nijedno ime nije spomenuto slučajno, nego su imena mojih poznanika ili prijatelja i referentnih osoba koje

1 A. T. se ovdje samo koristi onim što su smislili SDP-spin doktori, specijalisti za diskvalifikacije, primjerice kako sam “Čovićev patetični Rajko Vasić” ili “dokazani tuđmanovac i Bosnorušitelj”, tako stoji na nizu njihovih neostaljinističkih portala, pri čemu je dodatno tragikomedija u tomu što su “spin-doktori” mahom moji dojučerašnji politički ili kućni prijatelji, stvarni neprijatelji pluralnog društva, mada o sebi misle da su multikulturalisti i demokrate!

spominjem već argument po sebi, radi se o iznimnim ljudima i stručnjacima. Dakle, A. T. se ne može kvalificirati među moje ljude, nego je tu slučajno i samo zbog toga što su ga oni koji ovih dana bacaju dimne bombe kako bi prikriili izvršenje “državnog udara” isuviše jeftino iskoristili. Njegova zadaća nije teoretiziranje, kako bi se želio predstaviti javnosti, nego vrlo prosto prikriivanje stvarnosti. Otuda i potreba da s četvoro očiju gleda u mostarski komšiluk, i baš u moje studente, kako u sarajevskoj avliji ne bi slučajno štogod ugledao.

A posebice se ne smije vidjeti ono što prijete da unizi do kraja i neke druge ljude i redakcije koje su dugo vremena bile i moje, prije nego što se A. T. odnekud iznebuha pojavio i izmolio zaposlenje kod novih gazda ovih nekoć uglednih listova. Znadete li Vi, A. T., da Vas se stide oni koji su Vam ne tako davno iz razloga samilosti pomogli?

Ali, samo Vi radite svoj posao, tako je žrtva jednom govorila svom krvniku, pri čemu pazite, pred Vama tek stižu sve zahtijevnije zadaće, morat ćete sve prostačkije i surovije diskvalificirati čestite ljude, sve koji ne misle jednako kao Vaš gazda ili gazde, kako bi lopuže i podlaci ostali u sjeni dimnih bombi koje Vi i slični Vama bacate. Razmislite, i o “ur-fašizmu” u BiH, posebice u Sarajevu anno Domini 2011. Razmislite i o tomu, nije li se “avazovština” preselila iz jednih u neke druge redakcije. I, konačno, pogledajte se u ogledalo kad budete pisali slične tekstove, kasti će vam se mnogo toga samo od sebe...

I

Prije 379 godina se rodio u Amsterdamu Baruch de Spinoza (24. 11. 1632. – 21. 2. 1677.), kako mu ime glasi na sefardskom-hebrejskom, to jest Bento de Espinosa, na portugalskom, ili Benedictus de Spinoza, latinizirano. Ubraja se u najvažnije filozofe racionalizma i važi kao utemeljitelj moderne kritike Biblije, i Talmuda. Neprijeporno je jedan od najintrigantnijih novovjekovnih filozofa, te najveći nizozemski filozof svih vremena.

O Spinozinom postojanju i njegovoj važnosti ne svjedoče ovih dana samo spomenik u parku u Den Haagu ispred iznajmljene kuće u kojoj je Spinoza proveo posljednje godine života, niti, pak, samo masivna

skulptura Nicolasa Dingsa u blizini Gradske vijećnice u Amsterdamu, ili “interaktivna drvena konstrukcija” Thomasa Hirshborna u Bijlmeru, poznatom amsterdamskom multikulturalnom predgrađu, tako sam započeo moju posljednju reportažu za beogradski Danas iz zapadne Europe prije dvije godine. U Amsterdamu od početka svibnja 2009. godine pa sve tamo do rujna drže se predavanja i održavaju brojne izložbe u čast Spinoze, pa se ima osjećaj da je danas Spinoza prisutniji i potrebniji nego ikada ranije. Spinozini poštovatelji u Amsterdamu su bili, dakle, prije dvije godine uvjereni da bi imalo smisla učiniti šire dostupnim Spinozine liberalne ideje, posebice njegove ideje o Bogu i religiji, Dobru i Zlu, umu i emocijama, ma koliko one u načelu bile temeljem takvih neupitnih vrijednosti kakve su tolerancija, poštovanje drugosti i sloboda govora. Iz toga je i nastao ovaj neobični kulturno-umjetnički “event” iliti “happening” u formi brojnih izložbi, performansa, intervencija i “talk show-a”, u krajnjem “monumentalni hommage” posvećen jednom od prvih utemeljivača spomenutih liberalnih vrijednosti, s kojim se u međuvremenu identificira ne samo njihov grad, nego i najveći dijelovi Nizozemske, pa i cijele zapadne Europe. Početna ideja se potom uobličila u kompleksan program “My name is Spinoza”, u kojem su domaći i međunarodni umjetnici pozvani da razviju projekte koji će javnost isprovocirati na dijalog ne samo o Spinozinim idejama, nego i o stupnju ostvarenja i zlorabljanju sloboda u današnjem nizozemskom (i europskom) društvu. U konačnici bi bio cilj svih ovih manifestacija da se stvori nekakav Spinozion centar za posjetitelje iz svih krajeva svijeta (Spinoza Visitor Centre), u kojem bi posjetitelji imali priliku propitivati u razgovoru s umjetnicima i znanstvenicima validnost Spinozina učenja i iz ove današnje perspektive.

Ne znadem jesu li ljubitelji Spinozine filozofije u Amsterdamu pokrenule na činodejstvovanje izvanredne studije o “radikalnom prosvjetiteljstvu” (“Radikale Aufklärung”) Jonathana Israela, profesora moderne europske povijesti na Princetonu, u kojima profesor Israel ukazuje na odlučujući Spinozin utjecaj i zaslugu što ideje slobode mišljenja i govora imaju odlučujuće mjesto u slobodnim društvima? Ili, pak, dirljiva priča njihovog britanskog kolege po

imenu George Steiner, koji je prije par godina uzaludno tražio u Amsterdamu spomenik u čast najvećeg nizozemskog filozofa, pa bio prosto šokiran ravnodušnošću Nizozemaca spram Spinoze? U nizozemskim novinama je zabilježeno kako je podjednako bio šokiran i makedonski filozof Goce Smilevski, koji je propitkivao amsterdamsku omladinu o Spinozi i bio zapanjen odgovorima poput: “Nikad za njega nismo čuli”. Ipak, sve je to privid, Spinoza i danas ne samo voli, nego i mrzi strasno, nažalost. Bilo kako bilo, u međuvremena je posvećena jedna Spinozina statua u Amsterdamu, obnovljena je i Spinozina rodna kuća, a posvuda u zemlji se govori o Spinozi, ma koliko se ne radilo o tzv. okruglim obljetnicama ni Spinozina rođenja ni smrti. Iz tih aktivnosti je i rođen umjetnički festival “My name is Spinoza”. Nesvakidašnji projekt “My name is Spinoza” i slogan “Wat Spinoza” posredovani su, dakle, vrlo vješto po cijelom gradu, za što su bili zaduženi umjetnici i stručnjaci koji imaju ambiciju na prihvatljiv način plasirati Spinozine ideje i misli u najširu javnost.

Vjerovati je da je, ipak, odlučujući poticaj za ovaj spektakularni “hommage Spinozi” dala neočekivana nevolja u koju je nizozemsko društvo zapalo posljednjih godina – porast netrpeljivosti u nekoć najliberalnijem europskom društvu. Vjerujem da je ta popriličito raširena anksioznost i natjerala vodeće umove da se započnu pitati što bi o ovomu ili onomu političkom i duhovnom čorsokaku danas rekao njihov najčuveniji filozof, čije su liberalne ideje ugrađene u temelje Nizozemske. Primjerice, što bi Spinoza kazao o sve većem nerazumijevanju između domaćina i islamskih doseljenika u zemlji koja se dugo smatrala bastionom pluralnosti i tolerancije? Uostalom, o pojačanoj netoleranciji doseljeničkog, posebice islamskog elementa, koja je posebno došla do izražaja poslije svirepog ubojstva poznatog przničavog režisera Thea van Gogha u režiji islamskih fundamentalista, govori i uspjeh Wildersovih kvazi-liberala, to jest Partije slobode na posljednjim izborima za Europski parlament. Oni su, naime, od 25 nizozemskih sjedišta u EP-u osvojili čak četiri. Povrh svega drže u šahu u međuvremenu i manjinsku nizozemsku vladu. Nažalost, to nije usamljen slučaj, ekstremna desnica je posvuda u EU zabilježila zabrinjavajući porast simpatizera.

Mojim mostarskim studentima sam u ovom kontekstu pojasnio i kako se kod nas posve pogrešno interpretiraju izjave Angele Merkel ili Davida Camerona o navodnoj smrti “multikulturalnog društva” u Njemačkoj i Velikoj Britaniji. U krizi su, zapravo, stare iluzije o mogućnostima postojanja “paralelnih društava” u doseljeničkim zemljama, koja bi podrazumijevala vlastita pravila ponašanja, uključivo “ubojstva iz časti”, dakle okrutni ritual ubojstva svojih srodnika ukoliko se zabavlja ili ženi s domaćinima u zemlji u koju se doselilo. Navodna smrt “paralelnih društava”, usudujem se opet protiv *mainstreama* nešto kazati, nije ništa loše za multikulturno suodnošenje doseljenika i domorodaca, nego pretpostavka među mnogima za interkulti, dakle koncept prožimanja doseljeničkih kultura s dominantnom kulturom u zemlji useljenja. Dakle, netko bi dobro savjetovao i našim akademskim javnostima da ne prizivaju pogrešna imena i argumentaciju iz EU kako bi opravdali naše međusobno nerazumijevanje i sve brže udaljavanje jedni od drugih. Kod nas je riječ o osionosti i međusobnom neuvažavanju po uzoru na ekstremiste u zapadnim zemljama, dok bi od ozbiljnih politika i političara u EU mogli itekako učiti, prije nego što ih prebrzo stigmatiziramo.²

II

Studente sam, dakako, htio posebno upozoriti na ispraznost “Spinozine anateme”, dakle prokletstva upućenog Spinozi par godina prije smrti od strane tadašnje “akademske policije”, govoreći Kazazovim jezikom, kako bi dobili injekciju za vlastito promišljanje. I dok se o tim koji su anatemizirali Spinozin slobodnomisleći duh iz redova tadašnje “akademske policije” danas ne zna ništa, o anatemiziranom Spinozi se i nešto malo manje od 400 godina godina od njegova rođenja govori na svakom koraku, i ne samo u Amsterdamu, nego eto i u duboko podijeljenom, etniciziranom i provincijaliziranom Mostaru, svemu usprkos.

2 O fenomenu “smrti multikulturalizma” detaljnije u eseju u ovoj knjizi Od “multikulturalizma” ka post-sekularističkom inter-kulturalizmu urađenom za Odbor za sociološke znanosti ANUBiH.

Spinoza potječe iz židovske obitelji, koja se iz Portugala doselila u Amsterdam, i već je u ranoj mladosti započeo s proučavanjem Biblije, Talmuda, i drugih “svetih spisa”, te cjelokupne skolastičke filozofije. Za svega 45 godina života stvorio je filozofsko djelo neveliko po obimu, a veliko po snazi, koje ga i svrstava u vodeće filozofe racionalizma. Studentima sam, dakako, u ovom kontekstu pojasnio kako se cjelokupna politička moderna naslanja upravo na europsku kritičko-racionalističku političku misao i tradiciju. Spinozin kritički racionalizam, posebice kritički stav spram spomenutih spisa i vjere uopće ubrzo postaje “trn u oku” ne samo židovskih, nego i drugih vjerskih autoriteta njegova vremena. Poslije uzaludnog nagovaranja da se vrati vjeri i sinagogi biva 1656. godine i definitivno anatemiziran, proklet i izbačen iz židovske općine.

Na tada izrečenoj kletvi bi Spinozi mogli pozavidjeti i svi ovovremeni balkanski vjerski i politički “talibani”. U anatemi upućenoj Spinozi se, između ostalog, kazalo: “Neka je proklet danju i neka je proklet noću. Neka je proklet kad liježe i neka je proklet kad ustaje. Neka je proklet kad polazi i neka je proklet kad se vraća... Naređujemo vam da nitko s njime ne progovori ni usmeno ni pismeno, da nitko ne boravi s njime pod istim krovom ili četiri lakta bliže od njega, da nitko ne čita spis koji je sastavio...”

E, u tome su se grdno prevarili, kako se silnici obično i varaju po pitanju duha. Spinozini spisi otada bivaju pojačano čitani, pa se ubrajaju i među najuticajnije u ljudskoj povijesti. No, Spinozini progonitelji, pravovjerni žreci su postigli prostiji cilj, onemogućili su Spinozu da se bavi duhovnim radom i fizički su ga uništili. Anatemiziran i progonjen kao “prvak ateista”, “otpadnik” ili “inkarnacija satane”, čija djela zaslužuju da budu bačena u tamu pakla” (svi citati prema Enciklopediji JLZ), Spinoza umire vrlo mlad i pod nedovoljno razjašnjenim okolnostima.

Godine 1673., samo četiri godine prije rane smrti, odbija da se pospe pepelom, čime i definitivno gubi mogućnost da se bavi onim što najbolje umije kako u Nizozemskoj tako i u susjednim njemačkim zemljama, otkuda mu je, primjerice iz Heidelberga, bio stigao poziv

da preuzme katedru za filozofiju. Posljednjih godina života izdržava se brušenjem optičkih stakala kako bi mogao i dalje ostati intelektualno nezavisna osoba.

U momentu kada umire od tuberkuloze, kako je glasila službena verzija njegove smrti, bila su mu objavljena samo dva djela. I to, prvo, pod njegovim imenom, *Renati des Cartes Principiorum philosophiae* (1663.), u kojem se na osoben način bavi Descartesom, dok je drugo, *Tractatus theologico-politicus* (1670.), objavio anonimno. Posthumno će potom biti objavljena “*Ethica ordine geometrico demonstrata*”, u kojem je Spinoza “geometrijskim načinom” izložio u obliku preciznih definicija, aksioma, propozicija i dokaza svoju cjelokupnu filozofiju. Stručnjaci koji se pobliže bave Spinozinim djelom tvrde da je osnova Spinozine filozofije u tvrdnji, izloženoj u prvom dijelu “*Etike...*”, da postoji samo jedna beskrajna supstanca, čija egzistencija slijedi iz samog njenog pojma i uzrok je same sebe (*casua sui*). Spinozina determinističko-monistička filozofija bi podrazumijevala odbacivanje svakog izvanjskog uzroka, jer ni Bog ni priroda nisu izvan ili iznad stvari, već u njima samima.

Ovdje se ne bum štel mešat u poslove etičara po struci, pa ću se uzdržati od detaljnijeg navođenja i obrazlaganja, uz konstataciju da se Spinozina “*Etika*” i danas čita kao uzbudljivo štivo, pa tko voli nek izvoli. Spinozinu “*Etiku*” i druge spise se može pronaći u kompletnoj dužini i na inernetu (na njemačkom jeziku), a vjerojatno (još uvijek) i u našim boljim knjižarama i knjižnicima. Uostalom, Spinozinim djelom su bili svojevremeno oduševljeni i takvi umovi kakvi su bili i Herder i Goethe i Fichte i Hegel i mnogi drugi. A nježna pjesnička, izgnanička duša Heinrich Heine je u vezi sa Spinozinim učenjem zapisao: “...Spinozini spisi zrače dahom koji se ne da objasniti. On nas blago dodiruje kao povjetarac budućih vremena...”

III

Bolji poznavatelji nizozemskih prilika tvrde da su se u diskusijama o imigracijama, multikulturalanom društvu, počev od nesretnog “11. rujna 2001.”, a posebice poslije ubojstva Thea van Gogha, svi

pozivali na najvažnije Spinozine ideje, one o toleranciji i pravu na slobodno iznošenje mišljenja. U ovim diskusijama su neokonzervativci tvrdili da isuviše velika tolerancija prema muslimanima ugrožava slobodu mišljenja, dok je “Ljevica” kontrirala da upravo neokonzervativci zlorabljuju slobodu mišljenja kako bi eliminirali jednu takvu temeljnu vrijednost kakva je tolerancija. I tada i danas mislim da se u takvom pristupu radi o nerazumijevanju Spinozinog djela. Umjesto da govore jedni s drugima i da vrednuju Spinozine ideje oni su govorili jedni mimo drugih, odmah je ustvrdio i “De Volkskrant”.

Zbog svega navedenog sam moju staru priču priveo kraju pitanjem: hoće li poslije višemjesečnog džinovskog happeninga na amsterdamskim kanalima zavladati drugačija duhovna klima u ovom gradu i ovoj zemlji? Ostaje da se vidi, zapisao sam oprezno. Ni danas na to pitanje nema drugog odgovora. Ali je neprijeporno da je manifestacija “My name is Spinoza” bila i ostala nesvagdanji događaj.

Ona je paradigmatična i za sva društva koja se koprcaju u talogu netolerancije (u BiH bi, čak, jedni drugima nametali i ime jezika i imena nacije) i time nadaleko prevazilazi nizozemske okvire. Mogla bi biti inspirativna i nekomu kod nas, poantirao sam u reportaži za “Danas”, recimo da na sličan način afirmira ideje Dositeja Obradovića, Svetozara Markovića i Dimitrija Tucovića, pa sve do Radomira Konstatinovića. Ovoj današnjoj Srbiji, zagledanoj u prošlost, na sredokraći između Istoka i Zapada, takvo što ne bi štetilo. Dapače.

Dvije godine poslije povratka u zavičaj i zemlju, prosto sam uvjeren kako je dominantno prokletstvo u Bosni i Hercegovini u tomu što se nespremno kritički misliti vlastitu nesreću i vlastite laži o toj nesreći, koje uporno produciraju ideolozi iz vodećih gremija svih političkih stranaka i etnokratske i tobož socijaldemokratske provenijencije. BiH prosto vapi za kritičko-racionalističkim, skeptičnim mišljenjem o onomu što se danas smatra neupitnim istinama u tri skoro pa odvojena politička i kulturološka centra. Nisu Hrvati po definiciji skloniji etnoverziji od Bošnjaka, koji su na prvi pogled većinski za građansku opciju, nego jedne gure u određenom pravcu njihova minijaturnost, a druge njihova brojčana premoć.

Laž ili istina, “vjernicima” u čvrsto strukturiranim “političkim stadima” je to potpuno svejedno, važno je što kažu “naši”. A tako se ne mrdamo s mjesta i ostajemo u beskonačnoj (europskoj) neizvjesnosti i kao Zemlja i ljudi. I još nešto, ima tu i tamo u BiH ljudi koji ne pristaju na tu vrstu podjela među nama, kao ni na kulturu nadbijanja i nametanja, nego plediraju za kulturu političkog kompromisa. Umjesto “nation building”, dakle, BiH treba “state building” – izgradnju pravne države. Otuda i moje pitanje, poštovani čitatelji, što mislite što bi anno Domini 2011. upravo Spinoza kazao (“Wat Spinoza...”) u zemlji BiH o “jeziku mržnje” i “kulturi nadbijanja”, o...

Kako politička kriza u BiH eskalira osobno sam sve skloniji Spinozinoj sumnji i uvjereniji da su skeptici iz svih bh. etnija kakve-takve dorasle bh. patriote ovom vremenu. One, pak, tobožnje neupitne patriote koji dokazuju svoj tobožnji patriotizam tako što vrijeđaju “skeptike”, zarobljenici su modela ponašanja “bahatih budala” (Zdenko Jelčić), ili su obični “vjernici”, ili su, pak, obični pokvarenjaci i prostaci. Svi su oni vrijedni više žaljenja nego prezira.

Ostrašćeni i primitivni komentari ispod mojih ili bilo čijih eseja govore, zapravo, o njihovim autorima, dok o meni, i drugim autorima, svjedoči ono iznad njih. I još nešto, nadam se da je svakomu ozbiljnom i normalnom čitatelju jasno da izabrati “Ich Form” u politološkom eseju ne znači hvalisati se, nego uraditi na ležerniji način ono što nije dozvoljeno, primjerice, u esejima za tzv. 1A časopise. Meni i nije do hvalisanja, radije se ismijavam svojim neuspjesima, a njih je mnogo, nego govorim o uspjesima, njih skoro i nema. Iza mene je, doista, isprekidana profesionalna i životna karijera, ali neprekinuta intelektualna putanja, mukom sačuvana, o čemu svjedoči na tisuće kulturoloških i politoloških eseja, prijevoda i analiza objavljenih u Europi, u Regiji i Zemlji. Bolje bi bilo da ih je moglo biti manje, kazao sam jedne prilike čovjeku i prijatelju kojeg najviše cijenim u ovom dijelu svijeta. Svakom od nas je tako, kazao je taj perfekcionista, oličenje mnogih vrlina, požalivši se i na svoj “rasuti život”. Pa Tvoj je idealno sređen u odnosu na moj, odgovorio sam Ivanu Lovrenoviću. Potom je uslijedilo Ivanovo cinično, ubitačno: “Mile, sve si uradio kako treba i na vrijeme, i doktorat i povratak kući, čak i infarkte imaš iza sebe.”

Vratio sam se jučer, takoreći, ispunjen osjećanjem obogaćenja jedino s time što su mi veliki njemački jezik i kultura postali dijelom vlastitog habitusa i suptilnim prozorom u druge kulture (nitko ne prevodi više od Nijemaca). Tako se nekako Goetheu i Schilleru zahvaljivao i književnik i diplomata Ivo Andrić za blagorodni susret s njemačkim jezikom i kulturom. Upravo putem visokozahtijevne njemačke lektire, počevši od sjajnih listova i časopisa, tv i radio postaja, preko visoko-cijenjene literature i drugih formi umjetnosti, postao sam kompleksnija ličnost i solidniji “politički analitičar” (kako grozno siromašna atribucija) i profesor politologije. Govorim i pišem, dakle, za braću i sestre srodnih kultura i svih etnija u BiH, jer je cijela BiH i regija JIE moja (pa ako i virtuelna) zemlja, sa slabašnom nadom da bi se mogla promaći razina političke kulture, danas i ovdje. Tu moju intelektualnu poziciju prepoznali su neki ljudi. “Mi se volimo preko naših tekstova”, kazao mi je u telefonskom razgovoru kolega profesor Enver Kazaz, vrsni sarajevski intelektualac, čije sintagme obilato koristim, pružajući mi moralnu podršku ovih dana. Tu intelektualnu zapitanost uvidjela je, srećom, i jedna njemačka zaklada, pa će mi krajem svibnja ove godine izaći i četvrta knjiga po povratku u Zemlju “Kultura sjećanja pledoaje za izgradnju kulture sjećanja u regiji jugoistoka Europe”, po uzoru na Njemačku. Ako nije isuviše kasno za nas i ako ne mislimo da nam ne trebaju nikakvi uzori...

DEPO portal, 2. travnja 2011.

III

PRILOZI ZA NOVU POLITIČKU KULTURU

1. TRANSNACIONALNOST SOCIOLOŠKE MISLI¹

SAŽETAK

U zapadnom svijetu sociološka znanost traga, između ostalog, za odgovorima na pitanja globalizacije i transnacionalizacije, djeljivog suvereniteta, višerazinskog upravljanja ili supsidijariteta, regionalizma i tzv. upravljanja s onu stranu nacionalne države, dok o tomu kod nas uglavnom šute i sociološka i politološka znanost. Sve što je povezano s pojmom “trans-nacionalizacije” ili “prekogranice socijalizacije” otvara i tamo i ovdje, i u teorijskom i empirijskom pogledu, više pitanja nego što se u ovom momentu može dati odgovora. Zbog toga i jeste za 35. kongres Njemačkog društva za sociologiju, koji se održava od 11. do 15. listopada 2010. u Frankfurtu am Main, izabrana tema “Trans-nacionalne socijalizacije”. Pripremljeni materijali i izabrane kongresne teme su u ovom osvrtu poslužili kao osnova za problematiziranje fenomena “trans-nacionalnosti sociološke misli” u proteklih 100 godina i u Njemačkoj i drugdje. U svijetu se, dakle, žustro raspravlja o trans-nacionalizaciji, a kod nas se uporno hipostazira zastarjela nacionalno-državna paradigma prošlih stoljeća. Time, dakako, “nacionalna sociologija” nužno ostaje sluškinja politike i previđa da je globalizacija u biti trans-nacionalizacija i dekonstrukcija tradicionalno shvaćene nacionalne države. S tim u vezi je i pitanje zašto se bh. sociologija više i temeljitije ne bavi tranzicijskim demokratskim fenomenima kakvi su krvava pljačka i konstituiranje novog tipa etno-religijske vladavine u BiH i regiji? U krajnjem, radi se o tomu zašto se u potrazi za ozdravljenjem naših “bolesnih društava” ne orijentiramo prema društvima koja su bila nekoć bolesna, kao mi danas, pa su ozdravila?

¹ Mile Lasić, Trans-nacionalnost sociološke misli, u zborniku: “Mjesto i uloga sociologije u bosansko-hercegovačkom društvu” (ur. akademik Ivo Cvitković), ANU BiH, Sarajevo 2010.

Ključne riječi: globalizacija i transnacionalizacija, prekogranična socijalizacija, trans-nacionalnost sociološke misli, dekonstrukcija tradicionalno pojmljene države, ozdravljenje bolesnih društava...

* * *

...Moj referat “Trans-nacionalnost sociološke misli” bi trebao obuhvatiti glavne teme s 35. kongresa Njemačkog društva za sociologiju (Die Deutsche Gesellschaft für Soziologie, kratko DGS). Ovim bi se skupom, u nazočnosti od više od tri tisuće znanstvenika, trebala obilježiti u vremenu od 11. do 15. listopada 2010. godine 100. obljetnica postojanja DGS-a. U središtu interesa njemačkih sociologa na 35. kongresu bit će, naime, trans-nacionalne transformacije u kontekstu globalizacije, odnosno trans-nacionalne “socijalizacije” ili “podruštvljenja”, kako se njemačka imenica “Vergesellschaftungen” može, također, prevesti na naš jezik ili jezike.²

I

Njemačko društvo za sociologiju su osnovali 1909. godine u Berlinu “sociološki klasici” kakvi su Ferdinand Tönnies, Max Weber i Georg Simmel. Od 1. “sociološkog zasjedanja” DGS-a, održanog 1910. godine u Frankfurtu am Main, do 35. kongresa, ponovno u Frankfurtu/M., prošlo je čitavo stoljeće i u njemu se sociologija definitivno etablirala kao zasebna znanost i profesija i na njemačkim sveučilištima i u društvu. U momentu osnivanja DGS-a sociologije nije, naime, ni bilo kao zasebne katedre ni na jednom njemačkom sveučilištu. Kod nas u to vrijeme nije bilo ni sveučilišta, ni sociologije...

Tijekom 20. stoljeća DGS je postao veliko i važno strukovno udruženje koje je kontinuirano doprinisilo, s izuzetkom “smeđe epizode” u njemačkoj povijesti, razvoju sociološke znanosti na sveučilištima i u istraživačkim institutima. DGS nije, naravno, jedini doprinio ali je njegov doprinos etabliranju sociološke znanosti bio odlučujući. Usput

2 O Njemačkom društvu za sociologiju i 35. kongresu DGS-a konsultirati vrijedne internet adrese na njemačkom i engleskom jeziku: www.sociologie.de i www.dgs2010.de...

kazano, početni zazori i otpori etabliranju sociologije su bili tek za zeru manji ili drugačiji nego pri etabliranju politologije. Danas se i o sociolozima i o politolozima u cijelom zapadnom svijetu govori s velikim uvažavanjem. Na našu nesreću, kod nas se tek u naznakama daju zamijetiti takvi trendovi, ma koliko se u međuvremenu uspjeli nametnuti pojedini sociolozi (ili politolozi), znanstvenici i ljudi od moralnog integriteta par excellence. Takvih, srećom, imamo i na čelu i u samom Odboru za sociološke znanosti ANU BiH. Od mene se, pak, ne može očekivati da u sličnom tonu govorim o cjelokupnoj bh. sociologiji. Uz svo uvažavanje pojedinaca i nužni oprez, bolje je govoriti o malobrojnosti istraživača i insuficijenciji socioloških tema u bh. društvu, nego pjevati ditirambe znanosti i profesiji koju tek treba pomoći osloboditi rasno-bioloških i znanstveno sumnjivih ratnih i popratnih zasada i rezultata.

Za divno čudo, i kod nas je, kao i u SR Njemačkoj i drugdje u EU, interes mladih ljudi za studije ove vrste u enormnom porastu. Problem je, međutim, u tomu što naše političke klase još uvijek vjeruju da je moguće donositi političke odluke bez unaprijed sprovedenih istraživanja. U sociologiji i politologiji se, pak, takve vrste odlučivanja s razlogom tretiraju “nasiljem nad stvarnošću”. Uvažavanje sociologije (i politologije) podrazumijeva, dakle, i određenu političku klimu i visoku političku kulturu, a naše društvo i spojeno-posudska društva u regiji JIE još nisu izišla iz perioda krvavih tranzicija. U njima još uvijek visoke političke pozicije ili iste takve akademske mogu obnašati i pojedinci koji su do jučer bili prononsirani privrženici biološko-kulturoloških koncepata i kvazi-znanstvenih teorija o nadmoćnosti svoje nacije ili vjere nad onim drugima. A takva društva su već time u prapolitičkoj i prapolitološko-sociološkoj fazi, da prostite...

Iz razloga predupređenja pojmovnih nesporazuma treba odmah u početku reći kako je između 1910. i 1995. godine DGS održavao “Njemačka sociološka zasjedanja” koja su potom nazvana DGS-kongresi. Na “sociološkim zasjedanjima” i kongresima DGS-a su se u pravilu vodile važne debate o stručnim sociološkim ili gorućim društvenim pitanjima, što će se i ovdje u lapidarnoj formi morati dotaći. DGS je maltene od prvih početaka bio svjestan trans-nacio-

nalnosti sociološke znanosti uvjetovane predmetom svojeg rada, tj. neophodnom kritičkom komunikacijom s bitnim pojavama i procesima u zapadnim industrijskim, kapitalističkim društvima. I otuda DGS-ov aktivan odnos s drugim sociološkim udrugama, sociolozima i sociološkim studijima u inozemstvu.

DGS je danas dragovoljna udruga vrhunskih njemačkih sociologa, onih koji aktivno sudjeluju u procesu istraživanja ili predaju sociologiju i publiciraju radove kao sociolozi. DGS broji više od 1.800 članova, dakle četiri petine svih doktora znanosti u SR Njemačkoj iz oblasti sociologije, i prakticira održavanje svojih redovitih kongresa u dvogodišnjem ritmu. DGS-om u organizacionom pogledu upravljaju Predsjedništvo DGS-a i njegovi specijalni odbori. U stručnom pogledu se glavina poslova odvija putem sekcija, njih 34, dvije radne zajednice i dvije radne skupine.

II

I prije nego što se detaljnije dotaknu dominantne teme na predstojećem 35. kongresu DGS-a vrijedi uočiti da je naslov glavne kongresne teme “Trans-nacionalne socijalizacije” (njem. Transnationale Vergesellschaftungen, engl. Transnationalism and Society) izvanredno dobro pogodan, jer komunicira s gorućim pitanjima suvremenog svijeta. Uostalom, “transnacionalnost” je jedno od glavnih obilježja globalizacije, tog dominirajućeg fenomena u vremenu u kojem živimo. Podsjetit ćemo ovdje s tim u vezi kako njemački sociolog Ulrich Beck u studiji “Šta je globalizacija?” govori o osam tipova “globaliteta”.³ Prvi tip je gospodarsko-zemljopisni, a odnosi se na djelovanje transnacionalnih korporacija, međunarodne trgovine i kolanja finansijskog kapitala; drugi je informatičko-tehnološki; treći tip globalizma očituje se u prepoznatljivim univerzalnim vrijednostima kao što su ljudska prava i demokracija; četvrti se očituje u uspješnoj globalnoj kulturnoj industriji; peti u policentričnoj svjetskoj politici u kojoj uz vlade djeluju i transnacionalni akteri; šesti u globalnom svjetskom osiroma-

3 Beck, U., Was ist Globalisierung?, Suhrkamp Verlag, Taschenbuch, Frankfurt/M., 1998., str.29.

šenju; sedmi u globalnom razaranju i uništavanju čovjekove okoline; a osmi se ogleda u transkulturnom konfliktu.⁴

Sve ovo teme bit će dotaknute ili obrađene i na 35. kongresu DGS-a. Kod nas se, nažalost, tek tu i tamo ponetko usudi misliti regiju jugoistočne Europe zasebnim i međusobno isprepletenim kulturološkim tipom u kojem bi bilo moguće promisliti i fenomen “regionalnog identiteta” a da se ne bude automatski nekakav jugonostalgija ili već nešto drugo. U vezi s tim sam nedavno u kolumni “Pozitivne vibracije na jugoistoku Europe” na DEPO-portalu sa zadovoljstvom citirao kolegu s FPN-a u Sarajevu dr. Nerzuka Ćurka. Kao usputan efekat dobrih vibracija, anno Domini 2010, u regiji JIE ili ZB rađa se, naime, i mimo volje glavnih političkih aktera, lagano ali sigurno “kultura mira”. Pred zagovornicima regionalne ideologije, koja nije ništa drugo do permanentna proizvodnja kulture mira u društvenoj praksi balkanskih zemalja piše dr. Ćurak je golem teorijski zadatak, da nacionalistička zastranjenja koja se pod krinkom lažne brige za nacionalni suverenitet suprotstavljaju post-jugoslovenskom ili, bolje kazano, nejugoslovenskom identitetu jugoistočne Evrope, bez ikakvog strahopoštovanja, otpreme u svlačionicu povijesti... Ako se Zapadni Balkan, taj mali Balkan velikih nacionalizama, na dugi rok isključi iz evropskog postmodernog raja, region će logiku mira zamijeniti logikom nasilja. Vratit ćemo se u tamu iracionalnog nacionalizma kao onespokojavajućeg oblika negativnog determinizma”.⁵

Doduše, i u zapadnoj Europi se odvijaju paralelno procesi integracije i globalizacije, a prate ih procesi regionalizma ili etnonacionalizma, tj. partikularizma, uočio je i kolega Milardović u već spominjanom zborniku “Globalizacija”. Problem je i politički i sociološko-politološki u tomu što se u Njemačkoj, i drugdje u zapadnom svijetu, fenomenima globalizacije pristupa na Beckov kompleksan način, u krajnjem tako što se pitanja nacije i države sagledavaju u

4 Vidjeti u prijevodu na hrvatski jezik o tomu i u zborniku “Globalizacija” koji je priredio prof. dr. Anđelko Milardović, voditelj Centra za politološka istraživanja u Zagrebu (www.cpi.hr)...

5 Ćurak, N., Može li regija biti domovina?, www.e-novine.com ili www.protest.ba

kontekstu transformacije tradicionalnog pojma suvereniteta, a kod nas se energija iscrpljuje u neracionalnim i neodrživim konstruktima u čijem je podtekstu model jedne nacije-države ili separatnih nacija-država. U svijetu se, pojednostavljeno iskazano, razgovara o globalizaciji versus nacionalizaciji,⁶ a kod nas se hipostazira prevaziđeni nacionalno-državni ideal prošlih stoljeća. Time, dakako, i tobožnja “nacionalna sociologija” ostaje samo sluškinja politike. Kao takva ona i previđa da je globalizacija u biti transnacionalizacija i dekonstrukcija tradicionalno shvaćene (nacionalne) države. Istini za volju, mladim državama kakva je BiH nije uopće lako odricati se dijela suvereniteta u situaciji kad se njezina suverenost nije još izvukla ispod Damoklova mača izvanjskog i unutarnjeg osporavanja. Pa, ipak, nema druge nego što žurnijim koracima u pravcu EU, u zajednicu država prenijetog ili djeljivog suvereniteta, samo tako bit će na dužu stazu moguće sačuvati BiH kao historijski “*corpus separatum*”, dakle u današnjem zemljopisnom formatu...

III

U studiji “Akademska sociološka udruženje od 1909.” profesora Wolfganga Glatzera⁷ mogu se naći zanimljivi podaci iz povijesti DGS-a, primjerice kako u momentu osnivanja ovog “akademske sociološke udruženja” nije postojala niti jedna sociološka katedra u cijelom Drugom njemačkom carstvu, nije egzistirao ni jedan sociološki časopis, itd. Iz Glatzerova pregleda duge povijesti DGS-a vrijedi izdvojiti kako je DGS proizašao iz Udruženja za socijalnu politiku (“*Vereins für Socialpolitik*”, 1871-1932) koje je važno za jedan od najvažnijih foruma društvenih znanosti u Drugom njemačkom Rajhu (1871-1918). Članstvo i pristaše ovog strukovnog udruženja su se zalagali za miroljubive reforme, kretali su se negdje između liberalizma

6 Zürn, M., *Regieren jenseits des Nationalstaates*, Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1998.

7 Dr. Wolfgang Glatzer je profesor društvenih znanosti na “Wolfgang Goethe-Universität Frankfurt am Main” a njegova DGS-studija “Die akademische soziologische Vereinigung seit 1909” je u ovom prilogu neprocjenjivo važan oslonac. Vidjeti, wiki.studiumdigitale.uni-frankfurt.de...

i marksizma, pa su znali biti kritizirani i kao “katedarski socijalisti”, konstatira dr. Glatzer. U svakom slučaju ovo je udruženje stimulirajuće djelovalo na intenzivne političke debate koji su producirale i nepomirljive prijepore, pa se poslije jednog takvog od Udruženja za socijalnu politiku i odvojila skupina od 39 znanstvenika koja je 3. siječnja 1909. godine u hotelu Esplanade u Berlinu osnovala DGS.

Godinu dana kasnije, na prvom zasjedanju njemačkih sociologa u Frankfurtu am Main se razgovaralo o problemima etabliranja nove znanosti. U ovom se vremenu na sociologiju gledalo kao sumarij mnogih društvenih znanosti. Diferencijacija će uslijediti kasnije, pa će se od DGS-a par godina kasnije odvojiti Udruženje za statistiku koje će raditi na etabliranju statistike kao zasebne znanosti. Na prvom “kongresu” DGS-a su referenti i diskutantni tražili odgovore na pitanja o predmetu sociologije, njezinom metodološkom zasnivanju i njezinom odnosu prema srodnim znanstvenim disciplinama. Drugo zasjedanje njemačkih sociologa održano je 1912. godine u Berlinu i bilo je posvećeno pitanjima nacije i nacionalnosti. S tim u vezi, sociolozi tog vremena općenito, uključivo i sociologe s njemačkog govornog područja, su bili prepuni iluzija glede kulturološke misije i povijesne uloge nacije i nacionalne države. Značajnija i masovnija otrežnjenja uslijedit će s Prvim svjetskim ratom. Tijekom njegova trajanja DGS se skoro u potpunosti pasivizirao.

Do oživljavanja DGS-a dolazi 1919. godine na inicijativu Istraživačkog instituta za socijalne znanosti (Forschungsinstitut für Sozialwissenschaften) iz Kölna, uostalom prvog takvog instituta u Njemačkoj. Na prvoj sjednici Glavnog komiteta DGS-a 1920. godine su redefinirani njegovi ciljevi. O tomu sociologinja Ursula Karger u njezinoj doktorskoj disertaciji kaže “DGS je društvo učenjaka koje ima za cilj poticati razmjenu mišljenja među svojim članovima i s vremena na vrijeme organizirati javne sociološke dane. Društvo će se posvetiti problemima čiste i primijenjene sociologije, uključujući i socijalnu politiku”.⁸

8 Karger, U., *Institutionsgeschichtliche Zäsuren in der deutschen Soziologie*, Dissertation, Ruhr-Universität Bochum, Bochum, 1978.

U kratkom periodu postojanja Vajmarske republike (Weimarer Republik, 1919-1933) održano je pet “socioloških zasjedanja”. Glavna tema na DGS-kongresu u Jeni 1922. godine je bila “revolucija”, o čemu su se sporile i marksističke i tzv. građanske sociološke pozicije. U Dresdenu 1924. su se sociolozi konfrontirali po pitanjima uloge sociologije, socijalne politike i socijalnih struktura. Dvije godine kasnije u Beču ista ili slična “priča” oko pitanja “demokracije”, a još dvije godine potom u Zürichu po pitanju “konkurencije”. Usput kazano, ove dvije konferencije ili zasjedanja DGS-a izvan Njemačke pokazuju da su se u to vrijeme i austrijski i švicarski sociolozi razumijeli kao pripadnici tzv. socijalne mreže “njemačke sociologije”. Proteći će potom cijelih 60 godina da se ponovno jedno “sociološko zasjedanje” DGS-a održi izvan Njemačke, i bit će to ponovno u Zürichu 1988. godine. Posljednje vajmarsko zasjedanje DGS-a održano je u Berlinu 1930. godine i na njemu je bilo govora o medijima i javnom mišljenju. Temu “Die Presse und die öffentliche Meinung” je svojedobno predložio već 1920. godine umrli Max Weber, pri tom se dr. Glatzer pozvao na jednu relevantnu studiju dr. Dirk Käslera o nastanku rane njemačke sociologije. Posebna vrijednost ove Käslerove studije je u nalazu da se njemački sociolozi na svojim tadašnjim “zasjedanjima” i nisu bavili temama kakve su poraz tzv. prve njemačke demokracije, svjetska gospodarska kriza i njezine posljedice. Osim toga, ustvrdio je dr. Käsler, samo je u rijetkim sociološkim studijama bio predviđen uspon nacionalsocijalizma u Njemačkoj.⁹

Ipak, za vrijeme trajanja Vajmarske republike se sociologija kao znanstvena disciplina s kognitivnim diferenciranjem i empirijskim istraživačkim strategijama dodatno etablirala, ustvrdio je profesor dr. Jürgen Habermas.¹⁰ I, uistinu, pomak u razvoju sociologije u vajmarskom vremenu je bio očigledan. Jer, dok do kraja Prvog svjetskog rata sociologija nije ni bila zastupljena na njemačkim sveučilištima kao zasebna disciplina, za deceniju i pol postojanja “Weimarer

9 Käsler, D., Die frühe deutsche Soziologie 1909 bis 1934 und ihre Entstehungs-Milieus, Westdeutscher Verlag, Opladen 1984.

10 Habermas, J., Soziologie in der Weimarer Republik, Texte und Kontexte, Suhrkamp, Frankfurt/M., 1992., s. 184-204.

Republik” etablirale su se brojne katedre na njemačkim sveučilištima i sociološki istraživački instituti kao samostalne institucije. Ali, još uvijek nije bilo moguće studirati sociologiju kao glavni predmet studija, primjećuje dr. Glatzer.

Potom je i DGS i sociologiju pogodila pojava nacional-socijalističke pošasti zvane “Drittes Reich” (1933-1945). Nacistima se u prvi mah sociologija učinila beznačajnom i bespotrebnom da bi je, ipak, pokušali iskoristiti za svoje ciljeve. DGS je, doduše, formalno ugašen 1934. godine, no uslijedili su pokušaji “narodnosvjesnih sociologa” (njem. völkische Soziologen) utemeljiti zasebnu sociologiju iliti “Reichssoziologie”. Slično kao i na brdovitom Balkanu 60 godina kasnije jedan se dio njemačkih sociologa pokušao prilagoditi novonastalim “smeđim okolnostima”, pristajući na ustupke NSDAP ideologiji, manji dio sociologa se i uključio u NSDAP, ali su ugledniji sociolozi, posebice židovskog podrijetla, masovno završili u emigraciji.

Poslijeratni DGS je osnovan 5. i 6. travnja 1946. godine u Bad Godesbergu i u narednih desetak godina je bio u znaku tzv. građansko-liberalnih intelektualaca kakav je bio Leopold von Wiese koji je i predsjedavao DGS-om od 1946. do 1955. godine. Bez ulaženja u uzroke ovdje ćemo primjetiti – oslanjajući se na ocjenu dr. Glatzera – da se na prvom poslijeratnom “sociološkom zasjedanju”, a potom i na drugim a koja su uslijedila sve do 1954. godine (u Wormsu, Detmoldu, Weinheimu i Heidelbergu) nije sociološki analizirao “Treći Rajh”, nego se na njega gledalo maltene kao na neki “metafizički događaj”. Radije se razgovaralo o terorizmu, birokraciji i birokratizmu, ideologiji, izboru poziva itd. Zvuči poznato, zar ne?

Potom DGS-om predsjedava Helmuth Plessner (1892-1985), koji se smatra “filozofijskim antropologom”, a predsjedavao je i Njemačkim filozofskim društvom. Autor je, između brojnih, i nezabilazne knjige “Zakašnjela nacija”, u kojoj se nalazi i ona produhovljeno provokativna, sarkastična rečenica kako Nijemci neće nikad oprostiti Židovima što su ih morali pobiti u tolikom broju.¹¹

Na “kongresima” u Bad Meinbergu (1956.) se razgovaralo o “tradiciji” a na “kongresu” u Berlinu (1959.) o “Ulozi sociologije u

11 Plessner, H., Die verspätete Nation, Suhrkamp, Frankfurt/M. 2001.

modernim društvima”. Ovaj berlinski “kongres” DGS-a je – po sudu dr. Glatzera – bio prilika za odmjeravanje snaga i ideja tri vodeće i konkurirajuće sociološke škole u poslijeratnoj Njemačkoj: “Frankfurter Schule”, koju su tada vodili i simbolizirali Max Horkheimer i Theodor W. Adorno, “Kölner Schule” koju su zastupali Leopold von Wiese i René König i “Münster Schule” koju je “zastupao” Helmut Schelsky.

Na “sociološkim danima” poslije 1961. godine rasprava se vodila o dosezima i slabostima sociološkog pozitivizma (Positivismusstreit). Kritička teorija (kritische Theorie) i kritički racionalizam (kritischer Rationalismus) bili su “oponirajuće paradigme” u sociološkom pozitivističkom prijeporu, piše dr. Glatzer, koje su u prvoj rundi iznijeli Theodor W. Adorno i Karl Popper a u drugoj Jürgen Habermas i Hans Albert. Prijepori velikog formata bit će nastavljeni i na DGS-ovom sociološkom zasjedanju u Frankfurtu am Main 1968. godine, koji se pozabavio temom “Kasni kapitalizam ili industrijsko društvo”. Prijepor je protekao u znaku nepomirljivih teza Theodora W. Adorna i Ralfa Dahrendorfa, a zasjedanje i unutar sociološke prijepore su pratili studentski protesti. Kako bi se spasio DGS donesena je “solomonska odluka” o šestogodišnjem moratoriju u održavanju “socioloških dana” i izradi novog statuta DGS-a.

Preskočimo “kongrese” u Kaselu i Bielefeldu, i drugdje, a dotaknimo tek 24. sociološko zasjedanje 1988. u Zürichu, jer na njemu su sudjelovali i sociolozi iz Austrije i Švicarske i, čak, jedna sociološka delegacija DDR-a. Potom se 25. sociološko zasjedanje u Frankfurtu (1990.) pozabavilo temom “Moderniziranje modernih društava”, pri čemu je najinteresantnije da nitko od njemačkih sociologa nije nakon “pada željezne zavjese” i u sam osvit formalnog “ponovnog njemačkog ujedinjenja” (3. listopada 1990.) predvidio “radikalnu transformaciju socijalističkih društava”, tako dr. Wolfgang Glatzer. Tek dvije godine kasnije (1992.) uslijedio je tzv. istočno-njemački sociološki dan u Düsseldorfu koji je bio posvećen transformaciji bivšeg DDR-a. Na ovom “sociološkom danu” su se konačno ujedinjeni njemački sociolozi pozabavili temom “Sociologija u Njemačkoj i transformacija velikih društvenih sustava”.

Iz ovog vremena potječe i danas važeći “Etički kodeks” (“Ethik-Kodex”) u kojem su kodificirane norme ponašanja njemačkih sociologa, bili uposleni u institutima ili djelatni na sveučilišnim katedrama, za koji se cijeni da je značajno pridonio mjeri moralnosti i odmjernosti u ponašanju (Moral und Fairness) među njemačkim sociolozima. Za pridržavanje etičkih normi brine Etička komisija (Ethikkommission) DGS-a. Nije naodmet spomenuti da je u ovom prijelomnom vremenu utemeljen i stručni časopis “Berliner Journal für Soziologie” koji se u međuvremenu potvrdio kao vodeći sociološki časopis u Njemačkoj.¹²

Tek je na 27. i 28. sociološkim susretima, održanim po prvi put u bivšem DDR-u, u gradovima Halle (1995.) i Dresdenu (1996.) došlo do pojačnog sociološkog bavljenja izazovima “njemačkog ujedinjenja” i transformacije bivšeg kvazi-komunističkog društva u DDR-u. Uostalom, od tad se “sociološki susreti DGS-a” i oficijelno počinju zvati “kongresima DGS-a” (“Kongress der Deutschen Gesellschaft für Soziologie”). Povjesničari socioloških procesa poput Glatzera uočavaju, dakle, da se od kongresa DGS-a posvećenog “društvu u prijelomu” (Halle) i kongresa u Dresdenu, posvećenog temi “diferencija i integracija”, njemački sociolozi s više senzibilitnosti počinju baviti tzv. transformacijskim procesima. Inače, od 29. kongresa DGS-a u Freiburgu (1998.) pa do takoreći sutrašnjeg 35. kongresa u Frankfurtu, DGS ulazi u mirnije vode, jednako kao i sociološka znanost. Danas se sociologija i u Njemačkoj i drugdje u razvijeenim zemljama pojačano bavi izazovima i problemima s kojima je moderno društvo konfrontirano, kako nacionalno tako i internacionalno, pa je time sociološka znanost i po interesu i predmetu svog rada postala neskriveno trans-nacionalna...

IV

Na 35. kongresu Njemačkog društva za sociologiju tzv. zemljegosti bit će Francuska i SAD, što ima veze s međusobno produktivnim

12 Ilustracije radi, u posljednjem izdanju četveromjesečnika “Berliner Journal für Soziologie”, datiranom ožujak / 2010., pišu, između drugih, Willefried Spohn “O europskom multiple modernitetu kao intercivilizacijskoj konstelaciji” i Andreas Langenohl “O imaginarnim granicama i nastanku impliciranih kolektiviteta u EU-Europi”. Vidjeti, www.bjs-digital.de...

utjecajima i emigracijom brojnih znanstvenika s njemačkog govornog područja u obje zemlje, posebice u SAD. Potom će otuda stići brojni poticaji europskim društvenim znanostima, uključivo i za sociologiju i politologiju. Osim toga upravo će u razgovorima između sociologa ove tri zemlje moći biti bolje osvijetljeno polje napetosti između nacionalnih tradicija pojedinih sociologija i njihovih današnjih naglašeno regionalnih i globalnih interesa i usmjerenja, a tu su i druge sociološke kontroverze.

Prije 100 godina, u vremenima apsolutne vladavine koncepta nacionalnih država i nacionalnih ekonomija u Europi, i u wilhemističkoj Njemačkoj se činilo najnormalnijom stvari formirati nacionalno sociološko društvo, kakvo je već postojalo u SAD od 1906. godine. Ali, dužno se kazati da se već na početku 19. stoljeća znalo i govorilo o tzv. paradoksu predmeta sociologije, tj. neuklopljenosti novonastalih industrijskih društava u čisto nacionalne granice, koje su Njegovom gospodstvu Profitu oduvijek bile smetnja. S druge strane, prosvjetitelji, idealisti i moralisti su već tada bili svjesni da moderna europska građanska društva imaju u sebi i klicu “svjetskog društva” (njem. Weltgesellschaft). Ipak, od odlučujućeg značenja je bilo što su krupni kapitalisti i njihovi ideolozi zagovarali prekoračenje granica u trgovini i prometu. Iako o globalizaciji još nije moglo biti govora, njezini elementi su već bili tu i njih je sociološka znanost bila svjesna...

Za potvrdu spomenute tvrdnje u pripremnim materijalima za 35. kongres njemačkih sociologa navodi se kako je već spomenuti Ferdinand Tönnies, suosnivač i prvi predsjednik Njemačkog društva za sociologiju, još 1887. godine ukazivao kako formiranje nacionalnih država predstavlja “samo privremeno ograničenje bezgraničnog društva”. Danas počiva “svjetsko društvo”, kaže se dalje u kongresnim materijalima, na različitim transnacionalnim porcima kakvi su “globalizirano gospodarstvo, tehnika i znanost kao i globalna javnost”, odnosno u osnovnim obrisima već označeno “globalno civilno društvo”. Doduše, i danas kao i ranije postoje nacionalne države s njihovim “nacionalnim ekonomijama”, ali su izgubili na značenju kao globalni akteri u postojećoj “postnacionalnoj konstelaciji”. Otuda

i slijedi zadaća, odnosno obveza za suvremenu sociologiju da pokuša pratiti ovaj razvoj i u okviru tzv. globalizacijske debate osmisli i temeljne pojmove i metodologiju koja prati suvremene globalizacijske procese. Upravo pitanje koliko se suvremna sociološka misao uspješno ili neuspješno nosi s teorijskom osnovom, pojmovima i metodama koji bi trebali pratiti trans-nacionalne, prekogranične procese bit će, dakle, u središtu interesa 35. kongresa Njemačkog društva za sociologiju. Na ovom kongresu bit će propitivano, također, koliko je više uopće smisljeno praviti razlike “između regionalnih i nacionalnih varijanti kakve su njemačka, francuska, europska i američka sociologija”. Sa svim ovim ocrtanim pristupima žele se, u stvari, njemački sociolozi vratiti na same sociološke početke i propitati tzv. odnose napetosti između regionalnih, nacionalnih i globalnih procesa formiranja identiteta...

U jednu riječ, već u pozivima za sudjelovanje na 35. kongresu Njemačkog društva za sociologiju sugerirano je da se tradicionalni teorijski i empirijski sociološki fenomeni sagledavaju i iz perspektive transnacionalizacije, dakle sve prisutnije forme prekogranične mobilnosti, protoka ljudi, roba, kapitala i usluga. Onima koji misle da je sociološkoj misli imanentno transgranično, transnacionalno mišljenje možda se ova sugestija učinila i deplasiranom. No, i oni znaju za nemale teškoće u vezi s primjenom teorijskih pojmova i metodologija iz tzv. nacionalnih sociologija na transgranične, transnacionalne, globalizacijske procese. Ilustracije radi, navest ćemo kako će dvije kongresne sekcije (“Socijalna nejednakost i socijal-strukturna analiza” i “Migracije i etničke manjine”) održati zajedničku plenarnu sjednicu posvećenu “transnacionalnim nejednakostima između nacionalnog i globalnog područvljenja” (njem. Transnationale Ungleichheiten zwischen nationaler und globaler Vergesellschaftung).

Iz objašnjenja u “Call for papers” proizilazi da se pojam i procesi “socijalizacije” ili “područvljenja” u formi formiranja klasa, životnih stilova i samog protoka života vide kao neproblematični dijelovi istraživanja socijalnih struktura i nejednakosti unutar nacionalnih država. No, sve ono što je povezano s prekograničnim pojmom “socijalizacije” otvara i u teorijskom i empirijskom pogledu više pitanja nego što se

u ovom momentu može dati odgovora. S druge strane, radi se o tomu da se “socijalizacija” u tzv. transnacionalnim socijalnim prostorima i u formi nadnacionalnih mreža ili transnacionalnih socijalnih klasa odnosno elita ne može više ni politički ni sociološki ignorirati. Iz obje perspektive gledano, i nacionalne i transnacionalne, biva jasno da je nastalo ili nastaje nešto novo i nepoznato, da prostorni, socijalni i individualni, strukturni mobilitet mijenja kako polazne pozicije u društvima-zemljama masovnijih odlazaka, emigracija, ali isto tako i kvalitativne, a ne samo kvantitativne, promjene u prekograničnim situacijama, odnosno u zemljama imigracija, prijema ili cilja nove mobilnosti. Otuda i preporuka sudionicima 35. kongresa, panela i plenuma da se pozabave kompleksnim pitanjima transnacionalizacije iz ove nove, izvanjske i neubičajnije perspektive. Naime, uobičajena istraživanja transnacionalizacije analiziraju prekogranična umreženja uz pomoć tzv. esencijalističkih analiza u kojima etnicitet odnosno nacionalitet pojedinaca predstavlja polaznu točku. Međutim, nezauzavljivi globalizacijski procesi su nametnuli pitanje kako misliti novo prekogranično socijalno konstituiranje grupa i socijalnih kategorija?

V

Kako je već rečeno, glavna tema na 35. kongresu DGS-a je “Transnacionalna socijalizacija”, pri čemu bi se rasprave trebale vrtjeti i oko specificiranih podtema kao što su: 1) Socijalna nejednakost u polju napetosti između nacionaldržavnosti i transnacionalnosti; 2) Globalno ekonomsko umreženje i njegove regionalne i nacionaldržavne posljedice; 3) Naddržavni normativni poreci; 4) Transnacionalno novoformiranje odnosa među spolovima; 5) Novoformiranje identiteta u transnacionalnim socijalizacijama, i 6) Permanentnost krize i nužnost temeljne sociološke dijagnoze.¹³

U vezi s ovih šest predviđenih panela u kongresnim materijalima se kazalo:

1) O potrebi novog promišljanja fenomena socijalne nejednakosti je riječ nakon svih mogućih transnacionalnih ukrštanja i umreženja.

13 www.dgs2010.de

A raznolikost, iskustvo ukrštanja i brojnih integrirajućih vrsta igri su i za tzv. demokratska nacionalna društva zapadnog svijeta potpuno nova vrsta iskustva. Proces formiranja nacija se u ovom dijelu svijeta iskazao u pravilu kao proces centralizacije, harmoniziranja i standardiziranja u pravcu jasno definirane kulturološke, jezične i socijalne norme. Verikalna socijalna nejednakost obrazložena je kao uslojavanje ili formiranje klasa u zavisnosti od čuvene trijade: dohodak, obrazovanje i mjesto zaposlenja, iako je, istini za volju, i tzv. horizontalni model (spol, starost, centar-periferija) uvijek u nacional-državnim konfiguracijama igrao određenu ulogu. Migracijski pokreti nakon Drugog svjetskog rata, procesi dekolonizacije, slom bivšeg SSSR-a i pad tzv. željezne zavjese generirali su i tzv. globalni pad granica, pa se u 21. stoljeću postavlja pitanje socijalno nejednakih struktura potpuno drugačije. U svakom slučaju ne može se u vremenu transnacionalnih premreženja socijalna pozicija jedne osobe ili skupine odrediti isključivo po osnovu nacionalno-državne pripadnosti. Zbog tog se za znanstvenike postavljaju pitanja: je li se socijalne strukture nejednakosti u transnacionalnom svijetu dodatno individualiziraju ili formiraju nove skupine i kolektivi? Koji bi uostalom socijal-politički sustavi upravljanja ponajbolje mogli izići na kraj s izazovima transnacionalizacije?

2) Globalno ekonomsko umreženje i njegove regionalne i nacional-državne posljedice bi trebale biti drugi važni tematski blok na 35. kongresu DGS-a. Riječ će, neizbježno, morati biti o izvan kontrole dospjeloj svjetskoj financijskoj krizi i njezinim razornim posljedicama po gospodarstvo i socijalne sustave u najrazvijenijih zemalja. Uostalom, prisjetiti se ovdje i tzv. dužničke krize unutar EU i operacije spašavanja eura i Eurozone, za koju se još ne zna je li potpuno uspjela. Izvan kontrole dospjela internacionalna financijska tržišta su zaprijetila slomom bankarskog sustava i recesijom nepojmljivih razmjera, što je predupređeno za moment javnim konjunktturnim programima, djelomičnim podržavljenjem bankarskih sustava i uvođenjem novih pravokontrolnih mehanizama u bankarske sustave. Posljedica svih ovih intervencija ogleđa se u enormno naraslim, zapravo dramatičnim državnim zaduženjima. U sjeni ovih dramatičnih zbivanja ostali su

ugroženi ili dovedeni u pitanje socijalni i upravljački sustavi unutar država zapadnog svijeta. Situacija je u njima više nego dramatična, maltene dovedeni su u pitanje svi socijalni sustavi i s time i bit nekadašnjih država blagostanja. Još se ne zna hoće li pojedinim državama ili interesnim udrugama (G-8, G-20) “s onu stranu nacionalnih partikularizama” uspjeti odgovoriti na izazove i ponuditi globalne odgovore na predstojeće probleme...

3) Naddržavni, supranacionalni normativni poreci nisu više apstrakcija, oni egzistiraju u Europskoj uniji ravnopravno s tzv. međudržavnim, inter-gouvernementalnim poretkom ili mehanizmom organiziranja i odlučivanja, a u rudimentarnim formama i u međunarodnim organizacijama. Ova tema predstavlja vrlo važno polje interesa onima koji se bave tzv. europskim studijama i, posebice, mehanizmima i formama upravljanja “s onu strane nacionalne države”, za što i nema boljeg primjera od EU, mada se ne smiju ispustiti iz vida ni Ujedinjeni narodi. Na primjeru EU, vele njemački sociolozi, može se odnos napetosti između lokalnog (grad, regija, nacija) i globalnog (kontinent kao dio svjetskog poretka) posebno dobro uočiti. Europska unija je, s jedne strane, nešto više od međunarodne organizacije, jer ona ima neposredne ovlasti i u unutarnjem poretku država-članica. S druge strane, ona je još uvijek i nešto manje nego klasična država. Podijeljeni suverenitet, ne i jednostavno prenijet na višu razinu, čini EU jedinstvenim konstruktom, koji se najbolje može razumjeti kao “Netzwerk”, mreža, umreženje. No, bilo bi pogrešno transnacionalni normativni poredak omeđiti samo na prostor EU. Razvoj međunarodnog prava od 17. stoljeća, proklamacije o ljudskim pravima s kraja 18. stoljeća i potonji ispremreženi razvitak međunarodnih odnosa, u prvom redu odnosa među subjektima kakve su države i međunarodne organizacije, govore da su uz nacionalne pravne poretke stasali u međuvremenu i elementi međunarodnog pravnog poretka, o čemu u krajnjem i svjedoče transnacionalne organizacije. Radi se o viziji “globalne konstitucionalizacije bez države”, nastanku “svjetskog društva” ma koliko sve to bilo i dalje uvjetovano upravo postojanjem nacionalnih država...

4) Transnacionalno novoformiranje odnosa među spolovima je, također, neizbježan tematski blok na kongresima i zasjedanjima raznih sekcija DGS-a. U trans-nacionalnim procesima mijenjaju su se i pravni i komunikacijski sustavi, forme znanja i način života, što se sve itekako odražava i na odnose među spolovima. U predstojećim kongresnim raspravama na 35. kongresu DGS-a bit će, pak, neizbježno riječi i o tzv. asimetrijama u spolnom aranžmanu, dakle o promjenama u poimanju posla, obitelji, obrazovanja, seksualiteta pod utjecajem transnacionaliziranja. Nejasno je, međutim, da li su svi dosadašnji naponi u ovoj oblasti doveli do veće ravnopravnosti među spolovima ili do retraditionaliziranja odnosa među spolovima, kaže se u pripremnim materijalima. U okvirima smjernica i programa EU koji za cilj imaju ravnopravnost spolova (z. B. Gender-Mainstreaming, Work-Life-Balance ili antidiskriminacijski programi) očigledni su jedino retorički pomoci. I u mnogim zemljama-članicama EU je međuspolni jaz (“Gender-Pay-Gap”) postao veći umjesto manji...

5. Regionalno, nacionalno i transnacionalno formiranje identiteta i socijalizacija u polju napetosti između globalnog i lokalnog bit će predmetom interesa tematskog bloka “Novoformiranje identiteta u transnacionalnim socijalizacijama”. Na temelju globalizacijskih procesa pokrenuta etnička preslojavanja i prestrukturiranja stanovništva, kao i sve veće gustoće naseljenosti u metropolama i uvjetovane promjene u formama privatnog života, dovele su ljudsko suživljenje pod enormni pritisak prilagođavanja, uočavaju njemački sociolozi. Posljedica ovog “Anpassungsdrucka” se vide i u nedostatku osjećaja povezanosti. Usput kazano, njemački sociolozi i filozofi poput Habermasa uočavaju u okviru narušenih aktualnih međuodnosa u EU i pojavu tzv. nove ravnodušnosti, dakle sve manjeg osjećaja solidarnosti. U polju napetosti između globalnog i lokalnog i u kontekstu formiranja novih identiteta važno je primjetiti kako je došlo i u odnosu privatne sfere i sfere obavljanja profesije do svojevrstog pomjeranja i da je ugrožena i čuvana ravnoteža između rada, slobodnog vremena i privatnog života u industrijskim društvima. S jedne strane, gospodarska i masmedijalna globalizacija je dovela do izjednačavanja potrošačkih navika i životnih stilova, a s druge su rastuće elektronske

komunikacijske forme, u prvom redu internetske, omogućile socijalne odnose i izvan ograničenih prostora i osjećaja pripadnosti. Zbog svih ovih promjena koje i uzrokuju nastanak mnoštva novih identiteta u metropolama, postavlja se i pitanje: da li kompleksna društva uopće mogu razviti neku konzistentnu sliku o sebi? U svakom slučaju, i pred pred sociolozima i drugim znanstvenicima je obveza promišljanja posljedica nastanka višestrukih identiteta izvan nacionalno-državnih stega pripadanja...

6. Permanentnost krize i nužnost temeljne sociološke dijagnoze, kako se zove sljedeći panel na 35. kongresu DGS-a, nudi šansu sociološkoj znanosti da upravo u uvjetima krize promišlja i transnacionalne forme socijalizacije i tako dodatno potvrdi kompetenciju socioloških teorijskih i empirijskih analiza. Uostalom, izvorno (samo) razumijevanje sociologije i jeste mišljenje o njoj kao “kriznoj znanosti” (“Krisenwissenschaft”), jer su predmet njezinog rada uvijek bivale krizne pojave društava u kojima je sociologija tražila svoje mjesto pod suncem. Povijest sociologije nudi, dakle, bogati pregled teorijskih i empirijskih analiza tzv. ekstremnih društvenih stanja, ma koliko se još nitko nije usudio povući nekakvu takvu bilancu sociologije...

VI

Suvremena društva su sve više kulturološki i socijalno raznolika. Tomu doprinose upravo socijalne i prostorne pokretljivosti unutar pojedinih društava i između nacija i pojedinih regija, što i dovodi do permanentnih promjena i socijalnog i kulturološkog sastava svih društava. U pozivnom pismu (Call for papers) za sudjelovanje i suradnju u zajedničkom panelu pod imenom “Globalne i lokalne mreže migranata i skupina profesija – ressource, kulturološki identitet i životni kvalitet”, kojeg zajedno organiziraju tri sekcije DGS-a (Grad i regionalna sociologija, Migracije i etničke manjine, Socijalni indikatori) kaže se kako socijalne mreže između migrantskih zajednica u različitim zemljama i regijama funkcioniraju kao “nevidljive prometnice”. Uostalom, ne samo migranti i migrantkinje, nego i transnacionalno aktivne skupine razvijaju putem direktnih i indirektnih

socijalnih odnosa i u različitim mjestima mreže koje uključuju i korisne izvore i sredstva.

Njemački sociolozi ukazuju da ovakve novouspostavljene mreže, u čijim temeljima je “socijalni kapital”, dakle uspostavljeni kontakti, profesionalno etabliranje i gospodarska kooperacija, posreduju mogućnost socijalne participacije, životnog kvaliteta i onog što se podrazumijeva pod akulturacijom, a što je opet determinirano značajnim varijacijama u ovisnosti od socijalnog položaja, profesionalnih aktivnosti, podrijetla i tsl.

Baš u ovom podsticajnom “Call for papers” se ukazuje na više zanimljivih aspekta socijalnih migrantskih mreža kao i drugih međunarodno umreženih skupina. Prvo, transnacionalnu sociološku misao bi moralo interesirati kako se socijalne, profesionalne i obiteljske mreže konstituiraju kao socijalni kapital u polju napetosti između transnacionalnog i lokalnog. Globalizacija komunikacija i prometnih putova, roba i kapitala povisila je istodobno i ugled i vrijednost lokalnog, primjerice putem specifičnih kvalifikacija lokalne radne snage i tržišta, kao i mjesne infrastrukture, itd. Ove se prednosti potom posreduju dalje putem transnacionalnih međudnosa u različita mjesta. Pa, ipak, nije sve čista idila, ukazuju njemački sociolozi, postavljaju se i pitanja koje sve poraze i udarce doživljavaju lokalne zajednice što se tiče kvalitete života njihovih stanovnika. Za sociologe je najvažnije ustanoviti koji su to objektivni i subjektivni indikatori kojima bi se mogli identificirati, obuhvatiti i iskazati ovi transnacionalni procesi, uključivo i strukture različitih migrantskih i profesionalnih skupina. Jednako je i zanimljivo i važno i pitanje koje značenje imaju spominjene migrantske i socijalne i druge mreže za kulturološki identitet.

Pri tomu je svakomu onomu tko se bavi fenomenom formiranja kompleksnih, višestrukih identiteta od samog početka jasno da transnacionalno umreženje raznih lokalnih migrantskih i profesijskih zajednica transformira postojeće kulturološke i proizvodi nove identitete, što ne znači, dakako, automatski ni asimilaciju ni separaciju. Ovim se dotiče, dakako, u Njemačkoj i drugim zapadnim društvima vrlo važan i osjetljiv fenomen “paralelnih društava”, za što krivicu ne

snose apriori doseljenici, kako se nerijetko sugerira i imputira, nego u prvom redu domaći političari i politike koje su godinama ignorirale doseljenike kao fenomen i faktor i usmjeravale energiju na tzv. asimilativnu integraciju umjesto da promisle i fenomen uvažavanja različitosti i transnacionalnih prednosti. Ovdje nije riječ o zagovaranju multi-kulti koncepcije, s kojom se kontraproduktivno suprotstavljalo politici potcjenjivanja migrantskih elemenata u zapadnim društvima, nego o svojevrsnom inter-kulti konceptu kojeg tek treba promisliti i unutar pojedinih društava i trans-nacionalno. S tim u svezi ovdje je moguće tek dotaknuti jednu važnu knjigu profesora politologije iz Bremena Stefana Lufta “Rastanak od multikulti. Putevi iz integracijske krize”. U njoj se, između ostalog, upozorava kako su se i u Njemačkoj nekadašnje “etničke kolonije” transformirale u “paralelna društva”, te da bi zadaća uspjele integracije morala postati obvezom svih društvenih slojeva a ne biti prepuštena socijalno najslabijim slojevima u etničkim kolonijama. U krajnjem, radi se o pitanjima “unutrašnjeg mira”. Izlaz iz očajne situacije u kojoj se nerijetko nalaze djeca doseljenika dr. Luft vidi u obrazovanju i stupanju u svijet rada i izopćenih i potcjenjenih skupina s ruba zapadnih društava, svojevrsnih posljedica (ne)željene transnacionalizacije i (ne)željene nacionalne i transnacionalne socijalizacije...¹⁴

Novo transnacionalne forme socijalizacije dovele su i do novovrednovanja starih pojmova kakvi su i “domovina” i “Svijet”, pa sociolozi govore i o posttradicionalnom područstvu ili socijalizaciji. Ne radi se više o tradicionalno binarnim razlikovanjima po principu “ili-ili” (“entweder-oder”), nego i o komplementarnostima “i – i” (“sowohl-als-auch”). Nije više u prvom planu prostorna blizina i zajednički život u velegradovima, nego i mogućnost izgradnje socijalnih odnosa u sve većim geografskim prostorima i u trajnijim formama. S tim u vezi, sociolozi uočavaju kako transnacionalne migracije sve više povezuju mjesta iseljenja s mjestima useljenja i kako oni djeluju jedni na druge u oba pravca. Ne radi se više o utjecaju u jednom pravcu,

14 Luft, S., Abschied von Multikulti, Wege aus der Integrationskrise, Resch GmbH, Graefelfing, 2006.

nego o nastanku trans-nacionalnih zajednica i socijalnih “prostora” koji počinju trajnije uvezivati mjesta iseljenja i useljenja, pa ih time i mijenjati.

Njemački sociolozi govore i o “metodološkom nacionalizmu”, čime priznaju da tek treba izraditi i operacionalizirati instrumentarije za prekogranična, transnacionalna istraživanja nejednakosti, jer su za sada i svi empirijski podaci i sve socijalno-znanstvene kategorije oslonjene na unutardržavni, nacionalni ambijent. Bit će, dakle, metodološki vrlo teško operacionalizirati nejednakosti “s one strane nacionalne države”.

Bilo bi potrebno – kažu njemački sociolozi dr. Kira Kosnick i dr. Heike Trappe, autori ovdje citiranog “Call for Papers” uzeti u obzir različite razine analize: nacionalnu državu, međunarodnu usporedbu, svjetsko društvo, supranacionalne strukture i konačno transnacionalne okvire. Kako se uopće može pojmiti koliko su “genezi nejednakosti” doprinijele i prekogranične organizacije ili zajednice kakve su razne mreže, rođачke skupine, religijske zajednice, dijaspora, i tsl., pitaju se oni Gledano i iz kuta istraživanja mobilnosti i kuta istraživanja migracija nisu pri tomu središnja pitanja iznosa ili obima nego stupnja strukturiranja mobilnosti. Postavlja se pitanje, također, da li procesi mobilizacije u transnacionalnom svijetu dodatno individualiziraju ili se u njima kristaliziraju nove skupine i kolektivi? Daju li se, dakle, u uvjetima transnacionalizacije i intenzivne geografske i socijalne mobilnosti (još ili već) ocrtati obrisi (novih) socijalnih klasa? Ili se sve ovo odnosi samo samo na “globalne elite” (“globale Eliten”), a ne i na “globalnu sirotinju” (“globales Prekariat”), pojam kojim njemački sociolozi označavaju nezaštićene, nezaposlene, po svim osnovama ugrožene, maltene “novi proletarijat”, govoreći neo-marksistički...

VII

Nadam se da ovaj pregled povijesnih i aktualnih zbivanja na njemačkoj sociološkoj sceni nije nikog razočarao, a da je ponekog i obradovao. U krajnjem, svi smo mi pomalo u filozofijsko-politološko-sociološkom pogledu “njemački đaci”. Nitko od nas nije tijekom

studija mogao izbjeći “Drill” kraćeg ili dužeg, temeljitijeg ili manje temeljnog studiranja “klasične njemačke filozofije”, Hegela i Kanta, Marxa i Engelsa, Webera i Simmela, ili Fromma, Horkheimera i Adorna, Habermesa i Dahrendorfa. O utjecajima njemačke literature i literata tipa Heinricha Bölla i Güntera Grassa da se i ne govori...

Doduše, meni se čini kako veliki broj bh. intelektualaca, uključivo i sociologa i politologa nije još naučio “čitati Fromma”, da izuzmem samo njega iz mnoštva spomenutih njemačkih imena kako bi se za kraj “poigrao” nekim Frommovim ključnim pojmovima. Invektive ove vrste su nužne – čvrsto sam uvjeren kako bi se i na našim sociološkim (i politološkim) katedrima, u našim javnim diskursima argumentiranja i uvjerljivije progovorilo i o našim “bolesnim društvima”, o našim benignim i malignim nacionalizmima, zapravo vlastitim fašizmima ili nacionalsocijalizmima, te kako bi se čim prije prestalo govoriti samo o nacionalizmu, nacionalsocijalizmu i fašizmu onih “drugih” ili “trećih”. Najkomotnije je, dakako, i dalje o nacionalsocijalizmu govoriti kao o zasebnom njemačkom problemu, uz maleni osvrt na italijanski fašizam i stidljivo spominajnje “domaćih izdajnika”. Ali, tako se ne može govoreći Frommovim rječnikom – stići u “zdravo društvo”, taj lagodniji put i nije drugo do “bjekstvo od slobode”.

Za sami kraj dodat ću i još jednu invektivu pitanje za razmišljanje. Proizlazi li iz izloženog pregleda ideja i tema kojima će se pozabaviti 35. kongres DGS-a više nego jasno kako zapadna razvijena i demokratska društva i sociologija u njima, pri čemu su DGS i njemačka sociologija dobri egzemplari, jedva da imaju dodira sa situacijom u kojoj je bh. društvo, pa time i bh. sociologija? Uostalom, može li se o bh. društvu i sociologiji uopće govoriti u jednini? Doduše, i zapadnoeuropskim i našim društvima je zajedničko da ih pogađaju procesi globalizacije i transnacionalizacije. Ali, jedni kao da su sudionici tih procesa a drugi objekti tih procesa. Zbog toga je, vjerojatno, i logično što u zapadnom svijetu sociološka znanost traga za odgovorima na pitanja globalizacije i transnacionalizacije, djeljivog suvereniteta, višerazinskog upravljanja ili supsidijariteta, regionalizma i tzv. upravljanja s onu stranu nacionalne države, a da o tomu kod nas šute i sociološka i

politološka znanost, ili tek pojedini znanstvenici i misleći ljudi dotiču te i takve teme.

Posebice bi se vrijedilo zapitati na Odboru za sociološke znanosti ANU BiH je li baš posve normalno i kuda sve to vodi ako se dominantna matrica u bh. i regionalnoj sociologiji bavi nacijom i državom, vjerom i politikom na način kako se to više ne radi drugdje u svijetu? Tako je barem bilo sve do jučer, je li još uvijek? Ili, zašto se bh. sociologija više i temeljitije ne bavi tranzicijskim fenomenima – krvavom pljačkom i konstituiranjem novog tipa etno-religijske vladavine u BiH i regiji? Nije li riječ o fenomenu “novih totalitarizama”, o kojima se samo rijetki usuđuju progovoriti?

A na samom kraju zapitajmo se zajedno: zašto u u potrazi za ozdravljenjem naših “bolesnih društava” ne bi konačno počeli posezati za uzorima i modelima onih koji su bili nekoć bolesni, kao mi danas, pa su ozdravili? U Njemačkoj su bili prije sedam-osam desetljeća maligno bolesni i društvo i znanost, a danas bi i jedno i drugo morali biti uzorom i nama i drugima. Uzori, uostalom, i jesu uvijek u razvijenijim znanostima i u razvijenijim i funkcionirajućim političkim kulturama...

Berlin / Bielefeld, srpanj / kolovoz 2010.

2. PUT BIH U EU I NATO¹⁵

U Izvješću o napretku BiH na putu ka EU za 2010. godinu, najnepovoljnijem izvješću do sada, i izrijeком je iskazano nezadovoljstvo zaostajanjem BiH iza zemalja u regiji JIE, posebice što se u BiH nije ništa uradilo po pitanju implementacije presude Europskog suda za ljudska prava u “slučaju Sejdić i Finci” (otkuda je moguća i suzpenzija članstva u Vijeću Europe), što nije donijet Zakon o državnoj pomoći na razini BiH i nije osnovana Agencija za državnu pomoć, jer su to obveze koje su utvrđene u Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju, s rokom izvršenja od godinu dana. I baš zbog toga što spomenute i 50-ak drugih obveza nije ili je izvršeno samo djelomično, taj ključni partnerski sporazum BiH s EU i dalje ima status privremenosti. Nije donijet ni Zakon o popisu stanovništva, pa će BiH ostati među rijetkim zemljama koje neće imati popis stanovništva 2011. godine.

Od kraja rata, od 1995. godine u Bosni i Hercegovini je famozna “međunarodna zajednica” bila prisutna u raznolikim formama, ponajduže u formi Ureda visokog predstavnika (OHR) i s mandatom Ujedinjenih naroda. Upravo ovih dana, 16 godina poslije Dayton, ponovo su reaktualizirane spekulacije o zatvaranju ili premještanju OHR-a najvećim dijelom u Bruxelles (dio bi, navodno, ostao u Sarajevu), čime bi se – ako već ništa drugo počela realizirati tzv. predbriseljska faza u nesigurnom životu BiH poslije rata, o kojoj tzv. patriotski mediji i građani pod njihovim utjecajem trućaju godinama. Visoki predstavnik gospodin Valentin Inzko je, naime, krajem siječnja ove godine precizirao u jednom intervju da OHR odlazi tijekom ove ili sljedeće godine.

Od tada se u BiH, i u Federaciji i u RS-u izdogađalo puno opasnih stvari i procesa, a slijede i drugi za koje se ne može znati kuda vode,

15 Mile Lasić, Put BiH u EU i NATO, www.hspf.info, izlaganje na javnoj tribini “Bosna i Hercegovina i euroatlantske integracije” u hotelu Ero u Mostaru, u organizaciji Atlantske inicijative BiH iz Sarajeva.

ali bojati ih se. U svezi s održavanjem Hrvatskog sabora (u sljedeći utorak i nedaleko odavde), mogu se kao obični građanin i neovisan intelektualac iz ovog dijela svijeta samo bojati da ne bi odluke i događaji dobili izvan ili protivustavne forme, te apelirati na političke subjekte da se koncentriraju na legitimna sredstva političke borbe. A legitimna su, primjerice, sva diplomatska sredstva, takva putem kojih bi se veleposlasticima svih zemalja PIC-a, njihovim premijerima i predsjednicima država ukazalo na opasnosti dekonstitucije Hrvata u Federaciji BiH (i cijeloj BiH) i to uz podršku OHR-a, dakle tako što bi se članicama PIC-a postavilo vrlo precizno pitanje: bi li u njihovoj zemlji bilo moguće konstituirati vlast na način kako je konstituirana zakonodavna i izvršna vlast u Federaciji BiH, 17. ožujka ove godine? Ili, kuda sve ovo vodi ako OHR na odlasku suspendira ni manje ni više nego vrlo važnu odluku Ustavnog suda Federacije BiH iz 2007. godine kojom je bio stavljen izvan snage raniji OHR-ov izuzetak iz 2001. godine? Dakle, je li smisleno posezati pri kraju misije OHR-a za “bonnskim ovlastima”, ako se uopće radi o skorašnjem kraju misije OHR-a u našoj zemlji? Nije li bilo pametnije prije odlaska iz BiH prisiliti na okupljanje sve pobjednike posljednjih izbora, njih je više, oko nužnog ustavnog i europskog reformskog programa, prvo u Federaciji, pa potom i na razini države BiH? Ne bi li i sada, dakle poslije svega, najbolje bilo stvari vratiti na početak u Federaciji BiH, kako bi uopće moglo doći do formiranja vlasti na razini države BiH?

U stvari, postoji na ovu temu vrlo poučno “slovačko iskustvo”, jer tek nakon što su različite političke opcije shvatile da tzv. Mečiarov put i nije drugo do stranputica i izolacija u odnosu na druge zemlje u okruženju, okupile su se oko europskog programa sve relevantne stranke i Slovačka je počela sustizati druge putem ispunjavanja standarda i kriterija, da bi zajedno s njima i ušla u EU, 1. svibnja 2004. godine. Uostalom, EU bi mogla i odlučnije zaprijetiti sankcijama nekooperativnim liderima, i ne samo zamrzavanjem njihovih konta i zabranom putovanja u inozemstvo, ili uskraćivanjem pojedinih fondova za njihove političke atare. Bogohulno je reći, ali bi EU možda trebala uvesti sankcije cijeloj BiH, dakle isključiti je na određeno vrijeme iz svih programa pomoći, kako bi bh. građani postali svjesni što im rade njihove političke elite.

Od ranije se, dakle, znade kako odluka o premještanju ili zatvaranju OHR-a zavisi od napretka koji Bosna i Hercegovina postiže u ispunjavanju posebnih ciljeva i uvjeta (tzv. 5+2 paket) kojeg je 2008. godine usvojio Upravni odbor Vijeća za provedbu mira. Znade se, također, da dok je OHR u zemlji, BiH i ne može dobiti status zemlje kandidata u odnosima s Europskom unijom, pa je već po tomu i formalno i stvarno iza svih zemalja ZB koje taj status imaju (Hrvatske – na pragu EU, Makedonije ima status kandidata od 2005., Crne Gore – od 2010., i Turske ima ga od 1965.), ili će ga uskoro dobiti (Albanija, primjerice, ili Srbija koja se nada kandidatskom statusu, nakon što je ispunila “avis”).

Europska unija je, dakle, konačno započela važne pripreme za povećanje svog angažmana u BiH, ali do toga u praksi i ne može doći prije zatvaranja ili premještenja OHR-a. Kad će do toga doći nitko ne zna, jer je politička situacija u BiH poslije izbora od 3. listopada i, posebice, ovih proljetnih dana 2011. godine, takva da se malo čemu dobromu smije nadati, prije se bojati onog što dolazi. U igri su, dakle, sve moguće solucije, neki sanjaju i disolucije, izuzev one, nažalost, koja bi na bazi političkog dijaloga i kompromisa tražila što brži put u Bruxelles, prvo u NATO pa potom i u EU. Pri tomu bi BiH trebalo praviti popust pri prijemu u NATO, ali ne i u Europsku uniju...

I

...Naša zemlja je u travnju prošle godine na neformalnom NATO sastanku u Talinnu pozvana da pristupi Akcijskom planu za članstvo (MAP), uz veliki uvjet da se na državu BiH uknjiži 69 lokacija s tzv. perspektivnom nepokretnom vojnom imovinom i da se te lokacije dodijele na korišćenje Ministarstvu obrane BiH. Od tada do danas nije se, međutim, ništa učinilo po ovom pitanju.

Ovdje nazočni, uvaženi norveški veleposlanik, Nj. E. Jan Braathu je najpozvanija osoba posvjedočiti o ovom, s obzirom na norvešku ulogu u posredovanju oko dobijanja uvjetnog MAP-a za BiH. Radi se o tužnoj istini da su bh. političari bili uoči spomenutog skupa u Estoniji blizu dogovora o vojnoj imovini, pa se poslije toga sve raspršilo u vjetar, slično kao i s nekim drugim skoro pa dogovorenim reformama. Republika Srpska inzistira danas vrlo tvrdoglavo da se nepokretna

vojna imovina s teritorije RS-a može dati samo na korišćenje Ministarstvu obrane, ali se ne može uknjžiti kao državno vlasništvo. Posrijedi je, dakle, demonstracija uvjetne državnosti RS-a unutar međunarodno priznatog suvereniteta BiH.

U međuvremenu je vlast u Federaciji formirana s mukom i na mišiće, uz obilno kršenje Ustava Federacije BiH i Izbornog zakona, ali uz neprikriveno davanje “zelenog svjetla” od strane SAD i OHR-a, pri čemu su tzv. bonnske ovlasti Visokog predstavnika iskorišćene na najpogrešnji mogući način i u najpogrešnijem momentu; u Mostaru slijedi, kako je već rečeno, kao odgovor na ovu OHR-ovu neprincipijelnost, i druge zakulisane igre, održavanje Hrvatskog sabora; u RS-u je najavljeno održavanje referenduma u čijoj je osnovi osporavanje ne samo Suda i Tužiteljstva BiH, nego i smisla postojanja drugih državnih institucija na razini BiH, pa i same uloge OHR-a.

Dakle, Bosna i Hercegovina je od dobijanja uvjetnog MAP-a do danas pokazala sve drugo samo ne sposobnost postizanja unutarnjeg političkog kompromisa koji je ključna pretpostavka za iskorak ka punom članstvu u MAP-u i tzv. prvi od mnogih ANP-ova (godišnjih nacionalnih planova). A bez unutarnjeg kompromisa BiH i ne može i ne smije biti primljena u NATO, dakle u najmoćniji i najvažniji vojno-politički savez koji počiva na konsenzusu. Kakvi smo, kad bismo bili unutra, možda bi odmah razbucali svojim beskrajnim sporenjima i NATO? Ma koliko bi to bio spas za državu BiH, nije realno očekivati popust ni pri prijemu BiH u NATO, a pogotovu ne u Europsku uniju. U zemlji se i dalje siju iluzije i o tomu, traži se popust dok njezini politički akteri demonstriraju političku kulturu nadmetanja i nadbijanja umjesto kompromisa, čime su sami sebe isključili iz procesa euroatlantskih integracija. To je svakome izvan BiH jasno kao na dlanu.¹⁶

¹⁶ I u NATO-u znaju, dakako, da je BiH podijeljena zemlja i da rijetko “govori jednim glasom”. Zbog toga bi se BiH mogla iznaći uvjetna klauzula i BiH uvjetno uključiti u NATO. Dakle, u slučaju kada BiH ne bi govorila “jednim glasom”, što je realno gledajući najveći problem za NATO s obzirom na princip jednoglasnog donošenja odluka, ne bi ni imala pravo suodlučivanja, predložio sam na međunarodnoj znanstvenoj konferenciji u organizaciji Atlantskog vijeća Hrvatske: “Western Balkans after Lisbon Meeting”, održanoj od 13. do 18. lipnja 2011. na Španu.

Pri tomu mislim na sve političke subjekte, počev od federalnih etnokratskih subjekata – hrvatskih i bošnjačkih političkih elita, do “bošnjačkocentričnog SDP-a” koji je zbog narcisoidne i antieuropejske politike lidera ove stranke postao najveći proizvođač političkih magli, pa time i problem u Federaciji BiH i u cijeloj zemlji, odustavši onako uzgredno da bude alternativa izuzev na riječima. O Dodiku i RS-u neću trošiti riječi. Ali, ne vidim u čemu se razlikuju dvojica oficijelnih socijal-demokratskih lidera, onaj SNSD-ovski i ovaj SDP-ovski, izuzev što ovaj potonji ima još i veće ambicije voditi domaću politiku kao da ćemo sutra biti 51. članica SAD, a ne trideset i neka članica EU, zabijajući dodatni antieuropejski klin u odnosima SAD i EU, i što je gore autogol u bh. odnosima s Europskom unijom. Uostalom, u silnoj buci koju su Lagumdžija i mediji pod SDP-ovom kontrolom podigli kako bi napravili dimnu zavjesu oko “puzajućeg državnog udara”, plasiran je i čitav set bizarnih najava, između ostalog kako ćemo, navodno, već 2014. godine biti punopravna članica NATO-a. Rekao bih samo, ako do tada budemo imali iza sebe prvi ANP bilo bi dobro. Ilustracije radi, Republika Hrvatska je kao relativno sređena zemlja u odnosu na BiH trebala sedam ANP-ova, od 2002. do 2009., prije nego što je postala punopravnom članicom NATO-a.

Uostalom, sjetiti se kako “mašta može svašta”, kako se iz istih političkih niša sijala iluzija – i povodom konferencije PES-a prošle godine u Sarajevu da ćemo do 2014. godine biti i u EU. S tim u vezi su, dakako, i sve aktualne nebuloze iz istih izvora o Daytonu II, Daytonu plus, čak je i Drvar II spomenut, navodno su takvo što sugerirali i izvjesni američki partneri u razgovorima. Možda je netko stvarno takvo što negdje i spomenuo, ali je američki veleposlanik imao ovih dana pune ruke posla demantirati sve ono što je netko iz unutarnjopolitičkih bh. potreba smatrao za shodno lansirati baš iz Amerike. No, šalu na stranu, Akcijski plan za članstvo (MAP) podrazumijeva ozbiljne ljude i političare, a njih nema ni na vidiku u bh. politici ili bh. politikama. Ma koliko bi to bilo dobro i važno za Zemlju, nažalost nije realno očekivati skorašnje postizanje konsenzusa

ni po pitanjima MAP-a, ni prvog ANP-a, a pogotovu je nemoguće nešto ozbiljno očekivati glede približavanja BiH ka EU.¹⁷

II

Sva raspoloživa saznanja o iskustvima drugih zemalja koje su pristupile NATO-u, posebice Hrvatske, govore da bi pristup NATO-u cijele regije JIE ubrzao i procese približavanja onoj zajednici koja uistinu producira dobre vibracije u cijeloj Europi i svijetu, a to je Europska unija. Uostalom, odnosi EU i NATO-a su vrlo suptilna tema za sebe i zbog toga što EU ne odustaje od koncepta razvoja sustava vlastite sigurnosti, ma koliko se tomu protivili Amerikanci. Dakle, tek kada zemlje JIE budu u NATO, pa potom i u EU bit će zaštićene i od vlastitih potencijalnih suludosti. U slučaju BiH to znači da bi nekakvog napretka moglo biti tek kada se njezine političke elite odreknu iluzija o izgradnji nacija-država u separatističkoj ili hegemonističkoj i unitarističkoj verziji, te s tim u vezi dovođenja u pitanje unutarnjeg ustrojstva o trokonstitutivnosti BiH, ili pak suverenosti BiH i njezinih granica.

Pozivajući se još jednom na Đinđićevu “veliku žabu”, smije se u slučaju Bosne i Hercegovine kazati kako bi za ovu totalno podijeljenu i devastiranu zemlju članstvo u NATO redovima značilo i političko smirivanje trusnog područja, pa potom i snažan impuls u pravcu ubrzanog približavanja EU. U jednu riječ, svaka transformacija

17 Nisu li novinari i urednici Slobodne Bosne u broju od 7. travnja o. g, s genijalnom dozom feralovsko-domanovićevskog osjećaja za mjeru stvari, objasnili kako se vodi bh. vanjska politika? Gospodin Z. L. se tijekom boravka u New Yorku susreo s bh. veleposlanikom pri UN, I. B., neki zlobno kažu kako bi mu ovaj ponio kofere. U svakom slučaju je dotični bh. diplomata kojemu je East River i prvo zaposlenje u životu, ma koliko to ujedno bila i najvažnija diplomastka pozicija, poslije MIP-a, u svakoj zemlji izuzev BiH propustio sjednicu Vijeća sigurnosti UN! Na tom bilateralnom susretu Barbalić-Lagumdžija u New Yorku je dogovoren, također, važan bilateralan susret Z. L. s bh. veleposlanikom u Berlinu, čuvenim poliglotom Tomislavom Limovim, na kojemu je opet utanačeno da se Z. L. po povratku u zemlju susretne i sa članom Predsjedništva BiH, gospodinom Željkom Komšićem, na sarajevskim Poljinama, gdje Komšić živi...

političkih i vojnih i gospodarskih i svekolikih drugih kapaciteta koja vodi u NATO, potiče zakašnjelu modernizaciju politički zapuštenih društava JIE, posebice BiH, i u konačnici bi moglo donijeti mir i visoke civilizacijske standarde i u BiH i u regiju JIE. Pri tomu je Europska unija posebno važna priča, jer ona i nije drugo do “projekt mira”. Ona bi, povrh svega drugoga, mogla značiti i definitivni spas za BiH, jer je “nešto između” nadnacionalne i međudržavne forme organiziranja, jer je *sui generis* tvorevina, čija se i snaga skriva upravo u onomu što na prvi pogled izgleda kao njezina slabost, dakle u fenomenu djeljivog i prenijetog suvereniteta i, posljedično, kompleksnog “upravljanja s onu stranu nacionalne države”. Dakle, skoro pa idealan model upravljanja i za zemlje kakva je BiH.

Europska unija je, dakle, sama po sebi implicitna polemika s etnokratama i nacionalistima, ali i s jednodimenzionalnim političarima tobožnje građanske orijentacije koji ne razumiju ništa od filozofije “otvorenog društva” i novog europskog mišljenja, dakle dogmatama i neostaljinistima i u BiH i u regiji JIE. Svaka usporedna, komparativna analiza, naime pokazuje, da se snaga EU ne krije samo u jakom gospodarstvu nego upravo u kombinaciji maksimalne tolerancije i uvažavanja njezinih sastavnica, kao i čvrstih pravila i mehanizama koji od EU čine zajednicu sposobnu za odlučivanje i samoreformiranje. Utoliko je EU sve ono što BiH, ali i druge države ZB u izvjesnoj mjeri još nisu, pa bi njezina iskustva, posebice načelo supsidijarnosti, racionalnog organiziranja, uključivo iskustvo regionalizacije, mogla pomoći da se putem tzv. europeizacije domaćih politika iskorači u pravcu racionalnog organiziranja već u predpristupnim fazama u kojima se i BiH nalazi.

III

BiH se, nažalost, nalazi anno Domini 2011 u slijepoj ulici glede euroatlantskih integracija, beskrajno izgubljena u unutarnjim protivurječnostima i bez ikakve iole respektabilne domaće političko-europsko-atlantske integrativne snage, ako izuzmemo nekolicinu nevladinih udruga ili usamljenih profesora sa sveučilišta – proeuro-

pejaca koji znaju da se u ovoj zemlji i ne smije raditi ništa drugo do kopirati dobra iskustva drugih zemalja iz Istočne Europe koja su već u Europskoj uniji. Kod nas se, pak, takvi i ne slušaju, nego iluzionisti rade svoj posao prividne europeizacije naše zemlje tako što se za BiH traže izuzeci od pravila približavanja i EU i NATO-u. U stvari, bh. političke elite mole Boga da sve ostane po starom kako bi njima bilo i dalje super ugodno.

Upućeni znanstvenici i stručnjaci za europske integracije u nevladinom sektoru (i rijetki u vladinom sektoru) govore, dakle, o nužnosti europeizacije domaćih politika i o fenomenima vertikalnog i horizontalnog razumijevanja procesa pridruživanja EU. Pri tomu se pojam “EUizacija” koristi u pravilu za vertikalni proces “formalno-pravnog približavanja” koji se svodi na ispunjavanja uvjeta i obveza iz: a) studije izvodljivosti; b) Sporazuma o stabilizaciji i asocijaciji; c) kandidature; d) pregovaranja članstva, i e) samog članstva. Ova vrsta približavanja se u suštini vrti oko “konvergencije politika”, “harmoniziranja zakonodavstva” i “političke integracije”, što sve zajedno uzevši i nije drugo do ispunjavanje “Kopenhagenskih kriterija”.

U zemljama ZB je “EU-izacija” postala prihvatljiva skoro za sve segmente političke scene, uključivo vladajuće garniture koje je razumiju najčešće kao nužno zlo za sticanje statusa u odnosima s EU, koji omogućuje korišćenje sredstava iz predpristupne pomoći (IPA fondovi, pri čemu zemlje koje nemaju status kandidata koriste samo dvije od pet IPA-komponenti). U jednu riječ, “EU-izacija” i nije drugo do početni politički projekt koji mogu podržati svi liberalni političari – proeuropejci, ali i notorni antieuropejci, jer računaju da će dobiti neku crkavicu iz EU-fondova i da im takva prilagodba može pomoći doći na vlast ili za produženje ostanka, ukoliko su već na vlasti.

Posve je druga stvar s tzv. horizontalnim približavanjem, s “europeizacijom”, jer ona podrazumijeva dubinske unutarnje reforme, dakle onu već spomenutu europeizaciju kompletnih domaćih politika. U biti se pri tomu radi o ubrzavanju “zakašnjele tranzicije” i/ili o korekcijama njezinih izopačenosti, pa s time i konsolidaciji demokracije i stvaranju uvjeta za održivi razvoj. Riječju, radi se o potrebi

da logika europskih integracija konačno profunkcionira i unutar zemalja ZB, to jest da i u njima konačno profunkcioniraju principi i pravila pravne države. Svi upućeni u poslove europskih integracija znaju, naime, da upravo ovim putem proces pristupanju EU prestaje biti (samo) dio vanjske politike jedne zemlje i pretvara se korak po korak u unutarnju politiku zemlje-pristupnice EU.

Ovoj vrsti razumijevanja približavanja zemalja ZB Europskoj uniji je beskrajno jasno da se svim ovim radi i o zakašnjelom civilizacijskom iskoraku bh. ili balkanskih društava u pravcu normalnih društava, u kojima funkcioniraju pravne norme, pa se uspostava funkcionalne pravne države uz pitanja održivog razvoja smatraju samom suštinom euroatlantskih približavanja. Razumije se, horizontalni političko-pravni, socijalni i gospodarski proces pridruživanja ili “europizaciju” domaćih politika mogu provesti u djelo samo nekorumpirane elite i slobodni građani.

Iz svega rečenog se, dakle, nameće sam od sebe zaključak, kako su u svim zemljama JIE, a u prvom redu u BiH, nužne ustavne i pravno-političke reforme, jer se već tijekom procesa približavanja EU mora osigurati pro-funkcioniranje pravne države, počevši od neovisnog sudstva pa nadalje, kako bi se zaustavila korupcija i kriminal, potom i potpuno neovisan rad svih bitnih regulatornih i kontrolnih tijela u državi...

IV

Na samom kraju se mora kazati kako su približavanje i institucionalizacija odnosa s NATO-om i Europskom unijom od neprocjenjivog značaja za opstanak i razvoj Bosne i Hercegovine. Pri tomu bi bila zajednička vizija političkih lidera o pravcu kretanja zemlje i o reformama koje se odnose na NATO i EU doista ključna pretpostavka i za opstanak zemlje i za njezino članstvo u NATO i Europskoj uniji. Od posebnog značaja je, pak, doslovno ispunjavanje PIC-ovog “5+2 paketa ciljeva i uvjeta”, jer bez promjene statusa OHR-a nema ni sljedećeg koraka u procesu približavanja euroatlantskim integracijama.

U PIC-ovom communiquéu iz 2008. godine je pozdravljeno potpisivanje Sporazuma o stabiliziranju i pridruživanju, ali je ukazano odmah da je to samo prvi iz paketa dva uvjeta i pet ciljeva za tranziciju OHR-a u Ured posebnog predstavnika EU. Od tada su bh. vlasti na svim razinama uspješne samo u neispunjavanju obveze iz potpisanog SSP-a, zbog čega je on – iako su ga ratificirale sve članice EU – i dalje na stand by-u i u statusu “privremenosti”. PIC je tada, inače, što se tiče pet uvjeta kazao sljedeće: cilj jedan – prihvatljivo i održivo rješenje pitanja podjele imovine između države i drugih razina vlasti; cilj dva – prihvatljivo i održivo rješenje pitanja imovine obrambenih struktura; cilj tri – potpuna provedba Konačne arbitražne odluke za Brčko; cilj četiri – fiskalna održivost (nadležni organi vlasti trebaju okončati usvajanje Zakona o Nacionalnom fiskalnom vijeću i formiranje Nacionalnog fiskalnog vijeća); cilj pet – jačanje vladavine prava... (Vidjeti, Communiqué Upravnog odbora Vijeća za provedbu mira, PIC SB Political Directors, 25. 6. 2008.)

S tim u vezi treba još jednom dotaći ono što je početkom 2011. godine obznanjeno kako će se OHR do kraja 2011. godine, ili tijekom 2012. godine početi povlačiti iz BiH. Paralelno s tim je obznanjeno kako Europska unija bira između 12 kandidata budućeg šefa Delegacije EU koji bi bio i specijalni predstavnik EU, ma koliko bio sastavnim dijelom novoformiranog vanjskopolitičkog aparata EU pod ravnateljstvom barunice Catherine Ashton. Taj i takav bi trebao, dakle, stići u BiH u naredna četiri mjeseca i imati dobar dio kompetencija koje je do sada u svojim rukama imao Visoki predstavnik. Ovakve namjere EU i međunarodne zajednice se moraju vrlo pažljivo registri- rati, ali uzeti i s rezervom. Jer se trebaju respektirati i činjenice da se o zatvaranju OHR-a govorilo već 2007. godine, ili pak da od ljeta 2008. godine postoji dokument PIC-a, u kojem su formulirana “dva uvjeta i pet ciljeva” o zatvaranju OHR-a, koji su samo dijelom ostvareni. U situaciji djelomično ispunjenog prvog uvjeta, neostvarenog drugog i skoro nedirnutih pet ciljeva nije, dakle, realno očekivati potpuno zatvaranje OHR-a, kao mehanizma međunarodne zajednice i pod kontrolom UN, i prenošenje sviju njegovih kompetencija na budućeg šefa Delegacije EU u BiH, ma koliko neke zemlje EU pritiskale upravo u tom pravcu.

Radi se, dakako, u prvom redu o SR Njemačkoj, duboko povrijeđenoj što je uz pomoć Zlatka Lagumdžije, američka administracija još jednom pokazala zemljama EU, posebice Njemačkoj (skoro se zaboravilo da su svi bh. političari bivali proteklih mjeseci po više puta u Berlinu) da se u Washingtonu o EU razmišlja u kategorijama “političkog patuljka” ili u najboljem slučaju o EU misli kao “mlađem bratu”. Šteta, zapravo, jer Nijemci i neki drugi Europljani bolje od Amerikanaca znaju da se u BiH ne smiju dekonstituirati narodi, ma koliko bili mali, i da je jedini spas za BiH članstvo i u NATO-u i u EU.

Političko i politološko najvažnije pitanje u ovom momentu glede euroatlantskih integracija glasi: je li BiH – takva kakva jeste uopće u stanju odgovoriti izazovima pridruživanja jednoj globalnoj vojno-političkoj alijansi kakva je NATO, ili pak regionalnoj organizaciji kakva je Europska unija? Drugim riječima, je li BiH u stanju takvo što postići putem ispunjenja svih preostalih obveza i u jednom i u drugom slučaju? Bojim se da je odgovor na oba pitanja negativan i da se do prihvatljivog rješenja za sve neće moći doći uopće ili neće moći doći uobičajenim putem!

Apeliram, i izrijeckom, za “prečicu” iliti popust glede pristupa NATO-u i za mukotrpnu modernizaciju glede pristupa EU, po uzoru na slovački, postmečiarški put. Ali, tko je u bh. politici “Mečiar”, ili ih nužno ima više, kao što je i “slučajnih prolaznika” daleko više od onog spomenutog po imenu, odgonetnite sami...

Mostar, 15. tavnja 2011.

4. RAZGRTAČ BOSANSKIH I HERCEGOVAČKIH SUMAGLICA¹⁸

Na “Balkanskim danima kulture” u njemačkom gradiću Bedburgu sreo sam 2005. godine glavnog i odgovornog urednika zagrebačke izdavačke kuće “Durieux”, gospodina Nenada Popovića. U razgovoru smo dotakli i Durieuxov nešto ranije dovršeni izdavački poduhvat objavljivanje izabranih radova Ivana Lovrenovića povodom njegova 60. rođendana. U mojim bedburškim bilješkama je ostalo zapisana sljedeća Popovićeve izjava: “Mi smo ponosni na ovaj izdavački poduhvat, ovih Ivanovih osam knjiga su prava dragocijenost, Ivan je najveći ne samo u BiH, nego na cijelom ex-yu prostoru...”

I

U međuvremenu smo od Ivana dobili brojne izuzetne spise i knjige, u kojima se kriju i nezaobilazne dijagnoze raznovrsnih bolesti od kojih boluju bh. i hrvatska kultura. O tomu kasnije, prvo želim kazati kako su Popovićeve riječi iz Bedburga bile i meni povod da prije šest godina napišem koju riječ o Ivanovom knjigama, pri čemu sam izdvojio onu koju ću izdvojiti i sada, dakle Ivanov roman-prvijenac “Putovanje Ivana Frane Jukića”. Razlog tomu nije bio primarno tada što je te 2005. godine banjalučka izdavačka kuća “Petar Kočić” na zagrebačkom Interliberu dodijelila “Kočićevo pero” Ivanu Lovrenoviću za spomenuti roman, niti je danas u tomu što se ta čudesna knjiga pojavila po prvi put baš u Mostaru, u izdanju Prve književne komune.

Kao profesor politologije koji u književnosti traži ono što je relevanto “političko”, u krajnjem “ideju dobra”, uz svo poštovanje

18 Neizgovorena besjeda Mile Lasića na otkazanoj literarnoj večeri “Ivan Lovrenović – naš suvremenik”, planirana za 12. svibanj 2011. u Kosači, u Mostaru, u okviru Mostarskog proljeća 2011.

estetike umjetničkog djela, pripadam onima koji “Ivana Franu Jukića” smatraju nečim posebnim, iznjedrenim biserom iz Lovrenovićeve tadašnje varcarvakufske osame, ni manje ni više nego osmišljen krležijansko-gotovčevski proslav vlastitog razumijevanja svijeta i sebe u njemu. U brojnoj i sjajnoj niski Ivanovih drugih nezaobilaznih knjiga ova omalena po broju strana a po svemu drugome velika knjiga i danas je kulturološko-prosvjetiteljski užitak prvoga reda, svojevrsni odškrinuti prozor u tamu bosansko-hercegovačkih zamagljenih iskustava, ali i dotaknuta slutnja dramatičnih događaja koji slijede i koji nisu drugo do odjek nepovoljnih povijesno-političkih turbulencija u dubokoj povijesti Bosne i Hercegovine.

U Ivanovom romanu “Putovanje Ivana Frane Jukića” opisana je tužna sudbina jednog nadasve neobičnog, svestrano obrazovanog, politički i duhovno darovitog bosansko-hercegovačkog franjevca, svojevrsnog hrvatskog i katoličkog “Prometeja”. Ali, kao što je već dotaknuto, Ivan Lovrenović je pišući o svojem imenjaku Jukiću ispisao i moto vlastitog životnog i umjetničkog djelovanja: boriti se protivu duhovne i političke zaostalosti, boriti se i kada stvar izgleda izgubljenom, boriti se za civilizacijske i ljudske vrijednosti u zemlji u kojoj je tih i takvih vrijednosti oduvijek bilo samo u zamecima. Kako u Jukićevo tako i u Lovrenovićevo vrijeme...

“Putovanje Ivana Frane Jukića” je, dakle, objavljeno od strane “Prve književne komune” iz Mostara, 1975. godine, a zasluge za tu kulturološku svetkovinu pripadaju jednom neobičnom Mostarcu po imenu Ihsan Ico Mutevečić, koji je Ivana i familiju pazio i mazio kada se drugi nisu usuđivali niti pružiti mu ruku. Ivan je, naime, bio stigmatiziran i u prošleme sustavu od tadašnjih “nadirućih prostaka” i poštovan od prosvijećenih ljudi, slično kao i u demokratskim tranzicijskim vremenima u kojima živimo. “Putovanje Ivana Frane Jukića” je objavljeno, inače, po drugi put i 10 godina poslije u ediciji suvremene književnosti naroda Bosne i Hercegovine u 50 knjiga (“Svjetlost”, Sarajevo), izvedeno je bezbroj puta i kao radio-drama na Radio Sarajevu, a Faruk Sokolović je po ovom Ivanovom romanu snimio igrani film, dok je Tuzlansko kazalište izvelo njegovu teatarsku adaptaciju. Tomu ću dodati, kako je nedavno u Narodnom pozorištu u

Sarajevu uprizorena i potresna priča o Katarini Kosači – posljednjoj bosanskoj kraljici. Netko će pomisliti, što s tim, kakve to ima veze s Ivanovim “Ivanom Franom”? Meni se – gledajući taj baletni igrokaz – učinilo da ima, kao da je cjelokupna baletna predstava utemeljena upravo na Jukićevom rimskom monologu iz romana-prvijenca Ivana Lovrenovića...

Kažimo, konačno, koju riječ o ovom bosanskom franjevcu, služeći se Lovrenovićim posredovanjem, o čovjeku i prosvjetitelju koji će biti prognan i umrijeti u inozemstvu zbog svojih političkih ideja, zbog zalaganja za bolju i drugačiju Bosnu i Hercegovinu, čovjeku koji je – po Lovrenovićevom osjećaju za mjeru stvari – autor “nacrtu prvog svjesno formuliranog evropskog građanskog ustava u historiji Bosne i Hercegovine”. Lovrenović junak Ivan Frano Jukić je živio, dakle, prije više od 150 godina u vrijeme agonije otomanske imperije, koja se na polovici 19. stoljeća, kada se i odvija “radnja” romana, povijala kao slamka na vjetru pod teretom unutarnjih suprotnosti i pod pritiskom europskih sila, približavajući se svome neminovnom kraju, samo što takvo što još nije mogla znati. Jukić se, kakvog ga je Bog dao, nije mogao pomiriti s općom bijedom tadašnjih prilika u umirućem carstvu, ogorčenih borbi i protivljenja tanzimatu (reformama), te posebice s teškim položajem kršćanske “raje”. Otuda se u njegovoj znamenitoj promemoriji iz 1850. godine upućenoj Porti pod imenom “Želje i molbe krstjanah u Bosni i Hercegovini...” već u prvom zahtijevu kaže: “Da se više ne zovemo raja, već građani i državljani cjelokupnog turskog carstva...”

Intimno se Jukić nadao – razabire se u Lovrenovićevom romanu ujedinjenju slavenskih zemalja, braći srodnih jezika, običaja i podrijetla, ali je bio dovoljno realan da rješenje traži u okviru Turskog carstva i to kao ravnopravan građanin. Ništa neće biti od toga, Jukić će biti izdan i napušten (skoro) od svijtu, pa zatočen od stane Omer paše Latasa, kojemu je Jukić spjevao odu dok se nadao da će kako tako reformirati Bosnu i Hercegovinu. Jukićeve se ode Latasu objavljuju – da apsurd bude savršen – dok Jukić trune u zatvoru, pa slijedi njegov izgon iz zemlje i konačno umiranje u Beču 1857. godine. Jukić se, naime, prije smrti okusio izbjegličkog života i u Carigradu i u

Dubrovniku i u Rimu, gdje je konačno shvatio da tadašnje velike sile zanima jedino “mirna Bosna”, u kojoj se ništa ne talasa. Kako tada tako i danas, dodao bih ovdje...

Potresne su stranice u Lovrenovićevom romanu u kojima je opisano europsko, ugarsko i njemačko nerazumijevanje problema u BiH, kao i mirenje sa sudbinom u samoj BiH. Potresna je posebice vjera Lovrenovićevog “Prometeja” u snagu prosvjete i obrazovanja, u ulogu pisane riječi u nepismenoj zemlji, odnosno Jukićevo sagorijevanje i u radu na prvom časopisu u književnoj historiji BiH “Bosanskom prijatelju”, čiji je bio pokretač, urednik i glavni suradnik. Jukić je prva dva broja “Bosanskog prijatelja” pripremio u Varcaru (1850. i 1851.), a treći u izbjeglištvu, tiskan posthumno 1861. godine. Zamišljen kao popularna enciklopedija izišao je još jednom. Letimice dotaknut lik u Lovrenovićevom romanu, varcarski i Jukićev đak fra Anto Knežević tiskao je 1870. godine, naime, i četvrtu knjigu “Bosanskog prijatelja”.

U stvari, iz ovog čudesnog Ivanovog varcarskog mikro kozmosa (svi junaci ovog romana imaju ne slučajno fizičke i duhovne sveze i s Ivanovim najvažnijim toponimom na svijetu, dakle Mrkonjić Gradom, nekadašnjim Varcar Vakufom) nastala je kao već jednom u prošlosti velika literatura na malom broju stranica, na skoro svakoj od njih čitatelja čeka iznenađenje u vidu nove spoznaje ili estetsko-političkog užitka. Mene se ponajviše dojmila Jukićeva tirada u Rimu, izljev gnjeva nad totalnim nerazumijevanjem ideje Bosne i Hercegovine, te tužnom sudbinom posljednje bosanske kraljice Katarine Kosače, čija je bista, nažalost, nedavno išarana od mostarskih vandala, kako ne bismo zaboravili u kojem vremenu i ambijentu živimo. Jukić se, u Lovrenovićevoj obradi, suprotstavlja tadašnjoj i sadašnjoj vatikanskoj verziji Katarinine sudbine, otkrivajući nam dijelom i prokletost aktualnog bosanskohercegovačkog usuda.

“Kakva li odanost ‘Svetoj stolici’ i ‘potvrda stoljetnih neraskidivih veza između napaćenog bosanskog puka i Svetog oca’”, urla gnjevni Jukić, “tu ženu su u samrtnom strahu protjerali; uostalom, ne tako brzo te ne bi stigla ponijeti sa sobom svoje kraljevske dragocijenosti i svoju kraljevsku blagajnu. Toj ženi su i djecu oteli i odveli ih u Stambol, i nikad ih više nije vidjela, rođenu djecu... Ta žena je, čim je došla,

morala potpisati, čujete li, potpisati, da sve svoje, i ovdje i tamo u Bosni – i blago i političke nasljedne vladarske kompetencije – ostavlja svojim ‘zaštitnicima’, da bi je, zauzvrat, pustili da živi, uostalom, kao emigrant, kao politička valuta... Uostalom, bolje bi bilo da mi objasnite, ako možete, zašto je maknuta odavde ploča s bosanskim jezikom i bosanskim pismenima? I s kojim pravom?... Ili možda taj barbarski jezik i ta barbarska pismenost vrijeđaju sveti latinski rimski kapitolski hram i ukus?”

Toliko ovdje o Lovrenovićevom Jukiću, iznjedrenom iz Ivanove duše prije skoro četiri decenije. Kazat ću samo da je za mene osobno Ivan Lovrenović u neku ruku naš ovovremeni Ivan Frane Jukić. I makoliko njihov ljudski i intelektualni angažman dijelilo 150 godina angažman protivu silne političke i duhovne zapuštenosti naših naroda i narodnosti, protivu moćnih silnica i silnika domaćeg i inozemnog podrijetla, u biti se malo, ako bilo što, promijenilo u samoj zemlji Bosni i Hercegovini. Otuda je i Ivanu Lovrenoviću kao nekoć Ivanu Frani Jukiću zapalo u dužnost sizifovski uporno razgrtanje bosansko-hercegovačkih magli i sumaglica. Pri čemu se i Ivanov, kao nekoć Ivan-Franin, intelekt povija samo istini, struci i savjesti, na čemu mu se može samo zavijediti. Po mojem razumijevanju, dakle, Ivanovo djelo je u međuvremenu postalo teškom paradigmom za sve čestite bh. i hrvatske ljude, za sve, dakle, koji ljube ovu tešku zemlju, Bosnu i Hercegovinu. A možda je tragedija u percepciji Ivanova djela i posebice u tomu što su Ivanove bolne istine ponajmanje nazočne među onom bh. sastavnicom koja danas proživljava svojevrsnu “agoniju mikro-kulture”, kako i glasi (pod)naslov jedne druge Lovrenovićeve nezaobilazne knjige.

II

Bio sam nedavno privilegirani da se družim s Ivanom Lovrenovićem u jednoj emisiji banjalučke Alternativne televizije, pa smo potom obojica bili sudionici i uvodničari na okruglom stolu o kulturi dijaloga u bh. medijima u organizaciji Friedrich Ebert Stiftung. Potonje zajedničko putovanje s Ivanom Lovrenovićem do u Sarajevo smatram

najvećim osobnim dobitkom po povratka u Zemlju. Rekao sam mu u brk, Ti nisi samo najbolji etnolog nego i najbolji politolog u BiH i u Regiji. Vodeći u mnogim intelektualnim disciplinama i u svezkupnosti svojega djela. Pri čemu je, valjda u tomu i ima neke logike, među najosporovanim suvremenim autorima. Da bih objasnio ovu aporiju poslužiti ću se prekrasnim, točno pogođenim riječima iz sjajnog prikaza Davora Beganovića u KUN-u posljednje Miljenkove i Ivanove knjige “Budućnost nezavršenog rata”.

Uvaženi kolega Davor Beganović veli, između ostalog, i sljedeće: “No, ono što me osobno zapanjuje jest da osoba, a o njoj će u ovom tekstu biti ponajviše riječi, koja stigmatizacije u kloakama našeg parauma najmanje zaslužuje postaje redovitom žrtvom resantimana zreloga za hospitalizaciju. Riječ je o Ivanu Lovrenoviću. Toličke čiste misli o aktualnoj političkoj situaciji ali i o povijesti Bosne i Hercegovine danas se u zemlji koja se bavi svim prije negoli samom sobom (na pravi način, podrazumijeva se) ne može naći nigdje osim kod njega. A opet gotovo svaki njegov tekst, a oni gotovo nikad nisu polemički (u smislu ratnički) intonirani, izaziva zapjenjene reakcije sa svih strana ideološkoga spektra: pseudo-žizekovska ljevica u njemu želi pronaći nacionalistu, nacionalisti ga drže za osporavatelja njihovih prava na supremaciju u duhovnome prostoru zemlje, dok ga neprofilirana i nedefinirana građanska opcija ne može svariti zbog ustrajnog negiranja konzistencije njihove slike o budućnosti Bosne i Hercegovine. Sve se to miješa u sliku o Ivanu Lovrenoviću – angažiranome intelektualcu kojemu se poriče intelektualnost (ta, on je tek publicista!), ali ipak se o njemu toliko piše da to poricanje postaje suspektno.” (Davor Beganović, Na presjecištu oralnog i lokalnog, KUN, Oslobođenje, 20. 1. 2011.)

Toliko od Davora Beganovića, rečenomu dodat ću samo da je svaka Ivanova knjiga vrijedna znanstvena doktorata, pa da ne živi i nije djelatan gdje jeste, nego u razvijenim kulturnim sredinama, imao bi već pregršt počasnih sveučilišnih doktorata, kojima bi te institucije učinile čast u prvom redu sebi, pa potom i Ivanu Lovrenoviću...

U stvari, htio sam reći da sam već u Banjaluci dobio Miljenkovu i Ivanovu knjigu (“Bosna i Hercegovina – budućnost nezavršenog

rata”, Novi Liber, Zagreb, 2010., str. 253), s Ivanovom posvetom, koju sam u međuvremenu uvrstio i u ponudu mojim studentima za seminarske radove na temu političke (ne)kulture u zemlji kakva je Bosna i Hercegovina. O ovoj knjizi ne želim zboriti detaljnije, nego samo predočiti sekvencu iz razgovora s mojim studentima o ovoj i drugim Ivanovim knjigama. “Profesore, je li s ovim seminarskim želite ubiti u meni i posljednje ostatke nacionalizma” – zapitala me je jedna od mojih najvrijednijih studentica treće godine politologije nakon što je pročitala Lovrenovićeve knjige: “Bosanski Hrvati Agonija jedne orijentalne mikrokulture” i “Putovanje Ivana Frane Jukića...”. (Drugima sam u međuvremenu dao “Kulturnu povijest Bosne i Hercegovine”, jako cijenjenu knjigu u njemačkom i engleskom govornom prostoru.)

Vraćajući mi Lovrenovićeve knjige, neki su mi studenti priznali kako su jako malo razumjeli od onoga o čemu Lovrenović piše, ali to je već početak neke druge priče o našem etniciziranom i duboko provincijaliziranom sveukupnom školstvu, uključivo visokom, dakako, i ne samo o “velemučilištu”, kako se u Sarajevu, pošprдно i neopravdano nadmeno govori o Sveučilištu u Mostaru, na kojem danas studira 16.000 mladih ljudi, uključivo svakog šestog studenta iz južnih dijelova Hrvatske, pa je Sve-Mo već priskrbio atribuciju respektabilne regionalne visokoškolske ustanove. Provincijalizacija prijeti, pak, i Sve-Mo, ali i drugima, ma koliko to nisu još primijetili. Radi se, u biti, o onomu što je “akademska policija”, da se poslužim još jednom od sjajnih sintagmi kolege Envera Kazaza, uradila s našom djecom, posvuda, i u istočnom i zapadnom Mostaru i u istočnom i zapadnom Sarajevu, u Banjaluci i drugdje.

Nikako krivnja tomu nije, dakako, u Lovrenovićevoj lokalno utemeljenoj a po domašajima kozmopolitskoj literaturi. Spomenutoj visokointeligentnoj studentici sam u međuvremenu posudio da pročita i “Bosna i Hercegovina budućnost nezavršenog rata”. Nakon što ju je pročitala u zaključnom dijelu njezinog seminarskog rada je kazala: “Jedan dio mene se opirao čitati ovu knjigu, a drugi je sretan što ju je pročitao...” Priveo sam tog dana kraju nastavu uz napomenu da je ova “intelektualna provokacija Lovrenovićem” u funkciji učenja kako

je teško slušati drugačije mišljenje, i uz poruku da se moraju čitati i knjige i autori s kojima se unaprijed ne slažete.

Lovrenovićevu i Jergovićevu knjigu mogu, dakle, samo najtoplije preporučiti, i to sam odmah i učinio u redovitoj kolumni za jedan portal za koji više ne pišem, jer u ovoj zemlji je svakim danom i sve više “doktora za zavičaj” (Bojan Bajić), koji misle da sve znaju o BiH a jedva da nešto znaju o njoj, o okruženju i Svijetu u cijelosti da i ne govorimo. Najgore je što ne znaju skoro ništa o bh. izlomljenoj prošlosti i uzrocima nestabilne sadašnjosti, a još je gore što nisu spremni slušati drugoga i razumjeti mogući put ka kompromisu ili zajedničkoj integrativnoj osnovi oko koje bi se mogli okupiti ljudi čestita srca, ma koje vjere ili nacije bili, kako glasi jedna uobičajena u nizu floskula kojim se neoprezno barata.

Znam i iz svojih užasnih iskustava s ostrašćenom javnošću da je ostrašćenim ljudima uzaludno preporučavati i Ivanov sukus dugog i teškog bavljenja teškom zemljom i ljudima koji nerijetko izgledaju kao klovnovi ili luđaci na nekom novom Titaniku koji žurno i nezaustavljivo srlja u sante leda i tone. Zbog toga samo osjećajnijim i čestitim ljudima, senzibiliziranim za sudbinu ove nesretne zemlje, preporučavam i ovu Lovrenovićevu potresnu politološko-povijesnu knjigu o BiH, uz pripomenu da svaku od “Dvadesetjedne teze” o našim međusobnim nesporazumima i zabludama čitaju pažljivo kako bi otkrili indiskretno sugeriranje što bismo trebali činiti kako ne bismo za sva vremena ostali “crna mrlja” na europskoj političkoj karti.

Knjigu “BiH – budućnost nezavršenog rata” preporučavam, ipak, i u prvom redu mojim bivšim kolegama u medijima i sadašnjim iz svih bh. akademskih zajednica, onima koji nisu bespovratno odmakli u opsesijama cijepanja Bosne i Hercegovine po svaku cijenu, u srpskoj i hrvatskoj verziji, ili u tlapnjama o izgradnji “bosanske nacije-države”, u bošnjačko-bosanskoj verziji podvala prema BiH. Najkorisnije bi bilo, dakako, kada bi se Ivanov zdrav i utemeljen skepticizam mogao preseliti u bh. parlamente i u akademske diskurse kako bi se odmah prestalo s podvalama prema BiH, počev od separatističkih do tzv. integralističkih, pri čemu je svejedno pozivaju li se na “integrativno” ili “integralno bosanstvo”, u čijoj koncepciji sve više neskriveno

stoji ideja “jedan narod-jedna država-jedan jezik”. Nacije u BiH su formirane, neka ranije, neka poslije, nema jednog “temeljnog naroda”, kazao bi akademik Enver Redžić, to je užasna podvala BiH, opstojnost a ne ukidanje bh. nacija je pretpostavka za izgradnju stabilnog bh. društva i države. Sve drugo podrazumijeva nasilje razne vrste, govori i teorija i ružna praksa rješavanja međuetničkih konflikata izgonima, progonima, asimilacijom i psihološko-političkom nasilnom integracijom. BiH može spasiti, dakle, totalne propasti samo međusobno uvažavanje i pravna država, pa potom integriranje u euroatlantske integracije. Svi voluntaristički eksperimenti koji podrazumijevaju prisilne asimilacije ili nasilne integracije vode ubrzano njezinom kraju. Ugledati se, dakle, na višenacionalne europske pravne države, poput Švicarske, nema nam druge!

Krajnje je vrijeme, također, da se u bh. akademskim zajednicama otvoreno progovori o konformizmu, o gromoglasnoj šutnji o srljanju u povijesne reprize. Krajnje je vrijeme demaskirati i posljednje iluzije koje nudi “etno rušilački princip” (dr. Hagen Schulze) koji i porađa i drži u životu ideju o tri nacije-države u BiH, ali isto tako i pogubne iluzije iza kojih stoji tobožnji alternativni građanski patriotizam, u sdp-ovskoj oblandi, jer niječe samu ZAVNOBiH-ovsku konstrukciju o jednakopravnosti tri konstitutivna naroda. Zbog toga takvo sdp-ovsko bornirano građanstvo i tobožnji patriotizam i ne zaslužuju drugo do da se nazovu “državnim nacionalizmom”, opet sam posudio sjajnu sintagmu od kolege Kazaza. U stvari, u BiH danas skoro i nema normalnog patriotizma, o Habermasovom “ustavnom patriotizmu” da se i ne govori, nego samo želja za nadmetanjem i nametanjem svoje volje drugima, kako u etno tako i u tobožnjoj socijaldemokratskoj verziji. Kad bolje razmislim pod relaksiranim i simpatičnim patriotizmom se danas u BiH smije podrazumijevati samo skepticizam Lovrenovićeva tipa, jer bi se iz njega takvoga, eventualno, mogla izroditi ideja racionalne, interesno utemeljene i europske Bosne i Hercegovine.

A pri kraju ove moje površne pohvale Ivanovom djelu (prvo, prvijencu, i potom i najnovijem, u koautorstvu s Jergovićem) pozvat ću se i na prvu rečenicu iz “Filosofije palanke” Radomira Konstantinovića:

“Iskustvo nam je palanačko”. U nastavku tog čuvenog uvodnog pasusa mudri profesor veli: “Ponekad, opasno je (i kažnjivo) reći to na uho palanačkoj oholosti; ponekada, međutim, ova reč ide do pojma sudbinskog: palanka je, kaže se, naša sudbina, naš zao udes. Nema niti može da bude promene. Historija nas je zaboravila, kao u nekakoj velikoj rasejanosti. Između sela i grada, ovako zaboravljen, svet palanke nije ni selo ni grad. Duh njegov, međutim, jeste duh između plemenskog, kao idealno jedinstvenog, i svetskog duha, kao idealno otvorenog...” (Filosofija palanke, Otkrovenje, Beograd, 2008., sedmo izdanje, str. 5.). I na kraju, kazat ću i izrijekom, po povratku u Zemlju ponajviše sam učio od olako izopćenih i nepravedno žrtvovanih velikih bh. ljudi u politici i kulturi, Ivana u prvom redu. Dakle, upravo bi nam naš suvremenik Ivan Lovrenović mogao pomoći, samo bismo morali pažljivo čitati i slušati i po mogućnosti ponekad i poslušati...

Motrišta, 59-60/2011.

5. BLOCHOVSKI “PRINCIP NADE” JEDNOG BOSANCA¹⁹

Profesor Nerzuk Ćurak je autor još jedne izvanredno uspjele knjige fantastično pogođenog naslova: “Izvjestaj iz periferne zemlje. Gramatika geopolitike” (FPN UNSA, Sarajevo, 2011., strana 210). Omalena izvanjskim formatom i brojem stranica, ali velika po bogatstvu sadržaja i mudrošću poruka, svojevrсна je politološka senzacija. Zbog toga ovu bh. “gramatiku geopolitike” najtoplije preporučujem i stručnoj i najširoj javnosti, te onima koji odlučuju o sudbini naše zemlje i regije zapadnog Balkana. Posebice bi bilo korisno da je pročitaju tuzemni i inozemni čimbenici/subjekti, oni koji nerijetko odoka ili rutinski donose odluke o BiH. Oboji se često ponašaju kao “slonovi u staklarskoj radnji”...

I

Dr. Ćurak predstavlja neprijeporni vrh bh. politologije i uživa i u Zemlji i u Regiji veliki ugled. S njegovim neopterećenim načinom mišljenja, poetsko-utopijski prožetim idejom dobra, u kombinaciji s principom nade, mora se umjeti ophoditi. Neophodna su i određena predznanja i odnjegovana politička kultura, a takvog čega u zemlji “zarobljenog uma” (Czeslaw Milosz), i jednodimenzionalnih ljudi kakva je današnja BiH jedva imade. Pod “zarobljenošću” i “jednodimenzionalnošću” mislim, dakako, slijepu privrženost totalitarnim obrascima, takvi su kod nas i tobož desni i tobož lijevi, jer podrazumijevaju političke sljedbenike umjesto slobodnih ljudi. Ovakva politička (ne)kultura “odnjegovana” je kroz stoljeća i samo se njome može objasniti uporna slijepa sljedba dominantnih demokratskih modela kod nas, etnokratske ili neostaljinističke, separatističke ili unitarističke

¹⁹ Nerzuk Ćurak, Izvjestaj iz periferne zemlje. Gramatika geopolitike, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo 2011.

provenijencije. Samo tako se može objasniti i nepostojanje političke alternative, to jest “zajedničke memorije” i racionalnog mišljenja “zajedničke budućnosti”. Mi smo, dakle, zarobljeni u žrvanj autoritarnih političkih modela, a kultura nadbijanja i nametanja su samo izraz toga.

Ćurkova misao je u biti utopijska, oboružana principom nade, dakle blochovska, pa podrazumijeva misliti u ostrašćenom ambijentu onu dimenziju ili perspektivu političkog koja se jedva da naslutiti uslijed bahatosti i borniranosti kojima smo okruženi. “Možda naši snovi ne mogu postati naša stvarnost, ali naša stvarnost može biti korigirana našim snovima”, napisao je Ernst Bloch u njegovom glavnom djelu “Das Prinzip Hoffnung”, iz 1954. Samo bi se tako mogao razumjeti razlog zašto profesor Ćurak propovijeda nemoguće, primjerice prekoredno, izvanredno mjesto u EU i kulturu političkog kompromisa kao preduvjete za opstojnost totalno podijeljene zemlje.

“Politički kompromis pripada logosu vremena”, upozorava dr. Ćurak, “logosu etničkog prostora pripada biološki imperijalizam, koji dubinski posjeduje želju za dominacijom, želju koja je apriorna, koja ne trpi jednakost jer se jednakost već tretira kao neravnopravnost” (Izvjestaj, str. 29). Da bi se, međutim, svako mogao osjećati jednakim i “svoj na svomu” moralo bi se prestati s dominantnom političkom (ne)kulturom iz proteklih 20 odnosno 16 godina, kako dovođenjem Zemlje u pitanje, tako i nametanjem političkih volja jednih drugima. Ovo stanje “ni na nebu ni na zemlji” je, zapravo, rezultanta nastavka i vođenja rata nevojnim, političkim i medijskim sredstvima triju (ili, možda, više) suprotstavljenih koncepata, pri čemu se ne zna tko je za aktualne omraze i sve veće distance među “zavađenim narodima” zaslužniji, političari ili medijski radnici koji su postali “društveno politički ratnici”, kako dr. Ćurak objasni jednom drugom zgodom. Uvaženi kolega Enver Kazaz bi kazao, ponajviše je odgovorna “akademska policija”, dakle umreženi stupovi svjetovne i duhovne vlasti koji proizvode i/ili opravdavaju isključive ili intervencionističke politike, u biti usmjerene protivu BiH i kada se zaklinju u BiH, umjesto da grade putem dijaloga i kompromisa održivu i funkcionalnu zajednicu koja im je sudbina. Druge nemaju...

II

Poslije “Filozofije zagrljaja” (RABIC, Sarajevo, 2009) pred nama je, dakle, još jedna provokativna i podsticajna esejističko-politološka knjiga profesora Nerzuka Ćurka, par excellence “neudobnog građanina”, govoreći jezikom G. Grassa, ili zdravog skeptičara, kako bi to eventualno formulirao I. Lovrenović. U svakom slučaju radi se o još jednoj knjizi kritičko-racionalistički obrazovanog Europljanina s razvijenim osjećajem za puninu pojmova i poetiku smislene sintagme. Dr. Nerzuk Ćurak se u proteklih deceniju i pol uvjerljivo izdvojio društvenim angažmanom, intelektualnom odvažnošću i mudrošću iz uobičajenog akademskog ambijenta. Prvo angažmanom u medijima, pa potom i predanim nastavničkim i znanstvenim radom izborio se za uvažavanje i u regiji jugoistoka Europe, koju misli kao svoju (virtuelnu) domovinu i poslije svega što se izdogodilo na tragični i farsični način. Može li Regija biti domovina, znade se zapitati dr. Ćurak, u nevrijeme, pomislit će mnogi. O užim i širim, manje ili više stvarnim ili virtuelnim domovinama srodnih jezika i kultura, međusobno povezanih kotlina i dolina, i ne na posljednjem mjestu srodničkih odnosa, govore u ovoj knjizi izravno dva Nerzukova od ranije poznata i vrlo uvažena eseja: “Evropa. Geopolitička objava kontinentalne utopije” i “Posljednji Balkan”, koji zauzimaju središnji dio “Izvještaja...”

Takvo se što usuđuje misliti poslije svega što smo uradili jedni drugima u Regiji, posebice u BiH jako mali broj ljudi. Pri tomu je svakomu razumnome jasno, u mišljenju novih sveza i odnosa, uključivo partnerstva (u Regiji i Europi) se ne radi o obnovi ili izgradnji nekakve nove Jugoslavije, nego o posuđivanju “logosa” iz budućnosti, mišljenju bližih i daljih posve realističkih ili racionalnih i nužnih “utopija”, govoreći Nerzukovim jezikom. Uostalom, i prije nego što nam svima bude dozvoljeno da budemo unutar nove “Utopije” zvane EU, u regiji jugoistoka Europe se mora kritički misliti međusobna suradnja na strogo zadani europski, dakle racionalističko-interesni način.

Već u “Strogo kontroliranom predgovoru” profesor Ćurak demonstrira nenametljivu (geopolitičku) mudrost, aplicirajući Wallerstei-nove geopolitičke i geoekonomske pojmove (centar, poluperiferija i periferija) na krutu post-tranzicijsku stvarnost u Regiji, s posebnim objašnjenjem sintagme “periferna zemlja” koju je odabrao za svoju zemlju. I dok su naši vrli susjedi dobili u Nerzukovoj podjeli status “svjetske poluperiferije”, BiH je ostala “periferijom”, ili se u vremenima “dejtonskog demonizma dodatno periferizirala”. Pri tomu se radi o “geopolitičkom paradoksu”, maksimalnoj uključenosti ključnih geostrateških igrača u BiH, dakle onih koji čine geopolitički centar, a što je proizvelo u BiH tek “minimum države koji još uvijek ne garantira samoodrživu političku zajednicu”. Ovakvo uočavanje bh. paradoksa mnogima se neće dopasti, ali u ovoj zemlji se ne može uočiti ni minimum (pravne) države, iako tobožnjih država ima napretek, službeno 14.

Ključni kriteriji perifernog statusa sabrani su u današnjoj BiH u odsustvu kohezivne vlasti, u neupravljivoj državi, u korupciji, u pocijepanosti ekonomije, u odsustvu građanske odanosti takvoj zajednici, u niskom stupnju obrazovanosti, u pokroviteljskom odnosu zemalja okolne poluperiferije prema “periferiji”, kao i u permanentnom teritorijalnom suparništvu etnonacionalnih elita, jednako kao i u hranjenju perifernog statusa zemlje kroz “simultano djelovanje međunarodne zajednice i domaćih dejtonskih nadničara”, veli dr. Ćurak. Ovakve su dijagnoze bolne za nepokolebljivog ljubitelja BiH, ali tek s uočavanjem i priznavanjem perifernog statusa stvaraju se uvjeti za “novo znanje o BiH”, veli naš autor i izrijekom. On se pri tomu zalaže i za konstituiranje nove znanstvene subdiscipline “periferiologije” – komparativne znanosti o rubovima svijeta. Pri tomu iz njega progovaraju i Hegel i Marx kada nam poručuje kako “dolazi vrijeme transformacije nužnosti u ideju slobode”. U osnovi se, pak, radi o nužnosti prevrednovanja “najrogobatnijeg institucionalnog oktroiranja” perifernog statusa BiH “u režiji ključnih zemalja geostrateškog jezgra”...

U niz Ćurkovih lucidnih uočavanja spada i ono kako se u post-daytonskom uređenju BiH i ne radi o drugome do o nesumnjivo sumnjivoj “geopolitičkoj laboratoriji” u kojoj su isprobani najnevjek-

rojatniji strukturalni obrasci u konstituiranju države, kako bi netko drugi imao koristi, ali ne i građani BiH. Iz tog pristupa je proizišla i posve točna ocjena kako mi danas i ovdje i ne živimo drugo do “Veliko Bezglavo Ništa” i da je to “naše jedino Nešto”, zbog čega će se netko već jednom u ovoj zemlji morati pobuniti. Protivu koga, pak, nego protivu svjetskog kapitalističkog sustava i njegovih namjesnika u BiH, ne ostavlja nas autor u nedoumici. Dakako, kao prvosvećenik liberalnog i privrženik “otvorenog društva”, zašto ne reći i vrijednosti europske (a ne lagumdžijsko-dodikovske) socijal-demokracije, dr. Ćurak ne može zagovarati ni političko ni neko drugo nasilje, pa njegova bolna knjiga i nije poziv za ulične pobune, nego je *eo ipso* pobuna protivu nametnutih okova izvana i dominantne intelektualne i političke rezignacije u Zemlji. Ovo ističem i zbog toga što bi se nekome moglo učiniti kako i dr. Ćurak priziva intervencionizam u korist određene političke opcije (sdp-ovske provenijencije i uz američku potporu i OHR-ovo “aminovanje”), tako omiljene *mainstream* zablude u sarajevskoj akademskoj zajednici. U Ćurkovim apelima upućenim Washingtonu i Bruxellesu se radi o nečemu revolucionarnomu, o zagovaranju posebnog statusa za bh. državu unutar EU. Dr. Ćurak podržava, doduše, i izrijeком američko prisustvo i angažman u BiH, o tomu i govori zadnji dio njegove knjige (Pax americana...), pa čak otvoreno poziva Washington da odredi “novu geopolitičku vrijednost Bosne” (strana 159), ali ne poziva na konfrontaciju SAD protivu Rusije i Irana, ni protivu EU, jer znade da se spasonosna budućnost BiH nalazi u zajednici europskih država. Ali, dr. Ćurak neskriveno želi trgnuti EU iz birokratskog drijemeža, kako bi prestala tretirati BiH kao normalnu zemlju, jer ona to nije, nažalost.

Nisam sklon doslovce tumačiti ni Ćurkov poziv na pobunu, ma koliko se u knjizi govorilo kako je pobuna ostala ako ne jedini, onda najdragocijeniji resurs periferije. “Kakva tuga, kakva inferiornost, kakva utjeha”, rezigniran je kolega Ćurak, jer nema iluzija o očajnom modelu političke kulture u Zemlji i komformističkim raspoloženjima u našim akademskim zajednicama. Čovjek njegove izobrazbe ne može, naime, imati iluzija o bilo kojim etabliranim “proizvođačima magle” u našoj “periferiji”, bolje rečeno trima “periferijama” (sarajevskoj,

banjalučkoj i mostarskoj). Utoliko je ova knjiga više nego “akademski tresak” (Z. Grebo), dakle istinska pobuna protivu simpfikatora nacio-kratske, ali i druge provenijencije, protivu svih koji su se uklopili u zadanu im janjičarsku ulogu očuvanja periferijskog statusa u BiH za sva vremena...

III

U otrežnjujućem eseju “Privid važnosti” profesor Ćurak dekontekstuirao fenomen umišljene veličine i važnosti “Titovog totalitarnog raja” u svjetskoj politici, kojeg su svojevremeno “komunistički spin doktori” smislili i priskrbili pokojnoj Jugoslaviji. Sukladno tomu je Jugoslavija u međunarodnoj politici, pa ako i putem Pokreta nesvrstanosti, bila treća po važnosti, odmah poslije SAD i bivšeg SSSR-a. S tim u vezi dr. Ćurak i doslovce veli: “Onoga trenutka kada je geopolitika, prvenstveno u smislu značaja prostora, odnijela primat nad ideologijom, a to se desilo s padom Berlinskog zida i nestankom komunističkog ideološkog bloka, zemlja je izgubila relevanciju, pa je pod pritiskom agresivnog srpskog nacionalističkog ekspanzionizma i željenog slovensko-hrvatskog secesionizma, mogla biti i izbrisana sa svjetske mape” (Izvjestaj..., str. 17-18)!

Ovaj su uvod i citat bili potrebni kako bi se uopće mogao objasniti osjećaj umišljene važnosti koji još živi u BiH, koja je, kako veli dr. Ćurak, u proteklim globalnim raspletima smještena “na sekundarnom rukavcu evroazijske geopolitičke aorte” i po sebi ne posjeduje nikakvu posebnu važnost. Unatoč burnoj historiji, BiH i nije drugo do “geopolitički objekt” iliti “zemlja – objekt”, odnosno “ogledna zemlja” u kojoj se isprobava(lo) sve ono što bi eventualno moglo zatrebati “za proizvodnju novog rasporeda moći”. Umjesto tupasto zaglušujućeg lažnopatriotskog govora o tisućugodišnjem kontinuitetu, dakle, profesor Ćurak radije govori o umišljenoj važnosti i o nedostatku “povijesnog subjekta”, jer ga BiH skoro i nije nikad imala. “Pozamljujući svoju subjektivnost carstvima, Bosna i Hercegovina postala je primjer zemlje o kojoj uvijek odlučuju drugi”, veli bez ustezanja dr. Ćurak, pa se u bh. slučaju i ne radi o drugomu do o višku

svijesti o vlastitom značenju, a manjku rada na proizvodnji vlastite važnosti, to je naš provincijalizam, odnosno “samoproizvedena geopolitička inkompetencija države na granici svjetova.” (str. 20).

Dakako, dr. Ćurak neće izostaviti u analizi naše besperspektivnosti niti ono što se podrazumijeva pod lepršavim pojmom međunarodna zajednica, koja je putem svojih raznorodnih institucija prosto premrežila našu zemlju, proizvodeći od nje “idealnu zemlju za sebe” i učinivši od sebe “novi geopolitički faktor, s onu strane nacionalne države”. Dr. Ćurak poznaje, dakako, razliku između faktora i subjekata u međunarodnim odnosima faktori su ambijent ili zadanost, jer ne posjeduju volju po sebi, a subjekti podrazumijevaju svjesno oblikovanje i u svoju korist, što međunarodni subjekti u BiH i čine. Ne bih se začudio da je dr. Ćurak uporabio sintagmu “novi geopolitički faktor” kako bi upozorio kako je međunarodna zajednica u BiH postala i faktor i subjekt, dakle i ambijent i politička volja, u za nju beskrajno ugodnoj, maltene bezvremenskoj poziciji. Taj “novi geopolitički faktor” u BiH se, dakle, u formi PIC-a ili OHR-a, u drugim intervencionističkim ili tobož zaštitarskim formama, udomaćio u BiH i ponaša se u isključivo vlastitom, nerijetko opozitnom interesu od onog što bi mogao biti optimalni nacionalni/državni interes Bosne i Hercegovine, postajući tako sam sebi svrhom. Poseban je apsurd u tomu što se silna energija i novci troše za očuvanje onog što se zove Daytonski sporazum, a on bi, koliko god bio rodno mjesto opstanka bh. države kazat će izrijeком naš autor mogao biti i “rodno mjesto njenog mogućeg nestanka”.

“Autsajder historije očigledno je postao važan” rezigniran je i dr. Ćurak BiH je tek na apsurdan način “postala geopolitički značajna zemlja”, u njoj su, naime, sve politike jednako vrijedne, kako one koje je destruiraju tako i one koje je afirmiraju (str. 22). Neizvjesna ostaje sudbina zemlje izjedene sebičnošću i nezajajšljivošću njezinih političkih elita i politikom “kontroliranog kaosa” iliti “mirne Bosne” upravo od međunarodne zajednice. Zbog toga ću primijetiti kako bi mogao doći i dan kada BiH više neće biti ni na mimikrijski (Nerzuk kaže “simulakrijski”) način geopolitički važna i to bi mogao biti njezin kraj. Ukoliko se, dakle, nastavi s upornom proizvodnjom magli putem domaćih političkih elita i prividnom kontrolom kaosa putem

međunarodne zajednice, BiH bi se “iz statusa države, pa i ovako minimalne kao što je dejtonska, mogla vratiti u status ‘povijesnog krajolika’ (S. Džaja)”, poručuje dr. Ćurak, “u puki geografski toponim bez političkog backgrounda” (str. 24.).

IV

Profesor Ćurak je privrženik BiH, ali nije od onih koji niječu podjele i govore o kontinuitetu kojeg nema, o subjektivitetu kojeg je u povijesti bilo rijetko, dakle koji simpflikiraju i proizvode političke magle. “Uz određenu dozu simpflikacije i analogijske kreativnosti, međunarodna zajednica (EU i SAD) danas je u Bosni i Hercegovini supstitucija osmanskog, austrougarskog i jugoslavenskog komunističkog carstva”, upozorava bez krznanja i posve deziluzionistički dr. Ćurak. Time je samo drugim riječima kazao kako je BiH još uvijek u adolescentnom dobu vlastite subjektivnosti, pri čemu joj Daytonom zadato stanje i ne dozvoljava političko odrastanje. Iz ove spoznaje i niče čurkov protest protivu birokratskog odnosa EU prema političkim akterima u BiH i njezino pristajanje na bh. “egzistencijalni minimum”, pa apelira kako je konačno došlo vrijeme da EU snagu svog “kontinentalnog institucionalizma nadogradi autentičnom evropskom geopolitikom...”

Birokratski odnos i sveti odnos prema procedurama je uspio proširiti EU na istok, dok je Rusija bila slaba, upozorava dr. Ćurak na kompleksne odnose EU i Ruske federacije, dakako zbog BiH, ali danas to više nije dovoljno. Po ovom razumijevanju, dolazak Rusije u BiH nije institucionalan već parainstitucionalan, a Beograd i Moskva čine sve “da se Republika Srpska nastavi ponašati kao višak Bosne i Hercegovine” (str. 35 i 36). Što se tiče odnosa službenog Zagreba prema bh. gordijevskom čvoru, dakle nepravednom Daytonskom ustavu, dr. Ćurak misli da je krajnje vrijeme da RH kao “garant Dejtonskog sporazuma”, prestane biti i “garant neravnopravnosti hrvatskog naroda u Bosni i Hercegovini”. Hrvatska bi trebala čim prije, misli dr. Ćurak, prestati ignorirati da je BiH njezino “najvažnije vanjskopolitičko pitanje”, pa povući potpis s Daytonskog sporazuma,

čime bi se osnažio “suverenitet Bosne i Hercegovine” i pomoglo “njenu političku transformaciju od entitetske ka hijerarhijski decentraliziranoj, racionalno uređenoj političkoj zajednici.”

Profesor Ćurak se zalaže za “istovremeno povlačenje i beogradskog i zagrebačkog dejtonskog potpisa” (str. 28), kako bi BiH izgubila smisao kao “daytonska država” (ali ne i smisao kao država), nego bi joj se omogućio drugačiji preustroj i funkcioniranje. Po njegovom razumijevanju, i SAD i EU bi morale imati sluha za ovakav “epohalni iskorak”, prije nego što i Hrvatima, odnosno nekim njihovim političkim liderima i definitivno ne postane “od institucionalne ravnopravnosti važnija feudalna vladavina jednim dijelom bosansko-hercegovačke teritorije” (str. 37). Bojim se da se takvo što već dogodilo. S tim u vezi primijetiti ću kako su politički procesi u postizbornom vremenu od 3. listopada 2010. godine vratili BiH u period predratnih i ratnih međusobnih demonizacija, te doveli do daljnjih dezintegracija umjesto okupljanja na proeuropskom programu. Po mom razumijevanju, BiH još uvijek žudi za slovačkom post-mečarskom fazom, dakle društvenim dogovorom svih političkih elita o približavanju EU. Nažalost, uplovila je u bezmilosna razračunavanja hrvatsko-srpsko-bošnjačkih etnokratskih i tobož-socijaldemokratskih političkih i akademskih elita, koja su od nje napravila još veći politički provizorij.

Dakako, svega ovoga je svjestan i naš autor, pa u eseju “Corpus separatum” upozorava kako BiH potvrđuje da nije moguć ni konsenzus o njezinom “političko-pravnom nestanku”, pa se izgradnja održive zemlje koja se u perspektivi pridružuje obitelji europskih država “objavljuje kao najsmisleniji i najlakši zadatak, iako izuzetno težak”. Ćurkov zahtjev za izgradnjom “održive zemlje” i nije u osnovi različit od onog što dvije najmoćnije dame svjetske politike (H. Clinton i C. Ashton) misle pod izgradnjom “funkcionalne države”. Samo je, nažalost, za njih “Dayton tu da ostane”, ponovile su više puta u proteklih osam mjeseci, a za dr. Ćurka najkрупniji uzrok naše današnje bijede. Zbog toga dr. Ćurak i apelira da se razmotri ideja o BiH “kao corpus separatumu Evropske unije”, jer “tek kao izdvojena oblast Evropske unije Bosna i Hercegovina dobija šansu da ne ostane izvan Evropske unije” (str. 39). Po mom razumijevanju, dr Ćurak

traži nemoguće iz dubokog očajja, i unatoč spoznajama kako takvo što nije uopće sukladno s principima i kriterijima, tj. konkretnim pravilima približavanja EU. Dakle, iako mu je jasno da nijedna zemlja sa statusom protektorata ne može postati članicom EU, dr. Ćurak u ključnom dijelu apela za izuzećem BiH iz uobičajenih procedura približavanju EU kaže: “Međunarodno tretiranje Bosne i Hercegovine kao realne, normalne, faktične države prije nego što to jest zaustavlja njen državotvorni razvoj i priječi ulazak u Evropsku uniju kao zajednicu zbiljskih država”. Time dr. Ćurak, dakle, eksplicite poručuje da BiH i nije “zbiljska država”, pa čak i da bez pomoći ne može to postati, niti može opstati, niti izvršiti obveze iz procesa približavanja Europskoj uniji.

Dr. Ćurak se, dakle, zalaže da se BiH “mimo ustaljenih procedura i zahtjeva (jer ih ne može ispuniti) primi u EU kao “posebna, drugačija država Evropske unije, novi corpus separatum”, zbog čega bi bilo nužno “uvjeriti međunarodnu zajednicu da je sve bolje od dugotrajnog nestanka Bosne i Hercegovine.” S obzirom na velika znanja dr. Ćurku o europskim integracijama, ovdje se očigledno i ne radi o drugomu do o Ćurkovoj subverzivnoj strategiji, za koju sam kaže da je “jasna i organizirano naivna”, s elementima utopijskog mišljenja, jer je sve bolje “nego taj dugotrajan nestanak BiH”, a drugo ime za njega je “FBiH + RS” (str. 44). Kao čovjek i prijatelj razumijem dr. Ćurka, dakako, ali moje rezerve prema ovakom pristupu ostaju velike, jer u EU uopće ne postoji mogućnost za ovu vrstu izuzeća. U krajnjem, radi se o prezasićenju proširenjem u europskoj javnosti i s tzv. normalnim proširenjima i sređenijim zemljama od BiH. Osim toga, sve kad bi takvo što i bilo moguće, bojati se kako bi BiH bez ispunjavanja Kopenhagenskih i drugih kriterija iz procesa približavanja – zauvijek ostala tek polukolonijalni relik, koja bi mogla u najboljem slučaju unutar EU reprizirati svoju “austrougarsku fazu”, ali ne i iskoračiti u društvo ravnopravnih i uređenih europskih država. Dakle, ne samo da ne vjerujem da možemo izbjeći zakašnjelu i bolnu, ali nužnu gospodarsku i političko-pravnu modernizaciju, nego ne vjerujem da bi ova vrste “prečaca” bila dobra za BiH. S dr. Ćurkom se slažem, inače, o potrebi popusta za BiH prilikom ulaska u NATO, kako bi

se već jednom prestali dovoditi u pitanje vanjsko-ambijentalni okviri naše zemlje...

Na samom kraju kazat ću kako se snaga i tajna ove Nerzukove knjige krije, ipak, u faktoru utopije i principu nade, tih Nerzukovih omiljenih instrumenata za sanjarenje i intelektualne subverzije, što je možda još uvjerljivije demonstrirao u ovoj nego u ranijim knjigama. Htio sam, dakle, barem u natuknicama i što korektnije predstaviti knjigu koju krase nekonvencionalni, odvažni način mišljenja, odstupajući i nadmoćan nad uobičajenom kuknjavom i/ili nekritičnošću u akademskoj zajednici, pa i mojem eurorealizmu. Bilo mi je najvažnije pronaći tzv. crvenu nit u Nerzukovim utopijama, ono što se iako san iskazuje ljepšim i nadmoćnim nad pukim realizmom. Još samo da knjiga izazove “tresak” ili makar maleni potres u domaćim i vanjskim političkim krugovima, u što sumnjam.

U svakom slučaju, u blochovski promišljenom utopijskom mišljenju dr. Nerzuka Čurka ima i neodoljive magije i poticajne nade, daleko više nego u čistom politološkom realizmu. Ne treba isključiti, nažalost, ni da bi nam Nerzukove utopije mogle ostati jedina nada s obzirom na brzinu i žestinu sporenja i međusobnog udaljavanja umjesto približavanja. Ne bi bilo dobro, naravno, ukoliko bi neka vrsta izuzetka za BiH od strane EU bila i jedinom “*survival possibility*” za zemlju nepostojećeg jedinstvenog političkog subjektiviteta, u kojoj se uporno njeguju antieuropejski koncepti, u kojoj se vrijeme broji unatrag! Ali, takvo što se više ne smije isključiti. Ne samo zbog toga je “Izvještaj iz periferne zemlje...” obvezna lektira za sve koji geopolitički promišljaju sudbinu naše nesretne zemlje. Za mene je, pak, ova Nerzukova knjiga i kulturološka činjenica prvog reda, jer nas opominje kako ne bismo u budućim raspletima smjeli zaboraviti da smo zemlja (i regija) bliskih kultura i zajedničke europske budućnosti. U ovom pogledu su Nerzukove “politološke utopije” posve racionalna mudrost, prožeta idejom dobra i principom nade, posuđena iz neke budućnosti u koju BiH možda, ipak, stigne...

HSPF.info, 5. lipnja 2011.

6. ŠTO JE “NEOOSMANIZAM”: CIVILIZACIJSKA PARADIGMA ILI NEOIMPERIJALIZAM SA BOSFORA?²⁰

O “turskom dahu među bosanskim brdima” je nedavno bilo govora baš u Hercegovini prilikom svečanosti puštanja u promet obnovljene ćuprije iz turskog vakta u Konjicu. Tako mi pričali svjedoci, pa sam po povratku u zemlju u miru i za svoju dušu obišao i tu novu-staru konjičku ćupriju na Neretvi. Uostalom, i u Mostaru se iznad Neretve uzdiže novi luk Starog mosta, sve je prividno isto kao nekad i ništa više nije kako je bilo. Neosmanskih “znakova pored puta” (I. Andrić) ima, dakle, na Balkanu i u Bosni i Hercegovini napretek, samo se s njima ne umijemo ophoditi. Ili se nekritično uzdižu u nebesa, ili se s odioznošću neznalica ignoriraju. Uostalom, što drugo i očekivati u Zemlji u kojoj se nije naučilo civilizirano ophoditi s vlastitom prošlošću, ma kakva bila, u kojoj se ne njeguje “zajednička memorija” iako je ona pretpostavka opstojnosti, nego se njeguju “ratovi sjećanja”. Valjda tako mora i biti nakon svega što smo jedni drugima uradili na prijelomu milenijuma.

I u formiranju novih i oživljavanju starih stereotipa glede (neo) osmanskog znakovlja u bh. povijesti puno je krivaca, pri čemu se ne smije zaboraviti ni kontraproduktivni, samopotcjenjivački govor bošnjačkih političkih i duhovnih vođa kako je, navodno, Bošnjacima/bh. muslimanima, Turska ni manje ni više nego “mati”. Još samo da kažu tko je “otac”, pa da nedozrela priča bude kompletna. Uvijek mi se činilo kako se pri korišćenju ove argumentacije netko ruga bh. Bošnjacima i muslimanima.

Možda se samo u ovom kontekstu dade objasniti kako se uopće uspelo uvjeriti ponosne Bošnjake-Hercegovce da su Bosanci iz

20 Darko Tanasković, Neosomanizam. Povratak Turske na Balkan, Službeni glasnik, Beograd, 2011.

Hercegovine, a ne Hercegovci iz BiH. Netko je masovno uvjerio hercegovačke Bošnjake da je došlo vrijeme da se u ime viših interesa odreknu bliske im atribucije iz imena Zemlje i vlastitog identiteta. No, ambicija ovog osvrta nije do ukazati na jednu važnu knjigu o neosmanizmu, koja promišlja i neosmanističke snove na Bosforu i refleksije tih snova na Balkanu.

I

“Pre svega, neosmanizam je više od ideologije” – napisao je dr. Darko Tanasković u “Zaključku” svoje nove knjige “Neosmanizam. Povratak Turske na Balkan”, (Službeni glasnik, Beograd, 2011, 109 strana, tiraž 10.000) – “on je filozofija istorije, civilizacijska paradigma i pogled na svet svojstven većini pripadnika savremene turske nacije, a osobito njenoj intelektualnoj eliti”. U osnovi mu je “racionalizacija neprevladane imperijalne nostalgije jedne velike istorijske nacije nezadovoljne svojim položajem i ulogom u svetu”, pa je kao takav postao “dubinskom konstantom turske vanjske politike” (str. 105). Neosmanizam nije sam po sebi, ni dobar ni loš, a ako se gleda iz aspekta historijske logike i ‘utilitarne etike’ (S. Stojanović), moglo bi se kazati da je i ‘legitiman’, sukus je ove izuzetno intrigantne Tanaskovićeve studije.

Poznati beogradski profesor i diplomata nije htio, inače, odgovoriti na isuviše direktno studentsko pitanje o konkretnim znacima neosmanizma na putu od Beograda do Mostara, koje je ovlašno spomenuo tijekom predavanja na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Mostaru, održanog 19. svibnja o. g. u organizaciji mostarskog ogranka “Napredka” i Filozofskog fakulteta. Ugled profesora Tanaskovića se ponegdje dovodi u pitanje, jer je bio “Slobodanov diplomata” i u Vatikanu i Ankari, ali se s time ne želim baviti. Važnije je neusporedivo što ga posve utemeljno “bije glas” vrsnog orijentaliste, ozbiljnog profesora i znanstvenika. I, doista, pažljivim slušanjem i/ili čitanjem njegova razumijevanja kompleksnih geopolitičkih fenomena, uključivo neosmanizma, može se brzo uvjeriti kako je dr. Tanasković “pravi gospodin Levantinac, pametan i obrazovan”, kako za njega reče

jedan moj sarajevski prijatelj. Uostalom, dr. Tanasković govori pored drugih i turski jezik, pa koristi relevantne svjetske i turske izvore u reinterpretacijama neoosmanizma.

O “neoimperijalnim snovima na Bosforu” se u zapadnim medijima počelo otvorenije i masovnije govoriti povodom “curenja” američkih depeša iz Ankare, u Wikileaksvoj režiji, pri čemu vrijedi primijetiti da se u njima, uključivo u njemačkim medijima, na vrlo sličan način govorilo o pojavi neoosmanizma u turskoj unutarnjoj i vanjskoj politici kako o ovom fenomenu govori i piše dr. Darko Tanasković. Turska je u velikom unutarnjem previranju i gaji nezdrave predodžbe o svojoj budućoj misiji u Europskoj uniji, te imperijalne glede Balkana, Bliskog istoka i Kavkaza, moglo se, dakle, već ranije zaključiti na osnovu američkih diplomatskih izvješća iz Ankare, a to se u biti tvrdi i u Tanaskovićevoj studiji o neoosmanizmu.

U nekritičkom dijelu bh. javnosti na sva zvona hvaljeni i slavljani vodeći turski političari Erdogan, Gul i Davutoglu, prošli su i u američkim depešama i u njihovoj njemačkoj obradi k'o bosu po trnju, daleko gore nego u Tanaskovićevoj interpretaciji, u kojoj se s razumijevanjem govori o njihovom političkom pragmatizmu i solidnom političkom umijeću. Primjerice, dok se za bivšeg Erdoganovog savjetnika, aktualnoga turskog ministra vanjskih poslova Ahmeta Davutoglua, Amerikanaci ustvrdili kako “razumije malo od politike izvan Ankare”, Tanaskovićev središnji dio knjige, pod nazivom Geopolitika ‘strategijske dubine’, referira se s velikom pažnjom na Davutogluovu knjigu “Strategijska dubina: međunarodni položaj Turske”, jer je ona u osnovi aktualnoga turskoga vanjsko-političkog koncepta. Ili, dok se Erdoganu spočitava kako je “ignorantni islamista”, Tanaskovićev neće ignorirati njegove zasluge, ma koliko ne prešućivao ni islamističke elemente u njegovoj politici u prošlosti (“Naše su minarete naše bajonete...”) i danas...

U američkim depešama se vrlo potcjenjivački govorilo i o tomu kako neki turski političari podržavaju turski pristup EU iz “mračnih i zbunjujućih” razloga, primjerice jer vjeruju da bi “Turska morala širiti islam u Europi”, dok se u Tanaskovićevoj studiji ovom fenomenu prilazi puno smirenije, u svakom slučaju dovodeći u pitanje neo-

imperijalne tlapnje jednog vodećeg AKP-ovog “trusta mozgova” (Think Tanks): “Hoćemo Andaluziju nazad i revanširati se za poraz pri opsadi Beča 1683.” Ni, o Andaluziji ni o Beču nije riječ, ali o Balkanu i nešto malo manje o Kavkazu i Bliskom istoku jeste. I u Spiegelovom specijalu i u Tanaskovićevoj studiji se, inače, mogu pronaći Davutogluove “sarajevske teze”, kako je Balkanu, Kavkazu i Bliskom istoku pod osmanskom kontrolom bilo bolje, da se Turska namjerava vratiti na Balkan. (Davutoglu je u Sarajevu kazao: “Mi ćemo ponovo upostaviti osmanlijski Balkan”.) Pitanje je samo, ma koliko bilo neugodno, žele li Tursku svi balkanski narodi, pa čak i dijelovi bošnjačkog i albanskog naroda, na koje se ova iluzija oslanja, oni, dakako, kojima je jasno kako Turska nije i ne može biti nikakva alternativa EU? Uostalom, Davutogluvo samoprecjenjivanje i ne brinu toliko Amerikance, ili Europljane, koji znaju kako Turska ima “ambicije kao Rolls-Royce a sredstva tek koliko Rover”, ocijenio je, primjerice, magazin Der Spiegel...

II

Preporučljivo je kad se govori ili piše o neoosmanizmu izbjegavati i pozitivne i negativne vrijednosne sudove, a pogotovu predrasude, poručuje dr. Tanasković u knjizi o neoosmanizmu i turskoj vanjskoj politici Dr. Tanaskoviću uspijeva u svakom slučaju izbjeći poistovjećivanje islama s islamizmom, ma koliko morao govoriti o kontaminiranosti neoosmanizma i s islamizmom. No, upravo bi to mogla biti nepremostiva prepreka za Tanaskovićeve čitatelje i slušatelje, jer ih se nedovoljno educira o nužnosti suptilnog razlikovanja islamske vjere u i zlouporabe islama u političke svrhe. Za mostarske studente i drugu zainteresiranu javnost je Tanaskovićevo predavanje predstavljalo, dakle, višestruku mogućnost: prvo preispitivanja vlastitih sudova i/ili predrasuda o Turskoj, drugo, preispitivanja svojeg (ne)znanja o islamu i političkom islamu, te treće, preispitivanje isuviše olakog svodenja aktualnih sukoba u Svijetu, uključivo u regiji jugoistoka Europe i u samoj BiH, na huntingtonsku formulu “clash of civilization”, odnosno “sukoba kultura”. Ne znam, naravno, kako je tko od nazočnih iskoristio

Tanaskovićevo predavanje, mogu se samo bojati da je većina ostala ukopana u svoje predrasude iliti neznanje. U svakom slučaju Tanaskovićevo predavanje i knjiga bi mogli pomoći da se razumije što se sve krije pod pojmom neoosmanizma, te da se s manje emocija govori o očiglednom naraslom interesu Turske za zapadni Balkan. Jedino što nije preporučljivo je izbjegavanje suočavanja s činjenicom postojanja neoosmanizma, jer je najopasnije “neznanje, na koje niko više danas nema pravo”, upozorava dr. Tanasković. Mudrost uči, dakle, ako se važni procesi potcjenjuju, tad “već sutra može biti kasno za učenje” (str. 108), kazat će ovaj priznati orijentalista i turkolog u zadnjoj rečenici svoje uzbudljive knjižice o neoosmanizmu.

Ma koliko se pojam neoosmanizam udomaćio u politološkoj i svekolikoj literaturi, pri čemu se pod njim ponajčešće misli na ovovremenu tursku vanjsku politiku, ne postoji njegova jednoznačna i precizna definicija, upozorava dalje dr. Tanasković. Po njemu je “neoosmanistička spoljna politika možda samo najvidljiviji horizont realizovanja kompleksne matrice koja je istovremeno duhovna, ideološka, kulturna, privredna i politička”, u krajnjem je neoosmanizam “stanje duha, sidrište osobenog mentaliteta, samosvojan sistem vrednosti i s njim usklađen pogled na sebe i na svet”. Zbog toga je i “uporište identiteta, oslonac ambicija i rasadnik iluzija, luka osvajačkog ispoljavanja i pribežište razočaranog samozavaravanja” (str. 8). U kontekstu turske vanjske politike, pak, treba dodati da je neoosmanizam “njena dubinska, sve izraženija konstanta” (str. 9).

Mnogima u BiH se neće, vjerovatno, dopasti Tanaskovićevo kritičko ukazivanje na dugogodišnji mimikrični, u suštini neiskreni odnos aktualnih turskih političkih elita prema kemalističkom nasljeđu i europskim vrijednostima, ilustriran i epizodom pokušaja izbjegavanja protokolarnih obveza tijekom posjeta Alije Izetbegovića Ataturkovom grobu (1991.). Domaćini su Izetbegovića – piše dr. Tanasković – “na kraju ipak ubedili da takvo ispoljavanje ličnog islamizma na najvišem nivou ne samo da nije prikladno već i da bi bilo kontraproduktivno, s obzirom na potrebu da se za muslimansku stvar u BiH pridobije i zapadni svet koji i samu Tursku podržava zato što je smatra jedinom stvarno sekularnom muslimanskom državom”. Izetbegović je na kraju “nevoljno popustio”, dok je iranski

predsjednik Mahmud Ahmadinedžad uspio izbjeći odavanje protokolarnih počasti Kemal Ataturku, tako što su tursko-iranski razgovori na najvišoj razini premješteni iz Ankare u Istanbul. U tih sedam godina između Izetbegovićevog posjeta Turskoj, kojemu je, kako navodi dr. Tanasković njegovo priznanje iz intervjua BH Danima, od 13. 10. 2000., “Homeini (bio) bliži od Ataturka, kada se još morao uklopiti u “mimikrijski neosmanistički protokol”, i Ahmadinedžadovog eskiviranja tog istog protokola, “islamisti na vlasti u Ankari su očigledno stekli veće samopouzdanje, tako da ni svoje neosmanističke ideje više toliko ne kriju, a neki ih, poput ministra Ahmeta Davutogula (r. 1959), čak i prilično neuvijeno javno saopštavaju” (str. 9 i 10)...

Dr. Tanasković ukazivanjem na ovovremenu mimikriju prema Ataturkovom nasljeđu i europskoj orijentaciji u današnjoj Turskoj želi upozoriti na raširenu neosmanističku reviziju kemalizma i (re)islamizaciju turskog društva” (str 10). U krajnjem, s neosmanizmom i jeste u neodvojivoj povezanosti “islamizam, kao program društvenog i političkog delovanja i ponašanja u skladu s odredbama islamskog verozakona”, odnosno reislamizacija Turske, o čemu jedva da ima dvojbi u Europskoj uniji. Možda se nekomu ne bude dopalo baš to što dr. Tanasković u ovom kontekstu podsjeća i na podnaslov Izetbegovićeve “Islamske deklaracije” (1970.) koji glasi: “Jedan program islamizacije Muslimana i muslimanskih naroda”, te da i reisu-l-ulema Mustafa Cerić povremeno poziva na “reislamizaciju muslimana” (str. 11). Svim time se tek uzgredno bavim, puno je bitnije istaći autorovo uočavanje kako “jedna od karakterističnih odlika neosmanizma i njegovih nosilaca u Turskoj, kao i celokupne turske unutrašnje i, naročito, spoljno politike, jeste izraženi pragmatizam i makijavelistička veština u kombinovanju svih raspoloživih, neretko i logički protivrečnih ideoloških, političkih i propagandnih aduta radi ostvarivanja dugoročno projektovanog krajnjeg cilja” (str. 12). A konačni cilj bi mogla biti reislamizacija zemlje u ne tako dalekoj budućnosti.

“Ako je islamizam ideologija neodvojiva od neosmanizma”, upozorava dr. Tanasković, “kemalizam mu je svakako glavni protivnik i

meta njegovog društvenog i političkog delovanja” (str. 15). Općeprihvaćeno je, inače, da se kemalizam temelji na šest osnovnih principa, tzv. šest strijela: republikanizmu; revolucionarnosti; laicizmu; državnosti, nacionalizmu i narodnjaštvu. U osnovi se kemalizam temelji na beskompromisnom sekularizmu (laicizmu) i asimilacijskom turskom nacionalizmu, sažetom u shvaćanju da svi državljani Turske, bez obzira na etničko podrijetlo, pripadaju “turskom političkom narodu” odnosno turskoj naciji, veli dr. Tanasković. A meni se u ovom kontekstu čini nužnim zapitati, daju li se i tzv. bosanski integralisti inspirirati upravo ovakvim iluzijama, nisu li u ovom ahistorijskom konceptu i korijeni bajke o “bosanskom političkom narodu”, koji podrazumijeva u biti jedan “temeljni narod”, uz nijekanje tri formirane nacije, što je sve drugo samo ne spasonosna formula za BiH? Marx bi rekao da je nacija politički narod, i te su priče u BiH završene najkasnije s posljednjim ratom u BiH ili protivu BiH, kako bi to rekao pokojni Hamza Bakšić. No, ostavimo se i toga, vrijedi prezentirati kako dr. Tanasković zaključuje kako je “islamizam objektivno stalno išao ruku podruku s neosmanizmom”, te da ga je zbog svega toga moguće “najsazetije odrediti kao ideološki amalgam islamizma, turkizma i osmanskog imperijalizma” (str. 19).

III

Ipak, kemalizam se održao do danas makar nominalno, ma koliko je sve izvjesnije da bi mogao biti definitivno zamijenjen neosmanizmom i u unutarnjoj i vanjskoj politici turske države. Najcjelovitije obrazloženje aktualnoga neosmanizma ponudio je upravo Ahmet Davutoglu, profesor političkih znanosti na nizu turskih sveučilišta i na Međunarodnom islamskom univerzitetu u Kuala Lumpuru (1990-1995), onom koji je – uz potporu bivšeg malezijskog premijera Mohameda Mahatira (1981-2003) postao svjetsko stjecište muslimanskih studenata i profesora, uključivo i utjecajnih iz BiH poput dr. Mustafe Cerića. Doduše, Davutogluova knjiga “Strategijska dubina: međunarodni položaj Turske” bila je nezapažena sve dok se nije primijetilo da on kao MIP Turske počinje konze-

kventno provoditi njezine temeljne postavke. U međuvremenu je “Strategijska dubina...” doživjela čak 43 izdanja, a malo tko ima iluzije kako Davutogluova sintagma strategijska dubina ima i historijsku i aktualnu posve realistički ocrtanu političku i geografsku dimenziju.

Turska posjeduje potencijal strategijske dubine kao nasljednica historije i geografije Otomanskog carstva, poručuje direktno Davutoglu, a kao zemlja u središnjem euroazijskom geopolitičkom prostoru ima pravo i na historijsku i geografsku dubinu. Ona je “srce Euroazije”, te velike “šahovske table” na kojoj se igra i igrat će se “partija presudna za budućnost sveta”, bilježi dr. Tanasković odjeke porasle samosvijesti, kako turski MIP inzistira da Turska mora postati “centralna zemlja” novog euroazijskog poretka (str. 38).

Po njegovom shvatanju, u odnosu na kemalističko prozapadno usmjerenje Turske, koje je impliciralo otklon od vlastite islamske i osmanske prošlosti, nužno je iz unutarnjih i vanjskopolitičkih posve praktičnih razloga poduzeti prevrednovanje kemalizma. Profesor Tanasković pokazuje, također, da ovakav pristup nije ni nov ni originalan, samo ga je sadašnji turski MIP priopćio na najeksplicitniji i najkoherentniji način. Već je Davutogluov prethodnik Ismail Džem, obrazovani sociolog umjerenog lijevog, laicističkog usmjerenja, objašnjavao da “Ataturk nije poništio Osmansko carstvo, već ga je samo rasteretio prevaziđenog institucionalnog balasta koji ga je gušio i sputavao mu energiju”, shodno čemu bi kemalističku revoluciju trebalo smatrati “incidentom”, jer bi Osmansko carstvo i bez kemalističkog radikalnog reza “i samo postepeno evoluiralo ka modelu moderne evropske države, verovatno parlamentarne demokratije” (str. 39).

O sferama uticaja na prostoru strategijske i geografske dubine, a ne o nečemu drugomu, sanjaju racionalni turski neoosmanisti, mišljenja je dr. Tanasković, jer vrlo dobro znaju da se ne može raditi o ukupnoj obnovi osmanističkog modela u datim uvjetima u svijetu. Davutogluov neoosmanistički koncept je “prvenstveno sračunat na obnavljanje sfere uticaja koja bi se do najveće moguće mere teritorijalno poklapala s nekadašnjim provincijama Osmanskog carstva”. Utoliko su novu tursku vanjsku politiku, utemeljenu na doktrini “strate-

gijske dubine”, oblikovali i pragmatičnije i fleksibilnije nego ranije, promišljeno i aktivno se odnoseći prema susjedima i svim zemljama sa prostora bivše Osmanske carevine, posebice već spominjanih regija Balkana, Kavkaza i Bliskog istoka, mada su u njima mogućnosti uticaja vrlo različite. Nova turska vanjska politika koristi i novi diplomatski jezik i stil, postala je i multidimenzionalnija, što znači diverzifikacija, jer je relativiziran odnos sa SAD i NATO-om, a planski i sustavno se prakticira otvaranje i prema Rusiji i Kini, primjećuje dr. Tanasković. (Ovoj dimenziji neosmanizma posvećena su zasebna poglavlja knjige pod nazivom Globalne koordinate neosmanizma i Regionalni aspekti neosmanizma.)

IV

“Usprkos prodiranju radikalnog arapskog islama vahabitskog (‘vehabije’) i neosalafitskog tipa na prostoru bivše Jugoslavije, tokom rata u BiH”, ocjenjuje dr. Tanasković, “...većina poznavalaca balkanskog islama nema dileme u pogledu dominantne uticajnosti turskog nedržavnog i državnog faktora na kretanje unutar muslimanskih zajednica na Balkanu” (str. 94-95). U ovim dijelovima knjige se inače govori i o turskoj pristrasnosti glede rata u BiH, pa i o turskim ambicijama glede Balkana i BiH, zbog čega i slijede izvodi iz Davutogluova govora, koji se skoro posvuda izvan Turske uzima za primjer “osmanlijske nostalgije”, ili “neoimperijalnih snova na Bosforu”, ali i kao bit težnji i projekcija u turskoj vanjskoj politici. Potonja percepcija se ne dopada ni “turskom Kissingeru”, Davutoglu osobno...

Turski MIP Ahmet Davutoglu je u Sarajevu, između ostalog, kazao: “U vreme Osmanske države balkanski region je bio centar svetske politike u XVI veku. To je zlatno doba Balkana. (...) Osmanska istorija je istorija balkanskog regiona, historija posebnog značaja balkanskog regiona u svetskoj istoriji. (...) To je bio osmanski Balkan. Mi ćemo obnoviti ovaj Balkan. Ljudi to zovu neosmanskim. Zato ja ne upućujem na Osmansku državu kao na spoljnopolitičko pitanje. Ono što ja naglašavam u naslovu jeste osmansko nasleđe. Osmanski vekovi Balkan su uspešna priča. Sada je treba obnoviti.

(...) Imamo više Bošnjaka koji žive u Turskoj nego u Bosni! Više Albanaca koji žive u Turskoj nego u Albaniji! Više Čečena koji žive u Turskoj nego u Čečeniji! Više Abhaza u Turskoj nego u Abhaziji! Zašto je to tako – zbog osmanskog nasleđa. Za sve različite narode na Balkanu, Srednjem istoku i Kavkazu, Turska je sigurno utočište, njihova domovina. Vi ste dobrodošli! Anadolija pripada vama, naša braćo i sestre! I mi smo sigurni da je Sarajevo naše! (...) Mi ćemo reintegrirati balkanski prostor, mi ćemo reintegrirati Bliski istok, mi ćemo reintegrirati Kavkaz na ovim principima regionalnog i svetskog mira, ne samo za sve nas, nego za celo čovečanstvo. (...) Zbog ovih istorijskih veza spoljna politika Turske nastoji da uspostavi red u svim ovim okolnim regionima, na Balkanu, Kavkazu, Bliskom istoku, jer, ako nema reda, mi ćemo platiti ceh. Za diplomate iz drugog dela sveta bosansko pitanje je tehničko pitanje. Za nas je to pitanje života i smrti. To je tako važno. Za nas je teritorijalni integritet Bosne i Hercegovine jednako važan kao i teritorijalni integritet Turske. Za Tursku je bezbednost Sarajeva jednako važna kao bezbednost i prosperitet Istanbula”. (Preuzeto u origanlnoj ekavici sa stranica 44-45 Tanaskovićeve knjige.)

U neosmanističkoj viziji poželjnog budućeg Balkana “u nastajanju”, pri čemu ta vizija ima sveobuhvatni i sveprožimajući civilizacijski, a ne samo politički karakter, organski je ugrađena kulturna komponenta, poantirat će dr. Tanasković: “Teži se uspostavljanju nekakve zajedničke balkanske kulture, čija bi okosnica bio modernizovani hibridni model na tragu osmanskog sinkretizma, s dubinskom islamskom matricom. Stvaranje mreže islamskih (kulturnih) centara u balkanskim zemljama trebalo bi da posluži tom cilju”.

A pri samom kraju slijedi još jedan citat, sa str. 322 Davutoğluove “Strategijske dubine...”: “Ne bi se smelo zaboraviti da je sudbina Osmanske države zapečaćena na Balkanu. Turska koja ne bi bila u stanju da na Balkanu stvori zagranične zone uticaja ne bi mogla uticati ni na šire međunarodne odnose, a ni na regionalne balanse”. Poslije te rečenice slijedi Tanaskovićev uzdržani komentar: “Turska je odlučna da se na Balkanu, posle jednog veka, opet promeni pečat. Priprema se moderno dizajnirani, dopadljivi muhur” (str. 104).

Osobno se bojim da se mnogima u BiH nije već turski “muhur” učinio važnijim od “muhura” hadžija iz Bruxellesa. A ako je tako, BiH bi mogla u negativnoj sinergiji njezinih poglavica, zahvaljujući prastarim iluzijama o moćnim zaštitinjcima u nekim dalekim centrima, ostati jedinom zemljom zapadnog Balkana izvan EU, baš u društvu s euroazijskom Turskom i njezinim neoimperijalnim balkanskim snovima.

Turska je, dakako, “država objektivno takve snage i značaja, pogotovo u regionalnim razmerama, da se bez njenog učešća i konstruktivne suradnje s njom ne mogu ostvariti trajna stabilnost i razvoj Balkana”, kazat će i dr. Tanasković, “partneri Turske na Balkanu morali bi, međutim, adekvatno i dosledno uzimati u obzir i neoosmanističku prirodu motiva i ciljeva naglašenog turskog zanimanja za region...” (str. 107-108). Moja su, upozorenja, dakako, sličnog karaktera, pa uz sav respekt Turske, u BiH se mora dobro paziti da se ne pomiješaju europski i (euro)azijski politički horizonti...

Davutoglu je, inače, zapaljivu retoriku u “sarajevskom govoru” opravdavao psihološkom potrebom da se “podigne moral Bošnjaka”, koje je zatekao pokunjene i obeshrabrene, a nikako hegemonističkim pretenzijama, primjećuje dr. Tanasković, doduše, sve je manje onih koji mu vjeruju, mada je još mnogo onih koji misle “da im nekakav interes nalaže da s njegovim neoosmanizmom pomire” (str. 46). I, doista, Turska je i za EU i NATO i Rusku federaciju, i cijeli Svijet, i dalje geostrateški izuzetno važna zemlja, a takvom će i ostati, bilo joj dopušteno da bude članica EU ili ne. Ali, ne smije se zaboraviti, ona upravo neoosmanističkom vanjskom politikom gradi alternativu svojem članstvu u EU. Utoliko su opasnije od Davutoglovih tlapnji one iluzije o Turskoj koje se podgrijavaju u određenim bošnjačkim političkim krugovima, koji u Turskoj vide alternativu čak i Europskoj uniji. Turska to za BiH nije i ne može biti, alternative za BiH izvan EU i nema, ako netko ne misli pod alternativom stanje beskonačne europske neizvjesnosti.

Slobodna Bosna, br. 761 i 762, 9. i 16. lipnja 2011.

7. SMRT MULTIKULTURALIZMA ILI NADILAŽENJE BIJEDE USELJENIČKIH DRUŠTAVA ²¹

Abstract

Kada su Angela Merkel, David Cameron and Co. progovorili o smrti “multi-kulturalizma” priznali su implicite da se ni u njihovim zemljama nije konzekventno promislilo koncept migracija i integracija, kulturološke pluralnosti, susreta kultura ili interkulturalizma. I prije ove vrste političkih narativa osjećala se, dakako, potreba za nadilaženjem bijede tzv. paralelnih društava. S njome se nije miriti, nego je upravo u postsekularističkom vremenu pojačanih utjecaja velikih religija na interkulturalaran i kozmoplitski, antiutopijski način potrebno misliti i migracije i integracije, ukoliko se želi živjeti u miru. U društvima pred-političke moderne poput postjugoslavenskih bi se moralo za početak prestati likovati zbog tobožnje smrti “multikulturalizma”, pa potom započeti tragati za odgovorima o “paralelnim društvima” i/ili istinskoj smrti multikulturalizma kod nas, te o mogućnostima ponovnog susretanja...

Key words: nekonzekventno promišljene migracije i integracije, “smrt multikulturalizma” ili bijeda “paralelnih društava”, kulturološke pluralnosti ili interkulturalizam, nužnost transformacija postkolonijalnih useljeničkih društava...

21 Studiranje fenomena tobožnje smrti multikulturalizma u zapadnom svijetu tijekom ljeta anno Domini 2011 bilo je u funkciji najavljenih rasprava o globalizaciji i multikulturalizmu na Odboru za sociološke znanosti Akademije nauka i umjetnosti BiH. Dijelovi ove studije prezentirani su i u časopisu “Diskursi”, broj 2, u okviru temata “Multikulturalizam i strah od drugoga”, vidjeti www.diskursi.com

I prije recentne norveške tragedije i neke vrste ustanka margina-laca u Velikoj Britaniji u zapadnom svijetu se osjećala potreba za nadilaženjem bijede tzv. paralelnih društava. Prisjetiti se ustanka nezadovoljnih od prije par godina u pariškim predgrađima ili na rubovima drugih francuskih gradova u kojima žive doseljenici iz arapskog svijeta ili drugih bivših francuskih kolonijalnih posjeda. Uostalom, i u Berlinu i Hamburgu svake ljetne noći anno Domini 2011 gore automobili, pale ih deziluzionirani, bili s migrantskom pozadinom ili domaćom licencom, svejedno.

Meni je tijekom ovoljetnog boravka u Njemačkoj palo u obvezu da priprelim za raspravu na Odboru za sociologiju ANU BiH uvide u suštinu fenomena i ponudim moguće odgovore na tobožnju smrt multikulturalizma u zapadnom svijetu, o kojoj su neoprezno govorili i Merkelova i Cameron, a što je s indikativnim oduševljenjem dočekano upravo u BiH i drugim zemljama bivše Jugoslavije. U njima je smrt multikulturalizma očigledna, nenormalnost je već odavna postala normalnost, kao da se samo čekala potvrda iz velikog Svijeta te i takve “normalnosti”. Uostalom, kod nas se ne umije trijezno razgovarati o uvažavanju bliskih kultura i religija, a kamo li o njihovom susretanju i prožimanju.²²

Istina je da su se upravo u zemljama političke moderne, u Njemačkoj i drugdje na Zapadu, formirala nekomunicirajuća “paralelna društva”, te dvostruke oaze zazora i straha od gubitka temeljnih kulturoških oznaka, nesposobne da shvate kako je u susretu kultura, religija i civilizacija šansa za međusobno prožimanje i obogaćenje. Za njihovo formiranje krivicu ne snose samo doseljenici, nego primarno državne vlasti u zemljama useljenja. To su upravo priznali implicite i Angela Merkel i David Cameron kada su govorili o smrti “multikulturalizma”. Pri tomu oni ne likuju, ili ne priželjkuju takve ishode, kako je to u

22 Ako se pažljivo usporede ove teme direktno korespondiraju s temama transnacionalnih transformacija i socijalizacija, o kojima sam pisao za Odbor za sociologiju ANU BiH iz Berlina prošlog ljeta povodom 35. kongresa njemačkih sociologa, zbog čega se taj prilog našao i u ovoj knjizi...

pravilu protumačeno kod nas, za domaću politikantsku uporabu, nego implicate priznaju da se ni u njihovim zemljama nije do danas konzekventno promislio koncept migracija i integracija, kulturološke pluralnosti, susreta kultura ili interkulturalizma.

Bilo bi vrlo smisleno, dakle, kada bi se u raspravi na Odboru za sociologiju ANU BiH odgovorilo zašto su izjave A. Merkel i D. Camerona o “smrti multikulturalizma” dočekane posvuda u Svijetu s velikom pažnjom, ali samo na Balkanu i s neskrivenim oduševljenjem? Uostalom, govoreći o “smrti multikulturalizma” Merkelova nije kazala da je u Njemačkoj previše islama, nego joj se učinilo da je u njoj (ostalo) premalo kršćanstva. O tomu bi se dalo sporiti, ali rješenja nisu ni u višku ni u manjku religije, svejedno koje, nego u novoj političkoj kulturi, iznjedrenoj s mukom i u zamecima upravo unutar Europske unije. Ne kriju li se, dakle, u kompliciranoj EU-političko-kulturološko-ekonomskoj radionici i odgovori na pitanja o smrti “multikulturalizma”, mišljenog i prakticiranog na dosadašnji način?

I

Prije godinu dana pojavila se u knjižarskim izlozima knjiga Thila Sarrazina “Njemačka nestaje: kako smo prokockali Zemlju”,²³ da bi bila prodana u nevjerojatna 1,3 milijuna primjeraka. Zbog toga magazin Der Spiegel i govori o njoj kao “najprodavanijoj stručnoj knjizi desetljeća jednog njemačkog autora”. O tomu koliko je “stručna” su oprečna mišljenja. Meni se učinilo da listam po balkanskim opskurnim tiskovinama, nesposobnim da u drugome vide vlastito obogaćenje, a ne samo neprijatelje. Sarrazinova knjiga je upravo zbog njezinih bizarnih sadržaja i akcenata bila dugo vremena glavna tema u njemačkim i stranim medijima. Nije li, uostalom, i ova zemlja uhvaćena u zamke tabloidiziranog infotainmenta i nije li i poslije svega što je uradila na svojem ozdravljenju, barem dijelom i dalje “zemlja kulture i barbara”, kako je to lucidno formulirao književni kritičar Marcel Reich-Ranicki?

23 Thilo Sarrazin, Deutschland schafft sich ab: Wie wir unser Land aufs Spiel setzen, DVA, 2010.

O Sarrazinovoj knjizi se sve znalo i prije nego što se pojavila, jer je autor u njoj sabirao najbizarnije sadržaje iz brojnih talk-emisija i iz intervjuva, uključivo ozbiljnim časopisima kakav je "Lettre International",²⁴ u rujnu 2009. godine. Upravo u njemu je tvrdio da "Turci osvajaju Njemačku točno onako kako su Kosovari osvojili Kosovo – visokim stopama rađanja", da se 70% doseljenika Turaka i 90% Arapa nije spremno integrirati u njemačko društvo, da ti i takvi islamski useljenici "ne brinu razumno o obrazovanju svoje djece, nego kako proizvesti nove male curica čije su glave pokrivene maramama..."

Tvrdio je, također, da veliki dio doseljenika živi od socijalne pomoći, ali ne priznaje njemačku državu. Istini za volju, samo 33,9% doseljenika živi isključivo od svoje zarade, ali od vlastite zarade živi i svega 43% Nijemaca. K tomu, pitanje lojalnosti doseljenika prema državi useljenja nije moguće ustanoviti. Aktualni berlinski senator za unutarnje poslove Ehrhart Körting (SPD) kazao je jedne prilike veliku istinu, primijetivši da Sarrazin ima veliku sklonost ka statistikama, ali samo ako mu se uklapaju u njegovu "sliku o neprijatelju"!

Po Sarrazinovim tvrdnjama, dakle, veliki broj Turaka i Arapa i ne radi ništa produktivno, izuzev što drži trgovine s voćem i povrćem. Istog je nekvaliteta i njegova tvrdnja kako u Njemačkoj živi oko tri milijuna ljudi turskog podrijetla, čije se stope rađanja duplo veće nego njihov udio u stanovništvu, te da te stope i dalje rastu, što nije posve točno, pa to i ne svjedoči o drugome, nego o Sarrazinovom "turskom sindromu". U Sarrazinovu slučaju se, međutim, ne radi samo o "turskom sindromu", pa ni o elitističkom pristupu pitanjima nataliteta i fertiliteta, kako bi se moglo pomisliti na osnovu intervjuva liberalnom tjedniku "Die Zeit", u kojem je kazao: "Njemačka postaje potpuno nezavisno od migracija u prosjeku gluplja, jer raspodjela rađanja u našoj zemlji nije u redu. Inteligencija i pripadnost određenom sloju su u velikoj pozitivnoj korelaciji."²⁵

24 Thilo Sarrazin im Gespräch, Klasse statt Masse, Lettre International, No 86

25 Zeit Online vom 26. August 2010, Interview von Özlem Topcu und Bernd Ulrich

Ako sam dobro razumio, Sarrazin misli da samo inteligentni i obrazovani trebaju radati djecu. U pitanju je, pak, i njegova sklonost bio-rasističkom tumačenju kompleksnih fenomena. U odgovoru na pitanje ima li “genetskog identiteta” kod nekog naroda Sarrazin je za “Berliner Morgenpost” kazao: Svi Židovi dijele jedan određeni gen, Baski imaju određene gene koji ih razlikuju od drugih...”²⁶ Za (ne) hotimično stigmatiziranje Židova se Sarrazin kasnije javno ispričao. Zaključite sami, meni je, priznajem, još uvijek teško i pojmiti i prihvatiti da su Sarrazinu poslije svega podršku pružili i liberalni ljudi kakvi neprijeporno jesu književnik Ralph Giordano, filozof Peter Sloterdijk ili stari njemački kancelar Helmut Schmidt, da spomenem one koje u pravilu hvalim, ali ne i ovaj put...

Ovakve i slične Sarrazinove teze o pogrešnoj integracionoj politici u Njemačkoj su potom sistematizirane i produbljene na 464 stranice u knjizi za koju bi najpreciznije bilo kazati kako se na jednostran način bavi s tzv. bolna njemačka “tri i” (imigranti, integracija, islam).

U knjizi Thila Sarrazina “Njemačka nestaje...” upitna je, naime, već polazna tvrdnja kako je dovođenje inozemne radne snage u Zapadnu Njemačku u šestdesetim i sedamdesetim godinama prošlog stoljeća bilo “gigantska greška”. Ovom proizvoljnošću Sarrazin je izabrao “polaznu točku” za sve potonje izvedbe, uključivo čisto rasističke diskvalifikacije islamskih, turskih i arapskih doseljenika u SR Njemačku: “Ne želim da zemlja mojih unuka i praunuka bude najvećim dijelom muslimanska, da se u njoj pretežito govori turski i arapski, da žene nose marame, a dnevni ritam života određuje mujezinov zov...”

Th. Sarrazin je, dakako, uzgredno uvrijedio i naše “gastarbajtere”, mislim na nesretne ljude iz cijele bivše Jugoslavije, koji su, također, značajno doprinijeli “njemačkom privrednom čudu”. Jedne sam prigode već pisao o tomu kako im je život prošao “negdje između”, te da na kraju puta nisu nigdje i nikomu pripadali...

Sarrazinova krivotvorenja i grube diskvalifikacije ne bi bile politički i sociološki relevantne da ne upozoravaju kako je, čak, i jedna moderna i demokratska zemlja, kakva Njemačka jeste, puna “sarrazina”, koji

26 Thilo Sarrazin: “Ich bin kein Rassist”, Interview, Berliner Morgenpost, 29. August 2010.

nisu pri tomu pripadnici samo desnog političkog spektra. Prema jednoj reprezentativnoj studiji, na koju se pozvao i Deutsche Welle, Thilo Sarrazin je samo javno obznanio ono što većina ljudi u Njemačkoj potajno misli. Navodno, preko 51% Nijemaca smatra da je Sarrazin u pravu.

Profesor povijesti sa Sveučilista u Freiburgu, dr. Ulrich Herbert je drugog mišljenja. Po njemu, Sarrazinova knjiga je “sadržajno bila površna”, a takve su bile i žučne diskusije o integraciji i strancima koje su uslijedile. One se od 60-tih godina prošlog stoljeća pojavljuju otprilike svakih pet do šest godina, a pitanje uvijek glasi: “Da li su stranci integrirani? Da li bi trebali ostati u zemlji ili ne? Da li se ponašaju ispravno ili ne? Trebamo li ih više ili manje?” Umjesto besplodnih rasprava bilo bi korisnije formulirati šta je bitno za zajednički život, poručuje profesor Herbert, kako bi se postavile “jasne granice i pravila ponašanja i za Nijemce i za strance u ovoj zemlji”, kako bi se definirao i konačno uspostavio prijeko potrebni “društveni konsenzus”.²⁷

II

U Njemačkoj živi danas preko 82 milijuna stanovnika, među kojima je službeno i oko sedam milijuna doseljenika, kako se stranci onedavna zovu iz razloga političke korektnosti, što čini oko 9% njezinog ukupnog stanovništva. Ali, ako se ovom broju pridodaju i građani koji su primili njemačko državljanstvo, i njihovi potomci, udio doseljenika se penje iznad 15 milijuna, ili na blizu 20% ukupnog stanovništva. Najviše doseljenika i njihovih potomaka je iz Turske (cca. jedna četvrtina), potom slijede Talijani, a iza njih su Poljaci, pa potom Srbi (300.000), Grci, Hrvati (230.000) Bosanci i Hercegovci (167.000), itd.

SR Njemačka je trebala sredinom šezdesetih godina prošlog stoljeća radnu snagu, ali došli su i ostali ljudi, promijenivši i sebe i ovu zemlju, u cijelosti uzevši najbolje. Samo je njoj trebalo sve do 1. siječnja 2005. godine da putem Zakona o doseljavanju i oficijelno prizna da je

²⁷ Vidjeti, Sarrazinova knjiga pala u zaborav, Deutsche Welle, 19. 8. 2011., [www-dw-world.de](http://www.dw-world.de)

postala “useljeničkom zemljom”. Šest godina kasnije u ljeto 2011. godine u Njemačkoj se ponovno traga za radnom snagom, pretežito visokokvalificiranom, ali ona u velikom luku zaobilazi Njemačku, jer nije više dovoljno atraktivna. Pri tomu je veći problem od realno smanjenog standarda (nadnice već desetljeće ne prate troškove života), što u ovoj zemlji političari i autori poput Sarrazina emitiraju poruke kako su im samo dobrodošli visokokvalificirani doseljenici, dok ih oni socijalno slabi, i nedovoljno kvalificirani ne zanimaju, pa ako su u ovu zemlju došli prije mnogo desetljeća.

No, unatoč svemu, danas čak 15% svih migranata u Njemačkoj ima visokoškolsko obrazovanje, što otprilike odgovara i postotku visokoobrazovanih ljudi među domaćim stanovništvom. Uostalom, oni imaju sve zapaženiju ulogu u svim sferama života, uključivo i u politici. Među njima je, ilustracije radi, i Josip Juratović, Nijemac hrvatskog podrijetla, prvi stranac-zastupnik u Bundestagu, koji je i potpredsjednik Parlamentarne skupine za BiH u njemačkom saveznom parlamentu. U vrlo poučnom prilogu “S tekuće trake u Bundestag. Kako sam kao prvi Gastarbeiter biran u Bundestag”, rađenom za zbornik “Migranti u njemačkoj politici”,²⁸ Juratović je objasnio kako se njemačko društvo mijenjalo upravo putom otvaranja za druge ljude i kulture. Prepreke, koje su mu i kao radniku i migrantu stajale na putu, mogao je, srećom, preobratiti u “autsajderske kvalitete”.

U istom zborniku objavljena su i svjedočenja i/ili analize niza etabliranih javnih radnika koji nisu etnički Nijemci. Jedan od njih je i Omid Nouripour, Nijemac iranskog podrijetla, koji je s 13 godina došao u Njemačku, da bi danas bio glasnogovornikom za sigurnosna pitanja frakcije “Zelenih” u Bundestagu. On je u prilogu “Njemačka između integracione debate i paranoje o lojalitetu” kazao veliku istinu, ustvrdivši: “Njemačka još nije pronašla mir sa svojim statusom useljeničke zemlje.”²⁹

28 Josip Juratović, Vom Fließband in den Bundestag. Wie ich als erster Gastarbeiter ins deutsche Parlament gewählt wurde, u zborniku: Marvin Oppong (Hrsg.), Migranten in der deutschen Politik, VS Verlag, 2011., str. 45 -53.

29 Omid Nouripour, Deutschland zwischen Integrationsdebatten und Loyalitätsparanoia, u zborniku: Marvin Oppong (Hrsg.), Migranten in der deutschen Politik, VS Verlag, 2011., str. 13 -24.

III

Profesor Frank-Olaf Radtke s Johann Wolfgang von Goethe sveučilišta u Frankfurtu am Main važi za jednog od vodećih njemačkih istraživača fenomena obrazovanja i migracija, kulture i migracija. U eseju “Od multikulturalizma ka paralelnom društvu...” objasnio je kako se “multikulturalno društvo”, taj “semantički import iz anglo-američkog prostora” krajem osamdesetih godina preko noći pripitomio i u njemačkom i u drugim europskim jezicima, odnosno učinio mnogim liberalnim profesorima, političarima, svećenicima, medijskim bossovima, itd., idealnom sintagmom kojom se može objasniti “kulturološka raznolikost” (njem. “kultureller Vielfalt”).³⁰

Profesor Radtke misli da je “multikulturalizam” ovim putom i iz primarno plemenitih motiva postao programskom alternativom u Njemačkoj svima koji se nisu mirili u devedesetim godinama prošlog stoljeća sa sve izraženijim neprijateljstvima prema doseljenicima.

Iz ovog Radtkeova eseja može se saznati kako, s izuzetkom autora rijetke socijal-antropološke literature u dvadesetim godinama prošlog stoljeća, nitko još u sedamdesetim godinama 20. stoljeća nije ni u Sjevernoj Americi, ni u Australiji, ni u europskim metropolama zvao koncept etno-pluralizacije “multikulturalizmom”, nego je svatko putem tzv. nacionalne varijante rješavao fenomen etničkih razlika.

Po ovom objašnjenju, “multikulturalizam” u SAD i nije bio istinski multikulturalizam, nego sebični odgovor bijelih doseljenika iz jugoistočne Europe na pokret za jednaka prava (engl. equalrights movement) sve do tada službeno odvojene i iz političkih i socijalnih prava isključene crne manjine. Priznanje “etničke pripadnosti” različitim useljeničkim grupama postalo je potom “novim medijem” socijalnih razračunavanja oko pravične preraspodjele (engl. affirmative action), koji uključuje danas pored etniciteta i spol (gender) i seksualnu orijentaciju.

U Australiji je “multikulturalizam”, pak, bio dijelom službenih vladinih naprezanja kako bi se prigušio “bijeli rasizam”, tradicionalno

30 Frank-Olaf Radtke, Vom Multikulturalismus zur Parallelgesellschaft - Selbstvergewisserung in der Einwanderungsgesellschaft, Dossier Multikulturalismus: Vision oder Illusion?, www.migration-boell.de

rašireni i duboko ukorijenjeni u načinu mišljenja većinskog stanovništva, kako bi se iznašao *modus vivendi* s australskim domorocima (aboriginals), te kako bi se legitimirala potreba uvoza radne snage iz susjednih azijskih zemalja, što je kod Australaca izazivalo otpore.

Slučaj treće najveće useljeničke zemlje Kanade, koja se sastoji iz domorodačkog stanovništva, stanovništva “osnivačkih nacija” i doseljenika, je zbog “Quebec-Question” i stalnih secesionističkih prijetnji iz frankofonskih dijelova zemlje slučaj za sebe, veli prof. Radtke, ovdje se radi o “paradoksalnom jedinstvu federacije u raznolikosti”. Dodao bih ovdje, kako je upravo u Kanadi postignut ogroman iskorak nakon što se, slično kao u Australiji, na prijelomu milenijuma smoglo snage ispričati “domorocima”, ili politički korektnije kazano “first nation”, za silne nepravde koje su im nanijete u prošlosti. Nažalost, prekasno...

U zapadnoeuropskim zemljama, bivšim kolonijalnim silama (Engleskoj, Francuskoj, Belgiji, Nizozemskoj) se nakon procesa dekolonizacija s fenomenom “multikulturalizma” suočilo na vrlo različite načine, kako bi se “učilo ophoditi s neželjenim promjenama unutar religijske i jezične kompozicije svojeg stanovništva”.

SR Njemačka je dugo godina problem “kulturološke raznolikosti” prikivala “konzervativnom laži” kako SR Njemačka nije useljenička zemlja, nego je samo iz ekonomskih razloga bila prisiljena dovesti u zemlju tzv. gastarbajtere (njem. Gastarbeiter – gostujući radnik). “Mi nismo multikulturološko društvo” je postala poštapalica onih koji dugo vremena nisu htjeli čuti i znati o već egzistirajućoj “multikulturalnoj stvarnosti”, veli dr. Radtke. U međuvremenu se situacija promijenila, pa je čak i i entuzijazistička “nova ljevica” koja se u vrijeme “vladinog crveno-zelenog projekta” (1998-2005) založila u ime ljudskih prava u Svijetu i za prava naroda na samoodređenje i njihovo međunarodno priznanje a u Njemačkoj za uvažavanje etničkih razlika i kulturoloških identiteta morala uvidjeti i spoznati drukčija, otrežnjujuća iskustva. Na Balkanu i Kavkazu i na Baltiku moglo se vidjeti kuda vodi priznavanje “narodnosnih skupina” u ime prava na samodređenje.

Riječ “etničko” povezala se i u BiH i na Kosovu iznova s barbarskom praksom “čišćenja” i povratkom agresivnog nacionalizma koji se posvuda u svijetu prazni putem građanskih ratova. Čak i u demokratski utemeljenim državama Sjeverne Amerike, ili u onim susjednim zemljama koje su važile za uzore (Engleska i Nizozemska) moglo se vidjeti kako pluralna društvena bića koja socijalno-politički priznaju rasne, etničke, kulturološke i religijske razlike, na taj način konflikte pojačavaju i tendencijski čine nerješivim, ocjenjuje profesor Radtke.

Po Radtkeovom razumijevanju, one političke opcije koje su se od samog početka odlučile suprotstaviti strateškoj kampanji multikulturalizma, kao novom pogledu na stvarnost njihovih društava, inzistirali su na bezalternativnosti etnički homogenih društava u formi “domovine” s njezinim “maternjim jezikom” koji svoje osnove vuče iz zajedničkih, kulturološko ukorijenjenih vrijednosti. Oni koji nisu rođenjem i krvi mogli biti pripadnici ove vrste tradicije nisu, dakle, mogli biti ni ravnopravni sudionici zajedničkog društvenog bića danas, ma koliko mu doprinosili, što i nije bilo drugo do platforma za izopćavanje doseljenika svih nacionalnosti i religijskih skupina, ali posebno onih iz tzv. islamskog svijeta.

Poslije terorističkih napada od “11. rujna 2001.” nije bilo više riječi samo o tomu da se doseljenici imaju podvrgnuti “vodećoj kulturi”, nego se u javni govor uvukao neskriveni rasistički diskurs pod krinkom tzv. borbe kultura. U samoj Njemačkoj se poslije terorističkih napada u Madridu (2003.) i Londonu (2005.) počela legitimirati ideja o “propasti multikulturalnih društava”, pod čim se željelo ukazati kako većina ako ne i svi problemi potječu od “muslimanskih paralelnih društava”. Na taj je način ostala pošteđena krivnje domaća politička elita i država, neodgovorna i nesposobna misliti novu interkulturalnu stvarnost u useljeničkim društvima.

IV

Dr. Christoph Butterwegge, profesor Fakulteta humanističkih znanosti i politologije Sveučilista u Kölnu, ekspert za pitanja bijede

i siromaštva, piše u eseju “Globalisierung, Migration und (Des) Integration)” kako u vremenima globalizacije “razvijene industrijske zemlje tzv. trijade (Sjeverne Amerike pod vodstvom SAD, Zapadne Europe pod vodstvom SR Njemačke i Jugoistočne Azije, pod vodstvom Japana) pokušavaju u “borbi za najbolje glave” (“Kampf um die besten Köpfe”) pridobiti samo visoko obrazovane, stručne i rukovodeće snage iz svih zemalja svijeta, dok bi najradije zaustavili na svojim granicama tzv. migracije iz nevolje. Tako se formira selektivna migracijska politika, koja podrazumijeva “dobre” (visokokvalificirane) i “loše” (niskokvalificirane) migrante. Ta politika dvostrukih standarda, utemeljena na gospodarskim i demografskim potrebama, u pravilu zanemaruje ljudska prava. Putem ovog neoliberalnog pristupa pospješuju se, također, konflikti u zemljama useljenja i zemljama iseljenja. U porastu je i tzv. velegradska segregacija – dijelovi velikih gradova se pretvaraju u rezervate za moderni lumpenproletarijat, dok drugi postaju ekskluzivne četvrti.

“Neoliberalna hegemonija vodi socijalno strukturiranoj dihotomiji i daje poticaj socijalnoj demagogiji desno-ekstremističkih i populističkih stranaka”, tvrdi dr. Butterwegge i u zborniku “Doseljavanje u znaku globalizacije. Migraciona, integraciona i manjinska politika”, što ima za posljedicu da se “borbe oko preraspodjele i socijalni konflikti etniciziraju, a migranti, odnosno manjine kriminaliziraju”.³¹

U aktualnim diskusijama o tzv. propasti integracija i odnosu Zapada prema islamu upravo mas-mediji igraju ključnu ulogu, jer filtriraju informacije u procesu obrazovanje javnog mnijenja i tako utječu na svijest ljudi, primjećuje dr. Butterwegge. Upravo su mediji godinama i desetljećima pretežito negativno utjecali na mišljenje i ponašanje dijela stanovništva u useljeničkim društvima, stvarajući negativne stereotipe o migrantima i etničkim manjinama, kako bi u krajnjem i doveli u pitanje “model zajedničkog života ljudi različitih nacionalnosti, etničkog podrijetla, kultura i religija”, upravo su oni stvorili “strukturno dualiziranje migracija”, pod kojim se misli na negativno pisanje o migrantima koji “sustavno zlouporavljaju

31 Butterwegge Christoph / Hentges, Gudrun (Hrsg.), *Zuwanderung im Zeichen der Globalisierung. Migrations-, Integrations- und Minderheitenpolitik*, 4. Auflage, Wiesbaden 2009.

njemačku socijalnu državu” i “pozitivno izvještavanje o inozemnim ekspertima, koji obogaćuju domaće tržište radne snage”, čime se forsira “dominantan mehanizam socijalnog zatvaranja prema migrantima” i, u krajnjem, “proces izopćavanja” u kojem ovi mehanizmi djeluju kao “motori i multiplikatori etnizacije.”

Tako se i došlo u situaciju da se isuviše brzo “multikulturalno društvo” proglašava nemogućim ili propalim, a da se tzv. paralelna društva predstavljaju kao vlastiti izbor samovoljne izolacije doseljenika. Tim putem se multikulturalna stvarnost useljeničkih društava dovodi u pitanje, a sama ideja multikulturalizma postaje useljeničkim društvima sve manje privlačna, jer je doživljavaju prijatnom za njihovu tradicionalnu kulturu. Otuda je, pak, samo korak do legitimiranja vrlo problematičnih sintagmi kakva su “ratovi kultura” ili “sporovi između zapadnog i islamskog svijeta”, itd. Umjesto nasjedanja na ove vrste podvala, poručuje profesor Butterwegge, treba se boriti za “demokratsku multikulturalnost”, koja podrazumijeva “otvorenost jedne republike za izvanjske utjecaje, striktno odbijanje ideologije izopćenja (nacionalizma, rasizma, socijaldarwinizma), konformizma i autoritarizma, kao i više tolerancije prema različitim životnim formama, prihvaćanje pogleda na svijet i temeljnih religioznih uvjerenja etničkih manjina, te bazični konsenzus o socijalnoj odgovornosti društva za sve njegove članove.”

V

Bassam Tibi je profesor u Göttingenu i na Harvardu koji se kulturološki i psihološki definira kao Nijemac, kojemu je “njemački jezik duhovna domovina”, dakle “idealni tip”, weberovski posmatrano, poželjnog i integriranog useljenika. U Damasku 1944. godine rođeni Tibi određuje samog sebe Nijemcom “semitsko-arapskog podrijetla i sunitsko-muslimanske vjere”, ili “liberalnim muslimanom” kojemu su svi mogući konzervativni okviri tijesni. A još k tomu, i za razliku od onih koji se nepromišljeno i neznalački pozivaju na njegovo zagovaranje “njemačke vodeće kulture”, Bassam Tibi je izričito protiv “svih formi etničkog, religijskog, kulturološkog i političkog zatvorenog društva”.

U intervju političkom tjedniku “Focus”,³² Bassam Tibi se založio za dijalog između Europljana-domaćina i neeuropskih doseljenika, koji s pravom traže mjesta za svoju kulturu u zemljama u koje su doselili. Tibi pri tomu razlikuje “kulturološku raznolikost”, s jedne, od koncepta “multikulturalnosti”, s druge strane. Dapače, on je uvijek bio isključiv protiv “koncepta multikulturalnosti”, jer se, po njegovom razumijevanju, iza ovog pojma skrivalo pogrešno uvjerenje kako “kulture zajednice mogu živjeti jedna pored druge, zadržavajući svoje vrijednosti, a da ne proizvedu konfliktne potencijale”. Tu svoju tvrdnju je potkrijepio novijim američkim iskustvima, jer od kada se mnoge etnije jače pozivaju na svoje podrijetlo i “multikulturalnu ideologiju” – veoma je oštećen “američki vrijednosni konsenzus”. Vrijeme u kojem živimo dalo mu je za pravo. Uostalom, američka varijanta multikulturalizma i nije bila mnogo više od pozitivne diskriminacije ili tzv. affirmative action. U slučaju ozbiljnijih gospodarskih kriza i ne smije se zbog toga isključiti da bude dovedena u pitanje i sama ideologija “melting pota”. Pitanje je, dakle, hoće li se i američko društvo morati suočiti s kulturološkim pluralizmom po uzoru na europska društva, te priznati nužnost uvažavanja ne samo ostatataka “first nation”, nego i specifičnih kulturoloških potreba usljeničkih skupina...

Za Tibija je neosporno da nitko ne smije dovoditi u pitanje temeljne vrijednosti njemačkog ustava kao što su ljudska prava i slobode vjeroispovijesti, koje po njemu i čine “jezgru vodeće kulture” (“Kern der Leitkultur”). Time i njegovo poimanje “vodeće kulture” biva jasno – ne smije se dozvoliti “separiranje pojedinih kultura, koje bi isključivo živjele po principu vlastitih vrijednosti”, jer u dogledno vrijeme tako bi se ne samo ugrozio njemački jezik nego bi se urušio i “zajednički bitak”, supstanca života u Njemačkoj i u Europi.

Kao “liberalni musliman” izričiti je protivnik ideje i prakse da se Shari’a (Šerijatski zakonik) legitimira u europskim zemljama kao paralelna osnova života. Tibi uviđa, naime, da su među doseljenim muslimanima u Europu, uključivo u Njemačku, ojačale

32 Interview mit Bassam Tibi Islam erlaubt keine Integration, Focus, No. 29/2005

radikalističke struje “koje u ime prava jednakosti i zahtijeva za kulturnim identitetom” ne žele ništa drugo nego “uvođenje šerijata za muslimanske doseljenike”. A to vodi, po Tibiju, do neminovnog konflikta “sa svjetovnim identitetom Europe”, odnosno u koliziji je sa temeljnim vrijednostima ne samo u SR Njemačkoj nego i u drugim europskim zemljama.

O ovomu bi se moralo voditi računa i u BiH, u kojoj u prvom redu pojedinci iz vodstva IZ BiH (pre)često siju iluzije o spojivosti šerijata i europskog prava. Takvo što nije spojivo, dakako, ni s klasičnim ni s onim europskim pravom koje se zove *Acquis communautaire* i kojeg je svaka zemlja-kandidat za prijem u Europsku uniju dužna preuzeti u vlastito zakonodavstvo ako želi biti punopravnom članicom EU. Nažalost, reisu-l-ulema efendija dr. Mustafa Cerić tvrdio je upravo suprotno u bezbroj navrata, pa i u “Deklaraciji europskim muslimanima”, dokumentu prepunom iluzija, na koji je reagirao isuviše mali broj bh. islamskih teologa i svjetovnih intelektualaca.³³

U zemljama političke moderne, tj. na Zapadu ili “Okcidentu”, gdje bi sekularizam odavna trebao biti sastavni dio života, i nije baš sve tako kako na papiru izgleda. Doduše, islam u zapadnom svijetu nije samo u “ghettou” određenom od strane većine, nego mu svojevrsnu poziciju “stranog elementa” propisuju i njegove vjerske vođe, koje kao da nisu primjetili gdje žive i što su stvarni interesi njihovih vjernika na Zapadu.³⁴

Nema nikakvog posebnog “njemačkog puta” u odnosu na islam (i druge kulture), poručuje Tibi izravno u knjizi “Islam i Njemačka”,³⁵ jer vrijednosni sustav ne može biti ekskluzivno etnički, čime se i dolazi do biti do zalaganja za “europski sustav vrijednosti” i za “zapadnu vodeću kulturu”, koja se temelji upravo na onome što je Europa porodila kao “kulturnu modernu”. To, u najkraćem znači: “primat razuma nad

33 Vidjeti, Mile Lasić., Veliki korak u pogrešnom pravcu, Status br. 10.

34 Vidjeti detaljnije o radu “Njemačke islamske konferencije” u knjizi: Mile Lasić, Mukotržno do političke moderne, Udruga građana Dijalog, Biblioteka Status, Mostar, 2010.,

35 Bassam Tibi, Der Islam und Deutschland. Muslime in Deutschland, DVA, Stuttgart, 2000.

religijskim istinama”, te “individualna, a ne grupna, ljudska prava”, kao i “svjetovnu demokraciju, utemeljenu na odvajanju religije od politike”. A što se islama tiče, Tibi govori o “neophodnosti europskog islama kao demokratske pretpostavke” čime vrši razgraničenje sa fundamentalistima ne samo u Njemačkoj. “Svatko zna”, tvrdi Tibi, “da islamisti čvrsto drže u zagrljaju organizirani islam u Njemačkoj i protiv su integracije”. U ovom se kontekstu može razumjeti kako Tibijeva poruka da “islam mora priznati sekularne vrijednosti zapadne moderne” nije nikad naišla na odobravanje ni među islamskim, ni zapadnokršćankim fundamentalistima. Prvima je smetao zahtijev za neophodnim reformama unutar islama, a drugima Tibijev apel za “priznanje ravnopravnosti religija”.

Podjednako važna je i Tibijeva kritika zapadnoeuropskog konzervativizma, odnosno zatvorenosti unutar koncept nacije-države. U knjizi “Islam i Njemačka” dr. Tibi piše i sljedeće: “Njemačka ideja nacije kao ekskluzivno kulturne nacije ne odgovara europskim zapadnim vrijednostima, jer se ona u konačnici određuje etnički ili ekskluzivno kulturološki”. Time je kritizirao konzervativnu ideju vodilju u poimanju nacije i kulture kod njemačkih političara i znanstvenika, kulturologa i medijskih radnika, zbog čega i uobičava za suvremene Nijemce kazati da su još uvijek jedna “neurotična nacija”.

Osim o knjizi “Islam i Njemačka” pisao sam u nizu navrata ranije s razlogom i o drugim Tibijevim knjigama, primjerice “Europa bez identiteta”,³⁶ “Islamsko doseljavanje – propala integracija”, jer su bile i ostale nezaobilazno štivo za iole ozbiljniji seminar na temu “dijaloga kultura”.³⁷

“Ideologija multikulturalizma, a ne ideja kulturološke raznolikosti, je dospjela u slijepu ulicu”, ustvrdio je već u naslovu jednog svog novijeg eseja Bassam Tibi, pokušavši objasniti razliku između “multikulturalizma” i “kulturološkog pluralizma”. Po njemu, ideologija multikulturalizma dade se svesti na: a) utvrđivanje kulturoloških

36 Bassam Tibi, *Europa ohne Identität? Die Krise der multikulturellen Gesellschaft*, Bertelsmann, München, 1998.

37 Bassam Tibi, *Islamische Zuwanderung. Die gescheiterte Integration*, DVA, Stuttgart, 2002.

razlika, b) priznanje kulturoloških razlika, c) iz tih razlika izvedenih kulturoloških temeljnih prava, pri čemu problem nastaje ako se “određenju žene putem šerijata” prizna status “kulturološkog temeljnog prava”. I “kulturološki pluralizam” se zalaže kao i “multikulturalizam” za “kulturološku raznolikost”, ali “kulturološki pluralizam” asocira ovu raznolikost s minimalnim zahtjevom glede uvažavanja univerzalnosti društvenih vrijednosti. Ovaj koncept polazi od toga da su raznolikost i međusobni suodnos kultura mogući samo putem obvezujućeg ujedinjenja glede univerzalnih temeljnih vrijednosti. Ne može se dopustiti “kulturološko temeljno pravo” koje vjernicima dozvoljava prakticiranje određene religije, a da se druge označava “nevjernicima”. Po njegovom razumijevanju, morali bi se pripadnici “civilnog društva” u javnom diskursu o poželjnoj formi kulturološke raznolikosti u njemačkom društvu založiti za “kulturno-pluralističku, a ne za kulturno-relativističku raznolikost”.³⁸

Kao stranac koji ovu zemlju upoznaje iz neposredne blizine već 44 godine osjećam za Njemačku istovremeno i sklonost i odbijanje, konstatira oporo Tibi, ono što mene veže uz Njemačku je također i ovdje vidljiva europska, a ne njemačka “vodeća kultura”. Ali, iz razloga što je “migraciona debata” u ovoj zemlji zatrovana nerazumijevanjem pojma “vodeća kultura”, dijelom i svjesno instrumentalizirana, odlučio sam se ne govoriti više ni o “europskoj vodećoj kulturi”, nego o “europskoj vrijednosnoj orijentaciji”. Kao pripadnik otvorenog društva – i, prirodno, iz egzistencijalnih razloga – zalažem se za doseljavanje, dalje argumentira Tibi, a kao demokratsko-sekularni musliman po uvjerenju i osjećanju naglašavam istodobno da se naše društvo mora braniti protiv svih formi fundamentalizma, dakle i protiv njegove islamističke forme – islamizma. Zato je neizbježno u neku formu kućnog reda povezati kulturološku raznolikost s civilno-društvenim temeljnim vrijednostima. Upravo to odgovara ovdje obrazloženom modelu kulturnog pluralizma.

“Od mojega židovskog učitelja Maxa Horkheimera sam se naučio ljubavi prema Europi prosvjetiteljstva, koju je on opisao ‘otokom

38 Bassam Tibi, Die Ideologie des Multikulturalismus, nicht die Idee der kulturellen Vielfalt ist in der Sackgasse, Dossier Multikulturalismus: Vision oder Illusion?, www.migration-boell.de

slobode u moru nasilnih vladavina””, poručio je Tibi, i ne želim vidjeti kako islamisti njihovo razumijevanja prava (Schari’a) uvide umjesto ustava, uz pozivanje na njihovo temeljno kulturološko pravo.

VI

Fenomen tobožnje smrti “multikulturalizma” se ne može razumjeti, dakle, bez razumijevanja fenomena modernih migracija i (ne) uspješnih integracija u zapadna društva, posebice doseljenika iz tzv. islamskih zemalja. S druge strane je nužno dekonstruirati i raširene iluzije o “multikulturalizmu” kao “čarobnom štapiću” za rješavanje problema doseljeničkih društava i pokazati kako se iza ovog pojma i ne krije drugo do višedesetljetna problematična praksa “pozitivne diskriminacije”, slabo poznavanje i uvažavanje kulturološkog pluralizma, te iz toga proistekla nekonzistentno promišljena useljenička politika u većini zapadnih društava.

Pripadnici “otvorenog društva” svih mogućih teorijskih i političkih orijentacija, a ne samo kozmopolitiski orijentirani “ljevičari”, misle i tvrde kako upravo ideologija multikulturalizma, mišljenog kao kulturološki pluralizam, i poslije svega ostaje smisleni odgovor na tradicionalni nacionalni egoizam i ograničenja koncepta nacionalne kulture i nacionalne države. Multikulturalizam se, dakle, i poslije svih zlouporaba i nekonzistentne uporabe samog pojma, i dalje smatra smislenim odgovorom na tradicionalni nacionalni egoizam i ograničenja koncepta nacionalne kulture i nacionalne države. On se samo u postsekularizmu više bezuvjetno ne zove tako, nego “kulturološkim pluralizmom”, “interkulturalizmom”, i tsl. Pri tome se ne smije imati iluzija, ni u jednom drugom, nego samo u zapadnom svijetu su otvorene kakve-takve mogućnosti za kulturološko pluralistička, u biti kozmopolitiska društva i u onoj mjeri u kojoj su pravna država i civilno društvo prisilile političke aktere na poštovanje visokih standarda zaštite ljudskih i manjinskih prava, ma o kojim se manjinama radilo, vjerskim, doseljeničkim, spolnim (gender), i dr.

“U što vjerovati i dalje, ako ne u ideju multikulturalizma”, poručio je, primjerice, Jostein Gaarder neposredno nakon masovnog

pokolja u Norveškoj, počinjenog u ime “obrane Europe od multikulturalizma i marksizma”. Ovdje se multikulturalizam i marksizam optužuju implicitno da su otvorili vrata islamu kao stranom elementu u zapadnoeuropskoj kulturi, o tomu nema nikakve iluzije. Jostein Gaarder je autor svjetskog bestselera “Sofijin svijet” u kojem je pokušao objasniti bit filozofijskog mišljenja, kulture i povijesti od antike do danas. Norvežani su, i to je ono što je fascinirajuće bilo u cijeloj nesreći, na ekstremističku mržnju prema kulturološkoj pluralnosti, uključivo vjerskoj u liku islamske vjere, odgovorili filozofijom i praksom “otvorenog društva” i multikulturalizma, a ne “Patriotic Actom” kao Amerikanci, ili tome nečem sličnim.

U procesu samooslobođenja od religijsko uvjetovanih političkih obrazaca pronašao se, dakle, prvo prostor za sekularizaciju (i laicizam), pa potom i postsekularizam, pod kojim se misli na povratak utjecaja religija na društveni život, ali ne i na dovođenje u pitanje temeljnih tekovina postmoderne kakvo je odvajanje svjetovne i duhovne vlasti, državnih i crkvenih poslova. Postsekularizam nije, dakle, označio smrt sekularizma, nego potrebu promišljanja na novi način kompleksa pitanja vezanih za mjesto religije u društvu i njezin suodnos s politikom. U zapadnim društvima biva se, dakle, u liberalnijim krugovima svih mogućih orijentacija svjesno kako se zbog teškoća s integracijom useljenika ne smije odustati niti od ideje kozmopolitizma niti od sekularizma, kao bitnih sastavnica političke moderne, ma koliko se upravo to čini poželjnim objektom žudnje “fundamentalista” na desnom spektru, čiji je bolesni izraz upravo onaj norveški masovni ubojica.

I kozmopolitske liberalne ideje su, međutim, u vremenima neoliberalno determinirane globalizacije doživjele izvitoperenja, pa ih je potrebno iznova prevrednovati, kako se ne bi olako odustalo od njihove biti. Kada bi se, primjerice, Zapadna Europa definirala ponovno “kršćanskom”, što se čini zamamnim i nekim vrlo obrazovanim i mudrim ljudima, umjesto da se s pravom poziva i na svoje kršćanske korijene, počela bi nalikovati prevaziđenim povijesno-političkim konceptima tipa Rimskog ili Franačkog carstva (jedan Bog i jedan car, jedno carstvo i jedna religija). U svakom slučaju, povratak na koncept

nacije-države u njezinoj staroj ili čistoj formi vodio bi iznevjeravanju ideje multikulturalizma i sekularizma, što bi bilo poraznije po EU i od aktualne krize eura i dužničke krize.

Nije li potrebno, habermasovski kazano, i u “postkolonijalnim društvima doseljenika”, i drugdje, recimo kod nas, na transnacionalno transformacijski, kozmoplitki način, misliti pitanja susreta kultura i njihovog prožimanja? Nije li konačno došlo vrijeme da se osmisli koncept transnacionalnih kulturoloških pluralizacija i socijalizacija, u čijoj je osnovi međusobno uvažavanje i prožimanje sve međuovisnijih kultura, religija i svjetova? Doduše, nekima i filozofija interkulturalizma nalikuje “ideologiji multikulturalizma”, čini pogrešnom ili nedostatnom, nekakvom novom utopijom. Ali, u čemu je drugomu alternativa, ukoliko se želi živjeti u miru?

Berlin, 31. kolovoza 2011.

BILJEŠKA O AUTORU

Dr. sc. Mile Lasić je rođen 25. 2. 1954. godine u Uzarićima. Školovao se u Širokom Brijegu, Mostaru i Sarajevu, te u SR Njemačkoj. Prijeratni radni vijek proveo u Sarajevu i Beogradu. Rat ga zatekao u SR Njemačkoj kao jugoslavenskog, pa potom i bosansko-hercegovačkog diplomatu. Morao napustiti diplomatsku službu, pa potom deceniju i pol bio u svojevrsnom duhovnom egzilu neovisni “free lancer”, slobodni publicista, kolumnista i prevoditelj.

U akademskoj 2009/2010. godini započeo kasnu profesorsku karijeru na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Mostaru. Predaje na Studiju politologije skupinu kolegija koji se tiču međunarodnih odnosa, teorije i prakse diplomacije, europskih integracija, kulture u politici i političkih teorija.

Autor je brojnih politološko-socioloških eseja i studija, kao i knjiga “Europska unija: nastanak, strategijske nedoumice i integracijski dometi” (Sarajevo Publishing, Sarajevo 2009.); “Mukotrпно do političke moderne” (Udruga građana Dijalog, Mostar 2010.); “Kultura sjećanja” (Friedrich Ebert Stiftung, Sarajevo 2011.); “Europe Now – Europa sada ili nikada” (Kult B / DEPO, Sarajevo 2011.)

Član Odbora za sociološke znanosti Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine.

KAZALO

I

MOJ OBRAČUN S NJIMA ...

Moj obračun s njima	7
---------------------	---

II

KULTUROLOŠKO-POLITOLOŠKI ESEJI

1. Coraxov hommage “drugoj Srbiji”	13
2. Granice islama su krvave, a granice kršćanstva...	22
3. Kako su SDP i SBB otjerali Dušku Jurišić	31
4. Nizozemski “Šešelj” ili Wildersova misija mržnje	37
5. Što ću ja Americi i što će Amerika meni	46
6. Kako objektivno govoriti o nečemu što se voli	51
7. Slovo Gorčina iliti zapisi o samoponiženju	61
8. Otkud Martin Luther u sjenci halloweena	72
9. Ilija Jakovljević u raljama primitivizma	82
10. Mini antologija bh. antiratne priče	90
11. Moja zapadnobalkanska Europa	109
12. Neponovljiva gesta Willyja Brandta	122
13. Iskustvo nam je palanačko!	127
14. Afera wikileaks	137
15. Bh. feredža neznanja u zrcalu ideja Johna Rawlsa	146
16. Osmanlije ponovo jašu na Balkanu	153
17. Mnogi u BiH traže iver u tuđem oku, a brvno u svom ne vide	158
18. Proglasiti Ivu Josipovića za neprijatelja ravno je političkom sljepilu	166
19. Ostrašćeni političari i isti takvi novinari i njihova jeftina medijska slava!	173

20. “Krivi” jer su rođeni kao nešto drugo	182
21. O jednom vremenu i Branku Mikuliću	189
22. Otvoreno pismo fra Luki Markešiću: Pridružujem se Ivanu Lovrenoviću i istupam iz HNV-a	197
23. Odgovor mojim osionim kritičarima	203
24. Kafkijanstvo po bosanski	215
25. Copy and paste generation	240
26. Politička stvarnost “bosanstva”	248
27. Puzajući državni udar!	262
28. Laku noć, Bosno i Hercegovino	275
29. Spinoza ili kako su u BiH iznenada procvjetale (političke) tikve	281

III

PRILOZI ZA NOVU POLITIČKU KULTURU

1. Transnacionalnost sociološke misli	295
2. Put BiH u EU i NATO	318
4. Razgrtač bosanskih i hercegovačkih sumaglica	329
5. Blochovski “princip nade” jednog Bosanca	339
6. Što je “neosmanizam”: Civilizacijska paradigma ili neoimperijalizam sa Bosfora?	350
7. Smrt multikulturalizma ili nadilaženje bijede useljeničkih društava	361
Bilješka o autoru	381

